

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Partea 5/2023

STUDII ȘI CERCETĂRI JURIDICE

Culegere de lucrări științifice de specialitate

Partea 5/2023



STUDII ȘI CERCETĂRI JURIDICE



Chișinău • 2023

INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE

STUDII ȘI CERCETĂRI JURIDICE
Partea Nr. 5/2023

Chișinău • 2023

Aprobată spre editare de Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Culegerea „Studii și cercetări juridice”, Partea nr. 5, pune în evidență o parte din rezultatele proiectului 20.80009.1606.05 „Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării acordului de asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană” din cadrul Programului de Stat 2020-2023, obținute în semestrul I al anului 2022.

Cercetările științifice înfățișate în culegerea de față reliefează istoricul și problemele actuale ale doctrinei juridice naționale, vizează garanțiile juridice privind exercitarea atribuțiilor de serviciu de către magistrați și particularitățile procedurale de tragere la răspundere penală a judecătorului, sesizează rolul politicilor anticorupționale regionale în fortificarea vectorului european al Republicii Moldova, abordează procesul globalizării contractelor nenumite în cadrul legislației naționale și europene, relevă procedura și efectele suspendării actelor administrative individuale defavorabile, oferă interpretare consistentă cererii prealabile și procedurii prealabile, definesc discursul fricii ca formă a discursului de ură și instigare la discriminare în campaniile electorale din Republica Moldova, dezvăluie interpretarea infracțiunii de tratament inuman sau degradant [art. 1661 alin. (1) C.pen. al Republicii Moldova] prin prisma jurisprudenței ChEDO, clarifică normele de procedura privind audierea martorilor și victimelor în condiții speciale la faza urmăririi penale, conturează exigențele privind limba în care se desfășoară procesul penal și dreptul la interpret, caracterizează declarațiile ce îmbracă calitatea de obiect al protecției juridico-penale, descriu elementele noatorii privind executarea obligațiilor în lumina modernizării Codului civil al Republicii Moldova, explică repararea prejudiciului cauzat pentru protecția necesară a valorilor fundamentale într-o societate democratică, tratează măsurile de protecție socială a angajaților prin asistența medicală, comentează hotărârile instanței în cauzele civile, descriu influența factorilor externi și perspectiva comunicării strategice în asigurarea securității naționale și fundamentează măsurile de combatere a terorismului și extremismului ca modalitate de a asigura implementarea drepturilor și libertăților omului și cetățeanului.

Cercetările conținute în culegere pot servi drept suport de asistență pentru factorii decizionali la elaborarea politicilor publice în domeniul justiției și armonizarea legislației naționale la standardele europene. La fel, lucrarea poate fi de interes și utilitate pentru cei antrenați în procesul de instruire și cercetare juridică, pentru funcționarii instituțiilor de drept și, nu în ultimul rând, pentru deputați, politicieni și alte persoane cu implicație în viața social-politică din Republica Moldova.

Colegiul de redacție:

Valeriu CUȘNIR, *doctor habilitat în drept, profesor universitar, coordonator științific*

Iurie FRUNZĂ, *doctor în drept, conferențiar universitar, secretar științific de ediție*

Victor JUC, *doctor habilitat în științe politice, profesor universitar*

Serghei SPRINCEAN, *doctor habilitat în științe politice, conferențiar cercetător*

Andrei SMOCHINĂ, *doctor habilitat în drept, profesor universitar*

Gheorghe COSTACHI, *doctor habilitat în drept, profesor universitar*

Mircea DUȚU, *doctor habilitat în drept, profesor universitar, București; România*

Florin TUDOR, *doctor în drept, profesor universitar, Galați, România*

Mihai FLOROIU, *doctor în drept, profesor universitar, Galați, România*

George SCHIN, *doctor în drept, conferențiar universitar, Galați, România*

Camelia IGNĂTESCU, *doctor în drept, conferențiar universitar, Suceava, România*

Coordonator științific: **Valeriu CUȘNIR**, *doctor habilitat în drept, profesor universitar*

Procesare computerizată: **Elena Curmei**

Copertă: **Vitalie Leca**

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova

Studii și cercetări juridice / Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice ; colegiul de redacție: Valeriu Cușnir (coordonator științific) [et al.]. - Chișinău : Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2023 (F.E.-P. "Tipografia Centrală") - . - ISBN 978-9975-3201-1-5.

Partea 5. - 2023. - 291 p.: fig. - Text lb. rom., parțial în rusă. - Cuprins paral.: lb. rom., engl. - Referințe bibliogr. la sfârșitul cap. - 12 ex.

ISBN 978-9975-3430-3-9.

34(082)

S 93

CUPRINS

PREFAȚĂ	7
CAPITOLUL I. TEORIA GENERALĂ A DREPTULUI	
1.1. SMOCHINĂ Andrei, SMOCHINĂ Carolina. Doctrina juridică națională: istorie și contemporaneitate	13
CAPITOLUL II. DREPT CONSTITUȚIONAL	
2.1. COSTACHI Gheorghe. Particularități procedurale de tragere la răspundere penală a judecătorului	30
2.2. CUȘNIR Valeriu, DRĂNICERU Mihai. Garanții juridice privind exercitarea atribuțiilor de serviciu de către magistrați: abordare comparativă	44
CAPITOLUL III. DREPT INTERNAȚIONAL ȘI EUROPEAN. INTEGRARE EUROPEANĂ	
3.2. GUȘTIUC Ludmila. Rolul politicilor anticorupționale regionale în fortificarea vectorului european al Republicii Moldova	58
3.3. TATAR Olga, STEFU Lilia. Globalizarea contractelor nenumite în cadrul legislației naționale și europene	65
CAPITOLUL IV. DREPT PUBLIC	
4.1. ODAINIC Mariana, CHIPER Natalia. Suspendarea actelor administrative individuale defavorabile	80
4.2. IACUB Irina. Cererea prealabilă și procedura prealabilă: aspecte de interpretare normativă	98
4.3. POSTICĂ Alexandru, COROBCENCO Irina. Discursul fricii ca formă a discursului de ură și instigare la discriminare în campaniile electorale din Republica Moldova	115
CAPITOLUL V. DREPT PENAL ȘI DREPT PROCESUAL PENAL	
5.1. COJOCARU Radion. Interpretarea infracțiunii de tratament inuman sau degradant [art. 1661 alin. (1) C.pen. al Republicii Moldova] prin prisma jurisprudenței ChEDO	128

5.2. OSOIANU Tudor, OSTAVCIUC Dinu. Procedura audierii martorilor și victimelor în condiții speciale la faza urmăririi penale	138
5.3. OSTAVCIUC Dinu. Limba în care se desfășoară procesul penal și dreptul la interpret	154
5.4. NASTAS Andrei, CERNOMOREȚ Sergiu. Declarațiile – obiect al protecției juridico-penale.....	172

CAPITOLUL VI. DREPT PRIVAT

6.1. FRUNZĂ Iurie. Защита права на исполнение обязательства в свете модернизированного Гражданского кодекса РМ	185
6.2. CHIRTOACĂ Leonid, CHIRTOACĂ Natalia. Repararea prejudiciului cauzat pentru protecția necesară a valorilor fundamentale într-o societate democratică	200
6.3. SOSNA Boris, SOSNA Alexandru. Повышение социальной защиты работников посредством медицинской профилактической деятельности	214
6.4. ARSENI Igor. Решения суда по гражданским делам в системе оптимизации гражданского судопроизводства	230

CAPITOLUL VII. SECURITATEA ȘI DREPTURILE PERSOANEI

7.1. ALBU Natalia, MÂRZAC Elena. Influența factorilor externi și perspectiva comunicării strategice în asigurarea securității naționale	246
7.2. BENCHECI Marcel, HÎRBU Diana. Combaterea terorismului și extremismului ca modalitate de a asigura eficiența implementării drepturilor și libertăților omului și cetățeanului	261

CONTENT

PREFACE	7
CHAPTER I. GENERAL THEORY OF LAW	
1.1. SMOCHINĂ Andrei, SMOCHINĂ Carolina. National legal doctrine: history and contemporaneity	13
CHAPTER II. CONSTITUTIONAL RIGHT	
2.1. COSTACHI Gheorghe. Procedural particularities of the judge to criminal responsibility	30
2.2. CUȘNIR Valeriu, DRĂNICERU Mihai. Legal guarantees regarding the exercise of office duties by magistrates: comparative approach	44
CHAPTER III. INTERNATIONAL AND EUROPEAN LAW. EUROPEAN INTEGRATION	
3.2. GUȘTIUC Ludmila. The role of regional anti-corruption policies in strengthening the European vector of the Republic of Moldova	58
3.3. TATAR Olga, STEFU Lilia. Globalization of unnamed treaties within national and European legislation	65
CAPITOLUL IV. PUBLIC LAW	
4.1. ODAINIC Mariana, CHIPER Natalia. Suspension of unfavorable individual administrative acts	80
4.2. IACUB Irina. Preliminary request and preliminary procedure: aspects of normative interpretation	98
4.3. POSTICĂ Alexandru, COROBCENCO Irina. The discourse of fear as a form of the discourse of hate speech and instigation of discrimination in election campaigns in the Republic of Moldova ..	115
CHAPTER V. CRIMINAL LAW AND CRIMINAL PROCEDURAL LAW	
5.1. COJOCARU Radion. Approach to the offence of inhuman or degrading treatment [art. 1661 par. (1) of the Criminal Code of the Republic of Moldova] in the light of the standards and precedents of the ECTHR	128

5.2. OSOIANU Tudor, OSTAVCIUC Dinu. Procedure for hearing witnesses and victims in special conditions at the criminal prosecution phase	138
5.3. OSTAVCIUC Dinu. The language in which the criminal trial is conducted and the right to an interpreterb	154
5.4. NASTAS Andrei, CERNOMOREȚ Sergiu. Statements - purpose of legal-criminal protection	172

CAPITOLUL VI . PRIVATE LAW

6.1. FRUNZĂ Iurie. Protection of the right to fulfill an obligation in the light of the modernized Civil Code of the Republic of Moldova	185
6.2. CHIRTOACĂ Leonid, CHIRTOACĂ Natalia. Repairing the damage caused to the necessary protection of fundamental values in a democratic society	200
6.3. SOSNA Boris, SOSNA Alexandru. Increasing social protection of workers through medical preventive activities	214
6.4. ARSENI Igor. Civil court decisions in the civil legal proceedings optimization system	230

CAPITOLUL VII. SRCURITATEA ȘI DREPTURILE PERSOANEI

7.1. ALBU Natalia, MÂRZAC Elena. The influence of external factors and the perspective of the strategic communication in ensuring national security	246
7.2. BENCHECI Marcel, HÎRBU Diana. Combating terrorism and extremism as a way to ensure the efficiency of implementing the rights and freedoms of human and citizenship	261

PREFAȚĂ

Cercetările științifice realizate în cadrul proiectului „Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării Acordului de asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană” sunt axate pe un șir de subiecte și probleme de importanță pentru urmarea cursului european al Republicii Moldova, implementarea prevederilor Acordului de asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană și consolidarea statului de drept.

Un pilon important în procesul de integrare europeană ar putea fi știința juridică autohtonă, or rezultatele cercetărilor juridice au la bază jurisprudența statelor europene, experiența acumulată de state, de instituții, de diverse entități privind reformarea sistemului judiciar și nu numai, care fiind analizate și evaluate adecvat pot furniza asistență și soluții în dezvoltarea socială, politică și economică a Republicii Moldova. În ce măsură știința dreptului satisface acest imperativ ne poate mărturisi radiografierea cercetărilor științifice realizate în acest domeniu, inclusiv utilizarea lor în activitatea cotidiană a autorităților, instituțiilor publice, funcționarilor și altor entități.

Reforma judiciară și de drept a atins nivelul de suprasaturație în societate. Multiplele proiecte elaborate cu concursul multor experți europeni așa și rămân neimplementate, doar mijloacele oferite din fondurile europene se consumă și, bănuim, că în mare parte nu potrivit destinației. În acest context este firesc să ne întrebăm care este contribuția și impactul științei juridice autohtone asupra reformei judiciare și de drept? Care este ponderea cercetărilor științifice autohtone utilizate în procesul de legiferare? În ce măsură Ministerul Justiției utilizează produsul științei juridice autohtone la elaborarea și promovarea proiectelor legislative? Dar comisiile Parlamentului? Deputații Parlamentului? Care este atitudinea ministerelor, altor instituții publice, funcționarilor față de cercetările științifice în ramurile aferente activității acestora?

În perioada celor cca trei decenii de independență în Republica Moldova au fost elaborate și publicate sute de lucrări științifice, cu rezultate originale, fie teoretice sau experimentale, de semnificație pentru știință și practica aplicării dreptului. Mai mult, au fost susținute câteva sute de teze de doctorat, prin care se promovau elemente novatorii pentru dezvoltarea dreptului, recomandări metodico-aplicative pentru cei ce aplică legea și, cel mai important propuneri de lege-ferenda, menite să contribuie la perfecționarea legislației naționale, la consolidarea regimului de protecție a drepturilor și libertăților cetățenilor,

la eficientizarea administrației de stat și locale, la dezvoltarea culturii juridice în societate, la promovarea proceselor integraționiste europene, la asigurarea ordinii de drept. Evident, se atestă o rezervă privind valorificarea produsului științei juridice autohtone, soluția de perspectivă fiind revizuirea atitudinii guvernantei publice privind cercetarea juridică și fructificarea acesteia întru satisfacerea nevoilor publice, or este de avut în vedere că pentru realizarea acestor cercetări sau făcut investiții, fie din partea statului, fie din alte surse.

Un subiect indispensabil reformei judiciare ține de răspunderea judecătorului, inclusiv în forma răspunderii penale. Dilema centrală privind aplicabilitatea normelor materiale prin care se instituie răspunderea penală s-a concentrat în jurul procedurii propriu-zise de tragere la răspundere penală, în cadrul căreia trebuie să se asigure, pe de o parte, principiul inevitabilității pedepsei pentru infracțiunea săvârșită, iar pe de altă parte, să se respecte garanțiile de independența și imunitate funcțională (inviolabilitatea) a magistraților. În acest context se impune revizuirea normelor de procedură și perfecționarea acestora, prin prisma clarității, accesibilității și previzibilității, în vederea tragerii la răspundere juridică a judecătorilor, evident, în unison cu îmbunătățirea normelor materiale privind răspunderea acestora. Alăturat, evaluarea garanțiilor juridice privind independența judecătorilor urmează a fi testată după următoarele trei criterii: • reguli clare, prescrise privind conflictul de interese; • garanții funcționale de independență și inviolabilitate acordate prin lege; • autonomie organizatorică și procesuală.

Acceptarea poziției de candidat a Republicii Moldova pentru aderarea la UE impune eforturi și măsuri suplimentare într-o serie de domenii cheie precum: reforma justiției, combaterea corupției și administrația publică – proces care la rândul său suscită cercetări tematice privind îmbunătățirea politicilor anticorupție regionale în conformitate cu prevederile Articolul 29 al Tratatului Uniunii Europene urmărindu-se a asigura cetățenilor un nivel înalt de siguranță într-un climat de libertate, securitate și legalitate, prin prevenirea și combaterea infracțiunilor, a crimei organizate, inclusiv a corupției și a fraudei.

Adoptarea și punerea pe rol a Codului administrativ al Republicii Moldova a determinat oportunitatea cercetării mai multor norme, în speță a celor ce vizează suspendarea actului administrativ. Legiuitorul nu a fost explicit atunci când a admis suspendarea actului administrativ în lipsa unor prevederi exprese, or acest fapt, lăsat la libera discreție a organului decizional, poate ușor da naștere unor abuzuri, iar înseși suspendarea actului administrativ la scară largă ar denatura voința legiuitorului, de principiu.

În unison reglementărilor privind suspendarea actului administrativ (art.164, alin.(3), Cod administrativ) ridică mai multe semne de întrebare și instituția cererii prealabile și procedurii prealabile din Codul administrativ (art. 162-170), or pornind de la faptul că nesoluționarea cererii/petiției în termenul prevăzut de lege este tratată de legiuitor ca o respingere a cererii, este greu de argumentat rațiunea și necesitatea depunerii în acest caz a cererii prealabile (care presupune astfel o adresare repetată a persoanei cu aceeași cerere în principal, însoțită de contestarea refuzului primit). Dreptul de adresare directă în instanța de contencios administrativ în asemenea cazuri (în baza art. 208 alin. (3) din CA al RM) este cu mult mai eficient și rezonabil, decât dreptul de a depune cerere prealabilă la autoritatea administrativă (în baza art. 166 din CA al RM). Inacceptabil este însă că de cele mai multe ori dreptul în cauză este „transformat” într-o obligație de respectare a procedurii prealabile, ocolirea căreia poate fi soldată cu îngrădirea accesului la justiție. În această ordine de idei este important este ca respectarea *procedurii prealabile* în cazul nesoluționării cererii în termenul prevăzut de lege sau respingerii cererii să nu devină obligatorie, adică, până la urmă, să rămână doar o opțiune (un drept) al reclamantului.

Evenimentele social-politice din ultimii ani au scos în evidență discursul de ură – fenomen social relativ puțin cercetat, deși cu repercusiuni asupra climatului de liniște, de stabilitate, și ordine în societate, astfel încât cercetarea științifică a acestuia este oportună și chiar necesară, inclusiv din perspectiva elaborării unor soluții privind prevenirea și sancționarea acestuia. Dezvoltarea tehnologiilor informaționale, a rețelelor de socializare și a mass-media online, favorizează și amplifică discursul fricii, intoleranța, inclusiv generează noi forme de manifestare a acestui fenomen și, cei mai importanți înlesnește răspândirea lui rapidă în spațiul virtual. Prin urmare eforturile științifice sunt justificate, ba mai mult, fiind necesară extinderea ariei de cercetare, or fenomenul discursului de ură aduce atingere unui cerc larg de relații sociale - relații interetnice, politice, mediatice, religioase, informaționale, etc.

Integrarea jurisprudenței ChEDO în practica judiciară produce un impact simțitor asupra actului de justiție, îndeosebi în ce privește calitatea acestuia, respectarea legalității și consolidarea protecției drepturilor și libertăților persoanei, în speță contra faptelor de tortură sau de tratamente inumane și degradante. Având în vedere caracterul evolutiv al Convenției, ca instrument juridic ce urmează a fi interpretat în contextul realităților existente la zi, nu este exclusă posibilitatea, ca anumite fapte catalogate ceva timp în urmă ca tratamente

inumane și degradante și nu ca tortură, să primească o calificare, mai diferită în viitor, păstrând însă cu fermitate nivelul crescând de exigență în ce privește protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale.

În lumina Convenției Europene pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale sunt pasibile de interpretare și reglementările privind limba în care se desfășoară procesul penal, precum și dreptul la interpret - cerințe care se încadrează în dreptul la un proces echitabil garantat în art. 6 CEDO. Potrivit cercetărilor legislația națională nu conține un mecanism funcțional privind verificarea faptului cunoașterii și înțelegerii de către persoanele suspectate sau acuzate a limbii în care se desfășoară procedura penală, precum și dacă au sau nu au nevoie să fie asistate de un interpret, context în care sunt promovate propuneri de lege-ferenda privind modificarea și completarea normelor aferente, în speță:

– art. 16 C.pr.pen. al RM, care să prevadă și traducerea actelor procurorului, precum și faptul că victima sau partea vătămată pot beneficia de traducerea informațiilor esențiale exercitării drepturilor lor în cadrul procedurilor penale într-o limbă pe care o înțeleg;

– art. 229 alin.(2), C.pr.pen. al RM, care să prevadă că plata pentru activitatea interpretului și a traducătorului trebuie să fie asigurată de stat, cu excepția cazurilor de neprezentare a bănuțului, învinuțului sau inculpatului la acțiunea de urmărire penală sau în ședința de judecată, fiind citat legal în acest sens; respectiv modificarea și completarea art. 250 și art. 401 alin. (1), pct. 5) C.pr.pen. al RM;

– art. 85 alin. (4), pct. 2, C.pr.pen. al RM, care să prevadă obligația interpretului și traducătorului de a prezenta organului de urmărire penală, procurorului și instanței de judecată documentul ce confirmă autorizarea sa; doar în baza acestei autorizări, organele judiciare vor admite participarea acestor subiecți în procesul penal.

Un factor perturbator pentru justiția actuală, pentru drepturile și interesele legitime ale persoanei, îl prezintă declarațiile cu rea voință, de natură să producă variate consecințe nefaste, deseori soldate cu prejudicii considerabile. În acest context, ocrotirea juridico-penală a declarațiilor producătoare de consecințe juridice (art.309, 311, 312, 314, și alte norme din C. pen. al RM) implică o actualitate nuanțată, or o pârghie eficientă în asigurarea legalității în cadrul probatoriului penal o constituie legea penală, cu norme clare, accesibile și previzibile. De altfel, anume în astfel de condiții poate fi garantată stabilirea obiectivă, prin intermediul interdicțiilor și măsurilor de drept penal, a împre-

jurărilor cauzei. Bineînțeles, o cerință ar fi existența unei concordanțe depline dintre normele de drept penal și cele de procedură penală.

Totodată, pot exista situații în care furnizorul de declarații nu poate, din diferite motive obiective, să facă declarațiile, în forma cerută de lege, autorității abilitate (spre exemplu, este stabilit cu traiul peste hotarele țării, lipsa pe o perioadă îndelungată din țară, suferă de maladie gravă, care pune în pericol viața ș.a.). În aceste cazuri, organele judiciare abilitate, au obligația de a găsi remedii, clar că în limitele cadrului procedural în vigoare, în vederea audierii persoanelor și documentării declarațiilor respective. În raport cu situațiile, în care furnizorul de declarații, în persoana martorului, nu poate, din motive de securitate, să facă declarațiile, în forma cerută de lege, se consideră oportună, potrivit cercetărilor științifice, modificarea și completarea normelor aferente (audierea să fie efectuată de către judecătorul de instrucție în condițiile art. 110 C. pr. pen. al RM, indiferent de gravitatea infracțiunilor asupra cărora acest martor face declarații).

O preocupare de interes a cercetătorilor antrenați în proiect vizează cercetarea științifică a acelor instituții și reglementări care într-o măsură sau alta au fost ocolite sau care posedă un caracter contradictoriu, conțin lacune, incoerențe etc. În acest context, instituția protecției dreptului la executarea obligației este una din cele mai „nevalorificate” în știința juridică și jurisprudența autohtonă, astfel încât operarea unei analize complexe a normelor de reglementare și practicii aplicării acestora prin prisma ultimelor modificări a Codului civil este oportună și necesară. Alăturat, de interes științific major sunt normele civile modernizate stipulate la art.2003 Cod civil al Republicii Moldova, cu referință la excluderea obligației de reparare a prejudiciului cauzat persoanei, dacă acest prejudiciu a fost cauzat pentru protecția necesară a valorilor fundamentale într-o societate democratică, prin dezvăluirea informației prin intermediul mass-mediei. Astfel, urmărind scopul protecției interesului public, legiuitorul a statuat expres în norma stipulată al art.2003 C. civ. al RM că repararea prejudiciului se exclude dacă cel care l-a cauzat a săvârșit o faptă de protecție a valorilor fundamentale într-o societate democratică și a dezvăluit o informație prin intermediul mass-mediei. Dat fiind caracterul novatoriu al normei civile în cauză, utilizarea mai multor noțiuni generale în textul normativ, susceptibile de interpretare extensivă, precum „valori fundamentale”, „societate democratică”, „mass-media”, „protecție necesară” s-a impus o cercetare științifică atentă și profundă a acestor reglementări, explicarea noțiunilor împricinate, apelând la surse doctrinare, la jurisprudență, pentru dezvălui sensul, scopul urmărit de legiuitor și a pune la dispoziția beneficiarilor actului de justiție soluții de aplicabilitate.

Procesul de integrare prezumă armonizarea cadrului legislativ din diverse domenii ale vieții sociale și economice, perspectivă din care sunt pertinente studiile comparative, inclusiv privind reglementarea raporturilor de muncă. Or, prin abordarea comparativă a diferitor instituții de drept pot fi identificate practici pozitive și avansate, benefice pentru dezvoltarea legislației naționale. Astfel, abordarea comparativă a reglementării măsurilor de protecție socială a angajaților prin asistența medicală prezintă un interes indubitabil și pentru țara noastră anume din perspectiva perfecționării normelor în cauză.

Plină de semnificație teoretică și practico-aplicativă este tratamentul hotărârilor judecătorești în cauzele civile, accentul fiind plasat pe trăsăturile specifice hotărârii judecătorești, pe criteriile care o diferențiază de alte acte ale instanței, pe tipologia hotărârilor judecătorești, înseși hotărârea judecătorească fiind catalogată ca act de procedură menit să soluționeze cauza și să restabilească drepturile încălcate.

Cercetările științifice realizate în cadrul proiectului cuprind și probleme ce vizează domeniul securității naționale, provocările și amenințările existente, inclusiv celor de sorginte teroristă., precum și rolul comunicării strategice – ca instrumentar de reacție a instituțiilor guvernamentale din Republica Moldova în vederea gestionării adecvate a sectorului de securitate. Or, războiul în toi din Ucraina pune în evidență că comunicarea strategică servește drept pilon și suport necesar împotriva manipulării, dezinformării, falsului și minciunii, capabil să combată fenomenul alterării realității publice, mesajului agresiv, de destabilizare a situației social-politice. În acest context se impune cu acuitate consolidarea și dezvoltarea comunicării strategice, transformarea acesteia într-un instrument viabil al sectorului de securitate națională.

Culegerea de lucrări științifice de specialitate „Studii și cercetări juridice”, Partea Nr. 5/2022 reflectă sinteza cercetărilor științifice realizate în cadrul proiectului în I-ul semestru al anului 2022. Cercetările înfățișate în culegere pot servi drept suport de asistență pentru factorii decizionali la elaborarea politicilor publice în domeniul justiției și armonizarea legislației naționale la standardele europene. Totodată, lucrarea poate fi de interes și utilitate pentru cei antrenați în cercetare, pentru reprezentanții instituțiilor de drept și, nu în ultimul rând, pentru deputați, politicieni și alte persoane cu implicație în viața social-politică din Republica Moldova.

Valeriu CUȘNIR, profesor universitar,
doctor habilitat în drept, coordonator al ediției

CAPITOLUL I. DREPT CONSTITUȚIONAL ȘI INSTITUȚIILE POLITICE

DOCTRINA JURIDICĂ NAȚIONALĂ: ISTORIE ȘI CONTEMPORANEITATE

NATIONAL LEGAL DOCTRINE: HISTORY AND CONTEMPORANEITY

Andrei SMOCHINĂ,
*profesor universitar, doctor habilitat în științe juridice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Carolina SMOCHINĂ,
*profesor universitar, doctor în drept
European University of Lefke*

Summary

The research of the origins and evolution of domestic law is an important factor in knowing the history of state science and law. The study covers the period from the middle of the twentieth century - when first scientific institutions of legal profile in the Republic of Moldova were created - until the beginning of the twenty-first century. We have limited the focus to this period of time because of the fact that the socialist-type law has been replaced by the contemporary continental legal system though legislative and legal reforms in the first decade of the 21st century. The creation of first scientific institutions of legal profile together with the process of substitution of the socialist-type law have led to an increased attention of the local researchers to the theoretical and practical problems in the legal sphere.

Keywords: *legal sciences, social sciences, legal science, scientific researchers, Romano-Germanic legal system, legislative and legal reform, legal institutions, investigation, research, legal relations*

Cuvinte cheie: *științe juridice, științe sociale, știința dreptului, cercetători științifici, familia de drept romano-germană, reforma legislativă și juridică, instituții de profil juridic, investigație, cercetare, raporturi juridice*

Acest studiu este rezultatul cercetării științifice a temei individuale „Originea, evoluția istorică și contribuția doctrinei juridice naționale la formarea sistemului de drept al Republicii Moldova” din cadrul proiectului instituțional

„Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării acordului de asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană”. Aprofundând discursul dedicat doctrinei dreptului, vom menționa că această știință - cultă, plină de idei, gânduri ipoteze, experiență, exemple demne de luat în considerare și chiar îndoieli - și-a fundamentat independența și a reușit să-și afirme statutul științific în arta de a dezvolta facultățile intelectuale ale omului.

NECESITATEA DEMERSULUI ȘTIINȚIFIC

Studierea acestei probleme este dictată de necesitatea cunoașterii și interpretării veridice a evoluției la fel și a influenței doctrinei juridice naționale asupra dezvoltării sistemului de drept moldovenesc în perioada schimbărilor majore la răscruce de milenii¹. Prin modul de organizare a materialului, acest demers științific vine să ofere un set de teze cu privire la principalele momente parcurse de știința dreptului. Demersul amintește despre primele studii cu caracter științific efectuate în anii de existență a Republicii Moldova care se înscriu în perimetrul reflecției asupra rolului științei dreptului în timpul revenirii sistemului de drept al Republicii Moldova în albia familiei de drept romano-germană (1990-2008).

Interesul față de știința dreptului a sporit, îndeosebi, în urma falimentului regimului totalitar și dezintegrării imperiului sovietic. Interesul față de cunoașterea noilor viziuni ale doctrinei dreptului a fost condiționată și de necesitatea reglementării noilor raporturi sociale create după adoptarea Declarației de Suveranitate din 23 iunie 1990, Decretul cu privire la puterea de stat din 27 iulie 1990, proclamarea Declarației de Independență din 27 august 1991 a statului nostru, precum și multe legi de importanță constituțională, adoptate de către forul suprem legislativ. Anume în această perioadă, doctrina dreptului național este antrenată să contribuie la crearea unui teren fertil pentru constituirea propriului sistem legislativ, a ordinii de drept, precum și la armonizarea legislației la standardele europene, la realizarea reformei constituționale, legislative și juridice². De menționat că la începutul anului 1990 desprinderea de cadru juridic a regimului totalitar din statul sovietic reprezenta o prioritate pentru Republica Moldova, și nu numai.

¹ A se vedea: Costache, Gheorghe, Ion, Guceac. Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre un stat de drept. Chișinău: F.E.-P., „Tipografia Centrală”, 2003. 344 p.

² Barbăneagră A. Reforma judiciară și de drept. În: Revista de filozofie și drept. 1993, nr.2, pp.32-43.

Precizăm că știința dreptului face parte din științele sociale care are ca subiect de cercetare instituțiile statale și principiile de drept pe care societățile în particular le-au dezvoltat. Actualmente o parte semnificativă a tuturor transformărilor democratice o constituie dezvoltarea științei dreptului în Republica Moldova, care a fost și rămâne în vizorul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice și a instituțiilor universitare. Acest interes se datorează și proceselor de democratizare, globalizare și integratoare prin care Republica Moldova trece. Referindu-se la particularitățile științei în general, Teodor Cârnaț, relevă că, una din particularitățile științei constă în aceea că ea adună, sistematizează și analizează faptele cu privire la un domeniu sau altul al realității³. Doctrina juridică, menționează profesorul D. Baltag, este un ansamblu de păreri, opinii și interpretări ale teoreticienilor și practicienilor juriști referitoare la diverse instituții de drept, reglementări juridice sau cazuri concrete⁴.

În aceeași ordine de idei, menționăm, cunoașterea științei statului și dreptului este una din cele mai puternice probe în testarea gradului de cultură a poporului nostru. Investigația a fost concepută și elaborată într-o structură riguroasă, întemeiată pe luarea în considerare a principiilor abordării istorice sistematice, studiindu-se constituirea și dezvoltarea științei dreptului în evoluție. Se impune o cunoaștere și o interpretare adecvată a doctrinei dreptului, atenția fiind concentrată la crearea de construcții instituționale noi.

GENERALITĂȚI PRIVIND DEZVOLTAREA ȘTIINȚEI DREPTULUI

Rezultatele înregistrate de cercetătorii științifici în domeniul dreptului în anii de existență a Republicii Moldova, printr-o raportare tot mai accentuată la familia de drept romano-germană contemporană, au condus spre asumarea valorilor europene. Doctrina juridică este foarte importantă din punctul de vedere al formării dreptului. Doctrina juridică, percepută ca știință a dreptului, ajută legiuitorul în elaborarea dreptului și judecătorul în aplicarea lui⁵.

Această orientare s-a concretizat și în prioritățile de cercetare științifică a institutelor de cercetare, a catedrelor universitare prin promovarea cercetării fundamentale și aplicative, ameliorarea potențialului deținut de capitalul uman utilizat în cercetare, cât și de inițierea cooperării europene în domeniul infrastructurii cercetării.

³ Cârnaț T. Drept constituțional. Chișinău:USM, 2004, p.35.

⁴ Baltag D. Teoria generală a dreptului. Chișinău: ULIM, 2010, p.302.

⁵ Baltag D. Teoria generală a dreptului. Chișinău: ULIM, 2010, p.303.

Cercetarea fundamentală și aplicativă din Republica Moldova a reușit să se restructureze în vederea adaptării relațiilor sociale la mecanismul pieții, unitățile de cercetare, dispunând de un statut juridic adecvat.

Analiză stării de fapt în domeniul științei academice și universitare, în domeniul științelor juridice, denotă că studiile și cercetările sunt sistematice și posedă mecanisme de evaluare obiectivă.

Referindu-ne la rezultatele cercetărilor în domeniul dreptului (monografii, articole, teze de doctor și doctor habilitat, cât și la calitatea elaborării legislației Republicii Moldova) putem constata că știința juridică: a cuprins procesele democratizării în țara noastră din anii '90 ai sec. XX. Tematica cercetărilor științifice în domeniul dreptului posedă un caracter complex și abordează probleme majore.

Odată cu creșterea numărului strategiilor aprobate de Guvernul Republicii Moldova care sunt strâns legate cu gradul lor de implementare instituțiile specializate în cercetarea dreptului au ridicat calitatea și eficiența lucrărilor științifice, au sporit credibilitatea reformei legislative și juridice promovate de Guvernul Republicii Moldova.

Contribuția rezultatelor științei statului și dreptului este impunătoare dat fiind faptul că instituțiile de cercetare coordonează eforturile lor comune printr-un permanent schimb de informație/documentație cu privire la activitatea lor pentru a vedea problemele într-un ansamblu mai larg.

Rezultatele identificate pot fi sistematizate după semnificația lor juridică în spațiul țării noastre după cum urmează:

Cercetări științifice în domeniul științelor juridice în R.S.S. Moldovenească s-au desfășurat la mijlocul sec. XX, odată cu crearea primelor instituții de profil juridic (Filiala Institutului Juridic Unional cu frecvență redusă – 1945, Școala juridică – 1946, iar mai târziu Facultatea de drept a Universității de Stat din Chișinău - 1959). Elaborarea problematicei juridice s-a amplificat în rezultatul fondării, în anul 1969, în cadrul Secției de filosofie și drept al Academiei de Științe a Moldovei, a sectorului de drept. În anii '70 ai secolului trecut, au fost studiate diverse probleme ale dreptului constituțional rezultatele investigațiilor fiind reflectate într-un șir de publicații: Руководство исполкомами районных Советов нижестоящими Советами народных депутатов (1977) de Iu.Todâca, monografia colectivă Органы власти и управления Молдавской ССР (1976) etc.

Mai apoi a apărut o serie de lucrări științifice consacrate dreptului constituțional, printre care: Конституционный статус личности (1981) de

D.Grama și E.Martâncik; Конституционные основы организации и деятельности местных Советов народных депутатов (1979) de Iu.Todâca; Конституционные основы рационального природопользования (1980) de Iu.Tiutechin; Конституционное законодательство и вопросы государства и права (culegere tematică, 1981); Uniunea Sovietică - stat monolit (1982) de Guzun Gh.; Конституционный статус государственных органов МССР (1986). Молдавская советская государственность периода развитого социализма 1960-1975 (1977) de G.Fiodorov; Democratismul orânduirii sovietice (1981) de G.Fiodorov; Право и молодёжь (1988) de G.Fiodorov; XXVII съезд КПСС и XIX Всесоюзная партконференция о демократии (1989) de Ivanov V.; Costachi G.; Roșca F. și Smochină A.; Государственно-административное устройство и местное право Бессарабии (1812-1917) (1974) de G.Fiodorov; Конституция СССР и вопросы правового воспитания (1978) de Ivanov V. și Costachi G.; Конституционное развитие Молдавской ССР (1979) de Ivanov V. și Costachi G.; Dezvoltarea constituțională a R.S.S.Moldovenești (1981) de Ivanov V. și Costachi G.; Constituția R.S.S.Moldovenești - triumf al democrației socialiste (1983) de Costachi G.; Молодежь: морально-правовой потенциал личности (1989) de Costachi G.; XXVII съезд КПСС и XIX Всесоюзная партконференция о демократии (1989) de Ivanov V., Roșca F. și Smochină A.; Природа. Общество. Закон. Руководство рациональным природопользованием как функция Советского государства (1976) de Tiutechin Iu.;

În domeniul **dreptului civil**: Наследственное право и наследственный процесс (1973) și Жилищное право Молдавской ССР (1977) de P. Nichitiuc; Жилищное законодательство СССР и МССР (Юридические гарантии конституционного права граждан на жилище) (1980) de P.Nichitiuk; Pensii și ajutoare colhoznicilor (1975) de Iacovlev V.; Angajarea și transferarea la o altă muncă (1976) de Petrov V.; Pensiile alimentare conform legislației familiei a R.S.S.Moldovenești (1977) de Volcinschi V.; Pensiile alimentare conform legislației familiei a R.S.S.Moldovenești (1977) de Volcinschi V.; Водное право Молдавской ССР (1979) de Iacovlev V.; Сборник законодательных актов о труде (1981) de Negru T., Petrov V. și Russu L.; Правовая охрана природы в Молдавской ССР (1983) de Iacovlev V.; Сельскохозяйственное право в Молдавской ССР: Правовое регулирование общественных отношений в АПК Молдавской ССР (1985) de Iacovlev V.; Cojuhari A.; Cotorobai M.; Volcinschi V.; Chibac G.; Petrov V.și Negru F.; Экологическое право (1988)

de Iacovlev V.; Право на судебную защиту в исковом производстве (1989) de A.Cojuhari.

În domeniul **dreptului penal și de procedură penală**. Studierii principiilor organizării și funcționării sistemului judecătoresc sunt consacrate lucrările: Конституционные основы правосудия (1979) de E. Martâncik; Основные этапы развития советской системы правосудия (1970) de O. Ovcinikov etc. Влияние некоторых социальных факторов на назначение наказания (1974) de C. Florea; Răspunderea pentru micile sustrageri (1980) de Carпов T.; Răspunderea pentru încălcarea legislației funciare și pentru construcția neautorizată (1983) de Carпов T.; Coparticiparea la săvârșirea infracțiunii (1986) de Carпов T.; Vinovăția și pedeapsa penală (1987) de Florea C.; Corectarea prin muncă (1989) de Florea C. și Hioară Gh.; Назначение наказания по делам о насильственных преступлений (1991) de Gorea C.; Охрана социалистического имущества (1978) de Macari I.; Наркоманы под запретом закона (1990) de Macari I.

În domeniul dreptului de **procedură penală** o atenție sporită s-a acordat elaborării aspectelor privind protecția drepturilor și a intereselor legitime ale omului la stadiile judecătorești ale procesului penal și luarea hotărârii civile în procedura judiciară, precum și problemelor teoretice și practicii stabilirii sancțiunilor penale: Гарантии прав обвиняемого в суде первой инстанции (1975) și Развитие уголовно-процессуального законодательства (1977) de E.Martâncik; Деятельность Компартии Молдавии по укреплению социалистической законности (1976) de Nikienco C.; Основы формирования приговора в советском уголовном процессе (1989) de E.Martâncik; Особое мнение судьи по уголовному делу (1981) de E.Martâncik; Охрана прав и законных интересов личности в уголовном судопроизводстве (1982) de E.Martâncik, V.Radikov și V.Iurcenco; Назначения наказания с учетом причин совершенного преступления (1980) de C.Florea.

În domeniul **dreptului muncii**: Правовое регулирование трудовых отношений сезонных рабочих и служащих (1975) de Șinnic D.; Pensii și ajutoare colhoznicilor (1975) de Iacovlev V.; Angajarea și transferarea la o altă muncă (1976) de Petrov V.; Pensiile alimentare conform legislației familiei a R.S.S.Moldovenești (1977) de Volcinschi V.; Сборник законодательных актов о труде (1981) de Negru T., Petrov V. și Russu L.; Protecția muncii în agricultură (1979) de Televca Al.

În domeniul **protecției mediului**: Водное право Молдавской ССР (1979) de Iacovlev V.; Правовая охрана природы в Молдавской ССР (1983) de

Iacovlev V.; Сельскохозяйственный-ственное право в Молдавской ССР: Правовое регулирование общественных отношений в АПК Молдавской ССР (1985) de Iacovlev V.; Cojuhari A.; Cotorobai M.; Volcinschi V.; Chibac G.; Petrov V.; Negru F.; Экологическое право (1988) de Iacovlev V.;

În domeniul **dreptului internațional**: Генеральная Ассамблея ООН (1971) de M. Ianovski;

S-au realizat cercetări consacrate **istoriei statului și dreptului și istoriei doctrinelor politice și de drept** în Moldova: История государства и права Молдавской ССР (1917-1959) (1963) de A.Surilov; Общественно-политические и правовые воззрения Андронакия Доница (1983) de D. Grama.

Odată cu destrămarea URSS (1991) se formează **sistemul contemporan de drept moldovenesc**. Republica Moldova a abandonat definitiv tot ceea ce aparține trecutului comunist. Dat fiind faptul că statul și dreptul sovietic au fost niște pseudocreaturi constituite artificial, în pofida legităților obiective juridico-istorice de evoluție a societății, trecute prin ideologie, n-au putut rezista mult și s-au destrămat atunci când s-a ajuns la apogeu. Concomitent trebuie menționat că prăbușirea imperiului sovietic a trezit popoarele, mari și mici, la renașterea spirituală, la etnogeneza, la cultura, obiceiurile și datinile sale.

În perioada respectivă, ample cercetări în domeniul științelor juridice s-au efectuat pe ramuri și instituții de drept. Se produce revenirea reală a dreptului național în albia de activitate a sistemului de drept continental (familia de drept romano-germanică)⁶.

Știința juridică moldovenească valorifică potențele și poziția dreptului internațional și european. Dreptul național se împarte în drept public și drept privat.

S-au realizat cercetări în domeniul **teoriei generale a dreptului, istoriei statului și dreptului și istoriei doctrinelor politice și de drept**. Aici trebuie de reținut, că teoriei generale a dreptului, îi este recunoscută de omul de știință juridică calitatea de **regină** a ramurilor științelor juridice, deoarece această știință operează cu concepte, noțiuni, categorii, este o știință de referință pentru doctrina juridică și are o destinație metodologică⁷,

În continuare, vom aduce titlurile lucrărilor: Bazele statului și dreptului Republicii Moldova (1994) de Avornic Gh.; Baieș S. și Crețu V; Istoria dreptului românesc (1995) de E.Aramă; Tehnica legislativă (1997) de Negru B.;

⁶ A se vedea: Aramă, Elena. Istoria dreptului românesc. Chișinău: Ed. S.A. Reclama, 2003. 202 p.

⁷ Avornic, Gheorghe. Teoria generală a dreptului. Chișinău: Editura Cartier, 2004. p.45.

Tendențele evoluției doctrinelor juridice în Moldova (1774-1859) (2000) de Grama D.; Organele judiciare și extrajudiciare din Moldova sub regim totalitar bolșevic (2000) de Frunză Iu.; Istoria universală a statului și dreptului (2001) de A.Guștiuc, L.Chirtoacă, și V.Roșca; Теория государства и права (1998) de G.Fiodorov; Юридическая ответственность. Вопросы теории. (2002) de Tocarenco V.; Teoria generală a dreptului (2004) de Gh. Avornic, E. Aramă, Negru B. și Costaș R.; Elemente de drept în doctrinele filosofiei occidentale (2003) de A.Bantuș; История румынского государства и права (2003) de Lu- pașcu Z.; Istoria universală a statului și dreptului. Epoca Antică și Medievală (2002) de Smochină A.; Istoria universală a statului și dreptului. Epoca Modernă și Contemporană (2002) de Smochină A.; Teoria generală a dreptului. Curs teoretic (2002) de Baltag D. și Al. Guțu; Aspecte ale evoluției statului și dreptului în Roma Antică (2005) de Grama D.; Страницы истории государства и права (2005) de Grama D.; Istoria universală a statului și dreptului (2006) de A. Smochină; Teoria generală a dreptului și statului (2006) de Negru B. și Negru A.; Bazele statului și dreptului Republicii Moldova (2007) de M. Rotaru; Советский тоталитаризм: уроки истории (2007) de Smochină A. și Ivanov V.; Teoria răspunderii și responsabilității juridice (2007) de Baltag D.; Основы политической науки и права (2007) de Sedlețchi Iu. și Volcov Ed.

Realizări în știința **dreptului public și privat**. Știința a analizat problema politică a construcției unui stat de drept în toată plenitudinea. Este demn de menționat faptul că principiile constituționale de guvernare dezvoltate în Constituția Republicii Moldova practic au pus începutul epocii contemporane în istoria evoluției dreptului constituțional și nu numai. Se conturează o filozofie și o ideologie științifică referitor la separația puterii legislative, executive și celei judiciare etc. Doctrina juridică predetermină garantarea și exercitarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, contribuie la formularea concepțiilor doctrinale din perspectiva eforturilor de integrare europeană a Republicii Moldova.

În calitate de argument al celor enunțate mai sus pot fi menționate realizările în domeniul **dreptului constituțional**: Государственное устройство США (1993) de Ivanov V.; Structura statală a SUA (1993) de Ivanov V.; Власть, демократия и социальные контрасты (1997) de Ivanov V.; Конституционное право Республики Молдова (1997) de Ivanov V.; Drept constituțional și instituții politice. Vol.I,II. (1997) de Arseni A.; Dreptul public (1998) de V.Popa; Constituția Republicii Moldova, Comentată articol cu articol (2000) de Arseni A., Creangă I., Gurin C., Negru B., Barbalat P., Cotorobai M.

și Susarenco Gh.; Curtea Constituțională – unica autoritate publică politico-jurisdicțională (2000) de V.Zubco; Jurisdicția constituțională a Republicii Moldova (2000) de Arseni A.; Statul de drept: între teorie și realitate (2000) de Gh.Costachi; Organele constituționale ale Republicii Moldova în condițiile regimului totalitar (2001) de A.Smochină; Probleme ale procesului constituțional în Republica Moldova la etapa actuală (2001) de Țimbaliuc V.; Evoluția constituționalismului în Republica Moldova (2002) de I.Guceac; Asigurarea drepturilor omului în lume (2003) de A. Poțînga și Gh. Costachi; Проблемы разделения властей в государстве в переходном периоде (2003) de Mișin V.; Teoria funcției publice (2003) de A.Bantuș; Non-discriminarea în condițiile constituționalismului contemporan în Republica Moldova (2008) de T. Cârnaț; Drepturile omului: mecanisme de protecție (internaționale și din Republica Moldova) (2007) de T. Cârnaț, V. Moșneaga, Gh. Rusnac ș.a; Reintegrarea Moldovei. Soluții și modele (2005) de I. Creangă și V.Popa; Administrația publică locală a Republicii Moldova în actele oficiale (2005) de S. Cobăneanu și Gr. Rusu; Drept constituțional și instituții politice, Vol. I (2005) de A. Arseni; Drept constituțional al țărilor străine (2004) de S. Cobăneanu și S. Agachi; Curs elementar de drept constituțional, vol. I (2001), vol. II (2005) de I. Guceac; Drept electoral (2004) de I. Guceac; Drept constituțional comparat (2003) de A. Arseni; Drept constituțional (2004) de T. Cârnaț; Constitutional Law (2005) de T. Cârnaț; Конституционное право (2005) de T. Cârnaț; Конституционное право зарубежных стран (2005) de Ivanov V. și Baurculu A.; Protecția juridică a drepturilor omului (2003), (2006) de T. Cârnaț și M. Cârnaț; Instituția avocatului parlamentar (2002) de S. Cobăneanu și T. Cârnaț; Cetățenia – o nouă viziune și reglementare europeană (2002) de A. Arseni și I.Suholitco; Конституционное право (курс лекций) (1998) de V. Ermurachi; Drept constituțional al Republicii Moldova în acte oficiale (1998) de V. Ermurachi; Dreptul Constituțional și Instituții politice, vol.I, II (1997) de A. Arseni; Spre o statalitate democratică și de drept (2007) de Gh.Costache; Teoria sistemelor constituționale contemporane (2008) de M. Cușmir.

Atenție sporită se acordă problemelor teoretice și practice referitoare la responsabilitatea pe care și-o asumă Republica Moldova pentru progresul social, realizarea unei politici sociale avansate de apropiere a administrației publice de necesitățile populației și satisfacerea intereselor generale s-au realizat cercetări în domeniul **dreptului administrativ**: Drept administrativ (2001) de Orlov M.; Drept administrativ (2005) de M.Orlov și Belecciu Ș.; Problemele administrării de stat (2002) de Guțuleac V. și V. Balmuș; Auto-

nomia patrimonială a unităților administrativ-teritoriale în Republica Moldova (aspecte teoretice și practice), Seria Politici Publice (2003) de Furdui V.; Autoritățile Publice în Republica Moldova. Compendiu privind structura, organizarea și funcționarea lor (2004) de Popa V.; Conflicte juridice în administrația publică locală, Seria Politici Publice (2004) de Furdui V.; Curs de drept administrativ (2004) de Creangă I.; Manual pentru instituțiile juriștilor (2007) de Guțuleac V.; Dreptul contravențional (2005) de Furdui S.; Drept contravențional (2006) de Guțuleac V.;

Fenomen cu implicații profunde, la cererea agenților economici, au fost puse bazele **dreptului financiar** în următoarele lucrări: Drept bancar (2001) de Burac V.; Банковское право. Курс лекций. Том.Vol.I și II. (2001) de Cerneavschi P. și Mihailov V.;; Bazele constituționale ale impozitării de stat (2003) de Corj M.; Финансовое право. Курс лекций (2004) de Cerneavschi P.; Налоговый контроль (2006) de Cerneavschi P.; Dreptul bancar valutar (2005) de Cerneavschi P.; Reglementări valutare pe teritoriul Republicii Moldova (2004) de Guștiuc A., și Prodan M.; Drept bancar comunitar (2004) de Guștiuc A., Prodan M. și Gîrlea R.; Drept financiar (2006) de Armeanic A.; Drept bancar. Vol.I și II.(2001-2004) de Guștiuc A., Prodan M. și Gîrlea R.;

Evenimentele care au avut loc la începutul anilor 1990 au ridicat problema edificării **dreptului penal** care să corespundă principiilor democratice: O primă realizare a fost lucrarea Drept penal.Parte generală (1994) Manual de Borodac Al. și Carpov T.; Medicina legală (1995) de Baciuc Gh.; Dreptul penal al Republicii Moldova. Partea generală (2002) de Macari I.; Criminologie generală (2001) de Gladchi Gh.; Drept penal.Parte generală.Vol.I.(2005) de S.Botnaru, A.Șavca, V.Grosu și M.Grama; Drept penal.Parte specială.Vol. II (2005) de S.Brânză, X.Ulianoschi, V.Stati, I.Țurcanu și V.Grosu; Codul penal comentat și adnotat (2005) de Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C., Holban V., Popovici T., Ulianoschi Gh., Ulianoschi X. și Ursu N.; Corupția: reglementări de drept, activități de prevenire și combatere (1999) de V.Cușnir; Jurisprudența privind infracțiunile de corupție (Comentariu teoretico-practic) 2003 de V.Cușnir; Omorul la comandă (2005) de V.Cușnir, V.Berliba, A.Pareniuc, Drept polițienesc (2006) de V. Cușnir, V.Gratii, I. Dogotari; Participația penală (2000) de Ulianoschi X.; Probațiunea.Alternative de detenție (2004) de Ulianoschi X.; Infracțiunile contra păcii și securității omenirii (2005) de Barbăneagră A.; Manual de drept penal.Parte specială (2004) de Borodac A.; Dreptul militar în Republica Moldova (2003) de Ulianoschi X.,Ulianoschi Gh. și Bucatari V.; Уголовное наказание и его исполнение в Республике

Молдова (2005) de Belii N.; *Infracțiunile contra păcii și securității omenirii* (2005) de Barbăneagră A.; *Precedentul judiciar, vol.II* (2006) conducător de ediție Barbăneagră A.; *Principalele alternative ale detențiunii penitenciare în dreptul penal contemporan (studiu monografic)* (2007) de Cușnir V. și Zosim A.; *Crimele de război* (2008) de Gamurari V. și Barbăneagră A.;

Pe parcursul ultimelor decenii știința în domeniul **dreptului procesual penal și criminalistică**, evoluând tot mai precaut spre o ajustare cu principiile doctrinei Occidentale a elaborat următoarele lucrări: *Criminalistica. Vol.I. Tehnica criminalistică* (1996) de Doraș S.; *Urmele infracțiunii. Teoria și practica examinării la fața locului* (1999) de Golubenco Gh.; *Dreptul execuțional penal* (1999) de Florea V.; *Судебная власть в Молдове* (1999) de E.Martâncik; *Unele aspecte ale eticii judiciare și responsabilitatea judecătorului* (2000) de Popovici T.; *Căile legale de atac în procesul penal* (2000) de Iuga M.; *Determinantele victimologice și mecanismul infracțiunilor de mare violență* (2000) de Gladchi Gh.; *Avocatura în Republica Moldova* (2003) de Mărgineanu Iu. și L.Osoianu; *Tezele generale ale tacticii criminalistice* (2004) de Gheorghită M.; *Tactica cercetării la fața locului* (2004) de Gheorghită M.; *Noua legislație penală și procesual penală (realizări și controverse. Impactul asupra detenției* (2007) de *Gladchi Gh. Mariș A., Berliba V., Dolea I., Zaharia V.*; *Drept procesual penal* (2005) de I.Dolea, D.Roman, Iu.Sedlețchi, T.Vizdoagă, V.Rotaru, A.Cerbu și S.Ursu; *Rolul, locul și funcțiile procuraturii* (2006) de Ursu N.; *Оправдательный приговор* (2007) de Sedlețchi Iu.;

Trecerea la economia de piață a generat noi determinări în conținutul **dreptului civil și procesual civil**. Astfel fiind văzute lucrurile putem afirma că cercetările efectuate în perioada revenirii dreptului moldovenesc în albia familiei de drept continental (anii 1992-2008), se înscriu în contextul general de înnoire și perfecționare a doctrinei în materie civilă și procesual civilă: *Процессуальный Кодекс Молдовы. Комментарий* (1992) de A.Cojuhari; *Drept civil: Partea generală* (1994) de Băiaș S.; *Răspunderea civilă delictuală* (2001) de Bloșenco A.; *Drept civil: Partea generală. Persoana fizică. Persoana juridică. Vol.I* (2004) de Băiaș S. și Roșca N.; *Drept civil* (2004) de Cojocari E. și Cojocari V.; *Drept civil: Drepturile reale. Teoria generală a obligațiilor. Vol.II* (2005) de Băiaș S., Băieșu A., Cebotari V., Crețu I. și Volcinschi V.; *Drept civil; Drept de proprietate; Legislație* (1995) de Băiaș S.; *Persoana juridică - subiect de drept civil. Drept civil. Partea generală* (2008) de Chirinciuc G.; *Правовое регулирование малого предпринимательства: сравнительный анализ теории и практики* (2004) de Ignatiev V.; *Конституционное право человека и гражданина на предпринимательскую деятельность в*

Республике Молдова (2006) de Traghira V.; Manualul judecătorului la examinarea pricinilor civile (2007) de Poalelungi M., Filincova Svetlana. Culegere de practică judiciară a Colegiului civil și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție (2005-2007) de Poalelungi M.;

Modificări de substanță survin în doctrina dreptului comercial din țara noastră: Торговое право (1999) de Calenic A.; Dreptul comerțului internațional (1999) de Gribincea L.; Правовая охрана селекционных достижений в Республике Молдова (1999) de Lebedev V.; Международный коммерческий арбитраж: разрешение внешнеэкономических споров. Учебно-практическое пособие (2001) de Lebedev V.; Societatea comercială – persoană juridică în economia de piață (2000) de Lazar T.; Drept civil. Răspunderea juridică civilă (studiu teoretic, legislativ și comparativ de drept) (2002) de Cojucari E.; Комерческое предпринимательское) право (2006) de Calenic A.; Dreptul afacerilor (2004) de Roșca N.și Baias S.; Drept economic (2006) de Volcinschi V. și Cojocari E.;

Au fost realizate aprecieri la adresa **dreptului familiei**: Dreptul familiei (2002) de Mărgineanu L. și Mărgineanu G.; Dreptul familiei (2004) de Cebotari V.; Dreptul familiei (2000) de Pânzari V.

A fost dată preferință și **dreptului muncii** în următoarele lucrări: Dreptul muncii (1995) de Negru T.; Трудовые договоры (контракты) в Республике Молдова и в Российской Федерации в условиях рыночной экономики: Теория и практика (2001) de Sosna B.; Трудовое право Республики Молдова. Научно-практическое пособие (с комментариями отдельных норм КЗоТа РМ) de Sosna B. și Gorelco N.; Dreptul muncii (partea generală). Codul muncii (2004) de Scorțescu C., și T. Negru.; Трудовые споры. Учебно-практическое пособие (2004) de Sosna B., Romandaș N., Gorelco N. și Baurculu A.; Contractul individual de muncă. Legislație (2001) de Sosna B.; Dreptul muncii. Vol. I (2005) de Ev. Donos.

Astfel fiind văzute lucrurile, profesorul Victor Popa definește sistemul de drept al Republicii Moldova ca un ansamblu de norme juridice divizate conform obiectului și metodelor de reglementare în ramuri de drept cum ar fi: dreptul constituțional, dreptul administrativ, dreptul civil, dreptul financiar, dreptul muncii, dreptul penal, dreptul procesual penal, dreptul familiei, dreptul agrar, dreptul internațional etc., precum și instituții juridice care reglementează un grad de relații sociale înrudite⁸.

⁸ Popa V. Tratat de drept constituțional și instituții politice. Ediția a doua, revăzută și adăugată. Chișinău: S.n., 2021, p.31.

Dezvoltarea științei dreptului internațional în Republica Moldova

Știința dreptului internațional are un caracter mondial, asupra conținutului căreia își găsește reflectare natura perioadelor istorice în care se dezvoltă teoriile dominante în politica externă a statelor și oformarea lor juridică, tendințele dezvoltării civilizației, specificul gândirii științifice a juriștilor cu specialitatea drept internațional.

Idei privind aspecte cu caracter internațional au fost înaintate încă în trecutul îndepărtat. Viziuni asupra problemelor suveranității au fost expuse de gânditorii moldoveni așa ca Constantin Negruzzi, Mihail Kogălniceanu, Dimitrie Cantemir ș.a. Lucrarea „Istoria creșterii și descreșterii Imperiului Otoman” a lui D. Cantemir servea ca îndrumar pentru trimișii Moldovei la Constantinopol și alte țări ale lumii. O aplicare practică a unor norme de drept internațional a fost cunoscută în politica relațiilor cu alte state a lui Ștefan cel Mare.

În prezent știința dreptului internațional în Republica Moldova este reprezentată de autori cunoscuți în țară și peste hotare în următoarele lucrări: *Drept diplomatic și consular* (2000) de A.Burian; *Drept internațional public. Vol.I.* (2001) de Balan O. și Serbeno E.; *Aspecte ale conflictului transnistrean* (2001) de Chirtoacă N., Nantoi O., Garaz M. și Pântea Iu.; *Drept internațional public. Vol.I și II.* (2003) de Balan O. și Burian A.; *Drept internațional umanitar* (2003) de Balan O., Rusu V. și Nour V.; *Regimul de drept al activității diplomatice* (2004) de A.Burian; *Правовой режим дипломатической деятельности* (2004) de A.Burian; *Protecția consulară a persoanelor fizice și a persoanelor juridice în străinătate* (2004) de A.Burian; *Diplomația preventivă și dreptul internațional* (2004) de Arhiliuc V.; *Protecția diplomatică a naționalilor în dreptul internațional public* (2007) de Cucuș D.; *Relațiile internaționale, politica externă și diplomația* (2007) de Burian A.; *Întroducere în teoria relațiilor internaționale* (2007) de Burian A.; *Alianța Tratatului Atlanticului de Nord. Concepții evolutive* (2007) de Arhiliuc V. și Ceban C.; *Reprezentanțele organizațiilor internaționale în Republica Moldova. Studii științifice* (2008) de Arhiliuc V., Chirtoacă N., Ceban C., Cucuș D. ș.a.;

În lucrările autorilor numiți își găsesc expunere probleme teoretice privind relația între dreptul internațional și legislația națională, activitatea și practica diplomatică și consulară, protecția internațională a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, reglementări juridice internaționale privind mediul

înconjurător ș.a. Tematica lucrărilor vorbește despre faptul că știința dreptului internațional la etapa actuală în Republica Moldova se bucură de o atenție sporită, are un diapazon larg de cercetare, este un răspuns la necesitățile consolidării Republicii Moldova ca stat independent.

În conținutul acestor lucrări se explică aspecte din sistemul dreptului internațional contemporan, luându-se în considerație noile provocări și realizări în acest domeniu cum ar fi problematica - suveranitatea statelor în condițiile globalizării, noi instituții judiciare internaționale, capacitatea juridică internațională a individului, realizarea drepturilor și obligațiilor Republicii Moldova ca subiect de drept internațional, natura juridică a procesului de integrare europeană ș.a.

Problemele se tratează în spiritul naturii democratice a dreptului internațional contemporan, a valorilor general umane, a aprecierii acțiunilor politice a anumitor state reieșind din prevederile normelor juridice internaționale. Interpretarea doctrinală a prevederilor ce țin de dreptul internațional reprezintă o artă, care necesită în spectru larg de instrumente, cum ar fi: jurisprudența, istoria, informatica, logica, politologia, gramatica etc.

O însemnătate deosebită o are ediția oficială în mai mult de 29 de volume „Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte”, apărută cu sprijinul Înalțului Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați, Agenției Statelor Unite pentru Dezvoltare, Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD), Fundației SOROS ș.a.

Una din întrebările complicate în teoria dreptului internațional „Raportul dintre conceptul de suveranitate și unele principii de drept internațional dreptul internațional” își găsește explicație în monografia Suveranitatea și dreptul internațional: Probleme teoretice și practice actuale (2007) de N. Osmochescu și V.Gamurari.

Întrebări privind natura juridică a dreptului Uniunii Europene, a supremației acestui drept în ordinea juridică internă a statelor membre precum și evoluția unor structuri instituționale ale UE cum ar fi Parlamentul European au fost expuse în lucrările - Dreptul Uniunii Europene (2003) de Thatham, A. și Osmochescu E.; Parlamentul European: de la primele construcții la instituirea Constituției pentru Europa” (2006) de C. Smochină.

O altă tematică originală, ce ține de activități ale Consiliului Europei ca organizație internațională regională în cadrul căreia pe lângă alte structuri organizatorice funcționează Curtea Europeană pentru drepturile omului cu anumite reguli și condiții de admisibilitate a cauzelor, și-a găsit explicație în lu-

crările Codul Convenției Europene a Drepturilor Omului (2005) de Jean-Loup Charrier și A.Chiriac; Европейские интеграционные процессы. Теории, концепции, понятия (2006) de Beniuc V.

Odată cu crearea Institutului de Istorie, Stat și Drept a fost formată Secția drept internațional și relații internaționale care are ca temă de cercetare „Implementarea normelor de drept internațional în Republica Moldova” și care se află în plină activitate. Evenimentele din ultimii ani au deschis perspectiva afirmării valorilor civilizației europene - spirit democratic, umanism, spirit rațional, gândire critică, etc. Valorificarea acestei perspective plasează pe prim plan voința clasei politice a țării, depinzând de eforturile concentrate ale instituțiilor guvernamentale, societății civile și nu în ultimul rând de mediile academice, reprezentate de specialiști de calificare înaltă din învățământ și știință.

Alături de multe alte priorități, învățământul și știința în anii ” 90 ai secolului trecut se prezintă drept filiere extrem de eficiente întru realizarea preceptelor integraționiste. Astăzi, integrarea în spațiul educațional european, după aderarea de jure a Republicii Moldova la Procesul de la Bologna, este în curs ireversibil, punându-se pe rol un program vast de modernizare a sistemului educațional aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 863 din 16.08.05, program care cuprinde învățământul preuniversitar, profesional, nonuniversitar, superior și postuniversitar, acțiunile întru realizarea acestuia fiind eșalonate în perioada 2005-2008. La rândul său, cercetarea științifică, inclusiv în domeniul dreptului, are în suport Codul cu privire la știință și inovare, adoptat prin Legea nr. 259-XV din 15 iulie 2004, Concepția politicii de pregătire a cadrelor științifice și științifico-didactice, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr.482 din 23.04.2003, Regulamentul atestării cadrelor științifice și științifico-didactice de înaltă calificare (anexa nr.3 la Codul științei și inovării), Regulamentul privind organizarea și desfășurarea doctoratului și postdoctoratului, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.914 din 26.08.2005, Regulamentul cu privire la funcționarea consiliilor științifice specializate și conferirea gradelor științifice și titlurilor științifice și științifico-didactice în Republica Moldova, aprobat de Consiliul Național pentru Acreditare și Atestare la 27.01.2005 și Nomenclatorul specialităților științifice aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.1025 din 14.09.04 cu ultimele modificări și completări operate prin HG nr. 692 din 20.06.06.

TENDINȚE NOVATOARE ÎN ȘTIINȚA JURIDICĂ

Considerăm că următoarele concluzii de ordin teoretic și practic sunt următoarele:

În procesul de integrare europeană știința juridică autohtonă este privită ca un instrumentariu menit să ofere asistență și soluții în dezvoltarea socială, politică și economică a Republicii Moldova cu scopul afirmării statului de drept. În ce măsură știința dreptului satisface acest imperativ ne poate mărturisi analiza cercetărilor științifice realizate în acest domeniu, inclusiv implementarea rezultatelor acestora, inclusiv și utilizarea lor în ramurile respective de drept.

Potrivit statisticilor deținute de Consiliul Național pentru Acreditare și Atestare în Republica Moldova numai în perioada 1993-2008 în țară au fost susținute 169 teze de doctor în drept și 15 teze de doctor habilitat în drept. Au fost la fel elaborate lucrări științifice originale cu rezultate teoretice sau experimentale noi, inclusiv cu realizări principiale noi pentru știință și practica aplicării dreptului.

Cercetările teoretico-științifice și practico-aplicative realizate în cadrul tezelor de doctorat conțin concluzii și recomandări, inclusiv propuneri de *lege – ferenda*, menite să contribuie la perfecționarea sistemului legislativ al țării noastre, la protejarea drepturilor și libertăților cetățenilor, la eficientizarea administrației de stat și locale, la dezvoltarea culturii juridice în societate, la promovarea proceselor integraționiste europene, la asigurarea ordinii de drept. Ele devin în realitate cunoscute unui cerc larg de specialiști implicați în examinarea, susținerea și expertizarea acestor lucrări iar rezultatele lor ajung să fie valorificate de autoritățile statale.

Important este de reținut că doctrina dreptului deține, totuși, un loc important în crearea normelor de drept în forma juridică corespunzătoare, pentru punerea în aplicare a ordinii democratice, pentru instaurarea unui stat cu adevărat democratic bazat pe principiile dreptului și libertăților omului.

O altă concluzie, care nu poate fi ignorată, ar putea fi cooperarea organelor de salvagardare a normelor de drept cu școlile doctorale de cercetare din cadrul universităților și institutelor de cercetare care ar putea genera efecte directe benefice cetățenilor țării.

Actualmente se atestă o tendință sporită față de cunoașterea dreptului internațional și a practicii jurisdicționale internaționale, deoarece doctrina efectului direct, specifică dreptului Uniunii Europene, a devenit realitate și în cazul Republica Moldova.

În același timp, considerăm că în rezultatul punerii în lumină a realizărilor științifice menționate mai sus - monografii, tratate, manuale, articole, teze de doctorat și doctor habilitat în științe juridice - făurite de către cercetătorii din țara noastră, se va ajunge la elucidarea procesului real prin care doctrina juridică contribuie la dezvoltarea sistemului de drept. Totodată trebuie să menționăm: nu e ușor să pui ordine în mulțimea de lucrări științifice și didactice în domeniul dreptului apărute în anii 1990-2008.

Referințe bibliografice:

1. AVORNIC, Gheorghe. *Teoria generală a dreptului*. Chișinău: Editura Cartier, 2004.450 p.
2. ARAMĂ, Elena. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Ed. S.A. Reclama, 2003. 202 p.
3. ARSENI, Alexandru. *Jurisdicția constituțională a Republicii Moldova*. Chișinău: 2000, 214 p.
4. BALTAG, Dumitru. *Teoria generală a dreptului*. Chișinău, ULIM, 2010. 303 p. ISBN 978-9975-70-709
5. BARBĂNEAGRĂ, Alexei. Reforma judiciară și de drept. În: *Revista de filozofie și drept*.1993, nr.2, pp.32-43.
6. POPA, Victor. *Tratat de drept constituțional și instituții politice*. Ediția a doua, revăzută și adăugată. Chișinău: S.n., 2021, 1024 p. ISBN 978-9975-84-148-1.
7. COSTACHE, Gheorghe, GUCEAC, Ion. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre un stat de drept*. Chișinău: F.E.-P., „Tipografia Centrală”,2003. 344 p.
8. CÂRNAȚ, Teodor. *Drept constituțional*. Chișinău: USM, 2004. 248 p. ISBN:9975-937-16-0

CAPITOLUL II. DREPT CONSTITUȚIONAL

PARTICULARITĂȚI PROCEDURALE DE TRAGERE LA RĂSPUNDERE PENALĂ A JUDECĂTORULUI¹

PROCEDURAL PARTICULARITIES OF CRIMINAL RESPONSIBILITY OF THE JUDGE

Gheorghe COSTACHI,
*profesor universitar, doctor habilitat în drept,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Summary:

The article includes an analysis of the particularities of the criminal prosecution of judges in the Republic of Moldova. The emphasis is on the procedure of lifting the judicial immunity by the Superior Council of Magistracy. The subject is analyzed in the light of the legislation in force, constitutional jurisprudence and European standards in the field.

Keywords: *judge, criminal liability, criminal offense, criminal prosecution, procedural measures, immunity waiver, Superior Council of Magistracy.*

Cuvinte-cheie: *judecător, răspundere penală, infracțiune, pornirea urmăririi penale, măsuri procesuale, ridicarea imunității, Consiliul Superior al Magistraturii.*

Problema răspunderii penale a judecătorilor a devenit în ultima perioadă extrem de actuală, mai ales sub aspectul necesității sale sociale și a dificultății realizării practice. Dilema centrală s-a concentrat în jurul procedurii propriu-zise de atragere la răspundere penală, în cadrul căreia trebuie să se asigure independența și imunitatea funcțională (inviolabilitatea) a magistraților.

¹ Studiu realizat în cadrul Proiectului de cercetare 20.80009.1606.05 – „Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării acordului de asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană”

Dilema pornește de la ideea mult prea răspândită, potrivit căreia *inviolabilitatea* judecătorilor este o condiție de absolvire a acestor subiecți de răspundere penală. În opinia noastră, aceasta este o idee eronată, ce necesită o deznădăcinare definitivă din mentalitatea societății. Pentru aceasta este nevoie de o abordare teoretică profundă a subiectului (mai ales sub aspectul reglementării juridice a instituției) în vederea conturării unui răspuns concret și argumentat în acest sens, care fie să confirme, fie să infirme percepția dată. Evident, necesitatea unui astfel de demers este dictată și de faptul că într-o societate democratică judecătorul nu poate fi la adăpostul unei imunități absolute, ceea ce reliefează problema condițiilor și modalităților de angajare a răspunderii acestuia².

Propunându-ne în continuare să ne axăm în mare parte pe acest subiect, atragem atenția inițial la reglementările în vigoare cuprinse în următoarele acte normative:

În ce privește Republica Moldova, la acest capitol atestăm următoarele reglementări normative:

– *Legea nr. 544/1995*³: „(...) (4) Urmărirea penală împotriva judecătorului poate fi pornită doar de către Procurorul General sau prim-adjunctul, iar în lipsa acestuia de către un adjunct în temeiul ordinului emis de Procurorul General, cu acordul Consiliului Superior al Magistraturii, în condițiile Codului de procedură penală. În cazul săvârșirii de către judecător a infracțiunilor specificate la art. 243, 324, 326 și 330² ale Codului penal al RM, precum și în cazul infracțiunilor flagrante, acordul Consiliului Superior al Magistraturii pentru pornirea urmăririi penale nu este necesar. (4¹) Hotărârile prin care Consiliul Superior al Magistraturii își expune acordul sau dezacordul pentru pornirea urmăririi penale în condițiile alin. (4) trebuie să fie motivate și se publică pe pagina web oficială a Consiliului Superior al Magistraturii, cu anonimizarea datelor cu privire la identitatea judecătorului. (5) Judecătorul nu poate fi reținut, supus aducerii silite, arestat, percheziționat fără acordul Consiliului Superior al Magistraturii. Toate acțiunile procesuale în privința judecătorului, cu excepția cazurilor de infracțiune flagrantă, pot fi efectuate numai după emiterea ordonanței de pornire a urmăririi penale, cu respectarea garanțiilor instituite de normele constituționale și actele internaționale. Acordul Consiliului Superior al Magistraturii nu este necesar în caz de infracțiune flagrantă.”

² Costachi Gh. *Rolul justiției în edificarea statului de drept*. Chișinău: S.n., 2021 (Tipogr. “Print Caro”), p. 668.

³ *Legea Republicii Moldova cu privire la statutul judecătorului*, nr. 544 din 20.07.1995. Republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 15-17 din 22.01.2013 (cu modificări și completări ulterioare până la 23.11.2018).

– *Legea nr. 947/1996*⁴ – art. 23: „(1) Propunerea Procurorului General sau a prim-adjunctului, iar în lipsa acestuia – a adjunctului desemnat prin ordinul Procurorului General de pornire a urmăririi penale, de reținere, de aducere silită, de arestare sau de percheziție a judecătorului se examinează de către Consiliul Superior al Magistraturii imediat, dar nu mai târziu de 5 zile lucrătoare. (2) Consiliul Superior al Magistraturii examinează propunerea Procurorului General sau a prim-adjunctului, iar în lipsa acestuia – a adjunctului desemnat prin ordinul emis de Procurorul General doar sub aspectul respectării condițiilor sau a circumstanțelor prevăzute de Codul de procedură penală pentru dispunerea pornirii urmăririi penale, reținerii, aducerii silită, arestării sau percheziției judecătorului, fără a-și aroga atribuțiile unei instanțe judecătorești. (3) Procurorul General nu participă la deliberare.”

Plecând de la aceste reglementări, constatăm următoarele momente importante referitoare la procedura intentării procesului penal față de judecători⁵:

– pornirea urmăririi penale față de judecători în Republica Moldova nu ține de competența organului de urmărire penală, ci de competența Procurorului General sau prim-adjunctului, iar, în lipsa acestuia, a unui adjunct în temeiul ordinului emis de Procurorul General;

– punerea în mișcare a acțiunii penale față de judecătorii nu doar se aduce la cunoștința Consiliului Suprem al Magistraturii (în continuare CSM) în termen rezonabil, ci se dispune cu acordul acestuia, care nu este necesar doar în cazul săvârșirii de către judecător a infracțiunilor specificate la art. 243, 324, 326 și 330² ale *Codului penal al RM*, precum și în cazul infracțiunilor flagrante;

– aplicarea măsurilor preventive față de judecătorii (percheziția, reținerea, arestarea și aducerea silită), se face cu acordul CSM;

– toate acțiunile procesuale în privința judecătorului, cu excepția cazurilor de infracțiune flagrantă, pot fi efectuate numai după emiterea ordonanței de pornire a urmăririi penale;

– acordul CSM pentru acțiunile procesuale în privința judecătorului (percheziția, reținerea, arestarea și aducerea silită) nu este necesar în caz de infracțiune flagrantă;

⁴ *Legea Republicii Moldova cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii*, nr. 947 din 19.07.1996. Republicată în temeiul art. VIII alin. (9) al Legii nr. 153 din 5 iulie 2012 în Monitorul Oficial al RM, 2012, nr. 185, art. 620. *Versiune în vigoare din 30.11.2018*.

⁵ Cozma D. *Răspunderea judecătorului în România și Republica Moldova. Monografie*. Sub red. șt. a prof. Gh. Costachi. Chișinău: S.n., 2019, p. 220-221; Costachi Gh. Cozma D. *Răspunderea penală a judecătorului în România și Republica Moldova: particularități procedurale*. În: *Legea și viața*, 2020, nr. 2, p. 18; Costachi Gh. *Rolul justiției în edificarea statului de drept*. Chișinău: S.n., 2021 (Tipogr. “Print Caro”), p. 672-674.

– propunerea de pornire a urmăririi penale, de reținere, de aducere silită, de arestare sau de percheziție a judecătorului se examinează de către CSM imediat, dar nu mai târziu de cinci zile lucrătoare;

– hotărârile prin care CSM își expune acordul sau dezacordul pentru pornirea urmăririi penale trebuie să fie motivate și se publică pe pagina web oficială a CSM, cu anonimizarea datelor cu privire la identitatea judecătorului⁶;

– în fine, în asemenea cazuri CSM examinează propunerea Procurorului General doar sub aspectul respectării condițiilor sau a circumstanțelor prevăzute de *Codul de procedură penală* pentru dispunerea pornirii urmăririi penale, reținerii, aducerii silite, arestării sau percheziției judecătorului, fără a-și aroga atribuțiile unei instanțe judecătorești.

Acest ultim moment a fost specificat în lege în rezultatul verificării constituționalității sintagmei „fără a da apreciere calității și veridicității materialelor prezentate de acesta din urmă” din alin. (2) al art. 23 din *Legea nr. 947/1996*, în contextul căreia Curtea Constituțională a RM a reținut următoarele⁷:

– CSM are o dublă calitate: administrativă și jurisdicțională (atunci când acționează în calitate de instanță disciplinară, ea realizează o activitate jurisdicțională) /par. 55/;

– acordul CSM pentru pornirea urmăririi penale în privința judecătorului, precum și pentru reținerea, aducerea silită, arestarea sau percheziționarea judecătorului, reprezintă o garanție legală a consolidării principiilor constituționale privitoare la independența judecătorilor /par. 61/;

– încuviințarea CSM în cazurile [pornirii urmăririi penale], reținerii, aducerii silite, arestării, percheziționării judecătorului constituie o anumită garanție, care diminuează riscul abuzurilor, acțiunilor arbitrare, precum și al acuzațiilor false împotriva judecătorului de către persoane interesate /par. 62/;

– reieșind din normele procesuale penale, pornirea unei cauze penale în conformitate cu legislația în vigoare, când rezultă o bănuială rezonabilă că a fost săvârșită o infracțiune și nu există vreuna din circumstanțele care exclud urmărirea penală și infracțiunea a fost săvârșită de către un judecător, răspunderea penală pentru infracțiunea săvârșită nu este un act de intervenție în

⁶ În practică, constatăm că este greu de determinat de ce criterii se conduce CSM când își dă acordul pentru intentarea urmăririi penale față de judecători, întrucât public (pe site-ul CSM) este făcut doar dispozitivul hotărârilor acestuia (lipsind completamente motivarea).

⁷ *Hotărârea Curții Constituționale, nr. 23 din 27 iunie 2017, privind excepția de neconstituționalitate a articolului 23 alin. (2) din Legea nr.947-XIII din 19 iulie 1996 cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii (ridicarea imunității judecătorului)* (sesizările nr.31g/2017 și nr. 55g/2017). [URL]: <http://lex.justice.md/md/371630/>.

activitatea și independența judecătorilor, ci un proces legal de tragere la răspundere pentru ilegalitatea comisă /par. 68/;

– Procurorul General urmează să argumenteze și să probeze existența condițiilor sau a circumstanțelor prevăzute de *Codul de procedură penală* pentru dispunerea, după caz, a pornirii urmăririi penale în privința judecătorului, precum și a reținerii, aducerii silit, arestării sau percheziționării judecătorului. Corelativ, CSM îi revine sarcina, în temeiul art. 23 alin. (2) din *Legea nr.947/1996*, de a verifica respectarea acestor exigențe /par. 69/;

– la eliberarea acordului privind pornirea urmăririi penale în privința judecătorului, aplicarea măsurilor procesuale sau efectuarea acțiunilor procesuale, CSM verifică temeinicia propunerii Procurorului General sau prim-adjunctului, fără a da apreciere calității și veridicității materialelor prezentate de acesta din urmă /par. 70/;

– prin urmare, ... prin excluderea *ab initio* a posibilității de a aprecia calitatea și veridicitatea materialelor prezentate de către Procurorul General, CSM este limitat și constrâns să procedeze la o încuviințare *quasi*-automată a pornirii urmăririi penale, aplicării unor măsuri procesuale sau a efectuării unor acțiuni procesuale în privința judecătorilor /par. 71/;

– o atare situație conduce la diminuarea importanței acordului CSM (în calitatea sa de garant al independenței autorității judecătorești) care, de fapt, constituie o exigență specială prevăzută de lege și are natura juridică a unui act-condiție pentru pornirea urmăririi penale, aplicarea măsurilor procesuale sau efectuarea acțiunilor procesuale în privința judecătorului /par. 72-73/;

– pentru adoptarea hotărârii prin care CSM ridică sau refuză să ridice imunitatea judecătorului, este imperioasă analiza și aprecierea materialelor prezentate de către procuror în vederea constatării faptului dacă s-au respectat condițiile sau circumstanțele prevăzute de *Codul de procedură penală* pentru acțiunea sau măsura procesuală solicitată, așa cum prevede art. 23 alin. (2) teza întâi din *Legea nr.947/1996*. Or, în mod firesc, concluzia CSM trebuie să rezulte din premise, ceea ce implică necesarmente o examinare factologică a materialelor prezentate /par. 75/;

– decizia de ridicare sau nu a imunității judecătorului ține de marja de apreciere a CSM, care trebuie să fie însoțită de o motivare corespunzătoare, astfel încât să se depășească orice suspiciune de arbitrar. Întru realizarea acestui deziderat este indispensabilă aprecierea materialelor prezentate /par. 76/;

– exprimându-și acordul sau refuzul pentru pornirea urmăririi penale în privința judecătorului, precum și pentru reținerea, aducerea silită, arestarea

sau percheziționarea judecătorului, CSM are dreptul și obligația de a aprecia materialele prezentate, fără să formuleze concluzii asupra vinovăției judecătorului /par. 78/.

Pornind de la cele relevate, Curtea a conchis în cele din urmă că textul „fără a da apreciere calității și veridicității materialelor prezentate” din art. 23 alin. (2) din *Legea nr.947/1996* aduce atingere substanței principiilor independenței și inviolabilității judecătorului, fiind contrar art. 116 alin. (1) din Constituție /par. 79/.

Așadar, prin jurisprudența sa (care a marcat modificarea corespunzătoare a legislației), Curtea Constituțională a RM a conturat rolul CSM ca autoritate chemată să garanteze independența judecătorilor în cazul tragerii acestora la răspundere penală, precizând că chiar dacă acesta nu exercită atribuțiile unei instanțe judecătorești în asemenea cazuri, totuși, este o autoritate responsabilă de diminuarea riscului abuzurilor, acțiunilor arbitrare, precum și a acuzațiilor false împotriva judecătorului de către persoane interesate. În acest sens, CSM îi revine misiunea de a verifica respectarea exigențelor legii procesual penale pentru a asigura astfel legalitatea procesului de tragere la răspundere penală a judecătorilor⁸.

Totodată, în pofida conturării acestui rol important al CSM pentru atragerea la răspundere penală a judecătorilor, atragem atenția că, într-un alt context, Curtea Constituțională a RM a subliniat următoarele: „Consiliul Superior al Magistraturii, la autorizarea pornirii urmăririi penale în baza art. 307 din Codul penal, este obligat să țină cont de faptul că răspunderea penală trebuie să rămână întotdeauna o măsură la care se recurge în ultimă instanță. Prin urmare, trebuie să analizeze, de fiecare dată, dacă alte măsuri decât cele de ordin penal, de exemplu, sancțiuni de natură disciplinară, nu ar putea fi eficiente”⁹.

O asemenea alegație a Curții ridică, în opinia noastră, câteva semne de întrebare. Bunăoară, sarcina dată a CSM este valabilă în toate cazurile de atragere la răspundere penală a judecătorului sau doar în cazul art. 307 din Codul penal? Dacă da, de ce? Dintr-un anumit punct de vedere, logic ar fi ca acest

⁸ Cozma D. *Răspunderea judecătorului în România și Republica Moldova. Monografie*. Sub red. șt. a prof. Gh. Costachi. Chișinău: S.n., 2019 (Tipografia „Print-Caro”), p. 227.

⁹ *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 12 din 28.03.2017 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 307 din Codul penal (răspunderea penală a judecătorilor)* (Sesizarea nr. 155g/2016). [URL]: <http://www.constcourt.md/public/ccdoc/hotariri/ro-h1228032017roa60da.pdf>.

lucru să fie valabil în toate cazurile, întrucât art. 307 din *Codul penal* al RM¹⁰ (*Pronunțarea cu bună-știință de către judecător a unei hotărâri, sentințe, decizii sau încheieri contrare legii*) incriminează în esență doar un caz particular de abuz în serviciu. Pe de altă parte însă, este important de ținut cont de faptul că art. 307 din CP al RM reglementează o infracțiune distinctă ce face parte din categoria infracțiunilor contra justiției, care cad sub incidența imunității judecătorești. Practic, acest fapt justifică regimul juridic nuanțat al infracțiunilor date¹¹.

În paralel, considerăm a fi dubioasă sarcina CSM de a decide substituirea măsurilor penale cu cele disciplinare, pornind de la caracterul mai eficace al acestora. Cu alte cuvinte, o asemenea sarcină camuflează practic o modalitate de evitare de către judecător a răspunderii penale pentru infracțiunea comisă, altfel spus absolvirea acestuia de răspundere penală. Sub acest aspect, imunitatea judecătorească se transformă din una funcțională în una absolută¹².

Pe cale de consecință, considerăm că rolul CSM din Republica Moldova necesită o concretizare clară, fie acesta rezidă în asigurarea „respectării exigențelor legii procesual penale sau legalitatea procesului de tragere la răspundere penală a judecătorilor” (ceea ce este logic și necesar într-o societate democratică), fie în a decide „dacă alte măsuri decât cele de ordin penal, de exemplu, sancțiuni de natură disciplinară, ar putea fi mai eficace” pentru sancționarea judecătorului (moment ce contravine standardelor unui stat de drept, fiind un paravan pentru iresponsabilitatea acestor subiecți de drept)¹³.

Pe de altă parte, e necesar a atrage atenția la faptul că Curtea Constituțională a RM, vorbind despre acordul sau refuzul CSM pentru începerea urmăririi penale și aplicarea măsurilor procesuale față de judecători, le echivalează cu „decizii de ridicare sau nu a imunității judecătorului”. Acest moment ne determină să reiterăm în contextul dat problema *răspunderii constituționale a judecătorilor*, întrucât în doctrină „acordul dat de către o autoritate pentru pornirea urmăririi penale și aplicarea măsurilor procesuale față de anumiți subiecți” desemnează instituția „ridicării imunității”, calificată ca fiind o măsură de răs-

¹⁰ *Codul penal al Republicii Moldova*, nr. 985 din 18.04.2002. Republicat în Monitorul Oficial, nr. 72-74 din 14-04-2009 (*Versiune în vigoare din 12.01.2019*).

¹¹ Costachi Gh. Cozma D. *Răspunderea penală a judecătorului în România și Republica Moldova: particularități procedurale*. În: *Legea și Viața*, 2020, nr. 2, p. 19; Costachi Gh. *Rolul justiției în edificarea statului de drept*. Chișinău: S.n., 2021 (Tipogr. “Print Caro”), p. 678.

¹² Costachi Gh. *Rolul justiției în edificarea statului de drept*. Chișinău: S.n., 2021 (Tipogr. “Print Caro”), p. 678.

¹³ Costachi Gh. Cozma D. *Răspunderea penală a judecătorului în România și Republica Moldova: particularități procedurale*. În: *Legea și viața*, 2020, nr. 2, p. 19.

*pondere constituțională*¹⁴. Prin urmare, observăm că atragerea la răspundere penală a judecătorilor în anumite cazuri este condiționată de atragerea acestora la *răspundere constituțională* (fiind vorba despre regula în materie, excepția generală fiind infracțiunea flagrantă).

Sub acest aspect, putem constata unele asemănări cu răspunderea penală a deputaților, care la fel depinde de ridicarea prealabilă a *imunității parlamentare*¹⁵. În concret, se consideră că mecanismul atragerii la răspundere penală a parlamentarilor cuprinde două etape distincte, interdependente¹⁶: *procedura ridicării imunității parlamentare* (ca formă de răspundere constituțională¹⁷) și *procedura penală propriu-zisă* (soldată eventual cu atragerea efectivă la răspundere penală a deputatului și aplicarea pedepsei penale).

Un studiu mai aprofundat în materia dată am atestat la cercetătorul V. Micu, care în baza jurisprudenței instanței constituționale a Republicii Moldova și a doctrinei de specialitate străine a punctat câteva momente importante referitoare la *ridicarea imunității* ca măsură de răspundere constituțională a parlamentarilor, care în opinia noastră pot fi valabile și pentru răspunderea constituțională a judecătorilor. În special, vom cita următoarele concluzii ale autorului¹⁸:

- în privința deputatului poate fi pornită și exercitată urmărirea penală fără ridicarea imunității;
- ridicarea imunității este obligatorie pentru aplicarea reținerii, arestului și percheziției (condiție caracteristică și parlamentarilor din România în baza art. 23 alin. (1) din *Legea, nr. 96/2006, privind statutul deputaților și al senatorilor*¹⁹ – e.n.);
- aplicarea unor asemenea măsuri de constrângere fără ridicarea imunității parlamentare se admite doar în caz de infracțiune flagrantă;
- trimiterea cauzei în judecată poate fi efectuată doar după ridicarea imunității deputatului.

¹⁴ Сергеев А.Л. *Конституционная ответственность в Российской Федерации (часть вторая)*. В: Конституционное и муниципальное право, 2003, nr. 1, p. 7.

¹⁵ Micu I. *Răspunderea parlamentară: teorie și practică*. Chișinău: S.n., 2017, p. 246.

¹⁶ Micu I. *Răspunderea parlamentară: teorie și practică*. Chișinău: S.n., 2017, p. 246.

¹⁷ Micu V. *Răspunderea constituțională a Parlamentului*. În: Revista științifică internațională „Supremația Dreptului”, 2016, nr. 3, p. 85-89.

¹⁸ Micu I. *Răspunderea parlamentară: teorie și practică*. Chișinău: S.n., 2017, p. 246.

¹⁹ *Legea României, nr. 96 din 21 aprilie 2006, privind statutul deputaților și al senatorilor*. Republicată (în temeiul art. V din *Legea nr. 357/2015*) în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 49 din 22 ianuarie 2016.

Raportând aceste momente la situația judecătorilor (expusă mai sus), putem constata că:

- urmărirea penală a judecătorilor din Republica Moldova nu poate fi inițiată fără ridicarea imunității, întrucât acordul CSM este obligatoriu în acest sens (cu excepția cazurilor de comitere a infracțiunilor de spălare a banilor, corupere pasivă, trafic de influență și îmbogățire ilicită, inclusiv a infracțiunilor flagrante);
- pentru aplicarea măsurilor procesuale penale față de judecători (percheziția, reținerea, arestarea și aducerea silită) este obligatorie ridicarea imunității judiciare prin obținerea acordului/încuviințării CSM;
- ridicarea imunității judiciare pentru aplicarea măsurilor procesuale penale nu este obligatorie doar în cazul infracțiunilor flagrante;
- trimiterea cauzei în judecată nu este condiționată de ridicarea imunității judiciare.

Referitor la acest ultim moment observăm că reprezintă un element de distincție a răspunderii constituționale a deputaților față de răspunderea constituțională a judecătorilor. Deci, în cazul deputaților, trimiterea cauzei în judecată este întotdeauna condiționată de ridicarea imunității parlamentare.

În legătură cu acest fapt, considerăm necesar a reflecta mai profund asupra momentului în care este necesară și adecvată ridicarea imunității în cazul judecătorilor²⁰:

- la etapa inițierii urmăririi penale,
- doar în cazul aplicării măsurilor procesuale penale,
- fie la etapa trimiterii cauzei în judecată (ca în cazul deputaților moldoveni).

La o primă vedere, este dificil de apreciat care moment este cel mai potrivit. În pofida acestei dificultăți, totuși un răspuns este necesar. În opinia noastră, la formularea acestuia trebuie de pornit de la însăși menirea imunității și efectele acestei instituții pentru fiecare categorie de subiecți de drept.

Reflecții relevante în acest sens am atestat la prof. V. Popa, care referitor la imunitatea deputaților a notat: „imunitatea deputatului împotriva răspunderii penale nu trebuie considerată o posibilitate de evitare a răspunderii pentru infracțiunile săvârșite. Imunitatea este stabilită în scopul stopării urmăririi represive sau abuzive din motive politice, pentru a determina un anumit comportament al deputatului sau a-l face docil față de unele forțe.

²⁰ Costachi Gh. *Rolul justiției în edificarea statului de drept*. Chișinău: S.n., 2021 (Tipogr. “Print Caro”), p. 681-682.

În cazul săvârșirii cu adevărat a unor infracțiuni, imunitatea deputatului se *suspendă* (se *ridică* – e.n.) de către Parlament”. Totodată, autorul, întrebându-se: *Dacă deputatul a săvârșit infracțiunea, iar Parlamentul nu suspendă imunitatea, poate aceasta servi drept motiv pentru eliberarea de răspundere?*, răspunde: „După expirarea mandatului, fostului deputat i se va aplica răspunderea penală, deoarece inviolabilitatea acestuia acționează numai pe perioada mandatului. Deci, inviolabilitatea nu suprimă presiunea, ci o amână pentru o perioadă de timp”²¹.

În același context, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a precizat: „... imunitatea fiind limitată în timp și reglementată prin reguli specifice, nu constituie decât un **obstacol procedural temporar** în calea desfășurării procedurilor penale, obstacol care însă nu anulează pentru partea interesată posibilitatea de soluționare definitivă a litigiului. Efectul inviolabilității parlamentare asupra urmării procedurilor penale este temporar, dar, în același timp, structurile parlamentare nu pot interveni din principiu asupra cursului justiției așa cum este el. Examinând cererea de ridicare a imunității parlamentare, acestea **trebuie să evalueze doar dacă inviolabilitatea, în calitatea sa de întrerupere temporară a procedurii din justiție, trebuie ridicată pe loc sau dacă nu este cumva preferabil să se aștepte până la expirarea mandatului de parlamentar**. Astfel, Parlamentul doar poate suspenda cursul justiției, fără a interveni sau a participa la acesta”²².

Racordând cele menționate la situația judecătorilor, constatăm că imunitatea judecătorească nu poate fi percepută ca un obstacol procedural temporar veritabil, întrucât judecătorii nu își exercită funcția în bază de mandat ca parlamentarii, ceea ce nu permite amânarea/suspendarea cursului justiției (o excepție în acest caz reprezintă numirea inițială a judecătorilor din Republica Moldova pe un termen de cinci ani). Din acest considerent, pare a fi neindicată intervenția CSM la etapa trimiterii cauzei în judecată (ca răspuns la întrebarea formulată *supra*), moment preluat de către legiuitor (întrucât aceasta ar echivala cu absolvirea de răspundere penală a judecătorului).

Referitor la condiționarea începerii urmăririi penale față de judecători doar cu acordul CSM, reiterăm că, în practică, potrivit site-ului CSM al RM, cereri-

²¹ *Constituția Republicii Moldova: comentariu*. Chișinău: Arc, 2012, p. 274-275.

²² *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova, nr. 2 din 20.01.2015, pentru interpretarea art. 1 alin. (3), combinat cu articolele 69 și 70 din Constituția Republicii Moldova, imunitatea și încetarea mandatului deputatului* (Sesizarea nr. 6b/2014). În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 33-38 din 13.02.2015.

le Procurorului General (din ultimii ani) sunt axate doar pe începerea urmăririi penale față de judecători. Cel mai probabil acest moment presupune faptul că, odată acceptată ridicarea imunității la intentarea procesului, ulterior ea nu se mai solicită pentru aplicarea măsurilor procesuale față de judecător. În esență, considerăm că acest moment este logic, întrucât în cadrul unuia și aceluiași proces imunitatea poate și trebuie să fie ridicată doar o singură dată. Sub acest aspect, pare a fi lipsită de logică reglementarea legiuitorului din Republica Moldova, care prevede posibilitatea ridicării imunității judecătorului atât pentru intentarea urmăririi penale, cât și pentru aplicarea măsurilor procesuale.

În fine, pornind de la cele expuse, ne întrebăm cât de logică și eficientă este regula în materie aplicabilă în România, care prevede posibilitatea ridicării imunității judecătorilor doar pentru aplicarea măsurilor procesuale (percheziția, reținerea, arestarea preventivă sau arestul la domiciliu)²³. Totodată, potrivit *Codului de procedură penală al României*²⁴, cele patru măsuri procesuale, în cele mai multe cazuri (față de orice subiect de drept procesual penal), pot fi dispuse de către organul judiciar (judecătorul de drepturi și libertăți, judecătorul de cameră preliminară sau instanța de judecată). Prin urmare, nu este clar de ce în asemenea cazuri ar trebui să fie implicat și CSM? Or, însăși dispunerea acestor măsuri de organul judiciar ar trebui din oficiu să garanteze independența judecătorului în calitatea sa de bănuit.

Pornind de la aceste reflecții, am putea deduce că cel mai vulnerabil judecătorul se prezintă la etapa pornirii urmăririi penale, fapt ce și justifică intervenția CSM ca garant al independenței acestuia, prin încuviințarea ridicării imunității judecătorești. În același timp, intervenția CSM la aceasta etapă exclude practic o eventuală ingerință a sa în actul justiției.

În fine, intervenția CSM la etapa pornirii urmăririi penale față de judecători nu trebuie considerată ca o regulă comună, ci ca o derogare. Altfel spus, CSM este chemat să garanteze independența judecătorului (prin realizarea acestei misiuni), doar în cazul în care acesta este suspectat de comiterea de infracțiuni în exercitarea funcțiilor sale (care se reduc la infracțiunile comise contra justi-

²³ Cozma D. *Răspunderea judecătorului în România și Republica Moldova. Monografie*. Sub red. șt. a prof. Gh. Costachi. Chișinău: S.n., 2019 (Tipografia „Print-Caro”), p. 231.

²⁴ *Codul de procedură penală al României* din 1 iulie 2010 (Legea nr. 135/2010). Publicat în Monitorul Oficial, nr. 486 din 15 iulie 2010 (variantea consolidată până la 20.12.2019). [URL]: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/220253>.

ției). În toate celelalte cazuri (potrivit standardelor europene²⁵), judecătorul nu poate fi protejat de imunitate.

Pe de altă parte, trebuie precizat că CSM are nu numai dreptul, ci și datoria de a ridica imunitatea unui judecător în toate cazurile în care, după părerea sa, păstrarea imunității ar împiedica realizarea justiției și în care imunitatea poate fi ridicată fără a prejudicia scopul pentru care a fost acordată²⁶. Momentul dat este unul foarte important, întrucât „consiliile judecătorești ocazional au tendința de a nu ridica imunitatea procedurală a colegilor săi, chiar și în cazul în care nu există nici un indiciu de presiune asupra judecătorului în cauză”²⁷. Acest comportament reprezintă o violare clară a principiului egalității judecătorilor în raport cu cetățenii de rând, ba chiar mai rău, neridicarea imunității distruge reputația sistemului judecătoresc în ansamblu. Din perspectiva dată putem conchide că rolul CSM poate fi privit sub un dublu aspect: nu doar ca un garant al independenței judecătorului, ci și ca un garant al imaginii și reputației sistemului judecătoresc în cadrul societății.

Referințe bibliografice:

1. *Amicus curiae pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor*, adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 94 Sesiune Plenară (Veneția, 8-9 martie 2013). [URL]. http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20presa/amicus_1153_1544.pdf.

²⁵ *Avizul nr. 3 al Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni al Consiliului Europei / CCJE (2002)*. Strasbourg, 19 noiembrie 2002. [URL]: <https://rm.coe.int/1680747bac>; *Report on the Independence of the Judicial System Part I: The Independence of Judges* CDL-AD(2010)004-e adopted by the Venice Commission at its 82nd Plenary Session (Venice, 12-13 March 2010). [URL]: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=C-DL-AD\(2010\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=C-DL-AD(2010)004-e); *Amicus curiae pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor*, adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 94 Sesiune Plenară (Veneția, 8-9 martie 2013). [URL]. http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20presa/amicus_1153_1544.pdf; *Memorandum Reform of the Judicial System In Bulgaria: Conclusions* CDL-AD (2003)12, adopted by the Venice Commission at its 55th plenary session (Venice, 13-14 June 2003). [URL]: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2003\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2003)012-e).

²⁶ *Protocol adițional nr. 6 la Acordul general privind privilegiile și imunitățile Consiliului Europei*. Strasbourg, 5 martie 1996. [URL]: <https://www.refworld.org.ru/cgi-bin/txis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55c9b4524>.

²⁷ *Amicus curiae pentru Curtea Constituțională a Republicii Moldova privind imunitatea judecătorilor*, adoptat de Comisia de la Veneția la cea de-a 94 Sesiune Plenară (Veneția, 8-9 martie 2013). [URL]. http://www.constcourt.md/public/files/file/Documente%20presa/amicus_1153_1544.pdf.

2. *Avizul nr. 3 al Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni al Consiliului Europei /CCJE* (2002). Strasbourg, 19 noiembrie 2002. [URL]: <https://rm.coe.int/1680747bac>.
3. *Codul de procedură penală al României* din 1 iulie 2010 (Legea nr. 135/2010). Publicat în Monitorul Oficial, nr. 486 din 15 iulie 2010 (varianta consolidată până la 20.12.2019). [URL]: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/220253>.
4. *Codul penal al Republicii Moldova*, nr. 985 din 18.04.2002. Republicat în Monitorul Oficial, nr. 72-74 din 14-04-2009 (Versiune în vigoare din 12.01.2019).
5. *Constituția Republicii Moldova: comentariu*. Chișinău: Arc, 2012.
6. COSTACHI Gheorghe. COZMA D. *Răspunderea penală a judecătorului în România și Republica Moldova: particularități procedurale*. În: *Legea și Viața*, 2020, nr. 2.
7. COSTACHI Gheorghe. *Rolul justiției în edificarea statului de drept*. Chișinău: S.n., 2021 (Tipogr. "Print Caro").
8. COZMA D. *Răspunderea judecătorului în România și Republica Moldova. Monografie*. Sub red. șt. a prof. Gh. Costachi. Chișinău: S.n., 2019.
9. *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 12 din 28.03.2017 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 307 din Codul penal (răspunderea penală a judecătorilor)* (Sesizarea nr. 155g/2016). [URL]: <http://www.constcourt.md/public/ccdoc/hotariri/ro-h1228032017roa60da.pdf>.
10. *Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova, nr. 2 din 20.01.2015, pentru interpretarea art. 1 alin. (3), combinat cu articolele 69 și 70 din Constituția Republicii Moldova, imunitatea și încetarea mandatului deputatului* (Sesizarea nr. 6b/2014). În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 33-38 din 13.02.2015.
11. *Hotărârea Curții Constituționale, nr. 23 din 27 iunie 2017, privind excepția de neconstituționalitate a articolului 23 alin. (2) din Legea nr.947-XIII din 19 iulie 1996 cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii (ridicarea imunității judecătorului)* (sesizările nr.31g/2017 și nr. 55g/2017). [URL]: <http://lex.justice.md/md/371630/>.
12. *Legea Republicii Moldova cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii*, nr. 947 din 19.07.1996. Republicată în temeiul art. VIII alin. (9) al Legii nr. 153 din 5 iulie 2012 în Monitorul Oficial al RM, 2012, nr. 185, art. 620. Versiune în vigoare din 30.11.2018.
13. *Legea Republicii Moldova cu privire la statutul judecătorului*, nr. 544 din 20.07.1995. Republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 15-17 din 22.01.2013 (cu modificări și completări ulterioare până la 23.11.2018).

14. *Legea României, nr. 96 din 21 aprilie 2006, privind statutul deputaților și al senatorilor*. Republicată (în temeiul art. V din Legea nr. 357/2015) în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 49 din 22 ianuarie 2016.
15. *Memorandum Reform of the Judicial System In Bulgaria: Conclusions* CDL-AD (2003)12, adopted by the Venice Commission at its 55th plenary session (Venice, 13-14 June 2003). [URL]: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2003\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2003)012-e).
16. MICU I. *Răspunderea parlamentară: teorie și practică*. Chișinău: S.n., 2017.
17. MICU V. *Răspunderea constituțională a Parlamentului*. În: Revista științifică internațională „Supremația Dreptului”, 2016, nr. 3.
18. *Protocol adițional nr. 6 la Acordul general privind privilegiile și imunitățile Consiliului European*. Strasbourg, 5 martie 1996. [URL]: <https://www.refworld.org.ru/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55c9b4524>.
19. *Report on the Independence of the Judicial System Part I: The Independence of Judges* CDL-AD(2010)004-e adopted by the Venice Commission at its 82nd Plenary Session (Venice, 12-13 March 2010). [URL]: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2010\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2010)004-e).
20. СЕРГЕЕВ А.Л. *Конституционная ответственность в Российской Федерации (часть вторая)*. В: Конституционное и муниципальное право, 2003, nr. 1.

GARANȚII JURIDICE PRIVIND EXERCITAREA ATRIBUȚIILOR DE SERVICIU DE CĂTRE MAGISTRAȚI: ABORDARE COMPARATIVĂ

LEGAL GUARANTEES REGARDING THE EXERCISE OF OFFICE DUTIES BY MAGISTRATES: COMPARATIVE APPROACH

Valeriu CUȘNIR,
*profesor universitar, doctor habilitat în drept,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Mihai DRĂNICERU
*doctorand, cercetător științific,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Summary

Annotation. This article explains the content of the principle of the independence of judges, which is fundamental to the administration of justice and ensuring the constitutional legal status of judges. The relevance of the subject is due to the theoretical, normative and law enforcement issues in ensuring the independence of judges as a principle of national justice. In this respect, the authors consider that it is extremely important to take into account the issue of compliance with legal guarantees and the principle of the independence of judges with composition and the limitation of duties.

Keywords: *principle of independence of judges, guarantees to ensure the principle of independence of judges*

Cuvinte cheie – *statutul constituțional și juridic al judecătorilor; garanții de independență a judecătorilor, atribuțiile de serviciu*

Declarația de independență a Republicii Moldova a demarat procesul edificării unui sistem de guvernare bazat pe principiile statului de drept, proces consolidat prin adoptarea Constituției Republicii Moldova care este fundamentul sistemului juridic și al tuturor relațiilor sociale care apar pe teritoriul statului, ce conține inclusiv garanțiile juridice care asigură statutul judecătorului garantând îndeplinirea justiției de către o instanță independentă și imparțială.

La nivel internațional există o varietate de acte juridice care consacără dreptul persoanei la un sistem judecătoresc echitabil (art. 8 din Declarația universală a drepturilor omului, art. 14 din Pactul internațional privind drepturile

civile și politice), prin urmare, unul element esențial al dreptului cetățenilor la justiție echitabilă este asigurarea independenței judiciare.

În literatura juridică, independența judecătorilor este studiată în diverse aspecte:

1. ca principiu constituțional al exercitării puterii judiciare;
2. ca principiu al administrării justiției;
3. ca principiu care asigură statutul juridic al unui judecător;
4. ca mijloc și garanție pentru asigurarea dreptului cetățenilor la protecție judiciară, justiție echitabilă și imparțială.¹

Esența principiului constituțional al independenței judecătorilor se reduce în mod tradițional la dorința de a crea astfel de condiții pentru activitatea lor, datorită cărora examinarea cauzelor și luarea deciziilor de către judecători ar fi efectuată exclusiv pe baza Constituției, a legilor și a convingerilor lor interne. Subordonarea judecătorilor exclusiv la Constituție și la lege nu este doar o garanție a independenței judecătorilor față de influențele ilegale, ci și o garanție pentru cetățenii implicați în sfera procedurilor judiciare de arbitrariile în administrarea justiției de către judecătorul însuși. După părerea mea poziția unui judecător ar trebui să fie determinată în mod substanțial de imperativul drepturilor omului, respectarea și garanția cărora este funția și scopul primordial al justiției, stabilit de Constituție. În același timp independența judecătorilor este necesară pentru întregul sistem de justiție și societate exact în măsura cerută de competența constituțională a instanțelor judecătorești și de eficiența implementării acesteia.

Prin urmare, independența judecătorilor nu este un scop în sine, ci o condiție pentru asigurarea corectitudinii justiției. În acest sens pare a fi relevantă concluzia judecătorului Cristi Danileț care afirmă că „La nivel legislativ și organizatoric, statul este cel care asigură judecătorilor un statut deosebit, unde inamovibilitatea și independența sunt centrale. Dar, în același timp, statul și societatea pretinde sistemului de justiție să dea dovadă de responsabilitate. Fără această responsabilitate – atât la nivel instituțional (prin transparență), cât și la nivel individual (prin profesionalism și integritate) – independența ar fi doar o protecție a arbitrariului și abuzurilor”.²

¹ Tarasov, A. A. & Gizatullin, I. A. Independence of Judges as Immanent Quality of Criminal Justice and Its Severe Problem. RUDN Journal of Law Nr 22 (1) (2018), p.21-41

² Danileț Cristi, Răspunderea disciplinară a judecătorilor în Republica Moldova. evaluarea legislației și a practicilor, Centrul de resurse juridice din Moldova, Chișinău 2020, p.15

Într-o opinie convergentă cu cea enunțată anterior se presupune că independența nu poate fi privită ca un privilegiu al judecătorului, ci ca o obligație fundamentală a celui ce ocupă această funcție de a-și dezvolta calitățile intelectuale și morale care stau la baza conduitei sale independente și imparțiale.³

Consider că implementarea justiției independente depinde de implementarea principalelor componente ale principiului independenței judecătorilor, care includ:

- 1) independența judecătorilor față de autoritățile legislative și executive,
- 2) independența ierarhică a judecătorilor față de instanțele superioare și
- 3) imparțialitatea unui judecător - ca formă de manifestare personală a independenței.

Un regim democratic consolidat, o justiție consolidată nu întâlnește dificultăți în afirmarea independenței justiției chiar refuzând instituția imunității. Pentru justiția națională, instituția imunității judecătorului este o condiție de vitalitate a justiției, democrației și pluralismului politic.⁴

În drept, imunitatea reprezintă scutirea sau exonerarea de răspundere. În multe state, judecătorii, parlamentarii și reprezentanții guvernamentali, inclusiv șeful statului, se bucură de imunitate limitată sau absolută.⁵

Astfel, problema răspunderii judecătorilor este strâns legată de imunitatea lor. Provenind din limba latină („immunitas”), cuvântul „imunitate” se traduce ca „liberare”, „absolvire”, „independent”, „nesusceptibil”. În context juridic, imunitatea, în cel mai larg sens, înseamnă scoaterea unui anumit cerc de subiecți de drept de sub acțiunea regulilor general obligatorii.⁶

În acest sens, se pot distinge două laturi ale independenței judecătorilor: obiectivă (externă) și subiectivă (internă), care sunt interconectate și se influențează reciproc.

Aspectul obiectiv se manifestă, în primul rând, în organizarea puterii într-un stat de drept pe baza principiului democratic al separării puterilor, care presupune interzicerea altor autorități de a interveni în administrarea justiției, precum și în cele aduse în fața judecătorilor și organizarea activităților lor în conformitate cu cerințele legale.

³ Căpățînă Carolina, Standarde internaționale în materia independenței judecătorilor: abordări definitorii în Revista națională a justiției, Nr.3(50), 2019, p.32

⁴ Poalelungi Mihai, NEGRU Andrei „Argumentarea imunității judecătorului în realitatea juridică națională” Revista Națională de Drept, Nr.11,2012, p.19-28

⁵ ibidem

⁶ Costachi Gheorge, Răilean Petru, Reflecții asupra imunității judiciare și a răspunderii judecătorilor. În: Teoria și practica administrației publice, Materialele conferinței științifico-practice cu participare internațională din 23 mai 2014, Chișinău, 2014. p. 146-152

Aspectul subiectiv al independenței judecătorilor depinde în totalitate de calitățile personale ale purtătorului puterii judiciare și se reflectă în felul următor:

- În primul rând, semnificația interdicției legislative pentru judecătorii să fie reprezentanți ai oricărui stat sau structuri publice, să ocupe orice funcții în acestea, să aparțină oricărei mișcări și partide politice are scopul de a se asigura posibilitatea de a exercita funcția- independent, fără influențe externe și predilecții politice. Funcția de judecător trebuie să îndeplinească cerințele Constituției și legii și nu poate depinde de voința nimănui. Prin urmare, dacă interesele politice mediate de subiectul litigiului juridic în cauză corespund principiilor constituționale și principiilor valorice ale acestuia, atunci instanța, prin deciziile sale, poate deveni în mod obiectiv un conducător al unui astfel de vector de dezvoltare politică și, de fapt - constituțională.

- În al doilea rând, independența judecătorilor este asigurată de cerința legislativă conform căreia amestecul în activitățile lor profesionale este inadmisibil. Orice încălcare a acestei interdicții va fi urmărită penal. Judecătorul nu este obligat să ofere explicații cu privire la fondul cauzelor examinate, precum și să le prezinte altcuiva pentru familiarizare, altele decât în cazurile și procedura prevăzute de legea procesuală. Nimeni nu are dreptul să intervină direct sau indirect în activitățile profesionale ale unui judecător sau să îi dea instrucțiuni cu privire la cazurile din procedurile sale.

- În al treilea rând, condițiile procedurale pentru luarea deciziilor judecătorești și a condamnării prevăzute de lege sunt concepute pentru a exclude posibilitatea influenței (presiuni, amenințări, sugestii etc.) asupra judecătorilor, atât din exterior, cât și din interiorul comunității judiciare.

Aceasta din urmă se referă la independența judecătorilor față de verticala judiciară: o problemă larg discutată, care necesită cercetare independentă și soluționarea problemei relației dintre judecători și președinții instanțelor de judecată.

Independența judecătorească trebuie să fie garantată de standarde naționale până la cel mai înalt nivel posibil. În consecință, statele trebuie să includă conceptul de „independență judecătorească”, fie în Constituție, fie printre principiile fundamentale recunoscute de statele care nu au o Constituție scrisă, dar în care respectul pentru independența judecătorească este garantat de o cultură și tradiție îndelungate.⁷

Judecătorii trebuie să ia decizii în deplină libertate. Justiția, ca sistem, dar și judecătorii, individual, trebuie să fie capabili să-și exercite atribuțiile, fără

⁷ Căpățînă Carolina, „Standarde internaționale în materia independenței judecătorilor: abordări definitorii în Revista națională a justiției”, Nr.3(50), 2019, p. 33

a fi influențați de puterea legislativă, puterea executivă ori de diverse grupuri de interese și persoane. În aplicarea legii, independența judecătorilor exclude noțiunea de subordonare și ierarhie.⁸

Desigur, principiul independenței judecătorilor este unul dintre cele mai importante condiții pentru punerea în aplicare a independenței sistemului judiciar, deoarece are drept scop asigurarea unei administrări imparțiale și corecte a justiției.

Garanțiile sociale ale judecătorilor reflectă totalitatea condițiilor și măsurilor de asigurare a unui judecător pe dimensiunea materială și socială și necesită o examinare mai detaliată. În acest sens, garanțiile sociale ale judecătorilor sunt determinate de următoarele dispoziții cheie: protecția unui judecător împotriva riscurilor sociale; o procedură specială pentru asigurarea activității vitale atât în perioada exercițiului funcțiunii, cât și la pensionare; inviolabilitatea unui judecător; dreptul la securitate materială și socială etc.

Independența judecătorilor este un element important al statutului de judecător atât în reglementarea legală a Republicii Moldova, cât și în standardele internaționale.

Ope legis articolului 17 al Legii cu privire la statutul judecătorului, nr.544 din 20.07.1995, „independența judecătorului” este *expressio verbis* asigurată prin:

- a) procedura de înfăptuire a justiției;
- b) procedeele de numire, suspendare, demisie și eliberare din funcție;
- c) declararea inviolabilității lui;
- d) secretul deliberărilor și interzicerea de a cere divulgarea lui;
- e) stabilirea răspunderii pentru lipsa de stimă față de judecată, judecători și pentru imixtiune în judecarea cauzei;
- f) alocarea resurselor adecvate pentru funcționarea sistemului judiciar, crearea de condiții organizatorice și tehnice favorabile activității instanțelor judecătorești;
- g) asigurarea materială și socială a judecătorului;
- h) alte măsuri prevăzute de lege⁹

Un obiectiv important al acestui studiu este de a compara și analiza reglementările internaționale ale statului judecătorilor. Acest lucru este necesar pentru a identifica principalele probleme asociate independenței judecătorilor

⁸ Căpățînă Carolina, „Standarde internaționale în materia independenței judecătorilor: abordări definitorii în Revista națională a justiției”, Nr.3(50), 2019, 31-37

⁹ Legea cu privire la statutul judecătorului, nr.544 din 20.07.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr.15-17

din Republica Moldova și pentru a determina procedura adecvată pentru funcționarea garanțiilor pentru punerea în aplicare a acestui principiu.

Semnarea Acordului de asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, adoptarea de Parlament a Strategiei de Reformă a Sistemului Judiciar au stabilit în calitate de obiective „consolidarea independenței, responsabilității, imparțialității, eficienței și transparenței sistemului judecătoresc”.¹⁰

Conform prevederilor documentelor internaționale importante pentru sistemele judiciare europene, misiunea sistemului judiciar este de a garanta existența statului de drept, care predetermină aplicarea corectă și imparțială a legii într-un mod corect, onest și eficient.

În ceea ce privește scopul asigurării unui statut juridic special al judecătorilor, acesta indică asupra necesității asigurării competenței, independenței și imparțialității judecătorilor în îndeplinirea justiției.

În același timp, este, de asemenea, important să reținem că dreptul de a fi judecat de o instanță independentă și imparțială este absolut și nu se acceptă excepții de la aceasta. Acest lucru confirmă necesitatea ca statul să ofere judecătorilor garanții de independență și imparțialitate pentru o administrare echitabilă a justiției, care corespunde art. 6 din Convenția europeană a drepturilor omului.

În același timp, este important să subliniem că statutul special al unui judecător nu este asociat cu privilegiul său personal, ci servește drept principala garanție a asigurării imparțialității și independenței judecătorilor, existența unor garanții speciale ale judecătorilor asigură realizarea intereselor publice în general, iar în particular interesele justiției, al căror scop este protejarea drepturilor și libertăților omului.

De asemenea, este important să determinăm relația dintre conceptele de independență și imparțialitate ale judecătorilor, elaborate de Consiliul consultativ al judecătorilor europeni: independența judecătorilor este o garanție a imparțialității acestora.

Imparțialitatea, pe de altă parte, se exprimă în deplină libertate de orice conexiune și prejudecăți care ar putea afecta adoptarea deciziilor independente. Astfel, independența și garanțiile acesteia sunt oferite judecătorului, încât acesta să poată fi imparțial, ceea ce influențează direct administrarea echitabilă a justiției.

¹⁰ Costiuc Ana. Independența judecătorilor - un imperativ pentru sistemul judiciar al Republicii Moldova. In: Contribuția tinerilor cercetători la dezvoltarea administrației publice. Ediția a VI-a, 28 februarie 2020, Chișinău. Chișinău: Universitatea de Stat din Moldova, 2020, pp. 186-188.

Standardele internaționale, în special Principiile de conduită judiciară din Bangalore, au dezvoltat o abordare în care un judecător trebuie să apere și să implementeze principiul independenței în aspectele sale individuale și instituționale. Fără punerea în aplicare a garanției independenței instituționale, este imposibil să se asigure independența judecătorilor.

După părerea mea aceasta este o abordare corectă, deoarece un judecător se va simți liber și independent în mai multe privințe numai atunci, când nu este presat de nimeni. Prin urmare, în orice caz, un judecător trebuie să depună efort pentru punerea în aplicare a principiului independenței în toate aspectele sale în raport cu el însuși și cu sistemul judiciar în general, pentru a fi imparțial în îndeplinirea funcțiilor sale, precum și în ochii societății.

În conformitate cu pozițiile Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare - CtEDO), un judecător ar trebui să aibă independență externă, adică autonomie față de alți reprezentanți ai puterii de stat, față de persoanele implicate în caz, precum și față de judecători din ierarhia sistemului judiciar. De asemenea, este importantă independența internă (subiectivă) judecătorului ce presupune absența preferințelor sau părtinirilor. Astfel, independența internă a unui judecător este strâns legată de imparțialitatea sa.

CtEDO a elaborat 4 criterii, pentru a determina dacă instanța dintr-un anumit stat este independentă:

- 1) procedura de numire a judecătorilor;
- 2) durata mandatului judecătorului;
- 3) disponibilitatea garanțiilor împotriva presiunii externe asupra judecătorilor;
- 4) dacă independența reală a judecătorilor este resimțită de societate.¹¹

Pe baza verificării acestor criterii, este cu adevărat posibil să facem o apreciere completă a prezenței independenței judecătorilor în sistemul judiciar al statului.

În același timp, CtEDO verifică suplimentar imparțialitatea judecătorilor, pentru asta au fost elaborate două testări: una obiectivă, axată pe identificarea încrederii participanților la proces și a societății în ansamblu că judecătorul este imparțial; și subiectivă, bazată pe constatarea lipsei de interes și a prejudecății personale a unui judecător.

Cu ajutorul acestor teste, se dezvăluie nu numai măsura în care judecătorul este cu adevărat independent de punctele de vedere și de factorii terților, ci și

¹¹ Boillat Philippe, O'Flaherty Michael, Manual de drept european privind accesul la justiție, Agenția Europeană Pentru Drepturi Fundamentale și Consiliul Europei, 2016, p. 38-40

nivelul de încredere al cetățenilor în judecător, încrederea în imparțialitatea sa reală. Cu toate acestea, aici este dificil de stabilit o diviziune clară între ele, deoarece e complicat să se identificăm motivele reale ale acțiunilor judecătorilor atunci când se analizează cazuri specifice, deci merită mai mult să ne bazăm pe criterii obiective care sunt analizate mai des de CtEDO .

În opinia mea independența este o mare responsabilitate a unui judecător (inclusiv etică), pe care judecătorii trebuie să o perceapă și să o poarte în mod adecvat în conformitate cu prescripțiile legale și convingerile interioare morale. Este important de menționat aici rolul special al calităților etice ale judecătorilor, care predetermină în mare măsură punerea în aplicare a principiului independenței judecătorilor.

Un rol important în sprijinirea implementării normelor etice de către judecători îl are Codul de etică și de conduită profesională al judecătorului - adoptarea unui astfel de act este, de asemenea, o practică globală. În acest act este dezvoltat principiul imparțialității judecătorilor, care interzice judecătorilor să fie ghidați de prejudecăți sau preferințe în îndeplinirea atribuțiilor lor profesionale.

Cu toate acestea, este important de menționat că sarcina ramurilor executive și legislative sunt de a garanta și asigura independența reală a judecătorilor și de a nu lua măsuri care le-ar putea periclita independența lor. În consecință, toate măsurile care diminuează punerea în aplicare a acestui principiu ar trebui suprimate.

Consiliul Europei a subliniat în repetate rânduri că garanțiile independenței judecătorilor ar trebui să fie constatate la cel mai înalt nivel legislativ. Ca garanție pe parcursul activității profesionale a judecătorilor trebuie să fie stabilite proceduri speciale în vederea îndeplinirii justiției, ceea ce ar contribui la asigurarea independenței lor. De exemplu, procedură de recuzare, sau auto-recuzare a unui judecător în cazul în care acesta are vreun interes în cauza aflată în gestiune, sau dreptul judecătorului la o opinie separată (de exemplu, într-o examinare colegială a unui caz). Această procedură îi permite unui judecător să își exprime poziția independentă în caz de dezacord cu alți judecători, fiind conceput pentru a asigura imparțialitatea judecătorului și crearea încrederii în corectitudinea justiției.

Se pare că datorită unor astfel de proceduri, imparțialitatea obiectivă a judecătorilor crește, deoarece în ochii participanților la proces și la societate în ansamblu, judecătorii par mai liberi în luarea deciziilor și posibilitatea unui conflict de interese este exclusă.

La 20 iulie 2020, Comisia Europeană a publicat Tabloul de bord al justiției UE un act de 72 de pagini care reprezintă o imagine de ansamblu anuală a

indicatorilor care se axează pe parametrii esențiali ai unor sisteme de justiție eficiente: eficiența, calitatea și independența. Conform datelor statistice prezentate Polonia și Spania sunt țările în care, conform opiniei cetățenilor lor, independența justiției este puternic afectată.

Percepția cetățenilor spanioli cu privire la independența judecătorilor este una dintre cele mai negative din Uniunea Europeană, situându-se pe locul 19 printre statele membre în care independența judiciară este percepută reprobabil. 34% dintre cei chestionați consideră că independența judiciară în Spania este „destul de proastă” comparativ cu 23% pentru media UE și 15% consideră că este „foarte proastă” față de 11% pentru media UE.¹²

În Spania independența judiciară este consacrată în articolul 117.1 din Constituția din 1978, precum și prin articolul 1 din Legea organică a Puterii Judiciare 6/1985 din 1 iulie, care prevede că „Justiția emană de la popor și este înfăptuită în numele Regelui de către judecători și magistrați care sunt membri ai Puterii Judecătorești, independenți, inamovibili, responsabili și supuși doar Constituției și statului de drept” definiție identică cu cea stipulată în articolul 117.1 din Constituție.¹³

Cetățenii spanioli care consideră că există probleme de independență judiciară în Spania indică drept cauză principală a acestei situații interferența din partea Guvernului și a puterii politice (74%) ; urmată de presiunea puterilor economice sau de altă natură (65%); și, într-o măsură mai mică, faptul că statutul judecătorilor nu garantează suficient independența lor (53%).

În urma unui studiu desfășurat sub egida Fundației Alternativas a fost stabilit faptul că judecătorii spanioli la fel ca și judecătorii din Croația, Italia, Bulgaria, România, Portugalia, Letonia și Ungaria percep „grave probleme de independență” în ceea ce privește ingerința partidelor politice, a Guvernului și a Parlamentului. „În acest sens, se detectează diferențe între sudul și estul Europei în comparație cu țările din nord, unde există o percepție mai bună a independenței justiției lor”¹⁴.

Totodată s-a constatat o situație diametral opusă în țările din nordul Europei, astfel în Danemarca judecătorii apreciază independența sa atât externă, cât

¹² Acestea sunt date extrase din sondajele efectuate de UE: Flash Eurobarometer 483 și Tabloul de bord privind justiția în Uniunea Europeană pentru anul 2020

¹³ Monitorul Oficial al Statului núm. 311, de 29/12/1978 <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1978-31229>

¹⁴ Gisela Hernández. La independencia del Consejo General del Poder Judicial. Perspectiva comparada y propuesta de mejora. <https://www.fundacionalternativas.org/actividades/presentacion/la-independencia-del-consejo-general-del-poder-judicial-en-espana>

și internă la un nivel înalt. De asemenea, sunt de remarcat percepțiile bune privind independența externă în rândul judecătorilor din Olanda și Irlanda. Această opinie coincide cu cea a publicului: Danemarca și Țările de Jos sunt statele cu consiliu judiciar în care cetățenii au o percepție mai pozitivă a independenței justiției. În Olanda, nici Parlamentul, nici Executivul nu participă la numirea judecătorilor consiliului judiciar, însă trebuie de menționat că procedurile disciplinare în privința judecătorilor nu este inițiat de consiliului judiciar, ci de către guvern. În Danemarca, membrii judecătoriilor sunt aleși de judecători, dar cu validarea Ministerului Justiției, iar membrii legali sunt propuși de entități cetățenești, cum ar fi universitățile.

Cazul Poloniei este unul și mai special dat fiind faptul că încă din anul 2015 odată cu revenirea la puterea a partidului „Prawo i Sprawiedliwość” (Lege și Dreptate) au fost inițiate un șir de reforme care vizau ramura judecătorească a Poloniei cu prevederi menite să atenueze capacitatea instanțelor de a contrabalansa puterea legislativă și executivă.

În anul 2017 a fost creată Camera Disciplinară din cadrul Curții Supreme de Justiție care a inițiat peste 1000 de proceduri disciplinare împotriva judecătorilor polonezi.

La sfârșitul anului 2019, Sejm-ul polonez a aprobat o nouă lege care vizează armonizarea structurii și funcției sistemului judiciar, legea respectivă, mai numită și „legea botniței”¹⁵ permite Camerei să desfășoare proceduri disciplinare împotriva judecătorilor a căror decizii contravin cu platforma de guvernare, astfel guvernul polonez are capacitate să concedieze sau să reducă salariile judecătorilor care critică reformele legislative sau pun la îndoială legitimitatea noilor numiți judiciari.

Aceste reforme au fost aspru criticate de către înalții oficiali ai diferitor organisme internaționale, iar autoritățile poloneze au fost avertizate că aceste modificări legislative contravin principiilor independenței judiciare și ar putea amenința apartenența Poloniei la Uniunea Europeană. În același context pe data de 7 septembrie 2021, Comisia Europeană a solicitat Curții Europene de Justiție aplicarea unor penalități împotriva Poloniei pentru activitatea Camerei Disciplinare a Curții Supreme de Justiție pe motivul că autoritățile continuă să submineze funcționarea sistemul de justiție polonez, cu această ocazie președintele Comisiei Europene, Ursula von der Leyen a declarat că: „Sistemele de justiție din Uniunea Europeană trebuie să fie independente și corecte. Drep-

¹⁵ Nicolás M. Ford, ‘Muzzle Law’ Ends Poland’s Ability to Call Itself a Democracy, *Globe Post* (Jan. 30, 2020), <https://theglobepost.com/2020/01/30/poland-muzzle-law/>

turile cetățenilor UE trebuie să fie garantate în același mod, oriunde ar trăi în Uniunea Europeană.”¹⁶

Totodată toate grupurile sociale, indiferent de apartenența lor politică, recunosc necesitatea reformei judiciare. Potrivit sondajelor de opinie, peste 81% dintre respondenți sunt de acord că sistemul judiciar trebuie să sufere o schimbare instituțională. Cu toate acestea, recenta reformă judiciară a adâncit doar diviziunea existentă în societatea poloneză, al cărei rezultat este consolidarea a două tabere opuse: susținătorii schimbării (care include președintele Republicii, Andrzej Duda și guvernul, precum și parlamentul aliat al partidului Lege și Justiție - Mișcarea 15 ‘Kukiz) și oponenții săi (care include partidele de opoziție, Ombudsmanul, primul președinte al Curții Supreme și, paradoxal, Comisia Europeană). În acest conflict, Comisia Europeană este percepută nu ca un arbitru neutru, ci ca un actor politic, alături de opoziție. În mod caracteristic, conflictul a dezvoltat două narațiuni paralele - în prima vedere, guvernul își propune să remedieze deficiențele în administrarea justiției, în timp ce opoziția îi împiedică acțiunile; în a doua viziune, guvernul încalcă Constituția și statul de drept, în timp ce opoziția și UE încearcă să oprească abuzul de putere.

Există câteva consecințe importante ale reformei și ale atacurilor politice dure asupra justiției. În primul rând, societatea continuă să manifeste solidaritate cu judecătorii și acest credit de încredere nu ar trebui risipit.¹⁷ În al doilea rând, sistemul judiciar a realizat că trebuie să implice activ publicul în apărarea independenței judiciare și să-și îmbunătățească comunicarea cu societatea poloneză. În al treilea rând, judecătorii și-au pierdut reprezentarea în Consiliul Național al Magistraturii și trebuie să creeze forumuri alternative pentru exprimarea pozițiilor lor față de guvern.

Acest lucru s-a întâmplat deja, întrucât organele de autoguvernare judiciară și-au întărit cooperarea internă și au solicitat guvernului să retragă cele mai critice elemente ale reformei.

În prezent percepția societății față de justiție, inclusiv față de judecători a evoluat în raport cu ideile secolului XVIII, dar în contextul problemei cercetate consider util de a-l cita pe celebrul propagator al principiului separației puterilor în stat, care în „Spiritul legilor” declara că judecătorii trebuie să fie

¹⁶ Rule of Law: European Commission launches infringement procedure to protect judges in Poland from political control, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/es/IP_19_1957

¹⁷ Baci Svetlana, Prelipceanu Tudor, Popescu Sorin. Judecătorul de instrucție. Studiu de legislație comparată. Dreptul, nr. 7/2002.

nu mai mult decît „gura care pronunță legea, ființe neînsuflețite care nu-și pot modera nici forța, nici rigoarea”¹⁸ principiul inclus în art. 16 din Constituția Franței din 1789.

Concluzii:

Într-un stat democrat se impune să fie acceptat faptul că judecătorii pentru a exercita eficient atribuțiile de serviciu, trebuie să li se ofere suficiente garanții juridice pentru a decide cu privire la drepturile și libertățile omului.

Pentru fortificarea statului de drept prin reformarea eficiență a justiției este necesar de a determina limitele și componentele statutului magistraților.

Statutul juridic al magistraților stabilește nu doar normele cu privire la activitatea profesională a judecătorilor, ci și formulează un set de rigori cu privire la întregul mod de viață al unei persoane învestite cu competențe judiciare. În mod special, se accentuează responsabilitatea statului în vederea acordării unor garanții sociale judecătorilor atât pe parcursul activității profesionale, cât și la sfârșitul acestei perioade.

În opinia noastră, în vederea protejării judecătorilor de influențe externe, măsura ce va garanta exercitarea independentă a atribuțiilor de serviciu, ar fi binevenită introducerea unor mecanisme de prevenire a tentativelor de tulburare a justiției, de exemplu:

- măsuri financiare;
- transferul unui judecător la o altă instanță;
- anularea temporară a beneficiilor și privilegiilor;
- interdicția de a deține anumite funcții (de exemplu, președinte compoziție);
- retrogradare în gradele de calificare;
- suspendare din îndeplinirea atribuțiilor de judecător pentru o anumită perioadă cu reducerea din salariu.

În paralel cu sporirea cadrului sancționator disciplinar, trebuie depus efort în vederea optimizării activității judecătorilor, cum ar fi elaborarea unei metodologii de repartizare a unui număr adecvat de dosare sau asigurarea instanțelor cu un număr de judecători și aparat tehnic suficient.

Totodată este necesar să fie stabilită o procedură mai clară și completă în vederea tragerii la răspundere juridică a judecătorilor, precum și perfecționarea normelor materiale privind răspunderea acestora.

¹⁸ Serge Dauchy. *Le juge, bouche de la loi. A propos de la célèbre métaphore de Montesquieu.* Nagoya University Journal of Law and Politics, 2014, Nagoya University Journal of Law and Politics, 256, pp.325-343.

Un aspect important ține de tendința de uniformizare a sistemelor judiciare în sînul Uniunii Europene, care conchidem noi se bazează pe trei piloni ale garanțiilor independenței judecătorilor:

- prescrierea unor reguli privind conflictul de interese;
- acordarea de privilegii și imunități;
- autonomie organizatorică și procedurală.

Referințe bibliografice:

1. Declarația universală a drepturilor omului, Adoptată și proclamată de Adunarea generală a O.N.U. prin Rezoluția 217 A (III) din 10 decembrie 1948
2. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, Adoptat și deschis spre semnare de Adunarea generală a Națiunilor Unite la 16 decembrie 1966
3. TARASOV, A. A. & Gizatullin, I. A. Independence of Judges as Immanent Quality of Criminal Justice and Its Severe Problem. RUDN Journal of Law Nr 22 (1) (2018), p.21-41
4. DANILEȚ Cristi, Răspunderea disciplinară a judecătorilor în Republica Moldova. evaluarea legislației și a practicilor, Centrul de resurse juridice din Moldova, Chișinău 2020, 87 p.
5. CĂPĂȚÎNĂ Carolina, Standarde internaționale în materia independenței judecătorilor: abordări definitorii în Revista națională a justiției, Nr.3(50), 2019, p.32
6. POALELUNGHI Mihai, NEGRU Andrei „Argumentarea imunității judecătorului în realitatea juridică națională” Revista Națională de Drept, Nr.11,2012, p.19-28
7. COSTACHI Gheorge, RĂILEAN Petru, Reflecții asupra imunității judiciare și a răspunderii judecătorilor. În: Teoria și practica administrației publice, Materialele conferinței științifico-practice cu participare internațională din 23 mai 2014, Chișinău, 2014. p. 146-152
8. Legea cu privire la statutul judecătorului, nr.544 din 20.07.1995. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2013, nr.15-17
9. COSTIUC Ana. Independența judecătorilor - un imperativ pentru sistemul judiciar al Republicii Moldova. In: Contribuția tinerilor cercetători la dezvoltarea administrației publice. Ediția a VI-a, 28 februarie 2020, Chișinău. Chișinău: Universitatea de Stat din Moldova, 2020, pp. 186-188.
10. Recomandarea CM/Rec(2010)12 privind judecătorii: independență, eficiență și responsabilități

11. BOILLAT Philippe, O'Flaherty Michael, Manual de drept european privind accesul la justiție, Agenția Europeană Pentru Drepturi Fundamentale și Consiliul European, 2016, 232 p.
12. Flash Eurobarometer FL483: Perceived independence of the national justice systems in the EU among the general public accesat https://data.europa.eu/data/datasets/s2258_483_eng?locale=en
13. Monitorul Oficial al Statului Spania núm. 311, de 29/12/1978 accesat <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1978-31229>
14. HERNÁNDEZ. Gisela La independencia del Consejo General del Poder Judicial. Perspectiva comparada y propuesta de mejora. <https://www.fundacion-alternativas.org/actividades/presentacion/la-independencia-del-consejo-general-del-poder-judicial-en-espana>
15. Nicolé M. Ford, 'Muzzle Law' Ends Poland's Ability to Call Itself a Democracy, Globe Post (Jan. 30, 2020), <https://theglobepost.com/2020/01/30/poland-muzzle-law/>
16. Rule of Law: European Commission launches infringement procedure to protect judges in Poland from political control, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/es/IP_19_1957
17. BACIU Svetlana, PRELIPCEANU Tudor, POPESCU Sorin. Judecătorul de instrucție. Studiu de legislație comparată. Dreptul, nr. 7/2002.
18. DAUCHY Serge. Le juge, bouche de la loi. A propos de la célèbre métaphore de Montesquieu. Nagoya University Journal of Law and Politics, 2014, Nagoya University Journal of Law and Politics, 256, pp.325-343.

CAPITOLUL III. DREPT INTERNAȚIONAL ȘI EUROPEAN. INTEGRARE EUROPEANA

ROLUL POLITICILOR ANTICORUPȚIONALE REGIONALE IN FORTIFICAREA VECTORULUI EUROPEAN AL REPUBLICII MOLDOVA

THE ROLE OF REGIONAL ANTI-CORRUPTION POLICIES IN STRENGTHENING THE EUROPEAN VECTOR OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

GUȘTIUC Ludmila,
master în drept, cercetător științific
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Summary

In the countries of Central and Eastern Europe, including the Republic of Moldova, as a result of the multiplication of acts of corruption, there have been serious violations of civil rights and freedoms, the standard of living has dropped dramatically in some countries, social tensions are generated by economic injustices. The economic situation in the Republic of Moldova has worsened following two events: the COVID-19 pandemic and the war in Ukraine. However, on March 3, 2022 the President of the Republic of Moldova signed the country's application for the membership in the European Union.

Key-words: *rule of law, regional anti-corruption policies, European Union, acts of corruption, Republic of Moldova.*

Cuvine-cheie: *stat de drept, politici regionale anticorupție, Uniunea Europeană, acte de corupție, Republica Moldova.*

Astăzi, un număr impunător de cetățeni ai Republicii Moldova se află în pragul sărăciei. În țările din centrul și estul Europei, ca urmare a multiplicării actelor de corupție s-au adus grave atingeri drepturilor și libertăților cetățe-

nești, nivelul de trai a scăzut dramatic în unele țări, tensiunile sociale sunt generate de nedreptățile economice.¹ Oamenii își cer respectate: dreptul la un trai decent; retribuții echitabile la munca prestată; indexarea la timp a salariilor, așa încât să se facă față creșterii neîntrerupte a prețurilor. Situația economică în Republica Moldova s-a agravat în urma a două evenimente: pandemia COVID-19 și războiul din Ucraina. Cu toate acestea, în zilele războiului din Ucraina, Președintele Republicii Moldova a semnat în data de 3 martie 2022 cererea de aderare a țării la Uniunea Europeană. Iar în data de 17 iunie 2022 Comisia Europeană a recomandat statelor membre ale Uniunii Europene acordarea țării noastre a statutului de candidat pentru aderare pe baza înțelegerii că Republica Moldova va întreprinde eforturi adiționale într-o serie de domenii cheie precum: reforma justiției, combaterea corupției și administrația publică.

În continuare vom prezenta care este rolul politicilor anticorupție regionale Republica Moldova. Articolul 29 al Tratatului Uniunii Europene stabilește obiectivul Uniunii de a asigura cetățenilor un nivel înalt de siguranță într-un climat de libertate, securitate și legalitate, prin prevenirea și combaterea infracțiunilor, a crimei organizate, inclusiv a corupției și a fraudei.²

În 1997 în Programul de Acțiune pentru Combaterea Crimei Organizate, Consiliul European solicitase o politică cuprinzătoare de combatere a corupției, axată pe măsurile de prevenire și luând în considerare eforturile realizate de alte foruri internaționale. Punând un nou accent pe cooperarea judiciară în materie penală, Planul de Acțiune al Consiliului de la Viena din 1998 a identificat corupția ca un comportament infracțional legat de crima organizată care necesită acțiuni prioritare. Documentul intitulat Strategia Mileniului privind Prevenirea și Controlul Criminalității Organizate din martie 2000 a reiterat nevoia de instrumente de armonizare a legislațiilor naționale și de a dezvolta o politică comunitară mai generală (adică multidisciplinară) în ceea ce privește corupția, luând în considerare, proiectele dezvoltate în acest domeniu în cadrul organizațiilor internaționale. Practic, obiectivul politicii Uniunii Europene împotriva corupției este acela de a stabili o abordare comună, la nivel european, care să cuprindă diferite aspecte precum comerțul internațional și concurența, cheltuielile externe ale UE, resursele UE și dezvoltarea cooperării.

¹ Mazilu D. Drepturile omului. Concept, exigențe și realități contemporane. București: Lumina Lex, 2008.

² Stoleru M. F. Mecanismele internaționale anticorupție, între eficiență și formalism. Rezumatul tezei de doctorat. p.23

Obiectivul Uniunii Europene în politicile anticorupție este de a stabili o abordare comună la nivel european. În acest sens, instrumentele proprii ale Uniunii Europene sunt:

a. Convenția privind protecția intereselor financiare ale Comunităților Europene (1995). Convenția este însoțită de un raport explicativ (1996) și completată de două Protocoale (1996, 1997), fiecare însoțite la rândul lor de rapoarte explicative, toate adoptate de Consiliul Uniunii Europene. Primul protocol pune accent pe definiția conceptelor de „agent”, „corupție activă și pasivă”, ca și pe armonizarea și sancționarea infracțiunilor de corupție.

b. Convenția privind Lupta împotriva corupției implicând oficiali ai Comunităților Europene sau oficiali ai statelor membre ale UE, adoptată de Consiliul Uniunii Europene (1997). Convenția este însoțită de un memoriu explicativ (1998). Ea prevede obligația pentru statele membre de a incrimina actele care constituie corupția activă și pasivă, în special când sunt comise de/sau cu privire la parlamentari, miniștri, judecători, auditori în exercitarea funcției lor, ca și de/sau cu privire la membri în Comisia Europeană, Parlamentul European, Curtea de Justiție Europeană sau Curtea de Conturi a Comunității Europene. Statele trebuie să ia măsuri ca actele de corupție, precum și instigarea sau participarea la ele să fie sancționate efectiv, proporțional și descurajator, inclusiv cu privarea de libertate care să ducă la extrădare.

c. Comunicarea finală (2003) 317 a Comisiei Europene către Consiliul European, Parlamentul European și Comitetul Economic și Social asupra politicii Uniunii Europene împotriva corupției.

Principiile acesteia sunt: asumarea politică la nivel înalt a luptei anticorupție, implementarea de fiecare stat membru a instrumentelor internaționale anticorupție, dezvoltarea instrumentelor de investigare și alocarea personalului specializat în lupta împotriva corupției, introducerea standardelor de integritate, dar și sprijinirea statelor candidate în introducerea unei legislații adecvate, transparența fondurilor publice și îmbunătățirea mediului socio-economic. Scopul este reducerea corupției în toate formele sale și la toate nivelele, în țările și instituțiile din Uniunea Europeană, dar și în afara sa.

De-a lungul anilor, Republica Moldova a fost susținută și asistată de un șir de organizații internaționale și regionale în reducerea corupției în toate formele sale, printre care sunt: Uniunea Europeană, Consiliul Europei, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, ș.a.

În anul 2004, concomitent cu negocierea primului Plan de Acțiune UE-Moldova din cadrul Politicii de Vecinătate Europeană, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat primul document de politici anticorupție – Strategia Națională

de Prevenire și Combatere a Corupției³, implementat printr-o serie de planuri de acțiuni în perioada 2005–2010. Două proiecte ale Consiliului Europei au susținut implementarea Strategiei până în 2009, când a expirat finanțarea, rămânând ca Guvernul să preia povara financiară de executare a angajamentelor sale în cadrul Strategiei. Un alt proiect anticorupție important a fost Proiectul comun al Comisiei Europene și Consiliului Europei împotriva corupției, spălării banilor și finanțării terorismului în Republica Moldova (MOLICO), în valoare de 3,5 milioane euro, o componentă a căruia a avut drept obiectiv susținerea implementării Strategiei Naționale de Prevenire și Combatere a Corupției.

În anul 2011, Guvernul Republicii Moldova, fiind susținut de partenerii externi, a elaborat Programul de activitate al Guvernului pentru anii 2011–2014 „Integrarea Europeană: Libertate. Democrație. Bunăstare” trasează drept prioritate consolidarea sistemului național de integritate și de luptă împotriva corupției, stabilind următoarele obiective de guvernare:

- crearea unui cadru legislativ și instituțional eficient de prevenire și de combatere a corupției în sistemul public;
- optimizarea sistemului de achiziții publice;
- crearea unui mecanism de cooperare între autoritățile publice, societatea civilă și partenerii de dezvoltare pentru reducerea fenomenului corupției.

Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, fiind cea mai mare organizație regională din lume, asistă statele participante la îmbunătățirea bunei guvernări și lupta împotriva corupției prin: promovarea ratificării și implementării Convenției ONU împotriva corupției; organizarea atelierelor de lucru la nivel național și regional cu privire la instrumente legale internaționale și bune practici; asistența la cerere în construcție instituțională, în special cu privire la formarea funcționarilor publici; distribuirea Manualului OSCE de Bune Practici în Combaterea Corupției (2004).⁴

Acesta se adresează legislativului, agenților publici, mediei, ONG-urilor, oamenilor de afaceri, societății civile în sens larg. Manualul descrie studii de caz. Capitolele se referă la transparența politicului, finanțarea partidelor politice și campaniilor electorale, conflictele de interese și declarațiile de avere, activitatea de lobby, imunitatea politică și judiciară, etica în administrația publică, achiziții publice, licențe și concesiuni, dreptul penal și implementarea legislației penale, privatizări și proceduri anticorupție, strategii naționale

³ Strategia națională de prevenire și combatere a corupției, aprobată prin Hotărârea Parlamentului nr. 421-XV din 16 decembrie 2004.

⁴ Danileț Cristi, Mecanisme de corupție și politici anticorupție în sistemul juridic, 2008. p.84

anticorupție, comisii anticorupție, media și societatea civilă, sistemul judiciar. În concluzii se reamintește că sunt necesare strategii anticorupție clare și campanii publice efective, coduri de conduită și carte ale cetățenilor, modernizarea procedurilor birocratice, încurajarea și protejarea avertizorilor, teste regulate de integritate, trebuie implicată societatea civilă, accesul la informații publice este esențial și trebuie folosit internetul, mărirea salariilor este o soluție dar numai pentru cei cu funcții mici, noile legi anticorupție trebuie puse în aplicare, reglementările cu privire la probe trebuie adaptate la specificul infracțiunilor de corupție (legile nu trebuie să fie un obstacol al urmării penale), o lege a ilicitului poate fi un vârf de lance al unei campanii anticorupție, sunt necesare sisteme de monitorizare a percepției publicului, a impactului corupției în afaceri, măsurarea nivelului corupției în diverse sectoare.

Inițiativa Regională Anticorupție constă în înțelegeri la nivel politic înalt de a asista Albania, Bosnia și Herțegovina, Bulgaria, Croația, Macedonia, Moldova, Muntenegru, România și Serbia în implementarea instrumentelor internaționale și regionale anticorupție, promovarea bunei guvernări și a unei administrații publice de încredere, promovarea supremației legii, transparenței și integrității, promovarea unei societăți civile active.

Transparency International este unul dintre cei mai importanți actori în domeniul corupției pe plan mondial. Fondată în 1993, este cea mai mare organizație internațională non-guvernamentală dedicată combaterii corupției, punând la aceeași masă societatea civilă, oameni de afaceri și instituții în cea mai puternică alianță globală, generând practic o mișcare anticorupție. Prin secretariatul său (cu sediul la Berlin) și peste 90 de filiale independente în întreaga lume, activează la nivel național și internațional pentru a frâna cererea și oferta în domeniul corupției: la nivel internațional, Transparency International desfășoară campanii cu privire la efectele dăunătoare ale corupției, susține politicile de reformă, activează pentru implementarea convențiilor multilaterale de către guverne, corporații și bănci; la nivel național, filialele desfășoară activități pentru creșterea nivelului de responsabilitate și transparență, monitorizând performanța principalelor instituții, făcând presiuni pentru reformele necesare într-o manieră non-politică și adunând laolaltă persoanele îngrijorate de corupția din țara lor.

Transparency International a fost implicată în redactarea celor mai importante instrumente internaționale anticorupție, cum ar fi Convenția ONU împotriva Corupției, Convenția Africană împotriva Corupției etc. Transparency International a dat o nouă conotație mitei, incluzând în corupție acceptarea de cadouri și conflictele de interese.

Pentru lupta împotriva corupției, Transparency International folosește expertiza oferită de filialele naționale și Secretariatul Internațional; dezvoltă alianții cu factorii de decizie din toate sectoarele societății – instituții, societatea civilă; analizează corupția măsurând scopul, frecvența, manifestările sale prin studii, sondaje, indici, dar nu investighează cazuri individuale de corupție; desfășoară campanii adresate populației pentru a atenționa asupra efectului imediat și de lungă durată al corupției, pentru a realiza rolul fiecăruia în stoparea corupției, pentru a oferi soluții la nivel internațional, național și local, și pentru a presa publicul în a solicita reforme.

Luând în considerare obiectivele pe care și le propun organizațiile non-guvernamentale internaționale, considerăm că gradul lor de eficiență este destul de ridicat, acestea devenind de-a lungul timpului o componentă esențială a luptei împotriva corupției la nivel internațional.

În ceea ce privește rolul pe care îl exercită mecanismele internaționale la nivelul republicii noastre, este evident că presiunea exercitată prin intermediul acestora a dus la o reformă instituțională și legală privind combaterea corupției.

Astfel, în anul 2021, în Republica Moldova, a fost elaborat Planul de acțiuni al Guvernului pentru anii 2021-2022 în vederea realizării obiectivelor de dezvoltare durabilă setate în Programul de guvernare „Moldova vremurilor bune”, aprobat prin Hotărârea Parlamentului nr.88/2021, precum și a angajamentelor internaționale ale Republicii Moldova, în mod special a celor ce derivă din Acordul de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte, și Agenda de Dezvoltare Durabilă 2030.

Conform cap. XIII al Planului de acțiuni al Guvernului pentru anii 2021-2022, obiectivul-cheie al Republicii Moldova îl constituie: consolidarea activă, consecventă, pragmatică și abilă a politicii externe a Republicii Moldova, care va permite promovarea și apărarea intereselor naționale, axată pe aducerea beneficiilor concrete cetățenilor săi, având drept scop major asigurarea unui climat favorabil, constructiv și nonconflictual pentru desfășurarea cu succes a reformelor democratice, depășirea pandemiei de COVID-19, redresarea economiei și a sferei sociale, fortificarea instituțiilor statului, întărirea securității, reintegrarea țării și consolidarea independenței și suveranității statului.

În prezent, atât calitatea actului de justiție, cât și independența judecătorilor și a procurorilor sunt grav afectate de abuzuri, de corupție, precum și de lipsa de integrității actorilor din sistem. Cu regret, conform datelor statistice, de la începutul anului 2022, 13 angajați medicali din Moldova s-au ales cu dosare penale

pentru acte de corupție.⁵ Aceste date au fost anunțate de către ofițerii Centrului Național Anticorupție. Prin urmare, ministerul Sănătății împreună cu Centrul Național Anticorupție, au pornit o campanie de informare pentru a combate fenomenul corupției ”Integritate pentru Sanatate”. Pe durata pandemiei COVID-19, fenomenul de falsificare a certificatelor antiCovid a fost și el cercetat de oamenii legii pentru luare de mită de către lucrătorii medicali. Deocamdată, însă, nici un angajat nu a fost demis, iar documentele eliberate ilegal rămân a fi valabile.

Prin urmare, îmbunătățirea sectorului justiției și combaterea corupției constituie prioritatea majoră a Republicii Moldova, care are o importanță covârșitoare pentru întreaga societate și constituie o condiție esențială pentru dezvoltarea unei societăți cu adevărat democratice, în care supremația legii și respectarea drepturilor omului reprezintă valori supreme garantate. În acest scop, se va pune accent pe următoarele acțiuni:

- avansarea procesului de integrare în spațiul politic și economic european;
- impulsionearea relațiilor bilaterale și multilaterale, promovarea raporturilor de bună vecinătate cu țările vecine și cu statele terțe;
- consolidarea cooperării multilaterale în cadrul organizațiilor internaționale, regionale și subregionale relevante (ONU, Uniunea Europeană, OSCE, Consiliul Europei, NATO, etc.);
- asigurarea sprijinului necesar instituțiilor de profil din Republica Moldova pentru realizarea obiectivelor strategice de dezvoltare a țării;
- protejarea drepturilor și intereselor cetățenilor Republicii Moldova.

Referințe bibliografice:

1. MAZILU D. Drepturile omului. Concept, exigențe și realități contemporane. București: Lumina Lex, 2008.
2. STOLERU M. F. Mecanismele internaționale anticorupție, între eficiență și formalism. Rezumatul tezei de doctorat.
3. Strategia națională de prevenire și combatere a corupției, aprobată prin Hotărârea Parlamentului nr. 421-XV din 16 decembrie 2004.
4. DANILEȚ Cristi, Mecanisme de corupție și politici anticorupție în sistemul juridic, 2008.
5. <https://protv.md/actualitate/mihai-ciocanu-despre-combate-fenomenul-coruptiei-din-sistemul-de-sanatate-daca-nu-exista-transparenta-integritatea-lucratorilor-medicali-nu-poti-dezvolta-un-sistem-durabil-de-sanatate-video---2607894.html> (vizitat 08.05.2022).

⁵ <https://protv.md/actualitate/mihai-ciocanu-despre-combate-fenomenul-coruptiei-din-sistemul-de-sanatate-daca-nu-exista-transparenta-integritatea-lucratorilor-medicali-nu-poti-dezvolta-un-sistem-durabil-de-sanatate-video---2607894.html> (vizitat 08.05.2022).

GLOBALIZATION OF UNNAMED TREATIES WITHIN NATIONAL AND EUROPEAN LEGISLATION

GLOBALIZAREA CONTRACTELOR NENUMITE ÎN CADRUL LEGISLAȚIEI NAȚIONALE ȘI EUROPENE

Olga TATAR,
doctor of law, Comrat State University

STEFU Lilia,
research researcher trainee,
Institute of Legal, Political and Sociological Science

Summary

This article raises the topical aspects of the globalization of unnamed treaties, their essence and significance both within the framework of national and European legislation.

Adnotare

Acest articol ridică aspectele de actualitate ale globalizării contractelor nenumite, esența și semnificația lor atât în cadrul legislației naționale a Republicii Moldova, cât și europene.

Key words: *unnamed contract, principle of freedom of contract, qualification, analysis, imperative and dispositive norm.*

Cuvinte cheie: *contract nenumit, principiul libertății contractuale, calificare, analiză, normă imperativă și dispoziitivă.*

The relevance of the chosen topic stems from the fact that today the judicial system deals with unnamed (unspecified) contracts, yet demonstrating its wary attitude towards such categories of contracts. In order to avoid serious problems with the classification of such contracts, we will analyze the essence of the contract, from ancient Rome to the present day, through the prism of modern civil law.

Today, the contract is nothing but a legal category. Undoubtedly, every person, one way or another, faces the necessity of concluding a contract, since an agreement allows ensuring stability in the emerging relations between the subjects of the agreement itself, while defining the mutual rights and obligations of the subjects, as well as guaranteeing the protection of their violated rights and interests. Therefore, the contract acts as a stabilizer of a positive impact on the result of the whole process.

So the Art. 992 of the Civil Code of the Republic of Moldova provides: “A contract is an agreement between two or more persons on the establishment, change or termination of legal relations”¹. Thus, in order to achieve the effectiveness of the goal, the subjects should be interested in concluding this agreement. In a way, this is their achievement of a compromise in obtaining a reasonable and desired result.

The term “contract” is the most common in jurisprudence. E.B. Pashukanus explained: “A contract is one of the central concepts in law”². Since the time of Roman law, attempts have been made to consolidate the concept of a contract, to give a complete and logical justification for its definition”³. It should be noted that in that era special attention was paid to the contracts, with the observance of very complex procedures. For example, the contract *nexum*, performed in the form of a complex ritual, with the help of copper and scales⁴. For the Romans, it was not so much the agreement of the parties regarding the establishment of obligations that was of great importance, but the performance of procedures and formal actions. Of great importance as a tool for the formation of legally significant obligations were oaths given before God⁵. Only centuries later, with the advent of new treaties, such as: real and consensual, attention was paid to the will of the contracting parties. Violation of the contract was nothing but *laesio fidei* (breach of trust), which constituted the sin of perjury. Thomas Aquinas though recognized that civil law may, for one reason or another, limit the legal force of obligations, but, from the point of view of natural law, any obligations must be strictly observed⁶. Believing that God does not distinguish between different types of promises, lawyers considered that the violation of any given promise is immoral, and gave the injured party the opportunity to bring a claim from such a broken promise before the ecclesiastical court⁷.

¹ Гражданский кодекс Республики Молдова № 1107-XV от 06.06.2002. В: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 82-86. Повторно опубликован в: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 66-75 (6989-6998), din 01.03.2019

² Пашуканис, Е.Б. Избранные произведения по общей теории права и государства. Москва: Статут, 1998. p.113

³ Кофанов, Л.Л. Дигесты Юстиниана. Москва: Статут. 2002. p.188

⁴ Новицкий, И.Б. Римское право. Учебник для вузов. Москва: ИКД Зерцало-М, 2008. p.22

⁵ Ibbetson, D. J. A Historical Introduction to the Law of Obligations. 2006. p.4

⁶ Aquinat, T. Summa Theologica. II-II. Q.88. Art. 3, p. 10. citat [12.02.2022] Disponibil: www.gutenberg.org. p.10.p499

⁷ Brissaud, G. History of french private law. Boston, 1992

If we pay attention to the opinion of civil scientists regarding the definition of the contract, then their opinions boil down to the following: D.I. Meyer believed that the contract is an agreement of the will of two or more persons, which gives rise to the right to someone else's action, which has a property interest⁸. A very complete definition of the contract is given by G.F. Shershenevich, calling a contract an agreement between two or more persons aimed at establishing, changing or terminating legal relations⁹. According to V.I. Sinaisky, a contract is a legal act of the free and conscious will of the parties, aimed at the emergence of an obligation¹⁰.

Let's draw a parallel regarding this statement and the modern interpretation regarding the freedom of contract fixed in the Civil Code of the Republic of Moldova. Thus, according to part (1) and part (2) of Art. 993 of the Civil Code of the Republic of Moldova: "Everyone has the right to freely choose the party to the contract, unless otherwise provided by law. Within the bounds of mandatory legal provisions, the contracting parties are free to conclude contracts and to determine their content"¹¹. Freedom of contract is presumed, since everything that is not forbidden is allowed in the sphere of private law, and at the same time, the border of contractual freedom is determined by moral evaluative standards that protect the weak side and do not allow a gross violation of the balance of interests of the parties¹².

For a long time, the key barrier to the implementation of the principle of freedom of contract was not so much the legislative or case-based imperative norms that restrict the right of the parties to agree on certain terms of the contract, but the non-recognition of the legal force of contracts that are not directly regulated in positive law, as well as the consensual model of the contract in principle¹³. In principle, the courts are ready to put up with the existence of such a category of contracts as long as it does not violate their

⁸ Мейер, Д.И. Русское гражданское право. Москва: Статут, 1997. p.156

⁹ Шершеневич, Г.Ф. Учебник русского гражданского права. Москва: Статут. 1995. p.304

¹⁰ Синайский, В.И. Русское гражданское право. Москва: Статут, 2003 p.309

¹¹ Гражданский кодекс Республики Молдова № 1107-XV от 06.06.2002. В: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 82-86. Повторно опубликован в: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 66-75 (6989-6998), din 01.03.2019.

¹² Хамидуллина, Ф.И. Договорные отношения в аспекте формализации нравственных начал гражданского права. В: Ученые записки Казанского университета. Казань. № 4, 2017, с. 45-57.

¹³ Карапетов, А.Г., Савельев, А.И. Свобода договора и ее пределы. Т. 2: Пределы свободы определения условий договора в зарубежном праве. Москва: Статут, 2012. p.94

usual scheme. However, if the issue of qualifying the contract becomes the main one, and there is some named contractual structure that is close to the will of the parties, then the courts give preference to qualifying such a contract in the category of named.

This intention to “draw” the contract into the category of named contracts is quite understandable and convenient. This allows the courts to find a convenient area where the agreement concluded between the parties is placed, and where it is quite easy to subsequently find the necessary answers to the questions that have arisen in the framework of the dispute under consideration. It is much easier for the courts to resolve the issue in the context of an already established institution than to consider the dispute “from scratch”, while not finding more detailed regulation of the submitted contract. In the future, to resolve the dispute on the basis of an unnamed (unspecified) contract, the court will need more intellectual effort. Thus, it is obvious that, having no weighty grounds, they will not recognize the contract as unnamed (unspecified), and they will initially try to fit the disputed contract into a convenient category.

So the part (1) Art. 626 of the Civil Code of Ukraine contains the following definition: “A contract is an agreement between two or more parties aimed at establishing, changing or terminating civil rights and obligations”¹⁴. Based on Art. 1378 of the Civil Code of Quebec: “a contract is an agreement of will, according to which one or more persons are obliged to another person or persons to make a provision”¹⁵. Article 1134 of the French Civil Code contains the following definition: “Lawful contracts become a law for the persons who enter into them”¹⁶. In article 1793 of the Mexican Civil Code, contracts are understood as agreements that create or modify rights¹⁷. In the civil law of Ecuador, a contract is interpreted as an act by virtue of which one party undertakes in relation to the other party to give something, to do something or not to do something¹⁸.

¹⁴ Гражданский кодекс Украины. citat [12.02.2022] Disponibil: https://prostopravo.com.ua/klub_yuristov/zakonodatelstvo/kodeksy/grazhdanskiy_kodeks_ukrainy

¹⁵ Козарь, О.М., Маковская, А.А. Законодательство Квебека. Москва: Статут, 1999. p.221

¹⁶ Гражданский кодекс Франции 1804 г (Кодекс Наполеона). citat [12.02.2022] Disponibil: https://pnu.edu.ru/ru/faculties/full_time/isptic/iogip/study/studentsbooks/histsources2/ig-pzio49/.

¹⁷ Федеральный Гражданский кодекс Мексиканских объединенных штатов. citat [13.02.2022] Disponibil: <https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/0302>.

¹⁸ Гражданский кодекс Эквадора. citat [13.02.2022] Disponibil: <https://pravo.hse.ru/data/2019/02/05/1205141560/%D0%93%D0%9A%20%D0%AD%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%B0%202005%20%D1%80%D1%83%D1%81.pdf>.

Starting from the XVI century, lawyers who proved the legal force of unnamed contracts began to refer to the customs of the courts¹⁹. Thus, the right to conclude unnamed treaties by the 17th century was rooted in the dogma of continental private law²⁰. According to E. Olteanu and A. Barbu: “The role of unnamed contracts implies the possibility for the parties to choose the necessary terms of the contract”²¹.

According to L.V. Migalyuk “An unnamed contract is a documented agreement of the parties, which establishes the basic rights and obligations for each of the parties, subject to the norms of civil law”. While civil liability acts as a regulator of contractual relations not provided for by law, providing the parties with acceptable limits for exercising their rights²². It should not be forgotten that an unlimited number of contracts deprived of legal consolidation is not an indicator of the productive regulation of various kinds of joint relations, but only a clearly built system of chain connection of certain types of contracts, where their legal regulation will give an effective result in the regulation of various kinds of relations. For this, such a principle as freedom of contract was provided, which represents the freedom to conclude various types of contractual structures that regulate social relations that meet the needs of society²³. The legal basis for the conclusion of unnamed (unspecified) contracts and their judicial protection is currently part (8) of Art. 993 of the Civil Code of the Republic of Moldova, according to which “the parties may conclude both named and unnamed contracts in the law, as well as mixed contracts”²⁴.

To determine the essence of the concept of an unnamed (unspecified) contract, one should first establish an understanding within the framework of national civil law of the essence of the concept of a named contract. Far from every mention in the text of the law of a certain category of contract will mean that this contract is a named contract, because the naming of an agreement is

¹⁹ Gordley, J. *The Enforceability of Promises in European Contract Law*. Cambridge University Press. 2004. p.7

²⁰ Дождев, Д.В. *Римское частное право: Учебник*. Москва, 2005. p.595

²¹ Olteanu, E., Barbu, A. *Deleme privind caracterul nenumit al contractului de comandă al unei opere viitoare*. În: *Universul juridic*. 2017, nr. 3, pp. 42-48.

²² Мигалюк, Л.В. *Гражданско-правовая ответственность по непоименованным договорам*. В: *Теория и практика общественного развития*. 2013, № 4, с. 300- 306.

²³ Татар, О. *Юридическая природа и специфика названных, не названных и смешанных договоров*. В: *Legea și viața*. 2019, № 8, с. 51-56

²⁴ *Гражданский кодекс Республики Молдова № 1107-XV от 06.06.2002*. В: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 82-86. Повторно опубликован в: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 66-75 (6989-6998), din 01.03.2019.

something more than its mere mentioning in the text of the law. The essence of the qualification of the contract, including the one named, is to properly apply the relevant legal norms that are relevant to such a contract. In the event that there are no such norms, then is it worth discussing the full name of such an agreement. Thus, the law should provide for the positive regulation of such types of contracts. Therefore, it would be appropriate to consider that *an unnamed (unspecified) contract is such a contract, in respect of which no meaningful and positive legislative regulation is prescribed by law, although it could be mentioned in any law or regulation.*

Let's try to figure out what criteria should be used to classify a specific concluded contract as unnamed (unspecified) contracts, or even this contractual model is named. As noted by D.V. Ogorodov and M.Yu. Chelyshev, in law enforcement practice it is extremely important to distinguish between the novelty of the structure and content that are inherent in unnamed contracts, and the superficial originality of the contract name²⁵. This kind of problem is very relevant, since most of the contracts under the new names actually appear to be mixed or named contracts.

In order to recognize a contract as unnamed (unspecified), the possibility of recognizing the contract as named should initially be excluded. In this regard, it is necessary to establish the will and desire of the parties, as well as the essence of the rights and obligations generated by them. In the future, it would be necessary to compare the content of this agreement with the already recognized agreements in the general system of contracts in order to find the contractual structure under which the concluded agreement should be arranged in order to analyze the essence of the submitted agreement for compliance with those already known named agreements. However, if the concluded contract does not fall under any of the known named contracts, and at the same time it is also not possible to attribute it to mixed contracts, then it should be attributed to an unnamed (unspecified) contract, which indicates inapplicability, based on the general rules of imperative and dispositive norms and the subordination of this contract to the general provisions of contractual and obligation law.

What exactly should be correlated with the content of the concluded contract in order to establish the signs by which it should be brought under the corresponding named contractual structure, or in the future to state its unnamed character, should be clarified further.

²⁵ Огородов, Д.В., Чельшев, М.Ю. Смешанные договоры в праве: отдельные вопросы теории и практики. В: Законодательство и экономика. № 10, 2005, с. 36-45

The system of normative regulation of contractual legal relations, streamlined in the Republic of Moldova, makes it possible to single out the general part of the law of obligations, as well as the special regulation of named contracts. Regarding the special regulation of specific contracts, we are talking about the legislative fixation of qualifying features, with the help of which it is possible to attribute the concluded contract to a specific named structure. If the concluded contract will meet all the established qualifying features of a specific named contract, then it should be brought under the corresponding named contract and the special rules adopted in relation to it. If the concluded contract does not correspond to at least one qualifying feature, then its place is among the unnamed contracts. The determining value for the qualification of contracts as named is assigned to the qualifying norms of special regulation, which fix such signs.

Qualifying norms must be distinguished from imperative norms that define formal requirements for the procedure for concluding a contract. Such mandatory rules should refer to the contract that was originally qualified and, by means of qualifying features, this contract can be assigned to this special category. Qualifying norms should also be distinguished from peremptory norms that prescribe the essential terms of contracts and thereby determine what gaps in the contract are fatal to its fate. Such rules establish minimum requirements for the content of a contract belonging to one or another special category (for example, a rule on the materiality of the condition regarding the timing of work for contracts qualifying as contractors). Accordingly, the application of such rules is derived from the initial qualification of the contract²⁶.

Qualifying norms must be protected from special mandatory norms that apply to the regulation of rights and obligations concluded between the parties to a contractual structure of one type or another and at the same time directly or indirectly reduce the freedom that determines the essence of the contract. It is likely that this kind of special peremptory norms work when the contract has been qualified as relegated to a specific contractual structure.

In our opinion, if the contract signed by the parties does not fall under the qualifying norms of any of the named (specified) contracts, it will be considered an unnamed (unspecified) contract. In the event that the concluded contract is opposite to the special dispositive norm, this does not prevent it from being attributed to the named (specified) structure, in respect of which this norm was

²⁶ Карапетов, А.Г., Савельев, А.И. Свобода договора и ее пределы. Т. 2: Пределы свободы определения условий договора в зарубежном праве. Москва: Статут, 2012. p.120

established. In the event that imperative formalities were not observed at the conclusion of the contract, in this case, the contract is considered invalid or not concluded.

How is it possible to establish qualifying norms in the text of the law itself? In most cases, these norms are enshrined in the Civil Code of the Republic of Moldova, where the legislator establishes the subject of a named (specified) contract as the main obligations of the subjects of the contract. So, based on Art. 1108 of the Civil Code of the Republic of Moldova “under a contract of sale, one party (the seller) undertakes to transfer the property to the other party (the buyer), and the buyer undertakes to accept it and pay the stipulated price for it”²⁷. As we can see, the contracts of sale and purchase should include those contractual constructions that mediate the transfer of a thing by one subject of the contract to the ownership of another subject and in exchange for money. From the essence of this qualifying norm, it follows that when a specific contractual structure does not meet the criteria presented and is not aimed by the subject at transferring the property to another subject for a stipulated price, then it will not be considered that the structure is contrary to the law, but only does not fall under special rules of the Civil Code of the Republic of Moldova on sales contracts. Then, since this agreement complies with the qualifying norms relating it to other named (specified) contracts, it will be subject to a different regime, or ranked among unnamed (unspecified) contracts.

It is far from always that the signs presented in the legal definition of the contract are qualifying norms, since they can accidentally fix the characteristic features of the contract assigned to the named (specified) contractual structure, as well as not always the qualifying signs of the contractual structure, proceed from the essence of the law, therefore, without scientific doctrine and the synthesis of judicial practice, the identification of such signs is very difficult.

For example, Article 1352 of the Civil Code of the Republic of Moldova establishes: “Under a work contract, one party (contractor) undertakes at its own risk to perform certain work for the other party (customer), and the customer undertakes to accept the work and pay the stipulated price”²⁸. Article 1375 of the Civil Code of the Republic of Moldova stipulates: “Under a service

²⁷ Гражданский кодекс Республики Молдова № 1107-XV от 06.06.2002. В: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 82-86. Повторно опубликован в: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 66-75 (6989-6998), din 01.03.2019.

²⁸ Гражданский кодекс Республики Молдова № 1107-XV от 06.06.2002. В: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 82-86. Повторно опубликован в: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 66-75 (6989-6998), din 01.03.2019.

agreement, one party (the contractor) undertakes to provide certain services to the other party (the customer), and the customer undertakes to pay a stipulated remuneration”²⁹, while the text of the Civil Code of the Republic of Moldova does not contain exhaustive definitions: “works” and “services”, while there are no distinguishing characteristics. Consequently, without scientific doctrine and without judicial practice, it is very difficult to establish the qualifying signs of a work contract and a service contract.

Nevertheless, we will try to establish those *qualifying features* of the named (specified) contracts, according to which it will be possible to determine the essence of the contractual model, and at the same time to conduct a differential selection of the contract concluded by the subjects. Initially, it should be identified whether among the named (specified) contractual structures there is one that is closest to the concluded contract and it is likely to assume the desire and will of the parties to conclude this named (specified) contract. When such a named (specified) contract is found, it is necessary to establish its qualifying features in order to subsequently compare the concluded contract with these features.

Next, you need to find out whether the rules on a named (specified) contract are fixed in special norms of civil law, with which this contract could contradict. Provided that there are no such rules, and this contract falls under the general definition of a named (specified) contract, stipulating the same subject matter of the contract, subjective composition, conditions, direction, will of the parties, then there is a reason to assume that the contract in question refers to this named contractual model, but if a contradiction is found, it will be necessary to establish the nature of the norm in relation to which there is such a contradiction. It consists in the following: it should be understood that this special rule, which is contrary to the new contract, is aimed at fixing the essential conditions of this type of contract, which are necessary for the legal system to recognize the contract concluded between the parties.

According to A.G. Karapetov and A.I. Saveliev: “If most of the norms that make up the legal regime of the corresponding named contract from the point of view of common sense and the goals of legislative regulation are applicable to the qualifying contract, then there is reason to believe that such a contract is named, and qualify the disputed norm as dispositive, and if there are no convincing grounds to consider the norm as imperative or dispositive, then

²⁹ Гражданский кодекс Республики Молдова № 1107-XV от 06.06.2002. В: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 82-86. Повторно опубликован в: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 66-75 (6989-6998), din 01.03.2019.

there are grounds to consider this norm as establishing, qualifying sign of the named contractual model, and consider the contradiction of the contract with such a norm as a condition for recognizing the contract as unnamed, but if it turns out that the overwhelming part of the norms of the special regime of this named contractual model is applicable to such a contract, this should testify in favor of a broad interpretation of the relevant qualifying norm and recognition of the contract as named”³⁰.

From everything presented in the article, it can be established that the question of the qualifying features of named (specified) contracts has a huge impact on the very freedom to conclude unnamed (unspecified) contracts, because the more qualifying features of a named (specified) contractual structure are distinguished, the narrower the scope of this contract is, and therefore, more often the concluded contractual structure will contradict the qualifying features of the named (specified) contractual structures and the wider their boundaries, the more often they will be subject to special legal regulation.

We would like to emphasize the following conclusions:

1. The number of qualifying features of named (specified) contracts must be sufficiently certain, i.e. neither excessive nor insufficient. Obviously, the boundaries of the contractual model should be expanded to the extent that the norms are mandatory and dispositive, similar to those contracts, under the models of which they may fall. Strictly speaking, disputes over qualifying features are aimed only at expanding and narrowing the established boundaries, predetermining the recognition by the courts of the frequency of unnamed (unspecified) contractual structures.

2. The legal system, which wants to suppress freedom of contract, tends to recognize special norms that are not dispositive, but imperative, i.e. not classifying the disputed norm as a qualifying one, reduces the number of qualifying signs of the contract, while expanding its boundaries.

3. If there is no ground to consider this norm as dispositive or imperative, as well as possessing the qualifying feature of the named (specified) contractual model, the contract should be, otherwise, be recognized as unnamed (unspecified).

Let us take as an example of an unnamed (unspecified) contract the so-called athlete transfer contract. This type of contract is of both scientific and practical interest. The concept of transfer means to transmit or move

³⁰ Карапетов, А.Г., Савельев, А.И. Свобода договора и ее пределы. Т. 2: Пределы свободы определения условий договора в зарубежном праве. Москва: Статут, 2012. p.127

(something, someone). This concept is used in various areas: banking, economics, sports, tourism³¹.

The Part. (2) Art. 1 of the Law of the Republic of Moldova “On Physical Culture and Sports” establishes: “Sport is a part of physical culture, a specific field of activity, the purpose of which is to maximize the development of human capabilities in competitive conditions, in the conditions of a sportive and pedagogical process”³². A professional sport is a real opportunity to generate huge incomes, therefore, the relationship that has arisen between an athlete and a sports organization is very difficult. In part (2) Article 17 of the Law of the Republic of Moldova “On Physical Culture and Sports” it is stated: “Professional athletes are persons involved in sports as a profession and receive income in accordance with an employment contract signed by them with a sports association or club of which they are members”³³. If, during the validity of the employment contract, the athlete decides to leave the previous club, then either reimbursement of expenses associated with the preparation of the athlete, or transitional payments are at stake.

Given that neither the Civil Law nor the Labor Law govern this contract, sports clubs and organizations apply the principle of freedom of contract and the norms of the Regulations for the transfer of young football players on the territory of the Republic of Moldova, approved by the Decision of the Executive Committee of the FFM No. 39 of 25.06.2003 (hereinafter - FFM regulation)³⁴. Articles 20-22 of the FFM Regulations stipulate: “If the transfer of a young player from one Training Center to another Center or the divisional club is initiated under conditions where the duration of the contract or contractual relationship (art. 8 of the FFM Regulations) between the young player and the Training Center, in which he is registered, has not expired, then the transition will be implemented through the mutual consent of the parties concerned, while signing the contract for the transfer of the athlete and fulfilling the obligations specified in the contract. A player who

³¹ Татар, О. Правовой анализ перехода (трансфера) спортсменов из одного клуба в другой. В: *Legea și viața*. 2019, № 8, с. 45-51.

³² Закон Республики Молдова № 330-XIV от 25.03.1999 „О физической культуре и спорте”. В: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1999, nr. 83-86.

³³ Ibidem

³⁴ Регламент перехода молодых футболистов на территории Республики Молдова, утвержденный Решением Исполнительного Комитета ФФМ № 39 от 25.06.2003. [citat 22.02.2022]. Disponibil: www.fmf.md.

has reached the age of 19, who has completed the football training cycle at the Training Center and has not concluded or extended the previously concluded contract, has the right to transfer to another club, but on condition that the host party pays compensation to the Training Center for training the player, based on Art. 17 and article 19 of the FFM Regulations”³⁵.

Such contracts include two conditions, namely: the transition of the transfer of an athlete, the payment of a monetary reward for the training of an athlete. It’s no secret that this agreement is of a compensatory nature and this is one of the distinguishing features³⁶. According to A.A. Nikolaev: “According to a transfer agreement, in which one entity, the transfer owner, executes the transfer of rights to another entity that is the purchaser (transferee). In turn, another entity, the transfer purchaser (transferee) pays compensation to the transfer owner for the training of a professional athlete, according to the established rules, the “approximation” of transfer payments is represented in civil regulation through a contract concluded between the club and the registration organization. It is this organization that allows the player to participate in competitions. While the club pays dues for athletes, the organization allows the player to take part in competitions (i.e. counter-service - paid civil law contract)”³⁷.

Analyzing the above material, we will identify the qualifying features of unnamed (unspecified) contracts, namely: a special object, subject, purpose of the contract, the moment of conclusion of the contract, the novelty of the contract, individual orientation, uniqueness, the relationships that have arisen between the subjects of the contract, not contradicting its law, the basics law and order and morality, independence, autonomy, compliance with the principle of freedom of contract³⁸.

The following are the qualifying features of unnamed (unspecified) contracts:

Unnamed (unspecified) contracts are concluded without contradicting the general principles of the Civil Legislation of the Republic of Moldova,

³⁵ Ibidem

³⁶ Татар, О. Договор трансфера спортсмена – как один из видов новой договорной конструкции непоименованных договоров. В: Соответствующие вопросы и проблемы интеграции в европейское пространство исследований и образования. 07 mai 2018. Кахул: Центрографик, 2018. с. 122-128.

³⁷ Николаев, А.А. К проблеме совершенствования системы гражданско-правовых договоров. В: Региональной научной конференции. Ставрополь: Сев Кав ГТУ, 2003, с. 153-157.

³⁸ Tatar, O. Contractele nenumite – consecință a realizării principiului libertății contractuale în raporturile juridice civile. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2020.

namely: part (1) Art. 1 of the Civil Code of the Republic of Moldova provides: “Civil legislation is based on the recognition of the equality of participants in the relations regulated by it, the protection of intimate, private and family life, the recognition of the inviolability of property, freedom of contract, the protection of good faith, the protection of consumer rights, the recognition of the inadmissibility of anyone interfering in private affairs, the need unhindered exercise of civil rights, ensuring the restoration of violated individual rights, their protection by competent jurisdictional bodies”, and the principle of reasonableness, and the principle of good faith prescribed in Art. 11 of the Civil Code of the Republic of Moldova, Art. 12 of the Civil Code of the Republic of Moldova, as well as the fundamental principles of law and order and morality, presented in part (1) of Art. 10 of the Civil Code of the Republic of Moldova³⁹.

– An unnamed (unspecified) contract acts as a separate and independent contract, which is subject to the general provisions on contracts (Article 992 of the Civil Code of the Republic of Moldova) and on obligations (Article 774 of the Civil Code of the Republic of Moldova)⁴⁰.

– Fixing a contract as unnamed (unspecified) implies its absence in the general system of contracts. Those norms similar to these contracts will be applied, therefore, the norms of the law of obligations (Art. 774 of the Civil Code of the Republic of Moldova) and contract law (Art. 992 of the Civil Code of the Republic of Moldova) will apply to them. In the event that it is impossible to obtain the desired result with the help of the norms of the law of obligations and the analogy of the law (part (1), article 6 of the Civil Code of the Republic of Moldova), the analogy of law comes to the rescue (Part (2) of article 6 of the Civil Code of the Republic of Moldova)⁴¹.

– An unnamed (unspecified) contractual structure is presented as a “raw” one, which is at an intermediate stage between the emergence and recognition of a subsequently named (specified) structure.

³⁹ Гражданский кодекс Республики Молдова № 1107-XV от 06.06.2002. В: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 82-86. Повторно опубликован в: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 66-75 (6989-6998), din 01.03.2019.

⁴⁰ Гражданский кодекс Республики Молдова № 1107-XV от 06.06.2002. В: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 82-86. Повторно опубликован в: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 66-75 (6989-6998), din 01.03.2019.

⁴¹ Гражданский кодекс Республики Молдова № 1107-XV от 06.06.2002. В: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 82-86. Повторно опубликован в: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 66-75 (6989-6998), din 01.03.2019.

– If the subject of the contract, the purpose of the contract and the direction of the contract, do not correspond to the qualifying features of a named (specified) contractual structure, this means that it should be recognized as an unnamed (unspecified) contract.

A contract that has a contractual structure independent of other types of contracts (agreements), a clearly defined focus, a special object, distinctive qualifying features, and a high level of contractual discipline and legal culture is recognized as an unnamed (unspecified) contract⁴².

Referințe bibliografice:

1. AQUINAT, T. Summa Theologica. II-II. Q.88. Art. 3, p. 10. citat [12.02.2022] Disponibil: www.gutenberg.org.
2. BRISSAUD, G. History of french private law. Boston, 1992.
3. GORDLEY, J. The Enforceability of Promises in European Contract Law. Cambridge University Press. 2004.
4. IBBETSON, D. J. A Historical Introduction to the Law of Obligations. 2006.
5. OLTEANU, E., BARBU, A. Deleme privind caracterul nenumit al contractului de comandă al unei opere viitoare. În: *Universul juridic*. 2017, nr. 3, pp. 42-48.
6. TATAR, O. Contractele nenumite – consecință a realizării principiului libertății contractuale în raporturile juridice civile. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2020.
7. Гражданский кодекс Республики Молдова № 1107-XV от 06.06.2002. В: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 82-86. Повторно опубликован в: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 66-75 (6989-6998), din 01.03.2019.
8. Гражданский кодекс Украины. citat [12.02.2022] Disponibil: https://prostopravo.com.ua/klub_yuristov/zakonodatelstvo/kodeksy/grazhdanskiy_kodeks_ukrainy.
9. Гражданский кодекс Франции 1804 г (Кодекс Наполеона). citat [12.02.2022] Disponibil: https://pnu.edu.ru/ru/faculties/full_time/isptic/iogip/study/studentsbooks/histsources2/igpzio49/.
10. Гражданский кодекс Эквадора. citat [13.02.2022] Disponibil: <https://pravo.hse.ru/data/2019/02/05/1205141560/%D0%93%D0%9A%20%D0%AD%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%B0%202005%20%D1%80%D1%83%D1%81.pdf>.
11. ДОЖДЕВ, Д.В. Римское частное право: Учебник. Москва, 2005.
12. Закон Республики Молдова № 330-XIV от 25.03.1999 „О физической культуре и спорте”. В: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1999, nr. 83-86.

⁴² Tatar, O. Contractele nenumite – consecință a realizării principiului libertății contractuale în raporturile juridice civile. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2020.

13. КАРАПЕТОВ, А.Г., Савельев, А.И. Свобода договора и ее пределы. Т. 2: Пределы свободы определения условий договора в зарубежном праве. Москва: Статут, 2012.
14. КОЗАРЬ, О.М., МАКОВСКАЯ, А.А. Законодательство Квебека. Москва: Статут, 1999.
15. КОФАНОВ, Л.Л. Дигесты Юстиниана. Москва: Статут. 2002.
16. МЕЙЕР, Д.И. Русское гражданское право. Москва: Статут, 1997.
17. МИГАЛЮК, Л.В. Гражданско-правовая ответственность по непоименованным договорам. В: Теория и практика общественного развития. 2013, № 4, с. 300- 306.
18. НИКОЛАЕВ, А.А. К проблеме совершенствования системы гражданско-правовых договоров. В: Региональной научной конференции. Ставрополь: Сев Кав ГТУ, 2003, с. 153-157.
19. НОВИЦКИЙ, И.Б. Римское право. Учебник для вузов. Москва: ИКД Зерцало-М, 2008.
20. ОГОРОДОВ, Д.В., ЧЕЛЫШЕВ, М.Ю. Смешанные договоры в праве: отдельные вопросы теории и практики. В: Законодательство и экономика. № 10, 2005, с. 36-45.
21. ПАШУКАНИС, Е.Б. Избранные произведения по общей теории права и государства. Москва: Статут, 1998.
22. Регламент перехода молодых футболистов на территории Республики Молдова, утвержденный Решением Исполнительного Комитета ФФМ № 39 от 25.06.2003. [citat 22.02.2022]. Disponibil: www.fmf.md.
23. СИНАЙСКИЙ, В.И. Русское гражданское право. Москва: Статут, 2003.
24. ТАТАР, Olga. Юридическая природа и специфика названных, не названных и смешанных договоров. В: *Legea și viața*. 2019, № 8, с. 51-56.
25. ТАТАР, Olga. Договор трансфера спортсмена – как один из видов новой договорной конструкции непоименованных договоров. В: Соответствующие вопросы и проблемы интеграции в европейское пространство исследований и образования. 07 mai 2018. Кахул: Центрографик, 2018. с. 122-128.
26. ТАТАР, Olga. Правовой анализ перехода (трансфера) спортсменов из одного клуба в другой. В: *Legea și viața*. 2019, № 8, с. 45-51.
27. Федеральный Гражданский кодекс Мексиканских объединенных штатов. citat [13.02.2022] Disponibil: <https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/0302>.
28. ХАМИДУЛЛИНА, Ф.И. Договорные отношения в аспекте формализации нравственных начал гражданского права. В: Ученые записки Казанского университета. Казань. № 4, 2017, с. 45-57.
29. ШЕРШЕНЕВИЧ, Г.Ф. Учебник русского гражданского права. Москва: Статут. 1995.

CAPITOLUL IV. DREPT PUBLIC

SUSPENDAREA ACTELOR ADMINISTRATIVE INDIVIDUALE DEFAVORABILE SUSPENSION OF UNFAVORABLE INDIVIDUAL ADMINISTRATIVE ACTS

Mariana ODAINIC
*conferențiar universitar, doctor în drept,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Natalia CHIPER
*conferențiar universitar, doctor în drept,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Summary

With the entry into force of the Administrative Code of the Republic of Moldova, the legislator proposed a new system of thinking, a new legal logic in the system of administrative law, which, we must recognize, so far, requires scientific research and standardization judicial practice. What is related to the suspension of the execution of unfavorable individual administrative acts, based on the provisions of the new law, is a common administrative operation, which requires clarity. In this article, we propose a systematization of the opinions of several doctrinaire authors, as we do the presentation, the analysis of the judicial practice that systematizes our situations that have appeared or that may appear in practice.

Keywords: *suspension, normative administrative act, unfavorable individual administrative act.*

Cuvinte cheie: *suspendarea, actul administrativ normativ, actul administrativ individual defavorabil.*

În literatura juridică s-a opinat că suspendarea actului administrativ în lipsa unor prevederi exprese este inadmisibilă pentru că posibilitatea suspendării, executării actului administrativ chiar de către organul care l-a emis, lăsată la

absolut libera apreciere a acestuia, pentru că norma juridică nu dispune nimic, poate ușor da naștere la abuzuri, la comiterea lor pe scară largă, la ridicarea suspendării actelor administrative la rangul de principiu.¹

Un asemenea punct de vedere nu poate fi acceptat nici din considerente teoretice și nici practice. Astfel, din moment ce organul administrației publice are conform principiilor generale de drept administrativ, dreptul de a anula sau revoca actele pe care le emite cu atât mai mult trebuie să aibă și dreptul de a suspenda astfel de acte. Aceasta nu este decât o aplicație a principiului „ *qui potest majus potest et minus* „. Și din considerente practice se impune o astfel de soluție pentru că organul administrației publice nu are altă cale de a opri temporar efectele unui act bănuieț să fie ilegal sau inoportun. Ar fi anormal să nu se creeze organului emitent posibilitatea și timpul necesar deliberării asupra legalității sau oportunității unui act administrativ, perioadă provizorie și temporară în care actul nu își produce efectele, dar nu e desființat, și în care organul respectiv are timpul material necesar pentru a elimina îndoiele serioase care există cu privire la legalitatea și oportunitatea actului administrativ. Trebuie însă arătat că măsura suspendării actelor administrative de către organele emitente nu poate și nici nu trebuie ridicată la rang de principiu pentru că în această situație, responsabilitatea organelor administrației publice în emiterea acestor acte ar fi mult diminuată. Știind *ab initio* că au posibilitatea de a suspenda actele pe care le emit, organele administrației publice ar putea să procedeze cu ușurință la efectuarea acestei operațiuni. Într-adevăr, în acest caz suspendarea actelor administrative ar putea echivala cu însăși suspendarea executării legii, ceea ce este inadmisibil².

Suspendarea executării actelor administrative poate fi dispusă și de organele ierarhic superioare. Suspendarea actelor administrative de organele administrației publice ierarhic superioare celor care au emis actul, este acceptată conceptual ca urmare a efectelor ierarhiei care se stabilește, între organul care a emis actul și cel care are controlul activității acestuia potrivit poziției sale ierarhice. Controlul vizează tocmai asigurarea conformității actelor administrative cu prevederile legii. Atunci când există îndoiele cu privire la legalitatea actului administrativ, emis de organul inferior, organul ierarhic superior poate hotărî suspendarea acestuia. Desigur, în situația când norma juridică prevede expres asemenea suspendare, organul administrației publice ierarhic superior are în mod incontestabil un asemenea drept. Problema mai delicată din acest

¹ Romulus Ionescu, *Drept administrativ*, Editura didactică și pedagogică, București, 1970, p. 27.

² https://www.utgjiu.ro/revista/jur/pdf/2011-1/3_PANTELIMON_MANTA.pdf (consultat la 01.01.22)

punct de vedere se pune, ca și în exemplul anterior, cu privire la posibilitatea suspendării executării unui act administrativ de către organul ierarhic superior în situația în care normele juridice nu dispun nimic asupra acestei posibilități. În aplicarea principiului „*qui potest majus potest et minus*”, organele ierarhic superioare, pot suspenda actele administrative ale organelor subordonate, cu atât mai mult cu cât ele le pot și anula. Desigur, alta este situația când e vorba de organe administrative care nu sunt însă în mod „direct ierarhic superioare”. Fiind vorba de reguli de competență, care sunt de strică interpretare, nu se justifică cu nimic soluția că aceste organe să poată anula sau suspenda actele unor organe care chiar dacă au o competență mai restrânsă nu se subordonează primelor. Așa, de exemplu, consiliul raional nu poate suspenda actele administrative ale unor consilii locale deoarece între ele nu există raporturi de subordonare. Prin excepție, suspendarea actelor administrative poate fi dispusă și de alte organe ale administrației publice, care nu se situează în ierarhie cu organul care a emis actul. În acest caz însă, suspendarea este admisă numai dacă legea conferă competența suspendării.³

O regulă generală de suspendare a actului administrativ este stabilită față de actul administrativ individual defavorabil. Dacă un act *administrativ individual defavorabil* este contestat cu cerere prealabilă, autoritatea publică, din oficiu sau la cererea persoanei afectate, poate suspenda executarea lui pînă la finalizarea procedurii prealabile.⁴ Reieșind din cele menționate rezultă că dreptul de a solicita suspendarea actului administrative individual defavorabil îl are persoana care, prin efectele unui act administrativ individual defavorabil, este vătămată în drepturile sale recunoscute de lege. Dreptul de a suspenda efectele unui act administrativ individual defavorabil îl are doar autoritatea publică emitentă. Concuziile respective se desprind din art. 164, alin. (3) Cod Administrativ care prevede că, dacă cererea prealabilă se depune la autoritatea publică ierarhic superioară, aceasta transmite neîntârziat autorității emitente cererea prealabilă și o eventuală cerere de suspendare a executării actului administrativ individual. Ziua depunerii cererii la autoritatea publică ierarhic superioară se consideră ziua depunerii cererii la autoritatea publică emitentă. Termenul de soluționare a cererii de suspendare a executării actului administrativ individual prevăzut la art. 172 alin. (3) începe să curgă din data înregistrării cererii la autoritatea publică emitentă.

³ Verginia Vedinaș, *Drept administrativ*, Ediția V revizuită, Editura Universul juridic, București 2009, p. 443-445

⁴ Art. 172 Cod Administrativ al Republicii Moldova nr. 116 din 19.07.2018.

În practica aplicării Codului Administrativ a apărut întrebarea dacă autoritatea publică poate să suspende actul administrativ în cadrul unei proceduri de verificare a legalității unui act administrativ inițiate din oficiu, atîta timp cît norma legală presupune suspendarea actului administrativ în condițiile contestației cu cerere prealabilă. În acest sens, în raport cu normele speciale, considerăm că suspendarea actului administrativ individual poate fi dispusă în măsura în care nu contravine cadrului legal aplicabil.

Deși importanța echilibrării interesului public cu interesul privat în materia executării actelor administrației publice a fost recunoscută, ca principiu, și la nivel național, majoritatea instanțelor omit să pună în balanță impactul respingerii cererii de suspendare, cu consecința punerii în executare a unui act administrativ care ar putea fi considerat nelegal, chiar dacă interesul public nu este prejudiciat ca urmare a suspendării, iar interesul privat și chiar o anumită dimensiune a interesului public ar putea fi prejudiciate grav și iremediabil⁵.

Astfel, este pierdut din vedere caracterul vremelnic al măsurii suspendării, care deci **întrerupe doar temporar efectele juridice produse de actul suspendat, fără a răsturna prezumția de legalitate a acestuia**. În practică, de cele mai multe ori, suspendarea executării actului administrativ nu împiedică punerea în executare a acestui act ulterior respingerii acțiunii în anulare. În ceea ce privește însă prejudiciul suferit de persoana vătămată prin actul administrativ a cărui executare nu a fost suspendată, acesta este uneori foarte însemnat, putînd consta, de exemplu, în executarea silită a imobilului în care locuiește această persoană, la determinarea intrării unei societăți în faliment sau, de ce nu, la construirea unui bloc a cărui demolare ar fi cel puțin la fel de scumpă ca și construcția, iar proprietarul blocului se află în insolvență, caz în care o categorie destul de largă de persoane are de suferit. De asemenea, prin emiterea unui act administrativ nelegal de reglementare a unui serviciu public, însuși interesul public are de suferit. În astfel de cazuri, este foarte probabil ca urmările negative produse prin executarea unui act administrativ nelegal să fie greu sau imposibil de înlăturat ulterior anulării acestui act prin hotărâre judecătorească⁶.

⁵ Suspendarea executării actelor administrative - despre necesitatea unei instituții cu adevărat eficiente de Dan-Rares Raducanu, Irina Titorian STOICA & Asociatii https://www.hotnews.ro/stiri-specialisti_stoica_si_asociatii-23504632-suspendarea-executarii-actelor-administrative-despre-necesitatea-unei-institutii-adevarat-eficiente.htm

⁶ Suspendarea executării actelor administrative - despre necesitatea unei instituții cu adevărat eficiente de Dan-Rares Raducanu, Irina Titorian STOICA & Asociatii https://www.hotnews.ro/stiri-specialisti_stoica_si_asociatii-23504632-suspendarea-executarii-actelor-administrative-despre-necesitatea-unei-institutii-adevarat-eficiente.htm

La sigur susținem poziția autorului român Dan-Rareș Răducan⁷, doar cu o mențiune în ceea ce ține de exemplul propus de interzicerea demolării, conform legislației Republicii Moldova, va fi aplicat nu suspendarea cu noul mecanism juridic ”Ordonanța provizorie” (art. 215 CA RM), unde reclamantul poate solicita instanței de judecată care examinează acțiunea în contencios administrativ emiterea unei ordonanțe provizorii. Până la înaintarea acțiunii în contencios administrativ, reclamantul poate solicita emiterea unei ordonanțe provizorii instanței de judecată la care se va depune acțiunea.

Această instituție are la bază conceptul german *vorlaufigen Rechtsschutz* (protecția juridică provizorie). Adică, se pornește de la ideea că necesitatea încetării unei încălcări a legii poate fi atât de urgentă, atât de necesară încât procedurile judiciare îndelungate ar deveni nerezonabile pentru cei afectați și deci instanțele trebuie să acționeze rapid.⁸

Totodată menționăm că emiterea unei ordonanței provizorii în instanța de contencios administrativ poate fi doar în cazurile când suntem în fața acțiunii de realizare și acțiunii de anulare, conform prevederilor p.p. b), c) alin 1 art. 206 CA RM, fapt ce reiese chiar din logica denumirii felurilor de acțiuni.

Dar, să revenim la suspendare și anume: suspendarea nu este – sau nu ar trebui să fie considerată – un mod de ieșire din vigoare a unui act administrativ. Suspendarea prin definiție este doar o stare de tranziție, un incident în aplicarea normală a unui act administrativ, un soi de purgatoriu care tranșează situația incertă a unui act administrativ catalogat ca “dubios” din punct de vedere al legalității sale

Cauzele care determină suspendarea constau în existența unor dubii cu privire la legalitatea sau oportunitatea unui act administrativ, acestea putând fi anterioare, concomitente sau ulterioare adoptării actului. Suspendarea poate interveni în cazurile în care organul competent ori o persoană particulară cere, în condițiile legii, organului competent, suspendarea aplicării unui act administrativ de autoritate adoptat sau emis

Uneori intervine o suspendare a efectelor actului administrativ în vigoare, deci care a început să producă efecte juridice de la o anumită dată și, între timp, intervine un motiv de amânare a producerii efectelor juridice. Suspendarea reprezintă pe lângă întreruperea temporară a efectelor actului administrativ

⁷ Ibidem

⁸ Belei E., I. Jimbei Suspendarea executării actului administrativ vs ordonanța provizorie. <https://www.bizlaw.md/suspendarea-executarii-actului-administrativ-vs-ordonanta-provizorie> (consultat la 29.03.2022)

și o garanție a asigurării legalității, oprindu-se, astfel, producerea efectelor juridice ale actului nelegal.

Valentin I. Prisacaru, consideră că suspendarea actelor administrative de autoritate privește intervenirea acesteia numai după intrarea actului respectiv în vigoare și ca urmare a dispoziției unui organ competent ori prin efectul legii, după ce actul administrativ de autoritate a început să producă efectele juridice pentru care a fost adoptat ori emis⁹. O poziție contrară la acest subiect are Antonie Iorgovan, care susține că, prin suspendare, *lato senso*, trebuie înțelese și cazurile când actul administrativ intră în vigoare ulterior momentului în care a fost emis. Este și cazul actelor administrative care intră în vigoare la o dată ulterioară publicării, intrarea în vigoare după publicare înseamnă suspendarea obligației de executare, deoarece această obligație trebuie să ia naștere, conform principiilor de drept, din momentul existenței sale.¹⁰ . Obligația de executare pentru actele administrative poate să înceteze fie în mod temporar, fie în mod definitiv. Încetarea temporară a obligației de executare a actelor administrative constituie o suspendare a executării lor.

Deci, prin suspendare se înțelege operațiunea juridică, care determină încetarea temporară, provizorie a efectelor actelor administrative. Ea este dispusă, de regulă când există un dubiu cu privire la legalitatea sau oportunitatea unui act. Când există certitudinea în ce privește această nelegalitate sau inoportunitate se ia o măsură definitivă de încetare a efectelor actului administrativ, cum ar fi revocarea, anularea.¹¹

Astfel, suspendarea reprezintă operația de întrerupere temporară a efectelor juridice produse de un act juridic. Suspendarea actelor administrative reprezintă o garanție a asigurării legalității, ce intervine însă în cazuri de excepție, în situații limită. Ea are în vedere fie întreruperea vremelnică a producerii de efecte juridice (ceea ce înseamnă că actul era în vigoare) fie amânarea temporară a producerii de efecte juridice.

Pentru respectarea principiului proporționalității, jurisprudența Tribunalului Uniunii Europene nu are în vedere numai "*vădita nelegalitate*" a actului administrativ, ci și așa- numita condiție *fumus boni iuris*. Cu alte cuvinte, instanțele europene consideră că există caz bine justificat pentru suspendarea actului administrativ dacă, la o analiză *prima facie*, acțiunea în anulare a acestuia

⁹ Valentin I. Prisacaru, *Tratat de drept administrativ*, București Lumina Lex, 2002, p. 400

¹⁰ Antonie Iorgovan, *Tratat de drept administrativ*, Vol. II, Ediția a III-a, Editura ALLBECK, București, 2000, p. 92.

¹¹ Antonie Iorgovan, *Tratat de drept administrativ*, Editura All Beck, București, 2005, p. 329.

nu este vădit nefondată. Prin urmare, **ceea ce analizează instanțele europene este caracterul pertinent și sustenabil al criticilor invocate în cuprinsul acțiunii în anulare, adică faptul că, la o primă vedere, aceasta are șanse de reușită**, iar nu caracterul vădit nelegal sau nu al actului administrativ, tocmai pentru că o astfel de constatare echivalează cu pronunțarea pe fondul cauzei.

În acord cu jurisprudența europeană, suspendarea executării actelor administrative ar trebui să reprezinte o garanție a principiului legalității activității administrației publice, un remediu eficient, cu rol preventiv, aflat la dispoziția persoanelor care riscă să fie prejudiciate iremediabil ca urmare a executării unui act administrativ nelegal, prin intermediul căruia pot fi evitate aceste efecte vătămătoare. Desigur, într-o viitoare reglementare a contenciosului administrativ, însuși legiuitorul ar putea și ar trebui să introducă o prevedere referitoare la necesitatea asigurării echilibrului dintre interesele concurente cu ocazia soluționării cererii de suspendare a unui act administrativ. Însă până atunci, revine instanțelor judecătorești rolul de a interpreta pragmatic dispozițiile legale actuale și de a transforma instituția suspendării executării actului administrativ într-o instituție cu adevărat eficientă¹²

Alteori intervine o suspendare a efectelor actului administrativ în vigoare, deci care a început să producă efecte juridice de la o anumită dată și, între timp, intervine un motiv de amânare a producerii efectelor juridice. Suspendarea reprezintă pe lângă întreruperea temporară a efectelor actului administrativ și o garanție a asigurării legalității, oprindu-se, astfel, producerea efectelor juridice ale actului nelegal.

Actele administrative sunt obligatorii și executorii prin ele însele de la publicare, de la data prevăzută pentru intrarea în vigoare sau de la comunicare, bucurându-se de prezumția de legalitate. În această ordine de idei de observat că suspendarea determină doar o încetare temporară a efectelor juridice fără însă ca actul administrativ să fie desființat, ci doar temporar acesta nu se mai aplică.

Cum am menționat mai sus, actele administrative individuale sunt executorii din momentul survenirii obligativității lor, dar nu am evidențiat ”excepția” cazului când executarea lor este suspendată prin decizia autorității publice sau prin act judecătoresc de dispoziție. Dacă se depune o cerere de suspendare a executării actului administrativ individual, acesta poate fi executat doar după soluționarea cererii respective. Codul administrative prevede expres posibilitatea persoanei interesate de a solicita suspendarea unui act administrativ individual.

¹² https://www.hotnews.ro/stiri-specialisti_stoica_si_asociatii-23504632-suspendarea-executarii-actelor-administrative-despre-necesitatea-unei-institutii-adevarat-eficiente.htm (consultat la 20.04.22)

În literatura juridică s-a arătat că suspendarea poate opera fie prin prevederile exprese ale legii, fie prin prevederile exprese ale legii, fie printr-un act juridic (act juridic administrativ al organului administrativ sau al organului superior în limitele conferite de lege, hotărîre a instanței judecătorești)¹³ Actul administrativ individual intră în vigoare indiferent dacă este legal sau ilegal. Comunicarea actului administrativ individual destinatarului sau terțului este suficientă pentru valabilitatea sa juridică cu excepția cazului în care actul administrativ a fost nul de la bun început¹⁴

Astfel, comunicarea actului administrativ individual destinatarului sau terțului afectat, generează eficiența (valabilitatea) acestuia, produce efectele juridice corespunzătoare, inclusiv efectul executoriu. Executarea actului administrativ individual este unul dintre cele mai importante efecte juridice. Pentru realizarea acestuia, autoritatea publică este îndreptățită să aplice chiar măsuri de executare silită (de exemplu: realizarea prin substituție, amenda de constrângere etc.) . Așadar, actul administrativ individual este executoriu din momentul când devine valabil ¹⁵

Conform prevederilor art. 139 CA RM”, un act administrativ individual devine valabil pentru persoana căreia îi este destinat sau care este afectată de el în momentul în care i se comunică acestuia, cu excepția cazului când actul administrativ însuși stabilește o dată ulterioară pentru obligativitatea sa. totodată un act administrativ individual obține valabilitate cu acel conținut cu care este comunicat și rămîne valabil atîta timp cît nu este retras, revocat sau anulat într-un alt mod ori nu s-a consumat prin expirarea timpului sau într-un alt mod.

În continuarea ideii, ținem să menționăm că suntem de acord cu poziția autorilor autohtoni N. Fală, M. Poalelungi¹⁶ care menționează că termenul „valabilitatea” actului administrativ individual nu este definit de Codul Administrativ. Conceptul respectiv cuprinde: valabilitatea externă și internă (eficiența internă). Eficiența „externă” este în general înțeleasă ca fiind obligarea destinatarului sau terțului afectat de actul administrativ individual, chiar dacă reglementarea specifică — de exemplu din cauza unei condiții suspensive sau a unui termen — intră în vigoare mai târziu. Astfel, ultima este doar o chestiune de eficiență „interioară”

¹³ Rodica Narcisa Petrescu, Drept administrativ, Editura Accent, Cluj Napoca, 2004, p. 331 și urm.

¹⁴ Nicolae Fală, Mihail Poalelungi. PARTICULARITĂȚILE CONSTRUCȚIEI JURIDICE ALE SUSPENDĂRII EXECUTĂRII ACTULUI ADMINISTRATIV INDIVIDUAL DEFAVORABIL (PAR T E A I). <https://zenodo.org/record/5639397#.YmkRTtpBzIU> (consultat la 30.03.22)

¹⁵ Ibidem

¹⁶ Ibidem

Astfel, suspendarea de drept (*ope legis*) intervine fără intervenția vreunui organ de jurisdicție atunci când legiuitorul vrea să confere o legitimare procesuală specială unui organ administrativ sau când recunoaște exercițiul unui drept fundamental iar obligarea acestuia ar produce pagube iminente, sau când se prevede în lege că se aplică cu titlu de sancțiune.¹⁷

În cazul suspendării de drept, legiuitorul oferă un alt tratament, chiar discriminatoriu, față de suspendarea ce intervine printr-un act juridic. Astfel, spre deosebire de suspendarea care operează de drept printr-un act juridic, suspendarea de drept nu trebuie motivată, iar pe de altă parte acest tip de suspendare durează pînă la soluționarea cauzei – ceea ce presupune că momentul final al acesteia este atunci când hotărîrea devine definitivă și irevocabilă.

Suspendarea printr-un act juridic care atunci când sunt îndeplinite condițiile cerute are un caracter obligatoriu și nu facultativ are ca obiect actul administrativ unilateral cu caracter individual sau normativ, emis de o autoritate publică în vederea executării ori a organizării executării legii, care dă naștere, modifică sau stinge raporturi juridice¹⁸. Observăm că legiuitorul român, când vorbește de suspendare ca operațiune administrativă, se referă și a actul administrativ normativ. Specificul legislației autohtone și anume a Codului Administrativ RM, prezumă că suspendarea, ca mecanism juridic, se aplică doar actelor administrative individuale.

În practică se atestă cazuri când justițiabilii încercând să eludeze prevederile art.214 CA RM care permit suspendarea doar a actelor administrativ individuale solicită emiterea ordonanțelor provizorii de suspendare a actelor administrative normative.

Însă, trebuie să facem o distincție clară dintre suspendarea actului reglementat la art.214 CA RM și ordonanța provizorie reglementată la art.215 CA RM. În cuvinte mai simple suspendarea este o măsură de asigurare care presupune oprirea efectelor unui act emis de autoritate, pe când ordonanța provizorie presupune revendicarea unui drept. Altfel spus, o ordonanță provizorie este posibilă dacă cetățeanul dorește un beneficiu pozitiv pe care autoritățile nu i l-au acordat¹⁹.

¹⁷ Chiriac Lucian. Suspendarea executării actului administrativ în baza prevederilor legii contenciosului administrative nr. 554/2004. (Resurs electronic consultat la 01.03.2021.) http://revcurentjur.ro/old/arhiva/attachments_200512/recjurid051_25F.pdf

¹⁸ A se vedea art. 2 al. 1 lit. c. din Legea nr. 554/2004. Prin prevederile cuprinse în acest text legal, au fost înlăturate orice discuții legate de atacul pe calea acțiunii în anulare a actului administrativ normativ emis de autoritățile publice centrale.

¹⁹ Belei E., Jimbei I. Suspendarea executării actului administrative vs prdnanța provizorie (variant electronic consultat la 01.04.22), <https://www.bizlaw.md/suspendarea-executarii-actului-administrativ-vs-ordonanta-provizorie>

Practica judiciară, subsumează din sensul art. 12 din Codul administrativ, rezultă că legiuitorul a stabilit că instituția ordonanței provizorii aferentă suspendării se aplică doar în privința actelor administrative individuale, dar nu și în privința actelor normative, având în vedere că ultimele cuprind reglementări generale și impersonale care poartă caracter obligatoriu în vederea aplicării la un număr nedeterminat de subiecte de drept și care, odată anulate printr-o hotărâre judecătorească definitivă, încetează a mai produce efecte juridice erga omnes, față de toate subiectele de drept, suspendarea executării acelor acte normative poate fi dispusă exclusiv prin același procedeu prin care actul administrativ cu caracter normativ a luat ființă, nefiind posibilă suspendarea acestuia printr-o eventuală încheiere judecătorească pronunțată într-o pricină concretă și cu efecte inter partes²⁰.

În sfera noțiunii de suspendare a actelor administrative se cuprind în primul rând toate cazurile de încetare temporară a obligației de executare după intrarea în vigoare a actului administrativ, adică după începerea producerii de efecte juridice, dar trebuie cuprinse și cazurile de amânare temporară a producerii efectelor și deci și a executării, atunci când aceasta ar fi putut sau ar fi trebuit să fie începută, așa cum susțin unii autori. Singura condiție necesară în ambele cazuri este ca încetarea obligației de executare să fie temporară, limitată și determinată în timp, fiind indiferent dacă termenul până la care operează este prevăzut expres sau depinde de îndeplinirea unei anumite condiții. Împotriva posibilității și necesității instituției suspendării actelor administrative s-ar putea argumenta că aceasta ar duce la suspendarea însăși a legii, deoarece aceasta se realizează în principal de organele administrației publice. Totuși trebuie arătat că însăși legea și respectarea legalității cer ca activitatea organelor administrației publice să fie conforme acestora.²¹

În acest sens, uneori, este absolut necesar să se suspende executarea unui act administrativ asupra căruia există dubii, incertitudini cu privire la legalitatea sau oportunitatea sa, tocmai pentru a se da posibilitatea organului competent să verifice aceste cerințe spre a nu se ajunge la încălcarea legii. Așadar, prin suspendare nu numai că nu se "încalcă" legea, ci dimpotrivă se întărește activitatea de executare în concret a legilor care constituie cea mai importantă misiune a organelor administrației publice.

²⁰ Dosar nr. 3r-33/22 http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=65480 (consultat la 23.03.2022)

²¹ Manta P. *Suspendarea, revocarea și anularea actelor administrative*. În: *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, 2011, nr. 1, pp. 45-56 https://www.utgjiu.ro/revista/jur/pdf/2011-1/3_PANTELIMON_MANTA.pdf (accesat la 10.10.2020)

Codul Administrativ RM a introdus noi reguli privind suspendarea actelor administrative:

- Suspendarea de drept a actului administrativ prin depunerea unei cereri de suspendare;
- Competența autorității publice de a suspenda actul administrativ în cadrul procedurii prealabile;
- Posibilitatea solicitării suspendării actului înainte de depunerea acțiunii în instanța de judecată.

Introducerea acestor norme au la bază ideea de protecție provizorie a cetățeanului care riscă să fie prejudiciat iremediabil de actul unei autorități publice precum și un șir de recomandări și practici internaționale²².

Conform alin. (2), art. 172 ”Suspendarea executării actului administrativ individual de către autoritatea publică” din Codul administrativ, motivele suspendării sunt:

- a) existența unor suspiciuni serioase și rezonabile privind legalitatea actului administrativ individual defavorabil;
- b) existența pericolului iminent de producere a unor prejudicii ireparabile prin executarea în continuare a actului administrativ individual defavorabil.

Din sensul normei enunțate, rezultă că legislatorul a stabilit că actul administrativ poate fi suspendat doar în două condiții care nu urmează a fi îndeplinite cumulativ, și anume: în cazul confirmării incontestabile a existenței unor suspiciuni serioase și rezonabile privind legalitatea actului administrativ individual defavorabil și/sau existența pericolului iminent de producere a unor prejudicii ireparabile prin executarea în continuare a actului administrativ individual defavorabil²³.

Cu referire la primul temei prevăzut de legislator, Curtea de Apel Chișinău, menține următoarea poziție: în vederea suspendării executării actului administrativ – existența unor suspiciuni serioase și rezonabile privind legalitatea actului defavorabil, instanța prin noțiunea de **suspiciuni rezonabile** privind legalitatea actului administrativ individual, înțeleg acele circumstanțe de fapt, care ar convinge judecătorul că, actul administrativ individual ar fi ilegal, deoarece ilegalitatea propriu zisă a actului administrativ individual defavorabil, este un element de fond și se verifică doar în cadrul dezbaterilor judiciare. Acest raționament, se desprinde din faptul că, ilegalitatea actului administrativ individual, este una din condițiile cumulative de admitere a acțiunii în contestare

²² <https://www.bizlaw.md/aplicarea-normelor-speciale-la-suspendarea-actelor-administrative-individuale>

²³ http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=54924

În privința acestei condiții de suspendare a executării actului administrativ individual defavorabil, rezultă că ilegalitatea actului administrativ individual, vizează două dimensiuni ale legalității, opusul ilegalității fiind legalitatea procedurală (formală) și legalitatea materială.²⁴

Cât privește cel de-al doilea temei prevăzut de legislator și invocat de către prima instanță în vederea suspendării actului administrativ – existența pericolului iminent de producere a unor prejudicii ireparabile prin executarea în continuare a actului administrativ individual defavorabil, Colegiul reține că scopul aplicării acestui temei este crearea unui climat favorabil executării unei eventuale hotărâri judecătorești, astfel pentru a fi dispusă suspendarea executării actului administrativ contestat, persoana vătămată, trebuie să dovedească temeinicia solicitării, precum și faptul că suspendarea are drept scop prevenirea unui prejudiciu ireparabil. La rândul său, prejudiciu ireparabil presupune existența în cuprinsul actului vizat a unor dispoziții care, prin aducerea la îndeplinire i-ar produce reclamantului un prejudiciu greu sau imposibil de înlăturat în ipoteza anulării actului. Or, **prevenirea unui prejudiciu ireparabil presupune** evitarea unui prejudiciu material viitor și previzibil, care ulterior, după adoptarea hotărârii, nu ar putea fi îndeplinit²⁵.

În practică nu putem constata o tendință clară privind soluționarea conflictului dintre normele ce țin de suspendarea actelor administrative din Codul Administrativ și din legile speciale. Unii judecători acordă prioritate normelor din Codul Administrativ, indicând argumente controversate precum că acestea ar acorda o protecție provizorie mai sporită justițiabilului, iar aplicarea normelor speciale ar încălca Recomandările Comitetului de Miniștri ale Consiliului Europei. Unii acordă prioritate normelor speciale, iar în unele cazuri judecătorii fac trimitere la ambele legi însă fără a soluționa conflictul dintre acestea.

În special, conflictul se referă la trei aspecte:

- Suspendarea de drept a actului administrativ odată cu depunerea cererii de suspendare (art.171, alin.(4) CA);
- Solicitarea suspendării actului până la înaintarea acțiunii în contencios administrativ de către instanța de judecată(art.214, alin.(1) CA);
- Condițiile pentru aplicarea suspendării (în CA sunt prevăzute 2 condiții alternative, în legile speciale trei condiții care trebuie întrunite cumulativ²⁶).

²⁴ http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=54924 (consultat la 20.04.22)

²⁵ http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=54924 (consultat la 20.04.22)

Mai multe legi speciale ale Republicii Moldova prevăd diferite condiții și circumstanțe de suspendare a actelor administrative individuale, însă Codul Administrativ prevede expres care sunt motivele pentru care poate fi suspendat un act administrativ individual defavorabil, care urmează să fie respectat de fiecare autoritate publică, or în corespundere cu prevederile Codul Administrat “Anumite aspecte ce țin de activitatea administrativă privind domenii specifice de activitate pot fi reglementate prin norme legislative speciale derogatorii de la prevederile prezentului cod numai dacă această reglementare este absolut necesară și nu contravine principiilor prezentului cod.”

Atragem atenția asupra faptului că motivele pentru suspendarea actului administrativ individual sunt exhaustive și pot fi folosite independent unul de altul, adică nu este necesară întrunirea cumulativă a motivelor menționate.

Pentru a face claritate în aplicarea normelor, venim și cu practica judiciară, cauza *Filimon Ivan vs Consiliul Superior al Procurorilor*²⁷: ”Potrivit prevederilor art. 33 alin. (1), (2) al Codului de procedură civilă, instanțele judecătorești judecă toate cauzele civile cu participarea persoanelor fizice, persoanelor juridice și autorităților publice privind apărarea drepturilor, libertăților și intereselor legitime încălcate sau contestate, cauze pentru care legea nu prevede competența altor organe.

Articolul 33¹ al Codului de procedură civilă expres prevede că judecătorii le examinează și soluționează în fond toate pricinile civile, dacă legea nu prevede altfel. Astfel, din 01 aprilie 2019, legea prevede o excepție de la regula generală în ceea ce privește competența în materia contenciosului administrativ, în cazurile când se contestă hotărârile Consiliului Superior al Magistraturii și ale Consiliului Superior al Procurorilor. Colegiul atestă că în speță Codul de procedură civilă, Legea cu privire la Procuratură și Codul administrativ promovează soluții diferite în materie de competență jurisdicțională.

Conform art. 5 alin. (3) din Legea cu privire la actele normative, normele juridice speciale sunt aplicabile în exclusivitate anumitor categorii de raporturi sociale sau subiecți strict determinați. În caz de divergență între o normă generală și o normă specială, care se conțin în acte normative de același nivel, se aplică norma specială, iar potrivit art. 7 alin. (3) al aceleiași legi, în cazul în care între două acte normative cu aceeași forță juridică apare un conflict de norme, se aplică prevederile ultimului act normativ adoptat, aprobat sau emis,

²⁷ Dosarul nr. 3d-2/19 *Filimon Ivan vs Consiliul Superior al Procurorilor*. http://jurisprudenta.csj.md/search_cont_csm.php?id=206 (consultat la 20.04.22)

cu excepția situațiilor prevăzute la art. 5 alin. (3) și (4). În conformitate cu art. 12 alin. (2) al Codului de procedură civilă, dacă, la judecarea pricinii civile, se constată că o lege sau un alt act normativ nu corespunde unei legi sau unui alt act normativ cu o putere juridică superioară, instanța aplică normele legii sau ale altui act normativ care are putere juridică superioară.

Având în vedere că Codul administrativ a fost adoptat prin Legea nr. 116 din 19 iulie 2018 și este o Lege ulterioară atât Codului de procedură civilă cât și Legii cu privire la Procuratură, precum și faptul că în ceea ce ține competența jurisdicțională, este o lege specială față de celelalte, urmează a fi aplicate prevederile Codului administrativ, care stabilește competența jurisdicțională Curții de Apel Chișinău”.

Cu concluzii vine și Hotărârea Curții Constituționale nr.20/2019²⁸ privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din art.214 alin.(8) din Codul administrativ și a art.11¹ alin.4 din Legea nr.548/1995 Cu privire la Banca Națională a Moldovei, în care Înalta Curte a statuat în p.30: *”Interpreții legilor, inclusiv judecătorii de drept comun, trebuie să aplice regulile lex superior, lex specialis și lex posterior, în ordinea menționată”*.

Să nu uităm, că pînă-n prezent rămîne o problemă majoră nerspectarea prevederilor **art. 257** Codului Administrativ RM, care expres prevede de la data intrării în vigoare al prezentului cod, Guvernul, în termen de 6 luni de la publicarea Codului Administrativ să respecte următoarele condiții obligatorii:

- a) va elabora și va prezenta Parlamentului propuneri privind aducerea legislației în vigoare în concordanță cu prezentul cod;
- b) va aduce actele sale normative în concordanță cu prezentul cod și va asigura elaborarea actelor normative necesare pentru punerea în aplicare a acestuia.

Anume ignorarea prevederilor articolului sus numit, duce la un haos în sistemul judiciar, în imposibilitatea uniformizării practicii judiciare, la consecințe atât pentru autoritățile publice, cât și pentru cetățeni.

Suspendarea actului administrativ de către autoritatea publică (art.172 CA)

- Autoritatea poate suspenda actul administrativ doar dacă este depusă o cerere prealabilă împotriva actului emis de autoritate;

²⁸ Hotărârea nr. 20 din 26.09.2019 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 214 alin. (8) din Codul administrativ și a articolului 111 alin. (4) din Legea nr. 548 din 21 iulie 1995 cu privire la Banca Națională a Moldovei (Sesizarea nr. 99g/2019). <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=708&l=ro>

- Actul administrativ poate fi suspendat fie la cererea petiționarului, fie din oficiu;
- Poate fi solicitată suspendarea **doar** a actului administrativ individual **defavorabil**;
- Suspendarea de către autoritate poate fi dispusă doar până la finalizarea procedurii prealabile;
- Suspendarea poate fi dispusă fie dacă există suspiciuni serioase și rezonabile privind legalitatea actului administrativ individual, fie dacă există pericol iminent de producere a unor prejudicii ireparabile prin executarea în continuare a actului administrativ individual defavorabil. Condițiile nu trebuie să fie întrunite cumulativ;
- Decizia privind suspendarea trebuie să fie luată în termen de 5 zile lucrătoare din momentul înregistrării cererii de suspendare²⁹.

După încetarea cauzelor care au determinat intervenția suspendării de către autoritate publică, se produce fie repunerea în vigoare a actului, fie scoaterea lui din vigoare prin căile prevăzute de lege. Fiind o măsură provizorie, mai devreme sau mai târziu, suspendarea trebuie să înceteze. La o privire superficială, s-ar părea că această măsură poate înceta numai atunci când, în urma analizării atente a legalității actului suspendat, dubiul s-a risipit deci cauza suspendării nu mai subzistă. Însă legiuitorul Republicii Moldova a stabilit termenul limită de suspendare în cazul actelor administrative individuale defavorabile, și anume până la finalizarea procedurii prealabile, ceea ce este logic, atâta timp cât verificarea suplimentară a legalității actului administrativ are loc anume în cadrul unei proceduri prealabile.

Suspendarea poate fi dispusă printr-un act juridic, dar poate opera și în temeiul legii, în cazul survenirii unei anumite circumstanțe, idee desprinsă și din Codul Administrativ al Republicii Moldova, care la art. 171, alin. (5) stabilește că “În cazurile stabilite de lege, suspendarea executării actului administrativ individual survine prin depunerea unei cereri prealabile sau acțiuni în judecată prin care se contestă actul administrativ individual”³⁰. Ceea ce denotă faptul că în norma legală ar trebui să fie prevăzut expres că depunerea unei cereri prealabile sau înaintarea unei acțiuni în judecată suspendă de drept actul administrativ individual.

²⁹ <https://www.bizlaw.md/suspendarea-executarii-actului-administrativ-vs-ordonanta-provizorie>

³⁰ Codul administrativ al Republicii Moldova 116 din 19-07-2018. În.: Monitorul Oficial Nr. 309-320 art. 466 din 17-08-2018

Suspendarea unui act administrativ individual poate fi necesară în mai multe situații, dintre care putem reține următoarele:

- a) Înaintarea unei cereri prealabile sau unei acțiuni în justiție de către persoana vătămată în drepturi prin actul contestat;
- b) Schimbarea condițiilor de fapt după emiterea actului și punerea sub semnul întrebării din punct de vedere al oportunității;
- c) Necesitatea de a coordona actul administrativ individual cu actele unui organ ierarhic superior, emise ulterior;
- d) Aplicarea unei sancțiuni persoanei fizice care a săvârșit o abatere administrativă;
- e) Clarificarea unor bănuieli rezonabile ale organului emitent asupra legalității propriului act.

Considerăm că, oricât de mare nu ar fi numărul de situații în care poate fi operată suspendarea, ele nu pot transforma suspendarea într-o regulă a regimului juridic a actelor administrative³¹ [p. 92], la fel ca anularea.

Cumulând cele menționate apreciem că suspendarea actelor administrative individuale poate interveni în următoarele forme:

- a) În baza unei dispoziții exprese a legii (suspendare de drept);
- b) În baza actului judecătoresc (în cadrul unei acțiuni în contestarea actului administrativ individual sau în cadrul unei acțiuni separate de suspendare a actului administrativ individual, în condițiile prevăzute la partea a II-a a art. 214 din Codul Administrativ al Republicii Moldova);
- c) În baza deciziei autorității publice ierarhic superioare;
- d) În baza deciziei autorității emitente.

Suspendarea se deosebește de anulare prin mai multe aspecte. În primul rând actele administrative individuale în principiu sunt anulabile, în timp ce suspendarea este o activitate excepțională, de care nu trebuie să se abuzeze. Anularea survine când se cunoaște cu siguranță că actul este conține temeieri suficiente de anulare, pe când suspendarea se aplică de regulă atunci când există doar dubii de ilegalitate, care de fapt nu este unicul motiv de suspendare. O a treia deosebire constă în faptul că anularea determină încetarea definitivă a efectelor juridice a actului administrativ individual, iar suspendarea operează doar temporar. În continuare ne propunem tema *anulării* actelor administrative individuale să o dezvoltăm în următoarea lucrare.

³¹ Antonie Iorgovan, *Tratat de drept administrativ*, Vol. II, Ediția a III-a, Editura ALLBECK, București, 2000.

Referințe bibliografice:

1. IONESCU Romulus, *Drept administrativ*, Editura didactică și pedagogică, București, 1970, p. 27.
2. https://www.utgjiu.ro/revista/jur/pdf/2011-1/3_PANTELIMON_MANTA.pdf (consultat la 01.01.22)
3. VEDINAȘ Virginia, *Drept administrativ*, Ediția V revizuită, Editura Universul juridic, București 2009, p. 443-445
4. Art. 172 *Cod Administrativ al Republicii Moldova* nr. 116 din 19.07.2018.
5. STOICA & Asociații Suspendarea executării actelor administrative - despre necesitatea unei instituții cu adevărat eficiente de Dan-Rares Raducanu, Irina Titorian https://www.hotnews.ro/stiri-specialisti_stoica_si_asociatii-23504632-suspendarea-executarii-actelor-administrative-despre-necesitatea-unei-institutii-adevarat-eficiente.htm
6. BELEI Elena, JIMBEI I. *Suspendarea executării actului administrativ vs ordonanța provizorie*. <https://www.bizlaw.md/suspendarea-executarii-actului-administrativ-vs-ordonanta-provizorie> (consultat la 29.03.2022)
7. PRISACARU Valentin I., *Tratat de drept administrativ*, București Lumina Lex, 2002, p. 400
8. IORGOVAN Antonie, *Tratat de drept administrativ*, Vol. II, Ediția a III-a, Editura ALLBECK, București, 2000, p. 92.
9. IORGOVAN Antonie, *Tratat de drept administrativ*, Editura All Beck, București, 2005, p. 329.
10. https://www.hotnews.ro/stiri-specialisti_stoica_si_asociatii-23504632-suspendarea-executarii-actelor-administrative-despre-necesitatea-unei-institutii-adevarat-eficiente.htm (consultat la 20.04.22)
11. PETRESCU Rodica Narcisa, *Drept administrativ*, Editura Accent, Cluj Napoca, 2004, p. 331 și urm.
12. FALĂ Nicolae, POALELUNGI Mihail. *Particularitățile construcției juridice ale suspendării executării actului administrativ individual defavorabil* (partea I). <https://zenodo.org/record/5639397#.YmkRTpBzIU> (consultat la 30.03.22)
13. CHIRIAC Lucian. *Suspendarea executării actului administrativ în baza prevederilor legii contenciosului administrative nr. 554/2004*. (Resurs electronic consultat la 01.03.2021.) http://revcurentjur.ro/old/arhiva/attachments_200512/recjurid051_25F.pdf
14. A se vedea art. 2 al. 1 lit. c. din Legea nr. 554/2004. Prin prevederile cuprinse în acest text legal, au fost înlăturate orice discuții legate de atacul pe calea acțiunii în anulare a actului administrativ normativ emis de autoritățile publice centrale.
15. Dosar nr. 3r-33/22 http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=65480 (consultat la 23.03.2022)
16. MANTA P. *Suspendarea, revocarea și anularea actelor administrative*. În: *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*,

- 2011, nr. 1, pp. 45-56 https://www.utgjiu.ro/revista/jur/pdf/2011-1/3_PANTE-LIMON_MANTA.pdf (accesat la 10.10.2020)
17. <https://www.bizlaw.md/aplicarea-normelor-speciale-la-suspendarea-actelor-administrative-individuale>
18. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=54924 (consultat la 20.04.22)
19. Dosarul nr. 3d-2/19 Filimon Ivan vs Consiliul Superior al Procurorilor. http://jurisprudenta.csj.md/search_cont_csm.php?id=206 (consultat la 20.04.22)
20. Hotărârea nr. 20 din 26.09.2019 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 214 alin. (8) din Codul administrativ și a articolului 111 alin. (4) din Legea nr. 548 din 21 iulie 1995 cu privire la Banca Națională a Moldovei (Sesizarea nr. 99g/2019). <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=708&l=ro>
21. <https://www.bizlaw.md/suspendarea-executarii-actului-administrativ-vs-ordnanta-provizorie>
22. Codul administrativ al Republicii Moldova 116 din 19-07-2018. În.: Monitorul Oficial Nr. 309-320 art. 466 din 17-08-2018

CEREREA PREALABILĂ ȘI PROCEDURA PREALABILĂ: ASPECTE DE INTERPRETARE NORMATIVĂ¹

PRELIMINARY REQUEST AND PRELIMINARY PROCEDURE: ASPECTS OF NORMATIVE INTERPRETATION

Irina IACUB,
*conferențiar universitar, doctor în drept,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Summary

Abstract: *The article is devoted to the analysis of the legal provisions in force (contained in the Administrative Code of the Republic of Moldova) which regulate the institution of the prior request and the preliminary procedure, following the purpose of their systemic normative interpretation. The main emphasis is on the need to reconsider the condition of prior procedure in administrative disputes, as a rule, as a right, and only as an exception, as an obligation of the petitioner (in the cases expressly provided by law).*

Keywords: *petition, application, preliminary request, appeal, administrative procedure, preliminary procedure, administrative code, individual administrative act, issuance of individual administrative act, refusal to issue individual administrative act, silence of the administration, administrative litigation, administrative litigation, ancillary claims.*

Cuvinte-cheie: *petiție, cerere, cerere prealabilă, contestație, procedură administrativă, procedură prealabilă, cod administrativ, act administrativ individual, emiterea actului administrativ individual, refuzul emiterii actului administrativ individual, tăcerea administrației, litigiu administrativ, contencios administrativ, pretenții accesorii.*

Introducere. Adoptarea și intrarea în vigoare în anul 2019 a *Codului administrativ al Republicii Moldova*² (în continuare CA al RM) a reprezentat o adevărată provocare pentru actul justiției administrative, întrucât a solicitat o regândire a acesteia în ansamblul său.

¹ Studiu elaborat în cadrul Proiectului instituțional cod/nr. 20.80009.1606.05 „Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării acordului de asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană” (2020-2023).

² *Codul administrativ al Republicii Moldova*, nr. 116 din 19.07.2018. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 309-320 din 17.08.2018 (modificat prin Legea nr. 175 din 11.11.21, MO302-306/10.12.21).

Noua concepție a justiției administrative a ridicat o serie de întrebări și probleme în practica realizării sale, mai ales referitor la modul de interpretare și aplicare a prevederilor *Codului administrativ*. Cea mai mare provocare, resimțită și în prezent, este (la fel ca și în perioada precedentă adoptării codului) problema *procedurii prealabile* sau, altfel spus, a *recursului administrativ*. Evident, comparativ cu legislația anterioară, *Codul administrativ* a intervenit cu importante reglementări la acest capitol, reușind să clarifice și să simplifice diferite aspecte relevante. Cu regret însă, *procedura prealabilă* rămâne a fi și în continuare un subiect de discuție și o problemă acută a actului de justiție, văzută, interpretată și soluționată diferit de actorii acestuia (mai ales, sub aspectul statutului său de drept sau obligație).

Din perspectiva unui practician în materie, considerăm că punctul de plecare pentru soluționarea acestei probleme rezidă în abordarea sa științifică multilaterală, atât de către teoreticieni, cât și de către practicieni (inclusiv, judecători, avocați etc.) în ample studii teoretico-empirice, rezultatele căreia să stea la baza unor hotărâri explicative relevante ale Curții Supreme de Justiție pe acest subiect. Doar prin astfel de măsuri se poate asigura o interpretare și o aplicare uniformă a legislației, precum și o practică judiciară uniformă în domeniu, în care să fie respectat dreptul justițiabililor la un proces echitabil și toate celelalte standarde ale unei justiții de calitate.

Pornind de la această necesitate stringentă, în cele ce urmează ne propunem să elucidăm conținutul teoretic și normativ al problemei enunțate, precum și impactul practic al acesteia în realizarea actului justiției, urmărind pe alocuri a contura și unele soluții pentru remedierea acesteia.

Esența recursului administrativ (procedurii prealabile). În prezent, este general recunoscut că în raporturile lor cu administrația, cetățenii au două categorii de mijloace pentru a contesta sau a se plânge împotriva actelor ce le vatamă drepturile sau interesele legitime: *recursul administrativ* și *recursul contencios* (denumit și acțiune în contencios administrativ)³.

Sub aspect terminologic, precizăm că termenul *recurs*, uzitat în materia dreptului administrativ, are un sens diferit de cel din dreptul procesual civil, unde presupune „calea ordinară de atac prin care se cere unei instanțe judecătorești superioare modificarea unei hotărâri nelegale ori netemeinice, pronunțate de o instanță inferioară sau casarea (desființarea) în vederea rejudecării”⁴.

³ Rarincescu C.G. *Contenciosul administrativ român*. București: “Universala” Alcalay & Co, 1936. p.106

⁴ Stoenescu I., Zilberstein S. *Drept procesual civil. Teoria generală*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1993.

La acest subiect, Plenul Curții Supreme de Justiție a stabilit că „recursul este calea ordinară de atac exercitată de către persoanele îndreptățite împotriva actelor de dispoziție ale instanțelor judecătorești, în condițiile legii”⁵.

Trasând o paralelă, observăm că în știința dreptului administrativ *recursul* este definit drept „calea de atac sau mijlocul procedural care creează posibilitatea remedierii încălcării drepturilor subiective și a intereselor legitime în urma unor vătămări aduse de autoritățile administrației publice”⁶. În alți termeni, în dreptul public, noțiunea de *recurs* este utilizată pentru a desemna „dreptul persoanelor lezate în drepturile și interesele lor legitime printr-un act sau operațiune administrativă de a formula reclamații față de autoritățile publice”⁷.

Așadar, *recursul administrativ*, prin esență, presupune „calea de atac prin care o persoană vătămată într-un drept sau interes legitim, printr-un act administrativ, măsură administrativă, prin refuzul nejustificat ori prin nesoluționarea în termenul legal a unei petiții, se adresează autorității administrative în cauză ori celei ierarhic superioare acesteia, solicitând recunoașterea dreptului sau interesului legitim lezat și, după caz, desființarea totală sau parțială ori modificarea actului sau măsurii vătămătoare, emiterea unui act administrativ sau luarea măsurii solicitate, inclusiv repararea prejudiciului produs”⁸.

Totodată, vom reține atenția și asupra distincției dintre *recursul administrativ* și cel *jurisdicțional* (contencios). Astfel, în timp ce *recursul administrativ* presupune „o cerere adresată unei autorități administrative prin care particularul solicită luarea unor măsuri administrative cu privire la actul vătămător: anularea, modificarea sau emiterea unui act atunci când acest lucru a fost refuzat de administrație”, *recursul contencios* (contenciosul administrativ) este „o cale judecătorească în baza căreia particularul duce conflictul său cu administrația în fața unei instanțe judecătorești de drept comun sau a unui tribunal administrativ, adică a unui judecător”⁹.

Prin urmare, *recursul administrativ* dispune de un regim juridic distinct și nu poate fi confundat cu *recursul jurisdicțional* (contencios), acestea fiind două sisteme distincte de soluționare a litigiilor administrative, clar separate și

⁵ Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova Cu privire la practica aplicării legislației procedurale la examinarea cauzelor civile în recurs, nr. 3 din 27.03.2006.

⁶ Apostol Tofan D. *Drept administrativ*. Vol. II. București: All Beck, 2004. p.269

⁷ Oroveanu M. *Tratat de drept administrativ*. Ediția a II-a. București: Cerma, 1998.

⁸ Alexandru I. *Drept administrativ*. București: Lumina Lex, 2005.

⁹ Dragoș D.C. *Recursul administrativ și contenciosul administrativ: doctrină, jurisprudență și drept comparat*. București: All Beck, 2001.

independente. Primul se adresează administrației publice, în timp ce al doilea este adresat instanțelor judecătorești¹⁰.

La nivel normativ, ambele forme de *recurs* (administrativ și contencios) au fost denumite/calificate de către legiuitorul nostru ca fiind *căi de atac*. În acest sens, în art. 120 alin. (1) lit. h) din CA al RM, este stabilită „obligativitatea includerii în structura actului administrativ individual a *informației cu privire la exercitarea căilor de atac*”, iar în art. 124 din CA al RM – cu denumirea marginală „*Conținutul informației cu privire la exercitarea căilor de atac*” – este precizat: „Informația cu privire la exercitarea căilor de atac va conține date privind: a) calea de atac care urmează să fie înaintată; b) denumirea și adresa autorității publice sau ale instanței de judecată la care trebuie înaintată calea de atac; c) termenul pentru exercitarea căii de atac.”

Pornind de la faptul că se invocă atât adresa autorității publice, cât și cea a instanței de judecată, deducem că sub noțiunea de „*căi de atac*” se are în vedere atât *recursul administrativ* (reglementat în CA al RM sub denumirea de *procedură prealabilă* – Titlul V din Cartea a II-a), cât și *recursul contencios* (reglementat sub denumirea *procedura contenciosului administrativ* – Cartea a III-a)¹¹. Astfel, Codul reglementează expres pentru persoanele vătămate de autoritățile publice două căi de soluționare a litigiilor administrative: *o cale de atac extrajudiciară* (sau *prejudiciară*) și *o cale de atac judiciară* (contencioasă).

În legătură cu aceasta important este de apreciat dacă și în ce cazuri *calea de atac prejudiciară este obligatorie pentru a putea recurge la calea de atac judiciară de soluționare a litigiului administrativ*. Probabil, este cea mai dificilă dilemă ce stă astăzi în fața practicienilor și care trebuie să preocupe în mod special teoreticienii pentru a fundamenta premisele teoretico-științifice necesare soluționării acesteia.

Fundamentul juridic al recursului administrativ (procedurii prealabile) se regăsește în *dreptul de petiționare* al cetățenilor (considerat ca o garanție a tuturor drepturilor¹²), drept prevăzut de majoritatea constituțiilor și legislațiilor moderne și dedus din principiul revocării actelor administrative¹³.

¹⁰ Iacob I. *Recursul administrativ potrivit Codului administrativ al Republicii Moldova. Cereera prealabilă*. În: Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare, materiale ale conferinței internaționale științifico-practice din 2-3 noiembrie 2018. Chișinău, 2018. p.74

¹¹ Ibidem p.73

¹² Grecu R. *Stere în luptă pentru drepturile omului. Concepția drepturilor și libertăților omului în opera juridică a lui Constantin Stere*. Chișinău: “Universul” ÎS, 2009 p.134

¹³ Rarincescu C.G. *Contenciosul administrativ român*. București: “Universala” Alcalay & Co, 1936. p.118

În baza *dreptului de petiționare*, garantat de *Constituția Republicii Moldova* (în art. 52¹⁴), cetățenii se pot adresa autorităților publice prin *petiții* formulate în numele semnatarilor, iar autoritatea publică este obligată să le răspundă în termenele prevăzute de lege¹⁵.

Este important de precizat în context că *recursul administrativ*, chiar dacă se întemeiază pe *dreptul de petiționare*, nu se confundă cu simplele cereri adresate administrației, fundamentate și ele pe *dreptul de petiționare*. Potrivit cercetătorului D.C. Dragoș, „în cazul *recursului administrativ* ne aflăm în prezența unui litigiu, în care se contestă o decizie explicită sau implicită a organului administrativ. Simplele cereri nu presupun existența unui litigiu, însă, provocând administrația să răspundă, vor sta la baza deciziei care va fi atacată cu recurs administrativ”¹⁶.

La nivel normativ, anterior adoptării *Codului administrativ*, atestăm definirea legală atât a *petiției*, cât și a *cererii prealabile*. Astfel, conform art. 4 alin. (1) din *Legea cu privire la petiționare* nr. 190/1994¹⁷ (la moment abrogată): „prin *petiție* se înțelege orice cerere, reclamație, propunere, sesizare, adresată organelor de resort, inclusiv cererea prealabilă prin care se contestă un act administrativ sau nesoluționarea în termenul stabilit de lege a unei cereri”. Deci, în baza legii citate, *petiția* adresată organelor administrației publice prin care sunt contestate actele administrative ilegale poartă denumirea de *cerere prealabilă*¹⁸.

În paralel, *Legea contenciosului administrativ* nr. 793/2000¹⁹ (la fel abrogată), în art. 2, definea *cererea prealabilă* ca fiind „cererea prin care autorității emitente sau organului ierarhic superior i se solicită reexaminarea unui act administrativ cu caracter individual sau normativ”.

¹⁴ *Constituția Republicii Moldova* din 29.07.1994. Republicată: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.78/140 din 29.03.2016.

¹⁵ Diaconu M. *Mecanismul asigurării legalității actelor administrative în Republica Moldova*. Chișinău: S.n., 2013 p.399

¹⁶ Dragoș D.C. *Recursul administrativ și contenciosul administrativ: doctrină, jurisprudență și drept comparat*. București: All Beck, 2001. p.8

¹⁷ *Legea cu privire la petiționare*, nr. 190 din 19.07.1994. Republicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 6-8 din 24. 01.2003 (abrogată).

¹⁸ Diaconu M. *Mecanismul asigurării legalității actelor administrative în Republica Moldova*. Chișinău: S.n., 2013. p.400

¹⁹ *Legea contenciosului administrativ* nr. 793 din 10.02.2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 57-58 din 18.05.2000 (abrogată).

La o simplă privire a acestor dispoziții, putem constata că *Legea cu privire la petiționare* nr. 190/1994 a cuprins o definiție mai relevantă și completă a *cererii prealabile* (sub aspectul scopului urmărit)²⁰.

În plan comparativ, *Legea contenciosului administrativ* din România nr. 554/2004²¹, definește *cererea prealabilă* (denumind-o *plângere prealabilă*) ca: „plângerea prin care se solicită autorității publice emitente sau celei ierarhic superioare, după caz, reexaminarea unui act administrativ cu caracter individual sau normativ, în sensul revocării acestuia”.

În opinia noastră, termenul „contestă”, folosit în definiția *cererii prealabile* din *Legea cu privire la petiționare* nr. 190/1994, este cel mai relevant pentru a reda esența acestui tip de cereri. În sensul dat, remarcant este și faptul că însăși *Dicționarul explicativ al limbii române* explică „contestația” ca fiind: „plângere îndreptată către un organ ierarhic superior împotriva actelor ilegale (sau considerate nedrepte) comise de organul ierarhic inferior, fapt pentru care se solicită revizuirea sau anularea hotărârii respective”²².

Cu mult mai clară în acest sens este doctrina, în care *cererea prealabilă* este calificată drept „o *plângere*, depusă, de regulă, atunci când petiționarul nu este satisfăcut de modul și rezultatul soluționării cererii sale”²³. Altfel spus, *cererea prealabilă* nu este o *petiție* (ca simplă solicitare, informare etc.), ci o *cerere de contestare/contestație* (care are ca obiect contestarea, atacarea) activității administrative.

Actualmente, *Codul administrativ* al RM definește *cererea prealabilă* (în art. 19) ca fiind „instituția care oferă o cale de soluționare prejudiciară a litigiilor administrative”. Deci, legiuitorul vede *cererea prealabilă* nu doar ca o *petiție* (evident, cu caracter special în raport cu simplele cereri), ci ca o *instituție* care asigură soluționarea prejudiciară a litigiilor administrative. În legătură cu aceasta ne întrebăm care este sensul expresiei „litigii administrative” folosită de către legiuitor? Trebuie oare aceasta să fie redusă la sensul de o singură „pretenție” față de autoritatea publică sau poate fi extinsă la mai multe „pretenții” (dintre care unele pot fi principale, altele accesorii)? Dacă poate fi

²⁰ Iacob I. *Recursul administrativ potrivit Codului administrativ al Republicii Moldova. Cererea prealabilă*. În: Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare, materiale ale conferinței internaționale științifico-practice din 2-3 noiembrie 2018. Chișinău, 2018. p.73

²¹ *Legea contenciosului administrativ* nr. 554/2004. În: Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 1154 din 07/12/2004 (actualizată la 24 aprilie 2018).

²² DEX online: *contestație* [URL]: <https://dexonline.ro/definitie/contesta%C8%9Bie/definitii>.

²³ Guțuleac V. *Drept administrativ*. Chișinău: S.n., 2013

extinsă la „mai multe pretenții”, atunci apare o altă întrebare: aceste pretenții trebuie să se nască în unul și același moment sau ele pot fi formulate treptat în funcție de evoluția propriu-zisă a litigiului (în mod special, în funcție de conduita însăși a autorității), la diferite etape ale acestuia (adică atât la etapa prejudiciară, cât și la cea judiciară)?

În ceea ce ne privește, considerăm că ar trebui să fim atenți cu noțiunea de *litigiu administrativ*, pentru a nu-l reduce la *pretenția față de administrație*. Or, un *litigiu administrativ* poate însuma în sine mai multe pretenții, care pot să ia naștere (pot fi formulate) treptat pe parcursul tuturor etapelor de soluționare (adică atât la etapa procedurii prealabile, cât și la etapa procedurii contenciosului administrativ), în funcție de conduita însăși a autorității în raport cu petiționarul.

În general, răspunsul la întrebările formulate mai sus este unul extrem de important, întrucât poate sugera soluția la o dilemă foarte răspândită în practica judiciară ce ține de *dreptul reclamantului de a completa acțiunea cu pretenții accesorii* (prevăzut de art. 60 alin. (3) și art. 185 alin. (3) din *Codul de procedură civilă al RM*²⁴), drept destul de frecvent restricționat de către instanța de contencios administrativ pe motivul că aceste pretenții (accesorii) nu au fost contestate extrajudiciar cu *cerere prealabilă*.

La acest capitol, prezintă importanță norma cuprinsă în art. 208 alin. (1) din CA al RM, conform căreia: „[Î]n cazurile prevăzute de lege, pînă la înaintarea acțiunii în contencios administrativ, se va respecta procedura prealabilă”. În încercarea de a interpreta strict această normă, observăm că ea obligă la respectarea *procedurii prealabile* pînă la înaintarea acțiunii în contencios administrativ, doar în cazurile prevăzute de lege. Ca urmare, omiterea *procedurii prealabile* face inadmisibilă acțiunea în contencios administrativ (pe temeiul art. 207 alin. (2) lit. f) din CA al RM).

Dincolo de aceasta, ne întrebăm: dar cum trebuie de procedat în cazul în care a fost deja declanșată acțiunea în contencios administrativ (cu respectarea procedurii prealabile), iar reclamantul dorește să formuleze pretenții suplimentare/accesorii? Practica judiciară denotă că, de regulă, în asemenea cazuri, pretențiile (capetele de cerere) în cauză sunt declarate inadmisibile pe temeiul nerespectării *procedurii prealabile*. Mai nou, în baza art. 207 alin. (2) lit. f) din CA al RM, asemenea pretenții sunt declarate inadmisibile și pe temeiul că

²⁴ *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova* nr. 225 din 30-05-2003. În: Monitorul Oficial nr. 285-294 din 03.08.2018 (modificat prin Hotărârea Curții Constituționale nr. 37 din 07.12.21, MO315-324/24.12.21).

anterior procesului judiciar nu s-a depus la autoritatea publică pârâtă o cerere corespunzătoare (ca *petiție* și nu ca *cerere prealabilă*), altfel spus, pentru nerespectarea *procedurii administrative*.

Așadar, constatăm că, pe temeiul art. 207 alin. (2) lit. f) și a art. 208 din CA al RM, de regulă, o acțiune în contencios administrativ poate fi declarată inadmisibilă atât pentru nerespectarea *procedurii prealabile*, cât și pentru nerespectarea *procedurii administrative*. Cu regret, instanțele de contencios administrativ aplică această regulă în toate cazurile, atât față de pretențiile principale, cât și față de pretențiile accesorii formulate de către reclamânți.

Aplicarea acestei reguli la situațiile în care sunt formulate *pretenții accesorii* în cadrul procesului judiciar, considerăm a fi contrară principiilor legislației administrative, dreptului la un proces echitabil și chiar accesului liber la justiție. Or, în asemenea cazuri prioritare trebuie să fie nu interesele administrației (care trebuie să prevadă toate consecințele posibile ale *procedurii administrative* și *prealabile* desfășurate), ci interesele petiționarilor ce se consideră vătămați și au ajuns în fața justiției.

În general, suntem de părerea că declararea inadmisibilității unor astfel de pretenții nu trebuie să fie formală, chiar dacă în asemenea cazuri nu este exclusă posibilitatea adresării repetate în judecată (potrivit art. 207 alin. (4) din CA al RM). Pentru fiecare caz în parte, instanța trebuie să stabilească concret dacă un așa „viciu de procedură” (văzut astfel ca temei de inadmisibilitate) poate fi remediat sau nu în cadrul procesului pendinte și în ce măsură aceasta este în interesul reclamantului. În caz contrar, este destul de clar că prin declararea formală a inadmisibilității acțiunii (pe temeiul invocat) se urmărește doar interesul autorității publice în cauză, în detrimentul reclamantului vătămat de către aceasta.

Apropo, în legătură cu acest aspect, atestăm chiar și o favorizare expresă a autorităților publice de către legiuitor, concretizată în art. 123 din CA al RM (Înlăturarea greșelilor de formă și procedură) după cum urmează: „(1) O încălcare a prevederilor de formă și procedură, care nu duce la nulitatea actului administrativ individual, este neînsemnată atunci când: a) cererea necesară emiterii actului administrativ se întocmește ulterior; b) motivarea necesară se recuperează ulterior de către autoritatea publică; c) audierea necesară a unui participant se face ulterior; d) decizia unei comisii, necesară pentru emiterea actului administrativ, se ia ulterior; e) colaborarea necesară a unei autorități publice are loc ulterior. (2) Acțiunile prevăzute la alin. (1) pot fi recuperate pînă la finalizarea dezbaterilor judiciare în prima instanță.”

Prin urmare, dacă asemenea acțiuni de recuperare sunt permise autorităților publice până la finalizarea dezbaterilor judiciare, de ce nu i s-ar permite și reclamantului să remedieze așa zisele „vicii de procedură” enunțate mai sus (mai ales în situația în care din conduita autorității publice este clară poziția acesteia pe subiect)? Se pare că dilema în cauză pune sub semnul întrebării calitatea legislației administrative de a fi realmente „prietenosă cetățeanului”, or, în cele din urmă, responsabilitatea producerii unui astfel de efect revine exclusiv judecătorului, decisiv fiind modul de interpretare și aplicare a acesteia.

Reglementarea cererii/procedurii prealabile în Codul administrativ al RM. Dat fiind faptul că atât *Legea cu privire la petiționare* nr. 190/1994, cât și *Legea contenciosului administrativ* nr. 793/2000 au fost abrogate odată cu intrarea în vigoare a *Codului administrativ al RM* (la 1 aprilie 2019), considerăm a fi necesară o analiză detaliată a reglementării normative în vigoare a instituției *cererii prealabile*, precum și a *procedurii prealabile*.

Respectiv, potrivit art. 9 alin. (1) din CA al RM, prin *petiție* se înțelege „orice cerere, sesizare sau propunere adresată unei autorități publice de către o persoană fizică sau juridică”. În celelalte două alineate se precizează:

- „prin *cerere* se solicită emiterea unui act administrativ individual sau efectuarea unei operațiuni administrative;
- prin *sesizare* se informează autoritatea publică cu privire la o problemă de interes personal sau public;
- prin *propunere* se urmărește realizarea de către autoritatea publică a unor acțiuni de interes public.”

După cum se poate observa, legiuitorul a exclus *cererea prealabilă* din instituția *petiției*, definind-o separat în art. 19 din CA al RM, ca fiind: „(...) instituția care oferă o cale de soluționare prejudiciară a litigiilor administrative”. În opinia noastră, este binevenit faptul că s-a delimitat clar instituția *petiției* de cea a *cererii prealabile*, dar așa cum s-a menționat mai sus, o astfel de definire extinde mult sensul *cererii prealabile*, de la o *cerere de contestare* (contestație) la o *instituție de soluționare prejudiciară a litigiului administrativ*, fapt ce implică și consecințe juridice distincte.

Ca urmare a delimitării clare a *cererii prealabile* de instituția *petiției*, legiuitorul a reglementat detaliat și *procedura prealabilă*, adică procedura examinării și soluționării *cererii prealabile* de către autoritățile publice (Cartea a II-a, Titlul V, art. 162-170 din CA al RM).

Pentru a desluși esența și conținutul instituției analizate, considerăm necesar a interpreta și dezvolta dispozițiile art. 162 din CA al RM (*Scopul proce-*

durii prealabile), potrivit căruia: „(1) Procedura prealabilă urmărește scopul de a verifica legalitatea actelor administrative individuale. (2) Dacă autoritatea publică nu soluționează petiția în termenele prevăzute de prezentul cod, persoana afectată este în drept să depună cerere prealabilă. (3) Cererea prealabilă poate fi îndreptată spre: a) anularea în tot sau în parte a unui act administrativ individual ilegal sau nul; b) emiterea unui act administrativ individual.”

Din conținutul normativ al acestui articol, deducem că acesta se referă la următoarele momente importante ²⁵:

- scopul *cererii prealabile*;
- temeiurile depunerii *cererii prealabile* și
- obiectul *cererii prealabile* (pretențiile).

Scopul cererii prealabile, după cum este clar prevăzut în alin. (1) al articolului citat, coincide cu scopul *procedurii prealabile* și constă în „a verifica legalitatea actelor administrative individuale”. În acest sens, dat fiind faptul că suntem în prezența unui *control administrativ*, atragem atenția că, potrivit doctrinei²⁶, *recursurile administrative* vizează atât *legalitatea*, cât și *oportunitatea* actului administrativ, precum și consecințele acestuia (moment impropriu *recursului contencios*). În cazul dat, precizăm că verificarea *oportunității* poate fi realizată doar în cadrul unui *recurs administrativ obiectiv*, altfel spus atunci când recursul este exercitat de către o autoritate publică (de exemplu, controlul exercitat de către Oficiul teritorial al Cancelariei de Stat asupra activității autorităților administrației publice locale, în baza art. 70 din Legea nr. 436/2006²⁷).

Pornind de la prevederile legale analizate, deducem că *oportunitatea actelor administrative* nu poate fi verificată în cadrul *procedurii prealabile*. Mai mult, verificarea *oportunității actelor administrative* nu poate fi solicitată de către particulari, cadrul normativ în vigoare recunoscând această prerogativă doar autorităților publice ierarhic superioare celor verificate, precum și Cancelariei de Stat.

În fine, din conținutul normei cuprinse în alin. (1) al art. 162 din CA al RM, deducem că prin *procedura prealabilă* se oferă particularului posibilitatea de a solicita verificarea *legalității* unui act administrativ individual, care îl afec-

²⁵ Iacob I. *Recursul administrativ potrivit Codului administrativ al Republicii Moldova. Cereerea prealabilă*. În: Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare, materiale ale conferinței internaționale științifico-practice din 2-3 noiembrie 2018. Chișinău, 2018 p.75

²⁶ Iorgovan A. *Tratat de drept administrativ*. Vol. I. București: Nemira. 1996 p.42

²⁷ *Legea cu privire la administrația publică locală* nr. 436 din 28.12.2006. În: Monitorul Oficial nr. 32-35 din 09.03.2007 (modificată prin Legea nr. 27 din 17.02.22, MO68-71/11.03.22)

tează. În plan comparativ, atragem atenția că potrivit art. 20 și art. 189 alin. (1) din CA al RM, în cadrul *procedurii contenciosului administrativ* petiționarului (reclamant) i se oferă posibilitatea de a-și apăra drepturile vătămăte prin *activitatea administrativă* a autorităților publice. Fără a intra în detalii, conchidem că această particularitate denotă una dintre cele mai importante distincții dintre recursul administrativ și cel contencios.

Temeiurile depunerii cererii prealabile. Temeiul juridic principal al depunerii *cererii prealabile* îl regăsim reglementat în art. 166 din Cod, conform căruia: „[c]ererea prealabilă poate fi depusă **numai dacă** persoana își revendică drepturile încălcate prin emiterea sau respingerea emiterii unui act administrativ individual”.

Observăm că dispozițiile citate confirmă, pentru început, condiția ca titularul *cererii prealabile* să fie o persoană afectată/vătămătată și, suplimentar, prevăd modalitățile de încălcare a drepturilor acesteia, și anume: prin *emiterea unui act administrativ individual* sau prin *respingerea emiterii unui act administrativ individual*.

În primul caz, presupunem că se are în vedere *emiterea unui act administrativ individual defavorabil*, ceea ce evident sugerează vătămarea drepturilor persoanei și posibilitatea acesteia de a declanșa *litigiul administrativ* în fața autorității publice emitente. Mai mult, în acest caz pretențiile persoanei vătămăte ulterior vor putea sta la baza *acțiunii judiciare în contestare* (conform art. 206 alin. (1) lit. a) din CA al RM), prin intermediul căreia va putea obține „anularea în tot sau în parte a actului administrativ individual, precum și o eventuală decizie de soluționare a cererii prealabile, dacă acestea sunt ilegale și prin ele reclamantul este vătămătat în drepturile sale” (conform art. 224 alin. (1) lit. a) din CA al RM).

Referitor însă la *respingerea emiterii unui act administrativ individual*, ne întrebăm dacă această respingere poate fi doar *expresă* sau și *tacită*, adică prin *nesoluționarea cererii în termen legal*? Întrebarea este relevantă și din perspectiva alin. (2) al art. 162 din CA al RM, care prevede: „[d]acă autoritatea publică nu soluționează petiția în termenele prevăzute de prezentul cod, persoana afectată este în drept să depună cerere prealabilă”.

Plecând de la necesitatea clarificării expresiilor „nu soluționează petiția în termenele prevăzute de cod” și „nesoluționarea petiției în termen legal”, precizăm că *Codul administrativ* (în Cartea Întâi, Capitolul II – *Dispoziții definitorii*) nu conține careva definiții legale în acest sens. În schimb, în art. 64 alin. (2) prevede: „[r]efuzul de a primi sau a examina o cerere se consideră drept respingere a cererii. Aceeași regulă se aplică și în cazul nesoluționării unei cereri

în termen legal”. Astfel, putem deduce că, în sensul *Codului administrativ* al RM, *nesoluționarea cererii/petiției în termen legal* presupune *respingerea acesteia*²⁸ (desemnând în esență „tăcerea administrației”).

Prin urmare, *respingerea emiterii unui act administrativ individual*, poate fi atât *expresă* sau și *tacită* (prin *nesoluționarea cererii/petiției în termen legal*).

Coroborând dispozițiile art. 64 alin. (2), art. 162 alin. (2) și art. 166 din CA al RM, deducem că persoana vătămată poate depune *cerere prealabilă*²⁹:

- a) în cazul *respingerii cererii* de către administrația publică prin:
 - *nesoluționarea petiției în termenul prevăzut de lege* sau
 - *refuzul de a primi sau a examina cererea* (moment neprevăzut de Cod, dar logic acceptabil, întrucât presupune aceeași respingere a cererii).
- b) în cazul în care drepturile sale au fost încălcate prin:
 - *emiterea unui act administrativ individual*;
 - *respingerea emiterii unui act administrativ individual*.

Diferența dintre cele două cazuri este una evidentă. În primul caz, este suficient a se demonstra refuzul autorității publice (de a primi și examina cererea) sau depășirea termenului legal de către aceasta, în timp ce în al doilea caz, petiționarul va trebui să demonstreze dreptul vătămat prin emiterea unui act administrativ sau prin respingerea unei astfel de emiteri.

Interpretând sistemic prevederile art. 166 cu art. 162 alin. (1) din CA al RM, constatăm că persoana vătămată în drepturile sale prin *respingerea emiterii unui act administrativ individual* (în baza art. 166 din CA al RM), are dreptul de a depune *cerere prealabilă*, care urmează să fie examinată în *procedură prealabilă*, a cărei scop (potrivit art. 162 alin. (1) CA al RM) este „verificarea legalității actului administrativ individual”. Pe cale de consecință, apare întrebarea logică – care act administrativ individual este verificat sub aspectul legalității în asemenea cazuri? Unicul răspuns pertinent este – răspunsul autorității publice prin care s-a respins emiterea actului administrativ individual solicitat (altfel spus, *actul administrativ de respingere a solicitării* – potrivit art. 224 alin. (1) lit. b) din CA al RM).

²⁸ Iacob I. *Recursul administrativ potrivit Codului administrativ al Republicii Moldova. Cererea prealabilă*. În: Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare, materiale ale conferinței internaționale științifico-practice din 2-3 noiembrie 2018. Chișinău, 2018 p.76

²⁹ Iacob I. *Recursul administrativ potrivit Codului administrativ al Republicii Moldova. Cererea prealabilă*. În: Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare, materiale ale conferinței internaționale științifico-practice din 2-3 noiembrie 2018. Chișinău, 2018 p.76

Suplimentar, ca și în cazul precedent, pretențiile persoanei vătămate prin *respingerea emiterii unui act administrativ individual*, ulterior vor putea sta la baza *acțiunii judiciare în obligare* (conform art. 206 alin. (1) lit. b) din CA al RM), prin intermediul căreia va putea obține „anularea în tot sau în parte a actului administrativ de respingere a solicitării sau o eventuală decizie adoptată în procedura prealabilă și obligarea autorității publice la emiterea unui act administrativ individual” (conform art. 224 alin. (1) lit. b) din CA al RM).

În același context, atragem atenția și la art. 189 alin. (2) din CA al RM, care stabilește: „[o] acțiune în contencios administrativ poate fi înaintată și atunci când autoritatea publică nu a soluționat în termen legal o cerere”.

În opinia noastră, chiar dacă în art. 162 alin. (2) legiuitorul utilizează noțiunea de *petiție*, iar în art. 189 alin. (2) – noțiunea de *cerere*, practic se are în vedere unul și același lucru – *cererea* ca tip de *petiție* (în sensul art. 9 din CA al RM). Ca urmare, deducem că în caz de *nesoluționare a cererii/petiției în termenul prevăzut de lege* (respingere tacită a cererii), persoana are dreptul atât să adreseze o *cerere prealabilă* autorității publice (în baza art. 162 alin. (2) din CA al RM), cât și să se adreseze în instanța de contencios administrativ (în baza art. 189 alin. (2) din CA al RM).

Mai mult, extrem de relevante în context sunt și dispozițiile art. 208 alin. (3) din CA al RM, potrivit cărora: „Dacă procedura prealabilă nu este prevăzută de lege, acțiunea în obligare se admite numai în cazul în care reclamantul a depus anterior la autoritatea publică competentă o cerere de emiteră a actului administrativ individual”. În baza acestor prevederi constatăm că persoana vătămată prin *respingerea emiterii unui act administrativ individual* (atât expresă, cât și tacită), de regulă, este în drept să se adreseze în instanța de contencios administrativ, cu excepția cazurilor expres prevăzute de lege (prin norme speciale).

Pornind de la faptul că *nesoluționarea cererii/petiției în termenul prevăzut de lege* este văzută de legiuitor ca o *respingere a cererii*, este greu de argumentat rațiunea și necesitatea depunerii în acest caz a *cererii prealabile* (care presupune astfel o adresare repetată a persoanei cu aceeași cerere în principal, însoțită de contestarea refuzului primit).

În opinia noastră, dreptul de adresare directă în instanța de contencios administrativ în asemenea cazuri (în baza art. 208 alin. (3) din CA al RM) este cu mult mai eficient și rezonabil, decât dreptul de a depune *cerere prealabilă* la autoritatea administrativă (în baza art. 166 din CA al RM). Cel mai grav este însă că de cele mai multe ori *dreptul* în cauză este „transformat” într-o

obligație de respectare a procedurii prealabile, neonorarea căreia fiind soldată cu restricționarea accesului la justiție. În această lumină, foarte important este ca respectarea *procedurii prealabile* în cazul nesoluționării cererii în termenul prevăzut de lege sau respingerii cererii să nu fie obligatorie. Deci, până la urmă, declanșarea unei *proceduri prealabile* în această situație trebuie să rămână doar o opțiune (un drept) a/al particularului pentru a evita un proces judiciar.

Generalizând, subliniem că o *cerere prealabilă* este logic a fi depusă doar în cazul în care prin emiterea unui act administrativ persoana a fost vătămată în drepturile sale. În rest, în cazul în care administrația publică a respins cererea, fie prin nesoluționarea acesteia în termenul legal, fie prin refuzul de a o primi și soluționa, dar și în cazul respingerii emiterii unui act administrativ individual, persoana vătămată ar urma să recurgă la *recursul contencios*, adică să se adreseze în instanța de contencios administrativ, nefiind rațională adresarea repetată cu *recurs administrativ* și irosirea nejustificată a timpului. În aceste cazuri, recurgerea la *procedura prealabilă* trebuie să reprezinte un drept al persoanei vătămate (și nicidecum o obligație).

Prin urmare, în vederea asigurării clarității și preciziei dispozițiilor legale analizate, considerăm că acestea trebuie redactate ținând cont de aspectele enunțate, în caz contrar, ele riscă să fie interpretate în mod diferit, inclusiv eronat, ceea ce ar complica și ar face dificil procesul aplicării acestora și, implicit, ar victimiza justițiabilii.

Pretențiile din cererea prealabilă. Reamintim că potrivit alin. (3) al art. 162 din CA al RM: „[c]ererea prealabilă poate fi îndreptată spre: a) anularea în tot sau în parte a unui act administrativ individual ilegal sau nul; b) emiterea unui act administrativ individual”.

După cum se poate observa, potrivit redacției acestei norme, prin intermediul *cererii prealabile*, persoana vătămată poate înainta exclusiv (întrucât enumerarea este una exhaustivă) două pretenții: *anularea și emiterea* unui act administrativ.

Reținându-ne atenția la pretenția *anulării*, observăm că persoana vătămată poate solicita atât anularea unui *act ilegal*, cât și anularea unui *act nul*. În acest ultim caz, considerăm că nu poate fi cerută anularea, întrucât un *act administrativ nul* nu poate fi anulat, or, *nulitatea* presupune lipsa forței juridice ca rezultat al neîndeplinirii cerințelor prevăzute de lege la emiterea lui. Prin urmare, *nulitatea* poate fi doar *constatată*.

Confirmarea acestei idei o putem atesta în art. 141 alin. (4) din CA al RM (*Nulitatea*), potrivit căruia: „[a]utoritatea publică poate *constata* nulitatea

oricînd din oficiu. La cerere nulitatea se constată în măsura în care solicitantul are un interes îndreptățit pentru a o solicita”.

Prin urmare, de *lege ferenda*, considerăm că *pretenția constatării nulității actului administrativ individual* urmează a fi expusă distinct în articolul analizat, într-un punct separat față de anularea actelor administrative individuale ilegale.

Referitor la pretenția de la lit. b) – *emiterea unui act administrativ individual* – precizăm că sensul acesteia poate fi „înțeles” în coroborare cu dispozițiile art. 164 alin. (2) lit. (b) din CA al RM, din economia cărora se poate înțelege că *cererea prealabilă* prin care se solicită emiterea unui act administrativ individual se depune la „*autoritatea publică care a respins emiterea actului administrativ individual*”.

După cum se poate observa, o astfel de pretenție este admisă și de art. 166 din Cod, potrivit căruia „*[c]ererea prealabilă poate fi depusă numai dacă persoana își revendică drepturile încălcate prin (...) respingerea emiterii unui act administrativ individual*”.

În pofida triplei reglementări a pretenției în cauză, totuși rămâne de neînțeles necesitatea ca în cazul respingerii cererii de emitere a unui act administrativ (fapt ce deja presupune o eventuală vătămare a drepturilor persoanei), petiționarul să se mai adreseze cu o *cerere prealabilă* la aceeași autoritate (prin care va solicita în esență același lucru).

Această neclaritate este confirmată și de art. 208 alin. (3) din CA al RM, în care este stipulat: „*[d]acă procedura prealabilă nu este prevăzută de lege, acțiunea în obligare se admite numai în cazul în care reclamantul a depus anterior la autoritatea publică competentă o cerere de emitere a actului administrativ individual*”. *Acțiunea în obligare* presupune, potrivit art. 206 alin. (1) lit. b) din CA al RM „*obligarea autorității publice să emită un act administrativ individual*”.

Deci, am putea constata că, de regulă, pentru a sesiza instanța de contencios administrativ este suficient de a adresa autorității publice o simplă cerere de emitere a unui act administrativ, și doar în cazurile expres prevăzute de lege, va fi obligatorie și *cererea prealabilă* (implicit, declanșarea *procedurii prealabile*).

Din alt punct de vedere, dacă e să acceptăm că în asemenea cazuri, totuși alte legi pot prevedea obligativitatea *procedurii prealabile* (după cum este stipulat la începutul alin. (3) din art. 208 CA al RM), considerăm că astfel de momente sunt de natură să limiteze nejustificat și ilegal dreptul constituțional al persoanei de acces liber la justiție (limitare materializată în obligarea persoanei vătămate de a se adresa repetat la aceeași autoritate publică cu aceeași solicitare).

De rând cu pretențiile enunțate, expres stipulate în conținutul art. 162 din CA al RM, un interes distinct prezintă *pretenția reparării prejudiciului cauzat prin acte administrative ilegale*, care chiar dacă tangențial este reglementată de Cod, este extrem de importantă și problematică în practica administrativă și judiciară. Cu regret, analiza acestei pretenții excede obiectivelor de cercetare ale prezentului demers, de aceea ne rezervăm dreptul de a reveni la acest subiect în viitor, în contextul unui alt studiu științific.

Generalizând cele analizate, conchidem că, la moment, „problema procedurii prealabile” este una artificial creată în practica judiciară (mai ales de către judecători, atunci când se expun asupra inadmisibilității acțiunilor). În esență, aria cazurilor în care procedura dată este obligatorie este foarte restrânsă, reducându-se în mare parte la acțiunile în contestare. În rest, pentru admiterea tuturor celorlalte acțiuni în contencios administrativ este obligatorie doar respectarea procedurii administrative.

În pofida acestei clarități, totuși *procedura prealabilă* (și mai nou, *procedura administrativă*) reprezintă o adevărată provocare pentru cazurile în care sunt formulate pretenții accesorii în procedura contenciosului administrativ, declarate inadmisibile pe temeiul nerespectării acestora. În opinia noastră, printr-o astfel de abordare formalistă este încălcat grav dreptul de liber acces la justiție, garantat de Legea Supremă a statului. Pornind de la aceasta, considerăm că pentru a garanta respectarea principiului legalității și a aplicării uniforme a legii în procedura contenciosului administrativ, e necesar ca legislația administrativă (nemijlocit Codul administrativ) să prevadă expres soluțiile pentru „pretențiile accesorii” formulate de către reclamânți, echilibrând astfel interesul acestora cu cel al autorităților publice (mai ales sub aspectul remedierii viciilor de procedură).

Referințe bibliografice:

1. ALEXANDRU I. *Drept administrativ*. București: Lumina Lex, 2005.
2. APOSTOL Tofan D. *Drept administrativ*. Vol. II. București: All Beck, 2004.
3. *Codul administrativ al Republicii Moldova*, nr. 116 din 19.07.2018. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 309-320 din 17.08.2018 (modificat prin Legea nr. 175 din 11.11.21, MO302-306/10.12.21).
4. *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova* nr. 225 din 30-05-2003. În: Monitorul Oficial nr. 285-294 din 03.08.2018 (modificat prin Hotărârea Curții Constituționale nr. 37 din 07.12.21, MO315-324/24.12.21).

5. *Constituția Republicii Moldova* din 29.07.1994. Republicată: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.78/140 din 29.03.2016.
6. DEX online: *contestație* [URL]: <https://dexonline.ro/definitie/contesta%C8%9Bie/definitii>.
7. DIACONU M. *Mecanismul asigurării legalității actelor administrative în Republica Moldova*. Chișinău: S.n., 2013.
8. DRAGOȘ D.C. *Recursul administrativ și contenciosul administrativ: doctrină, jurisprudență și drept comparat*. București: All Beck, 2001.
9. GRECU R. *Stere în luptă pentru drepturile omului. Concepția drepturilor și libertăților omului în opera juridică a lui Constantin Stere*. Chișinău: “Universul” ÎS, 2009.
10. GUȚULEAC V. *Drept administrativ*. Chișinău: S.n., 2013.
11. *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova Cu privire la practica aplicării legislației procedurale la examinarea cauzelor civile în recurs*, nr. 3 din 27.03.2006.
12. IACUB I. *Recursul administrativ potrivit Codului administrativ al Republicii Moldova. Cererea prealabilă*. În: Conceptul de dezvoltare a statului de drept în Moldova și Ucraina în contextul proceselor de eurointegrare, materiale ale conferinței internaționale științifico-practice din 2-3 noiembrie 2018. Chișinău, 2018.
13. IORGOVAN A. *Tratat de drept administrativ*. Vol. I. București: Nemira, 1996.
14. *Legea contenciosului administrativ* nr. 554/2004. În: Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 1154 din 07/12/2004 (actualizată la 24 aprilie 2018).
15. *Legea contenciosului administrativ* nr. 793 din 10.02.2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 57-58 din 18.05.2000 (abrogată).
16. *Legea cu privire la administrația publică locală* nr. 436 din 28.12.2006. În: Monitorul Oficial nr. 32-35 din 09.03.2007 (modificată prin Legea nr. 27 din 17.02.22, MO68-71/11.03.22).
17. *Legea cu privire la petiționare*, nr. 190 din 19.07.1994. Republicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 6-8 din 24. 01.2003 (abrogată).
18. OROVEANU M. *Tratat de drept administrativ*. Ediția a II-a. București: Cerma, 1998.
19. RARINCESCU C.G. *Contenciosul administrativ român*. București: “Universala” Alcalay & Co, 1936.
20. STOENESCU I., ZILBERSTEIN S. *Drept procesual civil. Teoria generală*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1993.

**DISCURSUL FRICII CA FORMĂ A DISCURSULUI
DE URĂ ȘI INSTIGARE LA DISCRIMINARE
ÎN CAMPANIILE ELECTORALE DIN REPUBLICA MOLDOVA**

**THE DISCOURSE OF FEAR AS A FORM OF THE DISCOURSE
OF HATE SPEECH AND INSTIGATION OF DISCRIMINATION
IN ELECTION CAMPAIGNS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA**

Alexandru POSTICA,
cercetător științific,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Irina COROBCENCO,
expert Asociația Obștească "Promo-LEX"

Summary

The phenomenon of hate speech continues to be present in the public space, in the media and especially in the online environment of the Republic of Moldova. The diversity of the forms it can take, as well as the spaces in which it can manifest itself, make it difficult on the one hand to develop a comprehensive definition unanimously accepted at the international level, and on the other hand, its legal framework.

Hate speech, but also fear speech can lead to stigmatization, marginalization and human rights violations, as well as acts of violence or genocide. Thus, the impunity of this type of discourse means first of all the development of space conducive to the justification of potential crimes motivated by prejudice. Secondly, the lack of sanctions for violating the limits of freedom of expression leads to a decrease in the number of complaints/notifications regarding hate speech from victims of this type of speech.

Monitoring data for the period 2018-2020, draw attention to the fact that pre-election and election periods are the favourable context for the generation of both hate speech and fear speech by feeding negative emotions, as a catalyst to determine voters to vote for or against a particular candidate.

Key words: *hate speech, online environment, framework, manipulation, voting.*

Cuvinte cheie: *discurs instigator la ură, mediu online, cadru, manipulare, vot.*

Considerații introductive:

Istoria recentă a Republicii Moldova arată că discursul de ură are o prezență consistentă în spațiul public. Odată cu dezvoltarea tehnologiilor informaționale, a rețelelor de socializare și a mass-mediei online, intoleranța capătă forme noi și este răspândită rapid în spațiul virtual. Dezvoltarea și evoluția continuă a

spațiului cibernetic oferă oportunități de manifestare și promovare a diferiților actori (statali și non-statali) nu doar în sfera mediatică, dar și în cea politică și religioasă. Acest spațiu a devenit rapid un mediu propice pentru manifestarea ideilor și organizarea acțiunilor/activităților grupurilor/comunităților online etc.

Libertatea de exprimare în mediul online a cunoscut tendințe noi, precum și riscuri care pot limita îndeplinirea acestui drept, cum ar fi supraaglomerarea informațională, fenomenul dezinformării, propagarea urii, proliferarea conținutului ilegal etc.

Discursul de ură ca o formă derogatorie a libertății de exprimare este cunoscut ca fiind un fenomen complex, atât în spațiul public, cât și în mediul online. Complexitatea și diversitatea formelor pe care le poate lua acest tip de discurs face dificilă pe de o parte, definirea acestuia, iar pe de altă parte încadrarea juridică. Iată de ce, la nivel internațional nu există o definiție unanim acceptată. Cu toate acestea, discursul de ură în termeni uzuali poate însemna promovarea unor mesaje care îndeamnă la acțiune împotriva unei persoane sau a unui grup de persoane. El se poate manifesta prin chemarea la respingere, agresivitate, dezordini, amenințări și ostilitate. Uneori discursul de ură presupune și manipulare, în special în conjunctură politică, însoțită de știri false sau denaturate, cu scopul de a ridiculiza oponentii, sau de a genera temeri și frici în societate și resentimente în raport cu anumite grupuri vulnerabile. În context politic, incitarea la ură se manifestă deosebit de agresiv în contextul evenimentelor publice, în special al celor electorale¹. În ultimii trei ani, datele monitorizărilor realizate de Asociația Promo-LEX² au arătat că, în Republica Moldova, dinamica discursului de ură crește în intensitate în perioadele pre-electorale și electorale și descrește odată cu încheierea acestora.

În cadrul alegerilor prezidențiale din 30 octombrie 2016 au fost identificate cazuri de proliferare a unor atitudini, discursuri și practici discriminatorii, sexiste și xenofobe, care au alimentat frici și stereotipuri. Cel mai frecvent au

¹ Asociația Promo-LEX, Raport 2018 "Discursul de ură și instigare la discriminare în spațiul public și în mass-media din Republica Moldova" (perioada de monitorizare 15.02.2018-15.08.2018).

² Asociația Promo-LEX, Raport 2019 "Discursul de ură și instigare la discriminare în spațiul public și în mass-media din Republica Moldova" (perioada de monitorizare: 11.01.2019 – 11.04.2019), Raport 2019 "Discursul de ură și instigare la discriminare în spațiul public și în mass-media din Republica Moldova" (perioada de monitorizare: 01.08.2019 – 30.11.2019) și Asociația Promo-LEX, Raport 2020 "Discursul de ură și instigare la discriminare în spațiul public și în mass-media din Republica Moldova în cadrul campaniei electorale pentru alegerile prezidențiale din 1/15 noiembrie 2020" (perioada de monitorizare: 01.09.2020 – 30.11.2020).

fost vizate femeile, imigranții, refugiații, persoanele de alte confesiuni religioase decât creștinii și persoanele LGBTI. Aceeași campanie electorală este cunoscută și pentru ”povestea celor 30 000 de sirieni”, o știre falsă răspândită inclus în mediul online care a determinat atât apariția discursului de ură împotriva imigranților, cât și alimentarea unor frici sociale. De altfel, în contextul validării rezultatelor alegerilor prezidențiale din 2016, Curtea Constituțională (CC) a Republicii Moldova a atenționat asupra faptului că discursurile discriminatorii și calomnioase ar trebui să fie prevenite prin norme legale clare, care să sancționeze asemenea manifestări. CC a cerut printr-o Adresă³ Parlamentului să revizuiască legislația și să creeze mecanisme de control și de sancționare pentru implicarea cultelor religioase în campaniile electorale. După patru ani distanță, în urma alegerilor prezidențiale din 2020, CC a formulat o nouă Adresă⁴ prin care a cerut Parlamentului să reglementeze mecanisme de control și sancționare pentru prevenirea și combaterea discursului de ură între concurenții electorali, inclusiv în mediul online.

CONCEPTUL DE DISCURS DE URĂ ȘI DISCURS DE FRICĂ

Discursul de ură reprezintă o formă derogatorie a libertății de exprimare și are drept scop promovarea, justificarea și incitarea la ură împotriva unei persoane sau a unui grup de persoane în baza unei caracteristici, cum ar fi: limba, naționalitatea, etnia, sex, convingeri religioase, opinia, orientarea sexuală etc. De asemenea, acest tip de discurs se construiește pe prejudecăți, stereotipuri, conflicte sau tensiuni și determină creșterea nivelului de intoleranță în societate.

Discursurile de ură au câteva caracteristici comune, și anume:

a) Ținta discursului. Discursul de ură este îndreptat împotriva unei persoane sau a unui grup de persoane care este identificat(ă) prin prisma unei caracteristici. Altfel spus, acest tip de discurs este unul antagonist prin care un grup de persoane se coalizează sau este invitat să se coalizeze împotriva altei persoane sau a altui grup, care de regulă este ”diferit”.

b) Sentimentul de ură. Indiferent de scop și forma în care se manifestă, discursurile de ură au un element comun - ura pentru cel prezentat ca fiind diferit. La rândul său, și ura trebuie înțeleasă ca un concept generic, care însumează cele mai diferite emoții, sentimente și atitudini negative. Aceasta se manifestă în relație cu un grup social sau demografic, fiind condiționată anume de apartenența oamenilor la acest grup.

³ Curtea Constituțională, Adresa nr. PCC-01/139e-34/5 din 13.12.2016.

⁴ Curtea Constituțională, Adresa nr. PCC-01/189e/597 din 10.12.2020.

c) Relația triangulară. Discursul de ură se manifestă în spațiul public și prezintă o relație triangulară între obiectul și subiectul discursului și audiența căreia i se adresează. Această caracteristică asigură întrunirea componentei de incitare, promovare, susținere sau justificare a urii.

Complexitatea acestui tip de discurs este dată nu doar de formele de exprimare, dar și de spațiile unde acesta se poate manifesta. Astfel, discursul de ură se poate exprima prin expunere verbală în cadrul evenimentelor publice (proteste, marșuri, conferințe etc.) sau prin formă scrisă atunci când apare în articole din presa scrisă sau online, publicat pe paginile web, rețele de socializare, blog-uri, platforme media etc. Acest discurs poate promova, justifica sau incita la ură prin intermediul imaginilor, a inscripțiilor făcute în spațiile publice, pancarte, bannere, grafiti, spoturi video, publicitate etc. Discursul de ură poate fi exprimat inclusiv prin forme artistice și satirice – caricaturi, poezii, pamflete, piese muzicale etc.

Această diversitate și complexitate a discursului de ură face dificilă încadrarea lui într-un cadru normativ concret, iată de ce la nivel internațional nu există o definiție uniformizată și unanim acceptată cu privire la discursul de ură.

În același timp, există mai multe încercări de a accesibiliza și sistematiza conceptul de discurs de ură, iar Antoine Buyse⁵, profesor de drepturile omului în cadrul Universității Utrecht (Olanda) a dezvoltat conceptul de "*discurs al fricii*", care se referă la limbajul capabil să ducă în cele din urmă la acte de violență, ca modalitate de apărare a securității sau integrității unui grup. Principiul funcționării acestui discurs se bazează pe inducerea ideii de pericol pe care un grup de oameni îl prezintă pentru un alt grup sau pentru restul societății.

În opinia lui Antoine Buyse, conflictele violente sunt în sine parte a sistemului social care susține violența, iar unul dintre modalitățile cheie prin care acest lucru are loc este discursul – "utilizarea limbajului, din această perspectivă, nu este doar o reflectare a realității, dar o construcție activă a felului în care oamenii percep și înțeleg evenimentele"⁶.

Analiza lui Buyse vizează legătura între discursul fricii și potențialul de escaladare a conflictelor violente, în special celor etnice. Astfel, Antoine Buyse atrage atenția asupra faptului că escaladarea unui conflict are loc prin câteva tipuri de schimbare, conform teoriei dezvoltate de Dean G. Pruitt și Sung Hee

⁵ Antoine Buyse, *Biografie*, Universitatea Utrecht din Olanda.

⁶ Antoine Buyse, Articolul *Words of Violence: "Fear Speech," or How Violent Conflict Escalation Relates to the Freedom of Expression* în *Human Rights Quarterly*, Editura Johns Hopkins University Press, Vol. 36, Nr. 4 (Noiembrie 2014), pag. 786.

Kim⁷. Una dintre acestea este cea psihologică și se referă la schimbările din interiorul persoanelor, inclusiv al liderilor de grup, implicate într-un conflict. Schimbarea psihologică poate varia de la emoții, cum ar fi ura și furia, la schimbări mult mai structurale, cum ar fi atitudinea din ce în ce mai ostilă și percepții negative față de alții, care îngreunează empatizarea cu ele.

”Alții” trebuie să fie înțelese ca reprezentând persoanele care sunt percepute din ce în ce mai puțin ca individ și din ce în ce mai mult ca membru al unei anumite categorii sau grupuri (de exemplu: rasial, social etc.) sau, în situații extreme, ”alții” nu mai sunt văzuți ca ființe umane⁸.

În același timp, și Ervin Staub, psiholog specializat în domeniul studierii escaladării violente, consideră că violența pe scară largă este rezultatul potențial cel mai grav al unei dezvoltări care începe cu discriminarea și cu ”acțiuni limitate de a face rău”, cum ar fi excluderea, umilința și violența ”la scară mică”⁹. Staub evidențiază și faptul că escaladarea unui conflict violent devine mai probabil atunci când cultura unui grup social include mai multe caracteristici, printre care lipsa pluralismului, existența rănilor nevindecate sau existența unor traume continue într-un grup și atitudinea pasivă¹⁰ (internă și externă) sau rolul de ”trecător” în momentul declanșării unui conflict.

Ervin Staub consideră că ”procesul de devalorizare culturală prin care un grup specific sau mai multe grupuri sunt identificate ca sursa problemelor sociale, cum ar fi inegalitatea, insecuritatea sau violența, este deseori însoțită de stereotipuri negative”¹¹.

Antoine Buyse a mai atras atenția asupra faptului că instigarea fricii în interiorul propriului grup, este un mecanism cheie în procesele care duc la violență. Acest fapt determină acceptarea violenței de către stat împotriva grupului de care se teme sau, în cazul în care statul nu reușește, a violenței de către extremiști sau interlopi. Iată de ce, în opinia acestuia, mai curând discursul fricii și expresiile care vizează stimularea fricii altui grup, decât discursul de ură care vizează generarea de ură, pot fi mai relevante atunci când este evaluată escaladarea violentă a conflictelor.

⁷ *Ibidem*, pag. 781.

⁸ *Ibidem*

⁹ *Ibidem*, pag. 782.

¹⁰ Ervin Staub, Articol ”Notes on Culture of Violence, Cultures of Caring and Peace, and the Fulfillment of Basic Human Needs” în revista *Political Psychology*, vol. 24, Nr. 1, 2003, publicat de International Society of Political Psychology, pag. 16.

¹¹ *Ibidem*

Într-o cercetare recentă cu privire la utilizarea discursului de frică în grupurile din WhatsApp din India, cercetătorii au ajuns la concluzia că multe dintre cazurile de discurs de ură se bazează pe informații inexacte menite să inducă în eroare cititorul. În acest context, cercetătorii atrag atenția asupra faptului că ”majoritatea utilizatorilor fie nu dețin cunoștințele necesare pentru a detecta astfel de inexactități, fie nu sunt interesați, iar prin urmare devin din ce în ce mai înrădăcinați în credințe periculoase despre o comunitate”¹².

De asemenea, cercetătorii consideră că discursul de frică are o mulțime de asemănări cu discursul de ură și că ar fi necesare eforturi pentru a înțelege aceste asemănări și ”pentru a crea seturi de date și analize care să cuprindă astfel o versiune extinsă a discursului periculos”¹³.

LIBERTATEA DE EXPRIMARE ȘI LIMITELE ACESTEIA ÎN RAPORT CU DISCURSUL DE URĂ

Libertatea de exprimare este un drept fundamental, iar în același timp este o componentă importantă a altor drepturi, cum ar fi dreptul la asociere și întrunire. Acest drept este unul absolut de important pentru asigurarea pluralismului de idei, în special în perioadele electorale. Iată de ce, dreptul la libertatea de exprimare este protejat de toate instrumentele de apărare a drepturilor omului de la nivel internațional.

Pentru prima dată, acest drept a fost proclamat în Declarația Universală a Drepturilor Omului (DUDO), care prin art. 19 a stabilit că ”*Orice persoană are dreptul la libertatea de exprimare; acest drept cuprinde libertatea de a căuta, de a primi și de a răspândi informații și idei de orice fel, indiferent de frontiere, sub formă orală, scrisă, tipărită ori artistică, sau prin orice alt mijloc, la alegerea sa*”¹⁴.

La nivel european, Convenția Europeană a Drepturilor Omului¹⁵, prin art. 10, definește dreptul la libertatea de exprimare ca fiind ”*orice persoană are dreptul la libertate de exprimare. Acest drept include libertatea de opinie și libertatea de a primi sau a comunica informații ori idei fără amestecul autorităților publice și fără a ține seama de frontiere*”.

¹² Punyajoy Saha, Binny Mathew, Kiran Garimella și Animesh Mukherjee, Raportul ”Short is the Road that Leads from Fear to Hate”: Fear Speech in Indian WhatsApp Groups.

¹³ Ibidem

¹⁴ Republica Moldova a aderat la Declarația Universală a Drepturilor omului prin Hot. Parl. nr. 217-XII din 28.07.1990.

¹⁵ Republica Moldova a ratificat Convenția prin Hot. Parl. nr. 1298-XIII din 24.07.1997.

Cu toate acestea, conștientă de consecințele la care poate duce discursul de ură, comunitatea internațională este tot mai convinsă că atunci când în pericol sunt drepturile altora, securitatea și sănătatea publică, libertatea de exprimare poate fi limitată, iar discursul de ură trebuie să fie sancționat.

Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (PIDCP)¹⁶, prin art. 19, reiterează importanța libertății de exprimare, însă la fel ca DUDO și PIDCP stabilește limitele acestui drept.

Conform art. 19, DUDO, libertatea de exprimare "(...) poate fi supusă anumitor limitări care trebuie însă stabilite în mod expres prin lege și care sunt necesare: a) respectării drepturilor sau reputației altora; b) apărării securității naționale, ordinii publice, sănătății sau moralității publice".

Identificarea echilibrului dintre libertatea de exprimare și neadmiterea discriminării sau încălcarea altor drepturi rămâne a fi una din provocările principale în încercarea de a defini juridic fenomenul discursului de ură.

Astfel, la nivel internațional, conceptul de discurs de ură a fost pentru prima dată definit în PIDCP, care prin art. 20 (2) prevede că "*orice îndemn la ură națională, rasială sau religioasă care constituie o incitare la discriminare, la ostilitate sau la violență este interzisă prin lege*".

De asemenea, Convenția pentru Eliminarea Discriminării Rasiale¹⁷ stabilește prin art. 4 că "*Statele părți condamnă orice propagandă și orice organizații care se inspiră din idei sau teorii bazate pe superioritatea unei rase sau unui grup de persoane de o anumită culoare sau de o anumită origine etnică, sau care pretind să justifice sau să încurajeze orice formă de ură și de discriminare rasială (...)*".

La nivel european, Comitetul de Miniștri¹⁸ al Consiliului Europei a adoptat Recomandarea cu privire la discursul de ură, potrivit căreia acesta trebuie înțeles ca reprezentând "*toate formele de exprimare care răspândesc, incită, promovează sau justifică ura rasială, xenofobia, antisemitismul sau alte forme de ură ce au la bază intoleranța, inclusiv: intoleranța exprimată printr-un naționalism și etnocentrism agresiv, prin discriminare și ostilitate împotriva minorităților, a imigranților și a persoanelor care provin din imigrație.*".

Trebuie să menționăm faptul că pentru a aduce claritate în privința modului de interpretare a conceptului de "discurs de ură" și pentru a explica că art. 20 al PIDCP nu reprezintă o limitare a însăși esenței dreptului la libertatea de

¹⁶ Republica Moldova a ratificat Pactul prin Hot. Parl. nr.217-XII din 28.07.1990.

¹⁷ Republica Moldova a aderat la Convenție prin Hot. Parl. nr.707-XII din 10.09.1991.

¹⁸ Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei, Recomandarea Nr. R 97 (20), 1997.

exprimare, în anul 2011, Comitetul ONU pentru Drepturile Omului a adoptat Comentariul General nr. 34¹⁹.

Potrivit interpretării Comitetului, acțiunile sau faptele care se referă la articolul 20 (2) al PIDCP reprezintă o excepție de la garanțiile oferite libertății de exprimare și trebuie să întrunească cumulativ 3 elemente:

- Să îndeplinească; (prin îndeplinire se înțeleg forme publice de exprimare care intenționează să provoace acțiuni sau răspuns la chemările de a acționa);
- Să aibă scopul promovării urii naționale, rasiale sau religioase; (prin ură se înțelege emoția puternică de critică/reproș/dizgrație, ostilitatea sau detestarea care vizează un grup);
- Să constituie instigare la discriminare, ostilitate sau violență; (prin instigare se înțelege îndeplinirea care este capabilă să genereze acte iminente de discriminare, ostilitate sau violență).

În același timp, la nivel național, libertatea de exprimare este recunoscută și protejată de Legea cu privire la libertatea de exprimare nr. 64/2010²⁰. Aceasta prevede și posibilitatea aplicării unor restrângeri cu privire la libertatea de exprimare „*pentru securitatea națională, integritatea teritorială sau siguranța publică, pentru a apăra ordinea și a preveni infracțiunile, pentru a proteja sănătatea și morală, reputația sau drepturile altora...*”.

În ceea ce privește discursul de ură, la nivel național, există mai multe legi care reglementează acest tip de discurs, dar nu există o uniformitate a dispozițiilor.

Constituția Republicii Moldova²¹, prin art. 32 (3) interpretează o formă a discursului de ură: „*Legea va interzice și va acționa pe cale legală toate acțiunile care vizează negarea și calomnierea Statului și a oamenilor, instigarea la revoltă, război de agresiune, ură națională, rasială sau religioasă, incitarea la discriminare, separatism teritorial, violență publică sau alte manifestări care atentează la ordinea constituțională.*”

De asemenea, Legea nr. 64/2010 cu privire la libertatea de exprimare²² oferă o definiție a discursului de ură (art. 2) care reprezintă un amestec între conceptele oferite de tratatele ONU și noțiunile propuse de Consiliul Europei: „*discurs care incită la ură – orice formă de exprimare care provoacă, propagă, promovează sau justifică ura rasială, xenofobia, antisemitismul sau alte forme de ură fondate pe intoleranță.*”

¹⁹ Comitetul ONU pentru Drepturile Omului, Comentariul General nr. 34, CCPR/C/GC/34, 2011.

²⁰ Legea nr. 64/2010 cu privire la libertatea de exprimare.

²¹ Constituția Republicii Moldova.

²² *Idem*

Definiția oferită de această lege este una mai degrabă permisivă decât restrictivă, din cauza sintagmelor ”orice formă de exprimare” și ”alte forme de ură fondate pe intoleranță”. În același timp, în contextul lipsei unor reglementări suplimentare și a unui cadru legislativ de suport, definiția are o listă limitată de caracteristici protejate și nu răspunde la necesitățile practice de încadrare juridică și sancționare.

O altă lege care definește o formă apropiată discursului de ură este Legea nr. 121/2012 cu privire la asigurarea egalității²³, care prin art. 2, definește incitarea la discriminare: ”*orice comportament prin care o persoană aplică presiuni sau afișează o conduită intenționată în scopul discriminării unei terțe persoane pe baza criteriilor stipulate de prezenta lege*”.

În același timp, Codul contravențional²⁴ nu conține nicio definiție sau normă care ar reglementa discursul de ură, iar Codul penal²⁵ oferă o încadrare limitată a unor forme de exprimare periculoase, la articolul 346: ”*Acțiunile intenționate, îndemnul public, inclusiv prin intermediul mass-media, scrise și electronice, îndreptate spre ațâțarea vrajbei, diferențierii sau dezbinării naționale, etnice, rasiale sau religioase, spre înjosirea onoarei și demnității naționale, precum și limitarea, directă sau indirectă, a drepturilor ori stabilirea de avantaje, directe sau indirecte, cetățenilor în funcție de apartenența lor națională, etnică, rasială sau religioasă.*”

În acest context, Codul serviciilor media audiovizuale²⁶, adoptat în anul 2018, rămâne a fi singura lege organică care definește discursul de ură într-o variantă extinsă (art. 1) și stabilește sancțiuni clare pentru acest tip de discurs în media audiovizuale: ”*Discurs care incită la ură – mesaj care propagă, incită, promovează sau justifică ura rasială, xenofobia, antisemitismul sau alte forme de ură fondate pe intoleranță sau discriminare pe criterii de sex, de rasă, de naționalitate, de religie sau credință, de dizabilitate sau de orientare sexuală.*”

De asemenea, acest Cod, prin art. 11, interzice programele audiovizuale susceptibile de a propaga, incita, promova sau justifica ura rasială, xenofobia, antisemitismul sau alte forme de ură fondate pe intoleranță sau pe discriminarea pe criterii de sex, de rasă, de naționalitate, de religie, de dizabilitate sau de orientare sexuală.

²³ [Legea 121/2012](#) cu privire la asigurarea egalității.

²⁴ [Codul contravențional](#) al Republicii Moldova.

²⁵ [Codul penal](#) al Republicii Moldova.

²⁶ [Codul serviciilor media audiovizuale](#) al Republicii Moldova.

DISCURSUL DE FRICĂ ÎN CAMPANII ELECTORALE

Spațiul public și cel online sunt două dintre cele mai importante platforme de manifestare a partidelor politice, dar și de comunicare externă a acestora. Discursul politic și promovarea acestuia reprezintă elemente indispensabile ale politicii moderne, iar platforma politică a devenit în ultimii ani sursa discursului de ură și instigare la discriminare atât la nivel internațional, cât și la nivel național.

În Republica Moldova, conform Asociației Promo-LEX, discursul de ură și instigare la discriminare este utilizat preponderent în context politic: 42% din 368 de cazuri înregistrate în 2018²⁷ și 54% din 835 de cazuri înregistrate în anul 2019²⁸ s-au manifestat în acest context.

Campaniile electorale reprezintă un factor catalizator al utilizării și răspândirii discursului de ură în spațiul public, în mass-media și în mediul online. Campania electorală pentru alegerile prezidențiale din 2020 a fost caracterizată de utilizarea acestui tip de discurs, Asociația Promo-LEX înregistrând 448 de cazuri, ceea ce reprezintă de 2,3 ori mai mult față de anul 2019, în timp ce în cadrul campaniilor electorale pentru alegerile parlamentare (24 februarie 2019) și alegerile locale generale (20 octombrie 2019) au fost înregistrate 190 de cazuri.

În cadrul ultimelor patru campanii electorale, concurenții electorali și politicienii au utilizat mesaje intolerante și la rândul lor au fost afectați de discursul de ură și instigare la discriminare. Doar în cadrul alegerilor prezidențiale din 2020²⁹, 376 de cazuri din totalul de 448 de cazuri înregistrate au vizat concurenții electorali și simpatizanții acestora, membrii partidelor politice și politicienii.

Intoleranța în retorica politică și electorală ia diverse forme: amenințări directe, asocieri cu evenimente și imagini negative din societate, mesaje sexiste, discurs xenofob, rasist și homofob etc., iar politicienii utilizează atât platformele TV și Radio, cât și cele online pentru a le răspândi. În cadrul alegerilor

²⁷ Asociația Promo-LEX, Raport 2018 "Discursul de ură și instigare la discriminare în spațiul public și în mass-media din Republica Moldova" (perioada de monitorizare 15.02.2018-15.08.2018).

²⁸ Asociația Promo-LEX, Raport 2019 "Discursul de ură și instigare la discriminare în spațiul public și în mass-media din Republica Moldova" (perioada de monitorizare: 11.01.2019 – 11.04.2019), Raport 2019 "Discursul de ură și instigare la discriminare în spațiul public și în mass-media din Republica Moldova" (perioada de monitorizare: 01.08.2019 – 30.11.2019).

²⁹ Asociația Promo-LEX, Raport 2020 "Discursul de ură și instigare la discriminare în spațiul public și în mass-media din Republica Moldova în cadrul campaniei electorale pentru alegerile prezidențiale din 1/15 noiembrie 2020" (perioada de monitorizare: 01.09.2020 – 30.11.2020).

prezidențiale, toți cei opt candidați au utilizat paginile de Facebook pentru a-și promova mesajele, cinci din cei opt candidați au utilizat Instagram, iar doi concurenți electorali au fost foarte activi pe canalele lor de YouTube.

În cadrul alegerilor prezidențiale din 1 (15) noiembrie 2020 și a alegerilor parlamentare anticipate din 11 iulie 2021, au fost identificate cazuri de discurs de frică, prin care s-a evitat instigarea sau justificarea urii împotriva unui grup de persoane, însă s-a urmărit amplificarea unui sentiment de frică față de anumite grupuri sociale, cum ar fi: migranții, reprezentanții altor naționalități, persoanele LGBTI etc.

Concluzii și recomandări:

Fenomenul discursului de ură continuă să fie prezent în spațiul public, în mass-media și în special în mediul online din Republica Moldova. Diversitatea formelor pe care le poate lua, precum și spațiile în care se poate manifesta, fac dificilă pe de o parte dezvoltarea unei definiții comprehensive unanim acceptate la nivel internațional, iar pe de altă parte, încadrarea juridică a acestuia.

Discursul de ură, dar și discursul de frică poate duce atât la stigmatizare, marginalizare și încălcarea drepturilor omului, cât și la acte de violență sau genocid. Astfel, impunitatea acestui tip de discurs înseamnă în primul rând dezvoltarea unui spațiu propice pentru justificarea potențialelor infracțiuni motivate de prejudecată. În al doilea rând, lipsa sancțiunilor pentru violarea limitelor libertății de exprimare, determină descreșterea numărului plângerilor/sesizărilor cu privire la discursul de ură din partea victimelor acestui tip de discurs.

Datele monitorizărilor realizate în perioada 2018-2020, atrag atenția asupra faptului că perioadele pre-electorale și electorale reprezintă contextul favorabil pentru generarea atât a discursului de ură, cât și a discursului de frică prin alimentarea emoțiilor negative, în calitate de catalizator, pentru a determina alegătorii să voteze pentru sau împotriva unui anumit candidat/candidate.

În același timp, politicienii joacă unul dintre cele mai importante roluri în recunoașterea și exprimarea promptă a mesajelor de condamnare a intoleranței și discriminării, precum și a cazurilor de discurs de ură.

Așa cum menționam anterior, uneori discursul de ură și discursul de frică ia forma știrilor false sau a celor care denaturează informația, iar la nivel național, în perioadele electorale, concurenții electorali nu au mecanisme eficiente în vederea combaterii știrilor false. De cele mai multe ori, procesele care se intențază în cazul știrilor false, se finalizează după încheierea campaniei electorale și anunțarea rezultatelor alegerilor. În acest mod, concurenții electorali pot fie

să ignore aceste tipuri de mesaje, fie să le dezmință. Ambele însă, nu au efecte asupra eforturilor de combatere sau contracarare a discursului de ură, iar un mecanism eficient de prevenire sau un mecanism de sancționare nu a fost elaborat.

Aparent, concurenții electorali folosesc aceste lacune în vederea construirii campaniei electorale pe baza alimentării fricilor sociale în vederea obținerii de beneficii electorale. Un exemplu elocvent reprezintă și modul în care concurenții electorali din cadrul campaniei pentru alegerile parlamentare anticipate din anul 2021, au reacționat la invitația Comisiei Electorale Centrale (CEC) de a semna Codul de conduită. Deși la 7 iunie 2021, CEC a propus concurenților electorali și reprezentanților mass-media semnarea Codului de conduită privind desfășurarea și reflectarea campaniei electorale la alegerile parlamentare din 11 iulie 2021³⁰, în care a fost incluse prevederi cu privire la definirea discursului de ură, nici o instituție media și 70% din concurenții electorali înscrșiși nu au semnat și nu și-au asumat respectarea Codului.

În acest mod, la nivel național sunt necesare mai multe acțiuni pentru prevenirea, combaterea și sancționarea discursului de ură, inclusiv al celui de frică. O soluție, în acest sens, ar trebui să reprezinte în primul rând definirea clară și uniformă a discursului de ură în legislația națională.

Referințe bibliografice:

1. BUYSE Antoine, Articolul *Words of Violence: "Fear Speech," or How Violent Conflict Escalation Relates to the Freedom of Expression* în *Human Rights Quarterly*, Editura Johns Hopkins University Press, Vol. 36, Nr. 4 (Noiembrie 2014);
2. STAUB Ervin, Articol "Notes on Culture of Violence, Cultures of Caring and Peace, and the Fulfillment of Basic Human Needs" în revista *Political Psychology*, vol. 24, Nr. 1, 2003, publicat de International Society of Political Psychology;
3. SAHA Punyajoy, Binny Mathew, Kiran Garimella și Animesh Mukherjee, Raportul "Short is the Road that Leads from Fear to Hate": Fear Speech in Indian WhatsApp Groups;
4. Declarația Universală a Drepturilor omului ratificată prin Hot. Parl. nr. 217-XII din 28.07.1990.
5. Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, ratificată prin Hot. Parl. nr. 1298-XIII din 24.07.1997;

³⁰ CEC, Cod de Conduită, art. 5.

6. Pactul internațional «Cu privire la drepturile civile și politice» ratificat prin Hot. Parl. nr.217-XII din 28.07.1990;
7. Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială ratificat prin Hot. Parl. nr.707-XII din 10.09.1991;
8. Recomandarea Nr. R 97 (20), 1997 cu privire la discursul de ură;
9. Comentariul General nr. 34 al ONU, CCPR/C/GC/34, 2011;
10. Constituția Republicii Moldova, publicată în Monitorul Oficial Nr. 1, 12-08-1994;
11. Codul contravențional adoptat la 24.10.2008, publicat la 17-03-2017 în Monitorul Oficial;
12. Codul penal al Republicii Moldova, adoptat prin Legea nr.985, 18.04.2002, în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.128-129/1012
13. Codul serviciilor media audiovizuale Nr. 174 din 08-11-2018, publicat în Monitorul Oficial la 12-12-2018;
14. Codul Electoral Nr. 1381 din 21-11-1997, publicat în Monitorul Oficial la 08.12.1997;
15. Legea cu privire la libertatea de exprimare nr. 64/2010, publicată în Monitorul Oficial la 09-07-2010;
16. Legea cu privire la asigurarea egalității nr. 121/2012, publicată în Monitorul Oficial la 29-05-2012;
17. Curtea Constituțională, Adresa nr. PCC-01/139e-34/5 din 13.12.2016;
18. Curtea Constituțională, Adresa nr. PCC-01/189e/597 din 10.12.2020;
19. Raport 2018 ”Discursul de ură și instigare la discriminare în spațiul public și în mass-media din Republica Moldova” (perioada de monitorizare 15.02.2018-15.08.2018).
20. Raport 2019 ”Discursul de ură și instigare la discriminare în spațiul public și în mass-media din Republica Moldova” (perioada de monitorizare: 11.01.2019 – 11.04.2019);
21. Raport 2019 ”Discursul de ură și instigare la discriminare în spațiul public și în mass-media din Republica Moldova” (perioada de monitorizare: 01.08.2019 – 30.11.2019);
22. Raport 2020 ”Discursul de ură și instigare la discriminare în spațiul public și în mass-media din Republica Moldova în cadrul campaniei electorale pentru alegerile prezidențiale din 1/15 noiembrie 2020” (perioada de monitorizare: 01.09.2020 – 30.11.2020).

CAPITOLUL V. DREPT PENAL ȘI DREPT PROCESUAL PENAL

INTERPRETAREA INFRACTIUNII DE TRATAMENT INUMAN SAU DEGRADANT [ART. 1661 ALIN. (1) C.PEN. AL REPUBLICII MOLDOVA] PRIN PRISMA JURISPRUDENȚEI CHEDO

APPROACH TO THE OFFENCE OF INHUMAN OR DEGRADING TREATMENT [ART. 1661 PAR. (1) OF THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA] IN THE LIGHT OF THE STANDARDS AND PRECEDENTS OF THE ECTHR

Radion COJOCARU,
profesor universitar, doctor în drept,
Academia Ștefan cel Mare a Ministerului Afacerilor Interne

Summary

In the given article it is analyzed the offence of inhuman or degrading treatment provided in the art. 1661 par. (1) of the Criminal Code of the Republic of Moldova in the light of the normative standards established by the ECtHR and the jurisprudence of the European Court. As a result, the criteria of the evaluation of the national normative framework were highlighted, in relation to the existing European standards and practices in the field. The pertinent conclusions made by the authors offer the possibility of the understanding of the premises of the definition and incrimination of the torture and of the inhuman or degrading treatments in the criminal legislation of the Republic of Moldova. At the same time, useful criteria were outlined, taken from the rich jurisdictional activity of the European Court that allow the correct delimitation of torture, as the most serious form of maltreatment prohibited by the art. 3 of the ECtHR, of the inhuman or degrading treatment.

Keywords: *torture, inhuman treatment, degrading treatment, offence, punishment.*

Cuvinte cheie: *tortură, tratament inuman, tratament degradant, infracțiune, pedeapsă.*

Introducere. Potrivit art. 3 al Convenției Europene a Drepturilor Omului (în continuare CEDO) se prevede: „*Nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante*”. Această dispoziție are un caracter foarte general și este cel mai scurtă normă al Convenției, conținutul căruia trebuie urmărit și interpretat prin prisma în jurisprudenței Curții europene. Interdicția prevăzută de art. 3 din CEDO poartă un caracter absolut, întrucât nici o excepție de la această dispoziție nu este permisă.

Primă obligație pe care o impune art. 3 al Convenției europene are un caracter negativ și se exprimă prin abținerea agenților statului de a aplica tratamente inumane sau degradante persoanelor aflate sub autoritatea lor. O obligație cu caracter pozitiv pusă în fața statelor-semnatare, este cea de a lua toate măsurile necesare de natură să împiedice supunerea persoanelor la tortură sau la tratamente inumane sau degradante. Printre aceste măsuri, se înscrie, fără doar și poate crearea unui cadru incriminator național eficient de prevenire a torturii și a tratamentelor inumane, care ar asigura pedepsirea persoanelor ce se fac responsabile de aplicarea unor asemenea tratamente.

Opinii și discuții. În vederea asigurarea obligației pozitive de incriminare și pedepsire a actelor de tortură, la art. 166¹ C.pen. al R. Moldova este prevăzută răspunderea penală pentru fapta de *tortură, tratament inuman sau degradant*. Din punct de vedere al tehnicii legislative acest articol este structurat pe patru alineate, la care este prevăzută răspunderea penală pentru două infracțiuni distincte:

1. *Tratament inuman sau degradant* (art. 166¹ alin. (1) C.pen.);
2. *Tortură* (art. 166¹ alin. (1) C.pen.).

Constituie *tratament inuman sau degradant* (art. 166¹ alin. (1) C.pen.) cauzarea intenționată a unei dureri sau a unei suferinței fizice ori psihice, care reprezintă tratament inuman ori degradant, de către o persoană publică sau de către o persoană care, de facto, exercită atribuțiile unei autorități publice, sau de către orice altă persoană care acționează cu titlu oficial sau cu consimțământul expres ori tacit al unei asemenea persoane. La alin. (2) al art. 166¹ C.pen. sunt prevăzute următoarele forme agravante ale infracțiunii: a) cu bună știință asupra unui minor sau asupra unei femei gravide ori profitând de starea de neputință cunoscută sau evidentă a victimei, care se datorează vârstei înaintate, bolii, dizabilității ori altui factor; b) asupra a două sau a mai multor persoane; c) de două sau de mai multe persoane; d) prin folosirea armei, instrumentelor speciale sau a altor obiecte adaptate acestui scop; e) de o persoană cu funcție de răspundere sau de o persoană cu funcție de demni-

tate publică; f) care din imprudență au cauzat o vătămare gravă sau medie integrității corporale sau sănătății; g) care din imprudență au cauzat decesul persoanei sau sinuciderea acesteia.

Reprezintă *tortură* [art. 166¹ alin. (3) C.pen.] orice faptă intenționată prin care se provoacă unei persoane o durere sau suferințe fizice sau psihice puternice cu scopul de a obține de la această persoană sau de la o persoană terță informații sau mărturisiri, de a o pedepsi pentru un act pe care aceasta sau o terță persoană l-a comis ori este bănuită că l-a comis, de a o intimida sau de a exercita presiune asupra ei sau asupra unei terțe persoane, sau din orice alt motiv, bazat pe o formă de discriminare, oricare ar fi ea, atunci când o asemenea durere sau suferință este provocată de către o persoană publică sau de către o persoană care, de facto, exercită atribuțiile unei autorități publice, sau de către orice altă persoană care acționează cu titlu oficial sau cu consimțământul expres sau tacit al unei asemenea persoane. La alin. (4) al art. 166¹ C.pen. sunt prevăzute următoarele forme agravante ale infracțiunii: a) cu bună știință asupra unui minor sau asupra unei femei gravide ori profitând de starea de neputință cunoscută sau evidentă a victimei, care se datorează vârstei înaintate, bolii, dizabilității ori altui factor; b) asupra a două sau a mai multor persoane; c) de două sau de mai multe persoane; d) prin folosirea armei, instrumentelor speciale sau a altor obiecte adaptate acestui scop; e) săvârșite de o persoană cu funcție de răspundere sau de o persoană cu funcție de demnitate publică; f) care din imprudență au cauzat o vătămare gravă sau medie integrității corporale sau sănătății; g) care din imprudență au cauzat decesul persoanei sau sinuciderea acesteia.

Formularea normei de incriminare a torturii și a tratamentelor inumane sau degradante la art. 166¹ C.pen. al R. Moldova a fost în mare parte influențată de interpretările jurisprudenței CtEDO existentă în materia art. 3 din Convenția europeană. Plecând de la aceste premise corecta interpretare și aplicare a normei urmează a fi făcută în acord principiile și hotărârile pronunțate de Curtea europeană.

O primă premisă ce urmează a fi luată în considerație este scopul art. 3 din CEDO, care-l constituie *apărarea integrității fizice și morale a persoanei, precum și demnitatea ei*. Această interpretare a stat la baza descrierii faptei de tortură la Capitolul III din partea specială a C.pen., intitulat *Infracțiuni contra libertății, cinstei și demnității persoanei*. Prin incriminarea torturii, tratamentelor inumane sau degradante trebuie să se urmărească în principal protejarea relațiilor sociale privitoare la personalitatea umană și nu a relațiilor sociale de altă natură, precum ar fi cele referitoare la înfăptuirea actului de justiție.

Prin urmare, poziționarea faptei de tortură în Capitolul III al Părții speciale a C.pen. se află în acord cu sensul pe care îl are art. 3 al Convenției europene, adică protejarea demnității umane.

În virtutea rațiunilor sus-menționate, textul art. 3 al CEDO poate sta la baza descifrării conținutului obiectul juridic principal al infracțiunii de tortură, tratament inuman sau degradant (art. 166¹ C.pen.), care îl formează relațiile sociale referitoare la protejarea demnității persoanei. Acest lucru reiese fără doar și poate din esența și destinația juridică a art. 3 din CEDO.

Tortura reprezintă cea mai gravă formă de maltratare interzisă de art. 3 din Convenția europeană. Demnitatea umană însă, poate fi încălcată și prin acte de violență fizică sau psihică, care nu ating pragul de gravitate al torturii. Acestea pot fi calificate ca tratamente inumane sau degradante.

Situația este valabilă și pentru norma incriminatoare statuată la art. 166¹ C.pen. Dacă nu este îndeplinită cerința de gravitate a torturii [art. 166¹ alin. (3) C.pen.], sub forma provocării unei suferințe psihice sau fizice **puternice** victimei, fapta de maltratare va cădea sub incidența alin. (1) al aceluiași articol, cu condiția că sunt întrunite și celelalte semne constitutive ale infracțiunii de tratament inuman sau degradant.

Jurisprudența CtEDO evidențiază două praguri de gravitate care caracterizează tratamentele inumane sau degradante: pragul minim și pragul maxim. *Pragul maxim* este atins atunci când victimei i se provocă o suferință fizică sau psihică **puternică** sau **deosebită** aferentă torturii. *Pragul minim* de gravitate nu este atins atunci când actul săvârșit asupra victimei constituie o simplă brutalitate, insuficientă pentru a aduce o ingerință textului art. 3 din Convenție.

La evaluarea pragurilor de gravitate a maltratării Curtea se conduce de mai mulți circumstanțe și împrejurări: contextul în care este săvârșită, durata tratamentului aplicat, efectele fizice sau psihice asupra victimei (adică dauna efectiv produsă), metoda de săvârșite, sexul, vârsta, starea de sănătate etc. Aceste circumstanțe și împrejurări v-or fi evaluate în cumul sau fiecare în parte.

Având în vedere caracterul evolutiv al Convenției, ca instrument juridic ce urmează a fi interpretat în lumina condițiilor de viață actuale, nu este exclusă posibilitatea ca anumite fapte calificate cândva ca *tratamente inumane și degradante* și nu ca *tortură*, ar putea primi o calificare diferită în viitor. După cum a concluzionat Curtea: *nivelul crescând de exigență în materia protecției drepturilor omului și a libertăților fundamentale implică, paralel și ineluctabil, o și mai mare fermitate în aprecierea atingerilor aduse unor valori fundamentale ale unei societăți democratice*¹.

¹ Hotărârea CtEDO din 5.04.1978, Tyrer c. Marea Britanie.

CEDO nu dă o noțiune a tratamentelor inumane sau a tratamentelor degradante. Aceste noțiuni, însă pot fi desprinse din hotărârile Curții europene adoptate pe cauze concrete. Tratamentele inumane au fost definite de ca fiind *acele acte prin care se provoacă victimei leziuni sau suferințe fizice și morale, susceptibile de a produce tulburări psihice*. Prejudiciul provocat poate fi atât corporal (fizic) sau psihic (mintal). Important este ca actul de maltratare să nu fie săvârșit cu intenția de a provoca suferințe intense victimei, care după cum s-a menționat anterior sunt de domeniul torturii. În același timp, prejudiciul trebuie să atingă pragul minim de gravitate susceptibil de a leza textul art. 3 din Convenție și trebuie să fie săvârșit de către agenții statului sau prin tolerarea de către aceștia.

De către Curte au fost identificate următoarele situații de neatingere al pragului minim de încălcare a art. 3 din CEDO: persoanei nu i s-a creat condiții de a se consulta cu un anumit medic specialist, atunci când se putea asigura un tratament medical apropiat și în alte condiții²; administrarea forțată de medicamente specifice unui bolnav mintal internat într-o clinică psihiatrică, sub control judiciar³; interogatoriul luat unui copil cu vârsta de 10 ani care nu l-a afectat cu nimic⁴; obligarea supunerii la recoltarea unor probe biologice în cadrul unui program împotriva toxicomaniei⁵; declanșarea urmării penale pentru sustragerea de la obligația de a îndeplini serviciul militar⁶; imposibilitatea unei persoane de a beneficia de liberare condiționată, ca urmare a schimbării practicii în materie⁷ etc.

În același sens poate fi invocat și cazul Brega c. Moldovei: Guvernul a motivat precum că ofițerii de poliție doar au îmbrâncit camera de luat vederi a reclamantului dar nu l-au lovit. Curtea a stabilit că agresiunea fizică nu era de natură să provoace dureri fizice, dar mai degrabă a fost un act de intimidare⁸.

Plecând de la aceste interpretări, dacă nu este atins nivelul minim de severitate, faptele de intimidare și agresare nu vor putea fi calificate în baza art. 166¹ alin. (1) C.pen. nici din punct de vedere al dreptului penal intern. Este posibilă însă intervenția legii penale sub aspectul altor calificări juridice, atunci când fapta întrunește semnele unei alte componente de infracțiune: violarea de

² Hotărârea CtEDO din 14 iulie 1977, X și Y c. Suediei

³ Hotărârea CtEDO din 2 martie 1983, X c. Danemaricii

⁴ Hotărârea CtEDO din 19.03.1981, X c. Republicii Federative Germane.

⁵ Hotărârea CtEDO din 22.02.1995, X c Suediei.

⁶ Hotărârea CtEDO din 12.01.1991, X. c. Turciei.

⁷ Hotărârea CtEDO din 3.03.1986, Hogben c Marii Britanii.

⁸ Hotărârea CtEDO din 20.04.2010, Brega c. Moldovei.

domiciliu (art. 179 C.pen.); abuzul de putere sau abuzul de serviciu (art. 326 C.pen.); exces de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu (art. 327 C.pen.); neglijență (art. 329 C.pen.) etc.

Nivelul minim de severitate a fost atins în următoarele situații constatate de Curtea europeană:

a. Curtea a considerat tratamentul ca fiind „inuman”, deoarece *inter alia* acesta a fost premeditat, a fost aplicat ore în șir și a cauzat fie leziuni corporale, fie suferințe fizice sau psihice⁹

b. Folosirea forței fizice asupra unei persoane private de libertate, atunci când acest lucru nu este strict necesar prin raportare la comportamentul acelei persoane, este de natură să aducă atingere demnității umane și constituie, în principiu, o încălcare a dreptului garantat de art. 3¹⁰;

c. Lipsa de reacție din partea autorităților de a da curs cererii reclamantei, care a asistat la reținerea fiului ei de către forțele de ordine, de a i se da informații cu privire la soarta acestuia, dispărut după data ridicării incriminate, a menținut-o într-o stare de profundă neliniște și disperare, ceea ce constituie un tratament inuman, în sensul art. 3 Convenție¹¹ ;

d. Amenințarea reală și serioasă cu tortura, fără ca acesta să fi fost dusă la împlinire, poate constitui cel puțin un tratament inuman interzis de Convenție¹²;

e. Reclamantul a fost condamnat la moarte și a suportat consecințele acestei condamnări mai mult de 3 ani, stabilite de către instanță în cadrul unui proces inechitabil. În aceste împrejurări Curtea a conchis că faptul de a pronunța pedeapsa cu moartea împotriva reclamantului, ca urmare a unui proces inechitabil, reprezintă un tratament inuman¹³ .

Tratamentul degradant ca și cel inuman nu este definit de Convenția europeană sau de vreun alt act juridic de vocație internațională. În activitatea de aplicare a art. 3 din Convenția europeană, Curtea a dat mai multe interpretări expresiei de *tratament degradant*. De exemplu, un tratament este *degradant* atunci când creează victimei sentimente de teamă, de neliniște și de inferioritate, de natură a o umili, a o înjosi și, eventual, de a-i înfrânge astfel rezistența fizică și morală¹⁴ .

⁹ Hotărârea CtEDO din 26.10.2000, Kudla c. Poland.

¹⁰ Hotărârea CtEDO din 4.12.1995, Ribitsch c. Austriei.

¹¹ Hotărârea CtEDO din 25.05.1998, Kurt c. Turciei.

¹² Hotărârea CtEDO din 25.05.1998, Kurt c. Turciei.

¹³ Hotărârea CtEDO din 12.03.2003 Ocalan c. Turciei.

¹⁴ Hotărârea CtEDO din 16.12.1999 V. c Marii Britanii.

În același sens, tratamentul este considerat a fi „degradant”, în sensul art. 3 din Convenție atunci când umilește sau demoralizează o persoană, demonstrând lipsa de respect sau diminuarea demnității sale umane, sau atunci când provoacă sentimente de frică, suferință sau inferioritate de a distruge rezistența morală și fizică a unei persoane.

Tratamentul degradant capătă cel mai des forma unei presiuni psihice și respectiv provoacă o suferință psihică. Pentru calificarea tratamentului degradant în jurisprudența ChEDO nu este necesar ca situația umilitoare să devină publică, adică să fie cunoscută și de alte persoane. Este suficient ca victima să apară umilită în propriei ei ochi. Totodată caracterul public al umilinței va fi unul pertinent în aprecierea gradului de suferință provocat victimei.

Ca și în cazul tratamentului inuman este obligatoriu ca dauna, de regulă psihică a tratamentul degradant, să treacă de pragul minim de gravitate cerut prin Convenție. Curtea europeană nu a reținut pragul minim al tratamentului degradant în următoarele situații: obligației impuse de judecătorul penal unei persoane de a se supune unei expertize psihiatrice, chiar dacă acesta presupune un anumit dubiu al judecătorului față de starea sa de sănătate mintală¹⁵; refuzul spitalului de a remite reclamantului, potențial tată, fătul avortat spre al înhuma¹⁶; invocarea condițiilor precare de existență de către străinul aflat pe teritoriul unui stat, aflat în imposibilitatea legală de a exercita o activitate profesională¹⁷; cu referire la măsurile de constrângere, cum ar fi încătușarea, acestea nu generează, în mod normal, o problemă în temeiul Articolului 3 din Convenție („tratament degradant”) în cazul în care măsura a fost impusă în legătură cu arestul sau detenția legală și nu implică utilizarea forței, sau expunerea publică, depășind, ceea ce este în mod rezonabil considerat necesar, în aceste circumstanțe. În acest sens, este important, de exemplu, să se stabilească dacă există motive să se creadă că persoana respectivă s-ar opune arestării sau s-ar eschiva, ar provoca vătămare sau prejudiciu sau va distruge probele¹⁸.

Cu titlu de exemplu, Curtea europeană a reținut tratamentul degradant în următoarele situații:

a. Reclamantul a fost reținut abuziv și plasat în detenție pentru patruzeci și opt de ore. În timpul detenției reclamantul a suferit un acces de colici renale, o situație care, deși nu pune în pericol viața, provoacă, de obicei, dureri extreme.

¹⁵ Hotărârea CtEDO din 15.09.1992, H. c. Norvegiei.

¹⁶ Hotărârea CtEDO din 7.05.1992, X. c Republicii Federative Germane.

¹⁷ Hotărârea CtEDO din 12.10.1994, X. c Franței.

¹⁸ Hotărârea CtEDO din 16.12.1997, Raninen c. Finlandei;

În ciuda cererii reclamantului de a fi consultat de un medic, în seara zilei de 10 mai 2008, un medic a fost chemat doar a doua zi dimineața, cu doisprezece ore mai târziu. În plus, pe tot parcursul detenției sale, reclamantului i-a fost frig, temperatura în celula a fost de aproximativ paisprezece grade și el era îmbrăcat în haine ușoare și nu i-a fost dat nici un așternut. Guvernul a declarat că, având în vedere durata scurtă de detenție, gradul de severitate solicitat de art. 3 nu a fost atins. Curtea nu este convinsă de acest lucru, în special atunci când analizează cumulativ toate circumstanțele expuse mai sus și suplimentar ținând cont de starea de sănătate a reclamantului la momentul respectiv. Curtea consideră că tratamentul aplicat reclamantului ar putea fi calificat cel puțin drept fiind unul degradant. În consecință, a existat o violare a art. 3 al Convenției¹⁹ ;

b. Omisiunea de a asigura asistență medicală de bază reclamantului atunci când acesta, în mod clar, a necesitat-o și a solicitat-o, la fel ca și refuzul de a permite o asistență medicală specializată independentă, împreună cu alte forme de umilire, așa precum s-a notat în paragraful 88 de mai sus, au constituit tratament degradant în sensul articolului 3 al Convenției²⁰;

c. Ținând cont de condițiile severe din celulă, de lipsa plimbărilor la aer liber, de asigurarea inadecvată cu hrană și de faptul că reclamantul a fost deținut în aceste condiții timp de treizeci și șapte de zile, Curtea consideră că suferințele pe care el le-a îndurat au depășit nivelul inevitabil inerent detenției și a atins nivelul de severitate contrar articolului 3 al Convenției²¹.

d. Curtea concluzionează că reclamantul a fost sancționat prin faptul că a fost încătușat de fiecare dată când ieșea din celulă (în plus, pentru o perioadă nespecificată), în absența oricăror acuzații sau dovezi că acesta a reprezentat un risc pentru sănătate sau securitate, aparent pentru măsuri punitive și preventive și pe baza unei ordonanțe care a extins limitele dispoziției legale care permite o astfel de măsură. El s-ar fi simțit astfel pedepsit în mod nedrept și disproporționat, ceea ce a făcut ca apariția sa zilnică în cătușe în fața altor deținuți să fi fost aparent în detrimentul demnității sale umane. Din aceste motive, Curtea consideră că reclamantul a fost supus „tratamentului degradant” în sensul Articolului 3 din Convenție²²;

e. Curtea a constatat că reclamantul poartă un picior protetic. Ea amintește că, atunci când autoritățile naționale decid să plaseze sau să rețină o persoană

¹⁹ Hotărârea CtEDO din 20.04.2010, Brega c. Moldovei.

²⁰ Hotărârea CtEDO din 4.10.2005, Șarban c. Moldovei.

²¹ Ibidem

²² Hotărârea CtEDO din 29.05.2018, Goruncov c. Moldovei.

cu handicap, ele trebuie să vegheze cu o rigoare deosebită ca condițiile de detenție să satisfacă nevoile specifice de handicap. În acest caz, Curtea i-a act de decizia judecătorului de instrucțiune, care a considerat că lipsa cuvei în toaleta din închisoare a împiedicat reclamantul, având în vedere faptul că aceasta nu putea sta ghemuit, să-și satisfacă nevoile sale în condiții non-degradante. Judecătorul în cauză a menționat de asemenea că reclamantul nu-a putut spăla în condiții adecvate, din cauza absenței unui scaun sau a altor suporturi în dusurile din această închisoare. Aceste elemente sunt suficiente Curții pentru ca să concluzioneze că condițiile de detenție suferite de reclamant au depășit nivelul de severitate cerut de articolul 3 al Convenției²³ ;

f. Recrutarea reclamantului ca militar în termen la vârsta de 71 de ani, fără dispunerea unor măsuri specifice de protejare ori de atenuare a dificultăților îndeplinirii obligațiilor de instrucție militară, fiind constrâns să participe la antrenamente efectuate de recruți mult mai tineri decât el, au constituit o experiență deosebit de dureroasă și i-au adus atingere demnității sale. Această situație a fost de natură să creeze reclamantului o suferință mergând dincolo de ceea ce ar însemna pentru o persoană constrângerea la a îndeplini serviciul militar și a constituit în sine, un tratament degradant în sensul art. 3 din Convenție²⁴;

g. Legarea de cătușe de patul de spital a deținutului bolnav de cancer și slăbit fizic, pe timpul unor ședințe de chimioterapie, în cadrul tratamentului acestei boli, a fost considerată de către Curte ca disproporționată prin raportare la condițiile normale de securitate ce se impun într-o asemenea situație²⁵.

Concluzii. În baza celor sus menționate putem desprinde două concluzii pertinente pentru aplicarea răspunderii în materie penală pentru fapta de tortură, tratament inuman sau degradant (art. 166¹ C.pen.):

1. la încadrarea juridică, aprecierea unei maltratări fizice sau psihice ca *tortură* (art. 166¹ alin. (1) C.pen.) sau ca *tratament inuman sau degradant* (art. 166¹ alin. (3) C.pen.) urmează a fi făcută în baza pragurilor de gravitate instituite de Curtea europeană. Din această perspectivă considerăm că pentru asigurarea legalității actului de justiție în materie penală și conformitatea acestuia cu jurisprudența ChEDO, la pronunțarea sentinței, în partea descriptivă a acesteia (art. 394 alin. (1) C.pr.pen.), instanțele de judecată naționale trebuie să argumenteze gravitatea urmării sub forma suferinței fizice sau psihice și criteriile pe care se bazează o asemenea constatare. Din moment ce Curtea

²³ Hotărârea CtEDO din 15.09.2015, Șişanov c. c. Moldovei

²⁴ Hotărârea CtEDO din 4.03.2008, Toştan c. Turciei.

²⁵ Hotărârea CtEDO din 14.11.2003, Mouisel c. Franței

europăeană argumentează calificarea și aprecierea maltratării fie ca tortură, fie ca tratament inuman sau degradant, apriori ar trebui ca și instanțele de judecată naționale să facă o asemenea diferențiere.

2. gravitatea *suferinței fizice sau psihice* reprezintă un semn calificativ circumstanțial cu caracter estimativ al torturii și al tratamentului inuman sau degradant, ce urmează a fi stabilit minuțios de către organele de drept, prin luarea în calcul, pe de o parte, a hotărârilor pronunțate de Curtea europeană, iar pe de altă parte, a criteriilor enunțate de către aceasta.

Referințe bibliografice:

1. Hotărârea CtEDO din 5.04.1978, Tyrer c. Marea Britanie.
2. Hotărârea CtEDO din 14 iulie 1977, X și Y c. Suediei.
3. Hotărârea CtEDO din 2 martie 1983, X c. Danemaricii.
4. Hotărârea CtEDO din 19.03.1981, X c. Republicii Federative Germane.
5. Hotărârea CtEDO din 22.02.1995, X c Suediei.
6. Hotărârea CtEDO din 12.01.1991, X. c. Turciei.
7. Hotărârea CtEDO din 3.03.1986, Hogben c Marii Britanii.
8. Hotărârea CtEDO din 20.04.2010, Brega c. Moldovei.
9. Hotărârea CtEDO din 26.10.2000, Kudla c. Poland.
10. Hotărârea CtEDO din 4.12.1995, Ribitsch c. Austriei.
11. Hotărârea CtEDO din 25.05.1998, Kurt c. Turciei.
12. Hotărâre CtEDO din 2.03.1998, Campell și Cosans c. Marii Britanii.
13. Hotărârea CtEDO din 12.03.2003 Ocalan c. Turciei.
14. Hotărârea CtEDO din 16.12.1999 V. c Marii Britanii.
15. Hotărârea CtEDO din 15.09.1992, H. c. Norvegiei.
16. Hotărârea CtEDO din 7.05.1992, X. c Republicii Federative Germane.
17. Hotărârea CtEDO din 12.10.1994, X. c Franței.
18. Hotărârea CtEDO din 16.12.1997, Raninen c. Finlandei;
19. Hotărârea CtEDO din 4.10.2005, Șarban c. Moldovei.
20. Hotărârea CtEDO din 29.05.2018, Goruncov c. Moldovei.
21. Hotărârea CtEDO din 15.09.2015, Șișanov c. c. Moldovei.
22. Hotărârea CtEDO din 4.03.2008, Toștan c. Turciei.
23. Hotărâre CtEDO din 14.11.2003, Mouisel c. Franței

PROCEDURA AUDIERII MARTORILOR ȘI VICTIMELOR ÎN CONDIȚII SPECIALE LA FAZA URMĂRIII PENALE

PROCEDURE FOR HEARING WITNESSES AND VICTIMS IN SPECIAL CONDITIONS AT THE CRIMINAL PROSECUTION PHASE

Tudor OSOIANU,
profesor universitar, doctor în drept,
Institutul de Cercetări Juridic, Politice și Sociologice

Dinu OSTAVCIUC,
conferențiar universitar, doctor în drept,
Institutul de Cercetări Juridic, Politice și Sociologice

Summary

However, there are situations where witnesses and victims may be blackmailed into failing to testify against the suspect or accused person, may be threatened with a change in their statements, or various actions may be taken against them, leading to their own insecurity and may therefore endanger life, health, bodily integrity, morals, etc. of these participants. In the same vein, we will mention the cases when, due to the statements of witnesses, victims or injured parties, not only them, but also those close to them or even their property may suffer. Respectively, the state is obliged to intervene to create security for these participants in the criminal process.

Key-words: *witnesses, victims, statements, investigating judge,*

Cuvinte-cheie: *martori, victimime, declarații, judecător de instrucție*

Considerații introductive.

Declarațiile în procesul penal au o importanță deosebită, deoarece acestea relevează circumstanțele cazului, modul în care au luat cunoștințe despre cele declarate, și starea pe care au avut-o, consecințele suportate de pe urma comiterii infracțiunii, precum și alte aspecte ce denotă per ansamblu starea lucrurilor legate de fapta criminală și urmările ei prejudiciabile.

Un rol aparte îl au declarațiile făcute de către martori, victime și părțile vătămate. Declarațiile acestora pot fi considerate cele mai credule, deoarece

acești participanți poartă răspunderea penală pentru declarațiile false sau refuzul de a da declarații.

Martorii, victimele și părțile vătămate sunt audiate potrivit normelor generale de către organul de urmărire penală sau procuror, fiindu-le garantate drepturile procesuale.

Există însă situații când participanții vizați pot fi șantajați pentru a nu depune declarații împotriva bănuțitului sau învinuitului, pot fi amenințați privitor la schimbarea declarațiilor sau în privința lor pot fi manifestate diferite acțiuni, care prin sine duc la nesiguranța acestora și, prin urmare, pot pune în pericol viața, sănătatea, integritatea corporală, morală etc. a acestor participanți. În aceeași ordine de idei, vom menționa și cazurile când datorită declarațiilor martorilor, victimelor sau părților vătămate pot suferi nu doar aceștia, dar și persoanele apropiate sau chiar și proprietatea lor. Respectiv, statul este obligat să intervină pentru a le crea o siguranță acestor părți.

Totodată, pot exista situații în care unul din furnizorii de declarații nu pot participa la audieri pe tot parcursul procesului penal, din diferite motive obiective, de exemplu, stabilirea traiului peste hotarele țării, fie plecarea acesteia pe o perioadă îndelungată din țară sau în cazul unei maladii grave, care pune în pericol viața martorului, victimei sau a părții vătămate. În aceste cazuri, la fel este necesară reacția statului pentru a găsi remedii în vederea administrării probelor, prin audierea persoanelor respective și a asigura că aceste declarații vor servi în calitate de probe ce pot fi puse la baza sentinței.

Într-o altă ordine de idei, menționăm faptul că atunci când se verifică o probă după utilitatea, relevanța și concludența ei, sunt necesare a fi respectate drepturile tuturor părților în cadrul procesului penal. Cu alte cuvinte, atunci când ne referim la victimele (părțile vătămate) și martorii unei infracțiuni din categoriile enunțate *supra*, se prezumă că aceștia pot fi uneori audiați doar o singură dată. Respectiv, cum se va proceda în cazul în care cealaltă parte (bănuțitul, învinuitul și apărătorii acestora) vor fi lipsiți de dreptul de a adresa întrebări sau de a avea alte posibilități de apărare? Atunci când aceste aspecte nu vor fi respectate, vom fi în fața unei încălcări a dreptului la un proces echitabil în virtutea art. 6 CEDO, iar datele de fapt administrate nu vor fi admisibile pentru a fundamenta o sentință de condamnare.

Dispozițiile art. 389 alin.(2) CPP nu admit ca sentința de condamnare să fie bazată în mod exclusiv ori în principal pe declarațiile martorilor depuse

în timpul urmăririi penale și citite în instanța de judecată în absența lor.¹ Am putea spune că declarațiile martorului în instanța de judecată au „preponderență” în raport cu cele date în cadrul urmăririi penale. Atât legislația procesuală cât și jurisprudența CtEDO confirmă acest fapt.

În cauza Mititelu și Antonovici c. Moldovei, CtEDO a ajuns la concluzia că reclamanților le-a fost limitat dreptul de a audia martorul A.B., declarațiile cărui au jucat un rol decisiv în condamnarea lor. Prin urmare, reclamanții nu au avut parte de un proces echitabil și a avut loc o încălcare a art. 6 par. 1 din Convenție.²

„Superioritatea” declarațiilor făcute în fața unei instanțe în raport cu cele din cadrul urmăririi penale se „datorează”, faptului că în instanța de judecată sunt asigurate drepturile și posibilitățile egale în administrea probelor propuse de acuzare și apărare. În acest caz, instanța de judecată urmărește permanent „ca părțile să lupte cu aceeași armă.”

Prin urmare, munca depusă, timpul și mijloacele utilizate de organul de urmărire penală vor fi inefective și vor genera încălcări de procedură, care ar afecta eficiența investigațiilor penale.

În conformitate cu prevederile art. 101 alin. (4) CPP, instanța de judecată este obligată să pună la baza hotărârii sale numai acele probe la a căror

¹ „Instanța de fond a tras concluzia de vinovăție bazându-se în exclusivitate pe depozițiile victimei A.P. și ale martorilor V.U. și A.C., depuse de aceștia în procesul urmăririi penale și citite în instanță. Art.389 alin.(2) CPP stipulează că sentința de condamnare nu poate fi bazată pe presupuneri sau, în mod exclusiv ori în principal, pe declarațiilor depuse în timpul urmăririi penale și citite în instanța de judecată în absența declaranților. Din materialele dosarului rezultă că A.C. se afla într-o mânăstire din Ucraina, iar V.U. și A.P. erau arestați în legătură cu tragerea lor la răspundere penală. Disponând de o astfel de informație, procurorii participanți la proces în prima instanță și în instanța de apel nu au insistat asupra verificării acestor fapte și asupra necesității aducerii acestor persoane în ședință pentru a fi interogate în calitate de victimă și martori în baza prevederilor art.53 alin.(1) pct.1 CPP. Acestea fiind circumstanțele, decizia instanței de apel s-a considerat legală și întemeiată.” DCP CSJ nr.1ro-283/2004 din 30.01.2004. În: Buletinul CSJ a RM, 2004, nr.3, p. 12.

² DCPL CSJ din 17.12.2020, dos. nr. 1rh-6/20. disponibilă: jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=17660 (accesat: 21.11.2021) CtEDO „a stabilit, că declarațiile făcute de A.B. în fața autorităților germane au fost singurele dovezi în baza cărora reclamanții au fost găsiți vinovați și condamnați de către instanțele naționale. Restul probelor la care a făcut referință Guvernul sunt dovezi indirecte care nu puteau determina în mod direct condamnarea reclamanților. Totodată, Înalta Curte a constatat, că autoritățile naționale nu au întreprins toate eforturile rezonabile pentru a asigura prezența martorului A.B. la procesul de judecată. Curtea de Apel și Curtea Supremă de Justiție au omis să examineze fiabilitatea declarațiilor lui A.B.”; A se vedea: Hot. CtEDO Mititelu și Antonovici c. Moldovei din 02.07.2019 (§..20), disponibilă: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-194239> (accesat: 28. 10. 2021).

cercetare au avut acces toate părțile în egală măsură și să motiveze în hotărâre admisibilitatea sau inadmisibilitatea tuturor probelor administrate.³

Datorită acestor deziderate, legea procesuală penală a reglementat procedura, în care sunt garantate părților suficiente remedii în vederea respectării drepturilor. Legislativul a găsit posibilitatea de a obține aceste probe prin intermediul instanțelor de judecată, reprezentate de judecătorul de instrucție, astfel încât, doar în fața instanței aceste drepturi pot fi garantate, iar proba obținută prin audiere să fie pusă la baza sentinței, evitând audierea martorului sau părții vătămate la faza judecării cauzei penale (în acest caz, declarațiile acestora vor fi date doar citirii).

Prin urmare, potrivit art. 109 alin. (3) CPP, „În cazul în care prezența martorului la judecarea cauzei va fi imposibilă din motivul plecării lui peste hotarele țării sau din alte motive întemeiate, precum și pentru a reduce sau a exclude supunerea martorului unui vădit pericol sau pentru a reduce revictimizarea martorului, procurorul poate solicita audierea acestuia de către judecătorul de instrucție, cu asigurarea posibilității bănuितului, învinuitului, apărătorului acestuia, părții vătămate și procurorului de a pune întrebări martorului audiat.”

Din analiza normei vizate este evident faptul că în situații specifice, procurorul poate solicita audierea unor categorii de martori de către judecătorul de instrucție. Legea procesuală penală nu indică în concret actul prin care procurorul poate solicita efectuarea acestei acțiuni procesuale. În opinia noastră, ținând cont de regulile ordinare ale cerințelor de adresare către judecătorul de instrucție, procurorul va solicita audierea acestor categorii de martori printr-un demers motivat.

Demersul respectiv, după cum am menționat, trebuie să fie unul motivat în sensul oportunității audierii martorilor de către judecătorul de instrucție. În caz contrar, audierea respectivă va fi efectuată de către procuror sau organul de urmărire penală.

³ „Din materialele cauzei, rezultă că martorul R.D. nu a fost prezent la nici o ședință de judecată, iar procurorul, a înaintat un demers instanței de fond, prin care a solicitat să fie date citirii declarațiile martorului R.D. Instanța de fond a respins acest demers pe motiv că nu a avut loc confruntarea potrivit ordinii prevăzute la art.109-110 CPP (f.d. 38-39. vol.II). În sentința de condamnare, au fost reținute drept probe declarațiile martorului R.D. consemnate în procesul-verbal de audiere a martorului din 15.09.2012 (f.d.123, 123, vol.II). Instanța de apel, fără a verifica proba nominalizată (f.d.226, vol.II), a reținut procesul-verbal de audiere a martorului R.D. din 15.09.2012, care, în coroborare cu alte probe, au contribuit la demonstrarea vinovăției inculpatului.” Extras DCP CSJ a RM din 21.10.2014, dos. nr. 1ra-1546/2014. În: Buletinul CSJ a RM, 2014, nr.12 p. 24.

Legea procesual-penală nu reglementează conținutul actului de sesizare (solicitare) a instanței privitor la audierea martorilor de către judecătorul de instrucție. Suntem de părerea că demersul respectiv trebuie să conțină următoarele date: instanța de judecată în adresa căreia este înaintat demersul; data și locul întocmirii; numele, prenumele și calitatea persoanei care înaintează demersul; fapta penală (fabula); prevederile legale în care aceasta se încadrează și pedeapsa prevăzută de lege pentru infracțiunea săvârșită; calitatea persoanei care urmează a fi audiată; temeiurile ce dictează audierea persoanei de către judecătorul de instrucție; temeiul legal al emiterii demersului și semnătura celui care l-a întocmit. În același timp, la demers se vor anexa toate materialele și probele care confirmă temeiurile pentru audierea persoanei. De exemplu, în cazul în care martorul pleacă peste hotare se vor anexa copia biletelor de plecare, fie confirmarea plecării sale pentru stabilirea locului permanent de trai în afara Republicii Moldova etc. În cazul în care există pericol pentru martor, se vor anexa probele ce dictează pericolul vădit (declarațiile unor participanți la proces, rapoartele ofițerilor de investigații, rezultatele unor măsuri speciale de investigații și altele).

O altă problemă constatată ține de termenul de înaintare a demersului, precum și termenul de examinare a acestuia de către judecătorul de instrucție. Legea procesuală penală nu indică aceste termene, ceea ce, în opinia noastră, duce uneori la neaudierea martorilor din motivul că aceștia deja au plecat peste hotare, fie poate duce la influențarea martorilor, iar ca urmare declarațiile acestora pot defavoriza calitatea investigațiilor ș.a.

De aceea, considerăm potrivit a modifica și completa normele de procedură penală, astfel încât să stabilească termeni concreți în acest sens. Or, stabilirea unui termen responsabilizează părțile în proces și, într-un final, acordă garanții efective (de exemplu, netergiversarea urmăririi penale, administrarea la timp a probelor etc.).

Din considerentele menționate *supra*, evaluând acțiunea respectivă una de urgență și care nu suferă amânare, termenele restrânse trebuie stabilite potrivit procedurii de examinare a demersului privind aplicarea măsurilor de protecție.

În corespundere cu prevederile art. 109 alin. (3/1) CPP, „*Bănuitul, învinutul sau partea vătămată poate solicita procurorului audierea martorului în condițiile alin. (3). Refuzul procurorului de a audia martorul se contestă la judecătorul de instrucție, care, în cazul constatării temeiniciei plîngerii, va audia martorul în condițiile alin. (3).*”

Observăm că dreptul de a solicita audierea unor martori de către judecătorul de instrucție îl au și bănuitul, învinuitul și partea vătămată. În acest fel, considerăm că legislația procesuală penală acordă suficiente garanții pentru respectarea dreptului la un proces echitabil, în virtutea art. 6 CEDO, acordând drepturi egale în vederea administrării probelor.

În practică pot apărea situații în care prezența victimei sau a părții vătămate să fie imposibilă din motivul plecării acestora peste hotarele țării sau din alte motive întemeiate (de exemplu, boală gravă). Cum vom proceda cu ele odată ce legea ne vorbește despre posibilitatea audierii de către judecătorul de instrucție doar a martorilor ?

Considerăm că acești participanți la fel pot fi audiați de către judecătorul de instrucție, la demersul motivat al organului de urmărire penală sau a procurorului, precum sau la cererea motivată a bănuitului, învinuitului sau părții vătămate. Argumentele de rigoare le bazăm pe prevederile art. 111 alin. (2) CPP, „*Declarațiile și audierea părții vătămate se fac conform dispozițiilor ce se referă la declarațiile și audierea martorilor, fiind aplicate în mod corespunzător.*” Prin utilizarea sintagmei „aplicate în mod corespunzător”, legislatorul a avut în vedere întreaga procedură ce se referă la martori se va aplica și în privința părții vătămate. Victima, la rândul său, poate fi și ea audiată în aceste condiții, argumente ce au fost aduse mai sus.

CC agreează aplicarea acestor prevederi prin analogie cu ocazia examinării excepției de neconstituționalitate art. 109 alin. (3) CPP., „În prezenta cauză, judecătorul de instrucție, care a trimis sesizarea la Curtea Constituțională, trebuie să se pronunțe pe marginea unui demers (depus de către procuror) privind audierea părții vătămate, pentru că aceasta din urmă vrea să plece peste hotarele țării. *Curtea observă că dispozițiile contestate pot fi aplicate, mutatis mutandis, și la audierea părții vătămate (a se vedea articolul 111 alin. (2) din Codul de procedură penală).*”⁴

Un alt punct de vedere îl avem asupra înaintării cererii de audiere a martorilor de către judecătorul de instrucție, care se depune procurorului. Această cerere se va depune și se va soluționa în ordinea art. 244-247 CPP. Legea, prin prisma art. 109 alin. (3/1) CPP, acordă dreptul la contestație în cazul în care procurorul respinge această cerere. Tot art. 109 alin. (3/1) CPP stabilește că acest refuz poate fi contestat judecătorului de instrucție. În cazul dat apare între-

⁴ DCC nr. 165 din 20.12.2018 de inadmisibilitate a sesizării nr. 205g/2018 privind excepția de neconstituționalitate a art. 109 alin. (3) CPP (audierea martorului de către judecătorul de instrucție) (pct.17, 18)

barea logică: din ce moment bănuitul, învinuitul sau partea vătămată (victima) poate contesta refuzul? Din conținutul acestei norme, refuzul se va contesta imediat judecătorului de instrucție. Aici iarăși este o dilemă: care este limita termenului de contestare?

Pentru a explica aceste deziderate ne propunem să analizăm următoarea sintagmă din art. 109 alin. (3/1) CPP, și anume: „*Refuzul procurorului de a audia martorul*”. Dispoziția respectivă ne vorbește de procuror, fără a indica care anume, cel care conduce sau exercită urmărirea penală (procurorul ierarhic inferior) sau este vorba implicit de procurorul ierarhic superior. Pentru a aduce claritate vom examina și sintagmele „*se contestă la*”, „*temeiniciei plângerii*” din art. 109 alin. (3/1) CPP. Analizând sintagmele respective, contestația în cazul refuzului dat se va realiza potrivit art. 299/1, 299/2 CPP.

„În cazul prevăzut de alin. (3¹) procedura este constituită din mai multe acțiuni:

- cererea depusă procurorului cu solicitarea de audiere a martorului;
- ordonanța procurorului de refuz a cererii sau neexaminarea cererii în termen (în cazul de față urmează a se utiliza un termen general de 15 zile prevăzut în art. 246);
- plângerea depusă către judecătorul de instrucție;
- examinarea plângerii în termen de 10 zile (art. 313);
- stabilirea datei de audiere și înștiințarea părților în cazul acceptării plângerii;
- audierea propriu-zisă.”⁵

Astfel, în cazul depunerii cererii cu privire la audierea martorului de către judecătorul de instrucție în ordinea art. 244-247 CPP, procurorul va soluționa cererea imediat, dar nu mai târziu de 15 zile, cu informarea persoanei care a înaintat cererea. În cazul în care va admite cererea, procurorul va întocmi și va înainta demersul respectiv instanței de judecată. În situația în care procurorul refuză admiterea cererii, acesta este obligat să emită o ordonanță motivată în acest sens.

Ulterior, după ce ordonanța de refuz în admiterea cererii de audiere a martorului de către judecătorul de instrucție a fost adusă la cunoștința persoanei ce a depus cererea respectivă, aceasta va contesta ordonanța procurorului, prin plângere, în ordinea art. 299/1 CPP procurorului ierarhic superior, care, la rândul său, va examina contestația în baza art. 299/2 CPP în termen de până la 15 zile și va informa petiționarul. În cazul în care procurorul ierarhic superior va

⁵ Igor Dolea. Codul de procedură penală al Republicii Moldova (Comentariu aplicativ). Ed. a 2-a. Editura Cartea Juridică. Chișinău. 2020. p. 375

admite plângerea, acesta va anula ordonanța procurorului ierarhic inferior și-l va obliga să înainteze demersul corespunzător instanței de judecată. În caz de respingere a plângerii, va emite ordonanța de refuz în satisfacerea plângerii. După informarea persoanei care a depus plângere, aceasta este în drept de a contesta acest refuz judecătorului de instrucție. Anume din acest moment apare dreptul persoanei de a contesta refuzul procurorului, care se va efectua în conformitate cu prevederile art. 313 CPP, în termen de 10 zile.

Potrivit art. 109 alin. (3) CPP, audierea martorului se va efectua de judecătorul de instrucție, „... cu asigurarea posibilității bănuیتului, învinuitului, apărătorului acestuia, părții vătămăte și procurorului de a pune întrebări martorului audiat.” Din reglementarea vizată se desprinde ideea că prezența acestor părți în cadrul ședinței de judecată este asigurată de către procuror. După caz, în cadrul ședinței pot participa interpretul sau traducătorul.

Totodată, norma respectivă garantează *egalitatea armelor* în proces, astfel încât aceștia să aibă posibilitatea de a adresa întrebări martorului audiat.

În cazul constatării temeiniciei demersului sau, după caz, a plângerii judecătorul de instrucție va audia martorul (art. 109 alin. (3/1) CPP). Totodată, legea procesual-penală nu indică dacă judecătorul de instrucție în urma examinării demersului sau a plângerii este obligat să emită o încheiere prin care admite demersul sau plângerea, fie le respinge.

CC a reținut, autorul a invocat că nu este clar dacă judecătorul de instrucție emite vreo încheiere atunci când admite demersul procurorului privind audierea persoanei.⁶

CC a arătat că judecătorul de instrucție dispune, printr-o încheiere, audierea martorului în cazurile prevăzute la art. 109 alin. (3) CPP. Încheierea respectivă este irevocabilă.⁷

Un aspect la care dorim să facem referire este explicarea Curții Supreme de Justiție privitoare la faptul că, „*Audierea martorului poate avea loc numai dacă în cauza penală concretă există bănuیت, învinuit, deoarece scopul urmărit este asigurarea drepturilor acestora din urmă.*”⁸ Prin urmare, audierea în condițiile respective ale martorului poate avea loc doar dacă făptuitorul a

⁶ DCC nr. 165 din 20.12.2018 de inadmisibilitate a sesizării nr. 205g/2018 privind excepția de neconstituționalitate a art. 109 alin. (3) CPP (audierea martorului de către judecătorul de instrucție) (pct.10)

⁷ DCC nr. 165 din 20.12.2018 (pct.22)

⁸ A se vedea subpct. 3.1. HP CSJ nr. 7 din 04.07.2005 cu privire la practica asigurării controlului judecătoresc de către judecătorul de instrucție în procesul urmăririi penale

fost identificat de organul de urmărire penală și a atribuit calitatea de bănuit sau învinuit. Totuși, pot exista situații în care audierea poate avea loc și în cazurile când nu este identificat făptuitorul, de exemplu, în cazul când este vorba despre o boală gravă, fie plecarea martorului peste hotare cu stabilirea permanentă a domiciliului.

În conformitate cu prevederile subpct. 3.3. din HP CSJ nr. 7 din 04.07.2005 cu privire la practica asigurării controlului judecătoresc de către judecătorul de instrucție în procesul urmăririi penale „*La solicitarea procurorului de a audia martorul (partea vătămată) în condițiile art. 109 CPP, judecătorul de instrucție stabilește data și ora la care va avea loc audierea martorului. Audierea martorului se efectuează cu participarea procurorului, părții vătămate, a bănuitului, învinuitului, apărătorului și, după caz, a reprezentantului legal și la data fixată pentru audiere procurorul asigură prezența acestor persoane în instanță.*”⁹

Totodată, potrivit art. 109 alin. (4) CPP, *Consemnarea declarațiilor martorului se efectuează în condițiile art. 260 și 261 sau, după caz, în condițiile art. 336 și 337.* Acest aspect dictează imperativ consemnarea declarațiilor martorului într-un proces-verbal întocmit în ordinea art. 260-261 sau 336-337 CPP. Totodată, suntem de părerea că în cazul audierii martorului de către judecătorul de instrucție, legea procesuală penală trebuie să facă o excepție privind termenele indicate în art. 336 CPP, astfel încât procesul-verbal al ședinței de judecată să fie întocmit în același timp, potrivit procedurii în care se desfășoară ședința, dând posibilitate tuturor părților să facă cunoștință cu acesta. Or, în caz contrar martorul audiat în aceste condiții va fi lipsit de acest drept (de exemplu, imediat după audiere sau în câteva zile martorul poate pleca peste hotarele țării).

Până acum am menționat despre o categorie de martori, a căror prezență la judecarea cauzei este imposibilă din motivul plecării lor peste hotarele țării sau din alte motive întemeiate, precum și pentru a reduce sau a exclude supunerea acestora unui vădit pericol sau pentru a reduce revictimizarea martorului.

⁹ „*Audierea se efectuează de către judecătorul de instrucție în ordinea generală prevăzută de art. 105-109 CPP, asigurându-se dreptul participanților la audiere de a pune întrebări martorului audiat. Procedura de desfășurare a audierii și declarațiile martorului se consemnează de greșier în procesul verbal al ședinței de judecată și în declarații ca document separat anexat la procesul verbal în condițiile prevăzute la art. 336-337 CPP. Audierea martorului poate fi înregistrată video sau audio, conform prevederilor art. 115 CPP. Procesul verbal al ședinței și declarațiile martorului cu caseta video sau audio, dacă au fost aplicate înregistrări, se transmit procurorului pentru a fi anexate la materialele dosarului respectiv, iar copiile acestora se păstrează la judecătorul de instrucție.*”

Există însă și o altă categorie de martori, audierea cărora este efectuată de judecătorul de instrucție prin utilizarea unor modalități speciale.

Astfel, potrivit art. 110 alin. (1) CPP, *„Dacă există motive temeinice de a considera că viața, integritatea corporală sau libertatea martorului ori a unei rude apropiate a lui sînt în pericol în legătură cu declarațiile pe care acesta le face într-o cauză penală privind o infracțiune gravă, deosebit de gravă sau excepțional de gravă și dacă există mijloacele tehnice respective, judecătorul de instrucție sau, după caz, instanța poate admite ca martorul respectiv să fie audiat fără a fi prezent fizic la locul unde se află organul de urmărire penală sau în sala în care se desfășoară ședința de judecată, prin intermediul mijloacelor tehnice prevăzute în prezentul articol.”*

„Cât privește valoarea probatorie a declarațiilor martorilor respectivi este de menționat faptul că, se instituie, practic, obligația de a corobora declarațiile martorilor amenințați sau ale martorilor vulnerabili cu alte probe din dosar, numai în această măsură putându-se dispune o soluție prin care să se constate vinovăția inculpatului.”¹⁰

„*Per a contrario*, instanța de judecată poate stabili nevinovăția inculpatului, fundamentându-și în măsură determinantă soluția achitării pe declarațiile acestor martori protejați. Așadar, a fost reglementată o valoare probatorie redusă a declarațiilor martorilor amenințați sau ale martorilor vulnerabili, având în vedere relația de dependență a acestora față de organele judiciare penale care au dispus măsuri de protecție, relație care poate crea prezumția unei lipse de imparțialitate a martorilor. Practic, sub aspectul probațiunii, martorii protejați și cei vulnerabili sunt asimilați, prin voința legii, cu investigatorii sub acoperire (ori cu identitate reală – *n.a.*) și colaboratorii.”¹¹

„CtEDO a statuat că probele obținute de la martori anonimi trebuie analizate cu maximă atenție, iar soluția condamnării nu trebuie să se bazeze în exclusivitate sau într-o manieră determinantă pe mărturia anonimă. În acest sens, dacă martorul este anonim, dreptul la apărare este restricționat, neputându-se formula, critici cu privire la lipsa de credibilitate a martorului, lipsa de imparțialitate etc. (C.E.D.O., Hot. din 20. 10. 1989, în cauza Kostovski c. Olanda, § 42).”¹²

¹⁰ Ion Neagu, Mircea Damaschin. *Tratat de procedură penală. Partea generală*. Ediția a III-a, revizuită și adăugită. Ed. Universul Juridic. București. 2020. p. 524.

¹¹ Ion Neagu, Mircea Damaschin, *Op. cit.* p. 524.

¹² Ion Neagu, Mircea Damaschin, *Op. cit.* p. 524.

În conformitate cu prevederile art. 101 alin. (5) CPP, hotărârea de condamnare nu se poate întemeia, în măsură determinantă, pe declarațiile martorului protejat.

„Probele obținute de la martori în condițiile în care drepturile apărării nu au putut fi asigurate la un nivel normal cerut de Convenția europeană trebuie analizate cu extremă atenție, iar condamnarea unui acuzat nu trebuie să se bazeze în exclusivitate sau într-o măsură determinantă pe mărturia anonimă (CtEDO, Krasniki c. Republicii Cehe, Hot. din 28.02.2006, § 76-79; CtEDO, Visser c. Olandei, Hot. din 14.02.2002, § 43-46; Doorson c. Olandei, Hot. din 26.03.1996, § 69-76; Van Mechelen ș.a. c. Olandei, Hot. din 23.04.1997, § 52-55; Kostowski c. Olandei, Hot. din 20.11.1989, § 42)”¹³.

„Atunci când va analiza echitatea unui proces penal în care martorii anonimi au fost chemați în fața instanței, Curtea va analiza mai întâi dacă există motive întemeiate pentru a păstra confidențială identitatea martorului. În al doilea rând, Curtea va analiza dacă declarația martorului anonim a fost exclusivă sau determinantă pentru pronunțarea condamnării. Sub un al treilea aspect, atunci când o condamnare este întemeiată în mod exclusiv sau determinant pe declarația martorului anonim, Curtea va supune cauza unei analize atente. Dacă apărarea nu cunoaște identitatea martorului, ar putea fi privată tocmai de acele elemente care i-ar permite să dovedească că aceasta este părtinitoare, ostilă sau relatarea acestuia este lipsită de fiabilitate. Față de acestea, Curtea trebuie să constate că în cauză au existat suficiente elemente de contrabalansare, printre care și garanții procesuale solide, care să permită o evaluare echitabilă și justă a gradului de fiabilitate a mijlocului de probă respectiv (Pesukic c. Elveției, Hot. CtEDO din 06. 12. 2012, §. 45).”¹⁴

„Nici o condamnare nu se poate baza numai sau într-o măsură considerabilă pe declarațiile martorului pe care învinuitul, inculpatul nu a putut să îl confrunte din cauza absenței sau a anonimatului martorului (jurisprudența Curții Europene pentru Drepturile Omului, cazul *Birutis și alții c. Lituaniei*, 28 martie 2002, §29).”¹⁵

După cum observăm, această categorie de martori sunt audiați de către judecătorul de instrucție, în condiția în care viața, integritatea corporală sau libertatea acestora, precum și a unor rude apropiate, sunt puse în pericol. Legislatorul nu stabilește gradul pericolului, însă se prezumă că acesta trebuie

¹³ A se vedea - M. Udroi. (coordinator) Codul de procedură penală : comentariu pe articole : art. 1-603 Ed. a 2-a, rev.. - București : Editura C.H. Beck, 2017, p.434.

¹⁴ Mihail Udroi. (coordinator) Codul de procedură penală : comentariu pe articole : art. 1-603 Ed. a 2-a, rev.. - București : Editura C.H. Beck, 2017, p. 613

¹⁵ A se vedea subpct. 3.6. din HP CSJ nr. 7 din 04.07.2005.

să fie unul evident, emitent sau cel puțin să există o presupunere suficientă că în privința martorului pot exista tentative în vederea amenințării acestuia cu răfuială fizică, psihică sau chiar cu moartea.

O altă condiție pe care a instituit-o legislația procesuală penală este că acest pericol să fie îndreptat asupra martorului în legătură cu declarațiile sale. De altfel, în cazul în care acest pericol nu este îndreptat împotriva martorului în legătură cu declarațiile sale, acțiunile persoanelor pot fi calificate ca fapte aparte, iar audierea acestui martor în condițiile speciale nu va avea loc.

Următoarea condiție impusă este că declarațiile martorului sunt făcute într-o cauză penală privind o infracțiune gravă, deosebit de gravă sau excepțional de gravă. Prin urmare, atunci când declarațiile martorului sunt făcute într-o cauză penală în care sunt cercetate infracțiuni din categoria celor mai puțin grave sau ușoare, acest martor nu poate fi audiat de către judecătorul de instrucție chiar dacă viața, integritatea corporală sau libertatea acestui martor sunt în pericol în legătură cu declarațiile pe care acesta le face. În opinia noastră această condiție este una neprielnică. De fapt, nu trebuie de pus pe cântar gravitatea infracțiunii cu privire la care martorul face declarații, ci, dimpotrivă, prioritate trebuie acordată protejării martorului, a drepturilor și libertăților sale.

Totodată, martorul este audiat de către judecătorul de instrucție dacă este îndeplinită și o altă condiție, și anume dacă există mijloacele tehnice care permit audierea fără prezența fizică a martorului. Această condiție o catalogăm una nejustificată, fiindcă prioritate trebuie să aibă interesele martorului și protecția acestuia, și nicidecum aspectul logistic. Considerăm că prin sintagma „și dacă există mijloacele tehnice respective” utilizată la art. 110 alin. (1) CPP, legiuitorul a pus mai mult accent pe aspectul dotărilor, fără a analiza proporționalitatea între acestea cu drepturile și libertățile omului. Or, statul este obligat să asigure condiții necesare în vederea garantării și respectării drepturilor și libertăților participanților la proces, indiferent de statutul lor procesual.

Din analiza prevederilor art. 110 alin. (1) CPP înțelegem că, legislația procesuală penală reglementează o procedură specială de audiere a martorilor, adică o derogare de la nomele generale de audiere.

Această derogare constă în audierea martorului de către judecătorul de instrucție (în comparație cu norma generală, care prescrie audierea martorului la faza urmăririi penale se face de către organul de urmărire penală sau procuror), audierea are loc fără prezența fizică a martorului la locul unde se află organul de urmărire penală, precum și posibilitatea audierii acestui martor prin intermediul mijloacelor tehnice.

„Audierea martorului în condițiile menționate la alin. (1) se face în baza unei încheieri motivate a judecătorului de instrucție sau, după caz, a instanței din oficiu ori la cererea motivată a procurorului, avocatului, martorului respectiv sau a oricărei persoane interesate.”¹⁶ Referitor la emiterea încheierii motivate a judecătorului de instrucție ne-am referit mai sus, atunci când am analizat prevederile art. 109 CPP.

Cât privește cererea motivată susținem explicațiile oferite de CSJ, care a menționat faptul că, „Cererea înaintată judecătorului de instrucție urmează a fi argumentată și confirmată prin anumite date privitoare la pericolul persistent. Dacă cererea este înaintată judecătorului de instrucție de către avocat, martorul respectiv sau oricare persoană interesată, despre pericolul declarat urmează a fi înștiințate organele respective, pentru a se lua măsuri de protecție a persoanelor aflate în pericol.”¹⁷

Cu alte cuvinte, la cererea respectivă se vor anexa probe confirmative care demonstrează existența pericolului asupra martorului.

„Pentru a audia martorul în condițiile speciale menționate la art. 110 CPP, este necesară existența mijloacelor tehnice respective, care vor permite a înzestra cel puțin două încăperi, una în incinta instanței de judecată unde se vor afla judecătorul de instrucție care va efectua audierea, procurorul, partea vătămată, avocatul și bănuitul, sau, după caz, învinuitul și o altă încăpere în care se va afla martorul care urmează a fi audiat, însoțit de un alt judecător de instrucție. Aceste două încăperi urmează a fi conexate prin rețea de televiziune cu circuit închis, astfel ca cei ce se află în instanță să poată vedea și audia declarațiile pe care le va face martorul audiat.”¹⁸ După cum se observă, o modalitate specială la audierea martorului în aceste cazuri este prezența a doi judecători de instrucție, unul care efectuează audierea propriu-zisă și altul care va fi asista martorul într-o altă încăpere. Acest deziderat este înserat și în art. 110 alin. (4) CPP, care stabilește că, „La locul unde se află martorul care face declarații în condițiile menționate în prezentul articol, acesta va fi asistat de judecătorul de instrucție respectiv.”

Constatăm că CSJ a făcut o claritate cu privire la participarea a doi judecători de instrucție, deoarece art. 110 alin. (4) CPP, prin utilizarea sintagmei „judecătorul de instrucție respectiv” poate aduce la interpretări ambiguo, iar

¹⁶ A se vedea art. 110 alin. (2) CPP. Textul la cererea motivată a procurorului, nu este coroborat cu prevederile art. 244 CPP.

¹⁷ A se vedea subpct. 3.5. din HP CSJ nr. 7 din 04.07.2005 cu privire la practica asigurării controlului judecătoresc de către judecătorul de instrucție în procesul urmăririi penale

¹⁸ A se vedea subpct. 3.6. din HP CSJ nr. 7 din 04.07.2005.

în unele cazuri s-ar prezuma că judecătorul de instrucție care efectuează audierea martorului. Din aceste motive considerăm că norma respectivă urmează a fi modificată și completată întrucât să reglementeze clar faptul asistării martorului în timpul audierii de către un alt judecător de instrucție.

În conformitate cu prevederile art. 110 alin. (3) CPP, *„Martorului audiat în condițiile prezentului articol i se permite să comunice altă informație despre identitatea sa decît cea reală. Informația despre identitatea reală a martorului și alte date relevante ce exprimă legătura causală dintre fapta săvîrșită și martor se consemnează de către judecătorul de instrucție într-un proces-verbal separat care se păstrează la sediul instanței respective în plic sigilat, în condiții de maximă siguranță a confidențialității.”*

CSJ explică, *„Informația despre identitatea reală a martorului se verifică în baza documentelor de identitate ale acestuia de către judecătorul de instrucție care asistă martorul, pînă a face conexiunea rețelei de televiziune cu circuit închis. Identitatea reală a martorului se consemnează de către judecătorul de instrucție într-un proces-verbal separat, care se semnează de către martor și judecătorul de instrucție și se păstrează la sediul instanței respective în plic sigilat, în condiții de maximă siguranță a confidențialității.”*¹⁹

Este de menționat faptul că procesul-verbal respectiv este întocmit de către judecătorul de instrucție care asistă martorul și acest proces-verbal se va păstra la sediul instanței de judecată unde are loc audierea propriu-zisă, circumscrisă competenței teritoriale ale organului de urmărire penală.

Prevederile art. 110 alin. (5) și (8) CPP reglementează procedura propriu zisă a audierii martorilor în condiții speciale, iar CSJ oferă explicații ale acestor prevederi.²⁰

¹⁹ A se vedea subpt. 3.6. din HP CSJ nr. 7 din 04.07.2005

²⁰ „În cazul audierii martorului cu o altă identitate decît cea reală, procurorul care conduce sau, după caz, efectuează urmărirea penală va avea grijă ca martorul să aibă o legendă, adică să fie pregătit să expună alte date de identitate cît mai apropiate de datele lui reale. Martorul poate fi audiat prin intermediul teleconferinței cu circuit închis, cu imaginea și vocea distorsionate, astfel, încît să nu poată fi recunoscut. Regulile de audiere ale acestui martor sunt cele generale prevăzute de art. 105, 108, 109 CPP. Jurămîntul este depus de către martor după ce a fost conexată rețeaua și acest jurămînt este anexat ulterior la procesul verbal al ședinței de judecată, la care este anexată și declarația martorului. Procesul verbal al ședinței de audiere a martorului în asemenea condiții și declarațiile acestuia se întocmesc de grefier în sala de ședință unde se află judecătorul de instrucție, procurorul, partea vătămată, avocatul, bănuitul, învinuitul. Bănuitul, învinuitului și apărătorului acestuia, părții vătămate li se asigură posibilitatea de a adresa întrebări martorului audiat în asemenea condiții, avînd posibilitate de a auzi răspunsul la întrebările puse și de a vedea expresia feței celui audiat. Declarațiile martorului audiat în condițiile prevăzute de art. 110 CPP se înregistrează prin mijloace tehnice video și se consemnează integral în procesul verbal al ședinței. Casetele video pe

Concluzii și recomandări

Catalogăm audierea categoriei respective de martori și victime ca acțiuni de urgență sau care nu suferă amânare, deoarece pot exista situații când organul de urmărire penală intră în posesia informației, de exemplu, cu câteva zile înainte ca martorul să plece peste hotarele țării din diferite motive (stabilirea domiciliului în afara țării), ori există un vădit pericol pentru un anumit martor, iar procedura depunerii demersului de către procuror este una în timp (argumentele și propunerea organului de urmărire penală în vederea înaintării demersului în instanța de judecată, studierea materialelor de către procuror, analiza temeiurilor și motivelor, întocmirea demersului etc.), fie în cazul unei boli grave incurabile (de exemplu, când medicii constată că persoana nu poate fi vindecată, iar stingerea ei din viață este din zi în zi). Din aceste motive, venim cu soluția de modificare și completare a legii procesuale penale, astfel încât să reglementeze obligația și a organului de urmărire penală să adreseze demersul, în acest sens, direct instanței (așa cum prevede și demersul privind aplicarea măsurilor de protecție, care, la rândul lor, sunt măsuri de urgență și care nu suferă amânare). În cazul respectiv, în ședința de judecată participarea procurorului de caz va fi obligatorie.

După cum observăm, atunci când apare necesitatea audierii unui martor de către judecătorul de instrucție în baza cererii bănuितului, învinuitului, victimei sau părții vătămate, examinarea cererii depuse în acest sens poate fi aproximativ 30-40 zile. În această perioadă de timp martorul poate pleca peste hotare, poate fi influențat, în privința acestuia poate fi un vădit pericol, poate fi revictimizat etc. Corespunzător argumentelor de acțiuni de urgență sau care nu suferă amânare indicate mai sus, propunem ca în această situație bănuitul (învinuitul) și victima (partea vătămată) să dispună de dreptul adresării cererii respective imediat judecătorului de instrucție, fapt ce necesită modificarea și completarea normelor de procedură penală. În așa fel considerăm că drepturile părților la un proces echitabil vor fi respectate și garantate, pe de o parte, iar interesul justiției va fi atins, pe de altă parte.

În aceiași ordine de idei, propunem ca demersul sau cererea cu privire la audierea martorilor de către judecătorul de instrucție să fie examinat imediat, dar nu mai târziu de 24 ore, în ordinea și condițiile prevăzute pentru aplicarea măsurilor de protecție a victimelor violenței în familie.

care a fost înregistrată declarația martorului, sigilate cu sigiliul instanței, se păstrează în original la instanță împreună cu copia procesului verbal al declarației. Declarațiile martorului audiat în asemenea condiții pot fi utilizate ca mijloc de probă numai în măsura în care ele sînt confirmate de alte probe..” A se vedea subpt. 3.6. din HP CSJ nr. 7 din 04.07.2005.

Pentru a optimiza procesul penal, suntem de opinie și propunem a fi modificată și completată legea astfel încât în cazul în care judecătorul de instrucție va admite demersul ori plângerea, acesta o va face printr-o încheiere (care urmează a fi indicate în procesul-verbal al ședinței de judecată) și va purcede la audierea propriu-zisă a martorului. În cazul în care va respinge plângerea sau demersul, judecătorul de instrucție va emite o încheiere motivată, în care, pe lângă condițiile generale, aceasta va cuprinde motivele refuzului.

Legea penală include în categoria infracțiunilor ușoare sau mai puțin grave fapte îndreptate împotriva vieții și sănătății persoanei (de exemplu art. 152 alin. (1) CP, art. 155 CP, art. 156 CP, art. 157 CP), privind viața sexuală (art. 171 alin. (1) CP, art. 172 alin. (1) CP, art. 173 CP) și altele. Astfel, este logic ca martorii să fie protejați și în cazul declarațiilor făcute privitor la crimele din categoriile menționate. Totuși considerăm oportun ca normele procesuale penale să fie modificate și completate, întrucât atunci când există motive temeinice de a considera că viața, integritatea sau libertatea martorului este pusă în pericol, audierea să fie efectuată de către judecătorul de instrucție în condițiile art. 110 CPP, indiferent de gravitatea infracțiunilor asupra cărora acest martor face declarații.

Referințe bibliografice:

1. Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 21.10.2014, dos. nr. 1ra-1546/2014. În: Buletinul CSJ a RM, 2014, nr.12 p. 24.
2. Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție din 30.01.2004, dos. nr.1ro-283/2004. În: Buletinul CSJ a RM, 2004, nr.3, p. 12.
3. Decizia Colegiului Penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 17.12.2020, dos. nr. 1rh-6/20. disponibilă: jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=17660 (accesat: 21.11.2021).
4. Decizia Curții Constituționale nr. 165 din 20.12.2018 de inadmisibilitate a sesizării nr. 205g/2018 privind excepția de neconstituționalitate a art. 109 alin. (3) CPP (audierea martorului de către judecătorul de instrucție).
5. DOLEA, Igor. Codul de procedură penală al Republicii Moldova (Comentariu aplicativ). Ed. a 2-a. Editura Cartea Juridică. Chișinău. 2020. 1408 p. ISBN 978-997-53-41806
6. Hotărârea CtEDO Mititelu și Antonovici c. Moldovei din 02.07.2019, disponibilă: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194239> (accesat: 28. 10. 2021).
7. HP CSJ nr. 7 din 04.07.2005 cu privire la practica asigurării controlului judecătoresc de către judecătorul de instrucție în procesul urmăririi penale.
8. NEAGU, Ion. DAMASCHIN, Mircea. Tratat de procedură penală. Partea generală. Ediția a III-a, revizuită și adăugită. Ed. Universul Juridic. București. 2020. 790 p. ISBN 978-606-39-0600-8.
9. UDROIU, Mihail. (coordinator) Codul de procedură penală: comentariu pe articole: art. 1-603 Ed. a 2-a, rev.. - București: Editura C.H. Beck, 2017, 2571 p. ISBN 973-655-663-8.

LIMBA ÎN CARE SE DESFĂȘOARĂ PROCESUL PENAL ȘI DREPTUL LA INTERPRET¹

THE LANGUAGE IN WHICH THE CRIMINAL TRIAL IS CONDUCTED AND THE RIGHT TO AN INTERPRETER

Dinu OSTAVCIUC ,
*conferențiar universitar, doctor în drept,
Academia Ștefan cel Mare a Ministerului Afacerilor Interne*

Summary

The language in which the criminal process is conducted and the right to an interpreter is a right and a principle of the criminal process of particular and special significance, because its non-compliance affects the right to a fair trial guaranteed by art. 6 of the ECHR. At the same time, the violation of the right to an interpreter or translator leads to the inadmissibility of the evidence and the nullity of the procedural act. The referenced article analyzes domestic legislation and practice regarding the application and compliance of that principle in relation to international legislation and practice. At the same time, the aim of the research was to identify the problems arising on this subject, and as a result, to put forward solutions to remove the divergences, practical recommendations for ensuring and effectively guaranteeing the mentioned right, but also proposals to complete and amend the legislation.

Key words: *language of criminal proceedings, absolute law, interpreter, translator, fair trial, procedural sanctions.*

Cuvinte cheie: *limba desfășurării procesului penal, drept absolut, interpret, traducător, proces echitabil, sancțiuni procesuale.*

Introducere. Republica Moldova, deși este o țară mică, cu o populație de 2604,0 mii², în care aproximativ 75% de băștinași sunt moldoveni, totuși pe teritoriul acesteia locuiesc mai multe comunități etnice, cum ar fi: ruși, găgăuzi, bulgari, ucraineni, țigani și alte etnii. Este logic și chiar o obligație morală ca toate etniile care locuiesc pe teritoriul statului, cel puțin la nivel de comunicare, să posede limba de stat a Republicii Moldova. Există minorități naționale și

¹ Articol elaborat în baza proiectului „Asigurarea drepturilor omului în cadrul etapelor prejudiciare: normativul procesual penal național, practici europene și internaționale”, din cadrul Programelor de Postdoctorat pentru anii 2022-2023, cu cifrul 22.00208.0807.04/PD I.

² Informația a fost preluată de pe situl oficial al Birorului Național de Statistică a Republicii Moldova, actualizată la 01.01.2022. Disponibilă: <https://statistica.gov.md/category.php?l=ro&idc=103&> [accesată: 18.07.2022].

grupurile etnice care nu posedă și nu cunosc limba de stat. Cu toate acestea statul garantează și ocrotește toate limbile vorbite de către aceste minorități și grupuri etnice, astfel încât este interzisă discriminarea lingvistică.

În relațiile cu autoritățile publice, cu administrația publică, cu instituțiile publice, precum și cu întreprinderile și organizațiile situate pe teritoriul Republicii Moldova, limba de comunicare verbală și scrisă este, la alegerea cetățeanului, limba de stat sau limba de comunicare interetnică. În UTA Găgăuzia, în relațiile menționate mai sus, este garantat dreptul cetățeanului de a utiliza și limba găgăuză. În zonele unde majoritatea populației este de etnie ucraineană, rusă, bulgară sau de altă etnie, pentru comunicare este utilizată limba de stat, limba maternă sau orice altă limbă acceptată de majoritatea populației.³

Metode și materiale aplicate. La elaborarea acestei publicații a fost folosit materialul teoretic, normativ și empiric. De asemenea, cercetarea respectivului subiect a fost posibilă prin aplicarea mai multor metode de investigare științifică specifice teoriei și doctrinei procesual-penale: metoda logică, metoda analizei comparative, analiza sistemică etc.

Scopul cercetării. Cercetarea și analiza cadrului normativ intern, jurisprudenței și doctrinei privind limba în care se desfășoară procesul penal și dreptul la interpret și efectul nerespectării lui în contextul asigurării și garantării drepturilor și libertăților părților în procesul penal.

Rezultate obținute și discuții. Statutul de limbă de stat în Republica Moldova este consfințit prin Constituția Republicii Moldova și are menirea să consolideze suveranitatea acesteia și să creeze garanțiile necesare pentru implementarea sa deplină și cuprinzătoare în toate sferile vieții politice, economice, sociale și culturale.⁴

Potrivit art. 13 din Constituție, *Limba de stat a Republicii Moldova este limba moldovenească, funcționând pe baza grafiei latine. Statul recunoaște și protejează dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la funcționarea limbii ruse și*

³ A se vedea art. 6 din Legea nr. 234 din 16.12.2020 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova. Publicat: 22.12.2020 în Monitorul Oficial Nr. 353-357 art. 274, abrogată prin Legea nr. 95 din 14.04.22, Monitorul Oficial Nr. 151-157/20.05.22 art.269; în vigoare 20.06.22.

⁴ A se vedea art. 1 alin. (1) a Legii nr. 234 din 16.12.2020 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova. Publicat: 22.12.2020 în Monitorul Oficial Nr. 353-357 art. 274, abrogată prin Legea nr. 95 din 14.04.22, Monitorul Oficial Nr. 151-157/20.05.22 art.269; în vigoare 20.06.22.

*a altor limbi vorbite pe teritoriul țării. Statul facilitează studierea limbilor de circulație internațională.*⁵

Să analizăm în continuare limba în care se desfășoară procesul penal, ținând cont de comunitățile multietnice, cum se desfășoară procesul penal atunci când participanții posedă limbi diferite. Pentru a asigura și respecta drepturile persoanei, statul a intervenit în acest sens și a adoptat norme în vederea clarificării subiectului dat, abordându-l la nivel de principiu constituțional și procesual.

Principiul respectiv este denumit „limba în care se desfășoară procesul penal și dreptul la interpret”, care este prevăzut în art. 118 din Constituție și art. 16 CPP. Conform acestor prevederi, procedura judiciară se desfășoară în limba de stat.

Pe lângă dreptul intern, ***dreptul la interpret*** - ca parte componentă a dreptului la apărare - este prevăzut și de art. 6 par. 3 lit. a) și e) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului⁶, care statuează că *orice acuzat are, mai ales, dreptul să fie informat, în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit, despre natura și cauza acuzației aduse împotriva sa și să fie asistat gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere.*

Acest drept este reglementat și de art. 14 alin. (3) lit. a) și f) din Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice⁷, care determină că *orice persoană are dreptul, în condiții de deplină egalitate, să fie informată în cel mai scurt termen, într-o limbă pe care o înțelege, și în mod detaliat despre natura și motivele acuzației ce i se aduce și să beneficieze de asistența gratuită a unui interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la ședința de judecată.* Din câte observăm, textele acestor acte internaționale sunt aproape identice, însă Convenția ne vorbește despre respectarea acestui drept în timpul audierilor, dar Pactul în timpul ședințelor de judecată, lărgind în acest sens garanțiile.

⁵ A se vedea art. 13 alin. (1), (2) și (3) din Constituția Republicii Moldova, aprobată prin Legea nr. 1 din 29.07.1994. Disponibilă: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=128016&lang=ro# [accesată: 18.07.2022].

⁶ Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, adoptată la Roma, 04.11.1950. Disponibilă: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ron.pdf [accesată: 18.07.2022].

⁷ Partul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice, *adoptat și deschis spre semnare de Adunarea generală a Națiunilor Unite la 16 decembrie 1966. Intrat în vigoare la 23 martie 1967, cf. art.49, pentru dispozițiile cu excepția celor de la art.41; la 28 martie pentru dispozițiile de la art.41.* Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115567&lang=ro [accesată: 18.07.2022].

Totodată, la nivelul Uniunii Europene a fost adoptată Directiva 2010/64/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 20 octombrie 2010 privind dreptul la interpretare și traducere în cadrul procedurilor penale⁸. Directiva instituie norme privind dreptul la interpretare și la traducere în cadrul procedurilor penale și al procedurilor de executare a unui mandat european de arestare (art. 1 alin. (1) a Directivei).

Dreptul menționat se aplică persoanelor din momentul în care acestora li se aduce la cunoștință de către autoritățile competente ale unui stat membru, prin notificare oficială sau în alt mod, faptul că sunt suspectate sau acuzate de comiterea unei infracțiuni, până la finalizarea procedurilor, prin aceasta înțelegându-se soluționarea definitivă a întrebării dacă persoanele în cauză au comis infracțiunea, inclusiv, după caz, stabilirea pedepsei și soluționarea oricărei căi de atac (art. 1 alin. (2) al Directivei). Observăm că această Directivă asigură dreptul la interpret și la traducere din momentul aducerii la cunoștință persoanei despre faptul că aceasta este acuzată de comiterea unei infracțiuni și până la epuizarea tuturor căilor de atac.

Conform art. 2 alin. (1) a Directivei 2010/64/UE, *persoanelor suspectate sau acuzate, care nu vorbesc sau nu înțeleg limba în care se desfășoară procedura penală respectivă, li se oferă, fără întârziere, servicii de interpretare în cadrul procedurilor penale desfășurate în fața autorităților de urmărire penală și a celor judiciare, inclusiv în cadrul interogatoriilor efectuate de poliție, în cadrul tuturor audierilor în fața instanței și în cadrul oricăror audieri intermediare necesare.*

Potrivit art. 3 a Directivei 2010/64/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 20 octombrie 2010, *persoanelor suspectate sau acuzate, care nu înțeleg limba în care se desfășoară procedurile penale respective, li se furnizează într-un interval rezonabil de timp traducerea scrisă a tuturor documentelor esențiale⁹ pentru a se garanta faptul că respectivele persoane pot*

⁸ Directiva 2010/64/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 20 octombrie 2010 privind dreptul la interpretare și traducere în cadrul procedurilor penale. Disponibilă: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010L0064&from=NL> [accesată: 18.07.2022].

⁹ *În cadrul urmăririi penale, prevederile art. 16 CPP RM, au fost respectate și inculpatului Z.I. i-a fost înmănat rechizitoriul în limba rusă, iar toate acțiunile procesuale au fost efectuate cu participarea interpretului. La judecarea cauzei în instanța de fond, interogarea inculpatului Z.I. a fost efectuată fără participarea interpretului, iar procesul-verbal nici nu a fost semnat de greșier. Conform procesului-verbal al ședinței de judecată din 19.10.2007, interpretul, de asemenea, nu a participat, a fost înlocuit greșierul, i s-a oferit ultimul cuvânt inculpatului, apoi judecătorul s-a retras în camera de deliberare și a pronunțat sentința,*

să își exercite dreptul la apărare și pentru a garanta caracterul echitabil al procedurilor. Din norma respectivă și, în general din Directiva menționată, se desprinde obligarea respectării dreptului la interpretare și traducere doar pentru persoanele cărora li s-au adus o acuzație în materie penală (bănuț, învinuit și inculpat), fără să facă o referire la celelalte părți procesuale.

Ulterior, la 25.10.2012, Parlamentul European și Consiliul au adoptat Directiva 2012/29/UE de stabilire a unor norme minime privind drepturile, sprijinirea și protecția victimelor criminalității, care a înlocuit Deciziei-cadru 2001/220/JAI a Consiliului. Această Directivă vine să protejeze victimele criminalității și să stabilească standarde minime în acest sens, prin îmbunătățirea legislației și a măsurilor practice de sprijin pentru protecția victimelor, punând accentul, cu prioritate, pe sprijinul și recunoașterea acordate tuturor victimelor, inclusiv victimelor terorismului.

În conformitate cu prevederile art. 7 alin. (1) a Directivei 2012/29/UE, *victimele care nu înțeleg sau nu vorbesc limba utilizată în procedurile penale la care participă pot beneficia, la cerere și în mod gratuit, de servicii de interpretariat, în funcție de rolul care le revine în cadrul procedurilor penale din sistemul judiciar penal relevant, cel puțin la audierile și interogatoriile victimei în cadrul procedurilor penale în fața organelor de cercetare și a autorităților judiciare, inclusiv în cursul interogatoriilor de către organele de poliție, precum și de servicii de interpretariat în momentul participării active la audierile în fața instanței și a oricăror audieri intermediare care sunt necesare.*

Totodată, potrivit art. 7 alin. (3) al Directivei 2012/29/UE *victimele beneficiază de traducerea informațiilor esențiale exercitării drepturilor lor în cadrul procedurilor penale într-o limbă pe care o înțeleg, în măsura în care aceste informații sunt puse la dispoziția victimelor. Traducerile unor astfel de informații includ, cel puțin, orice hotărâre privind încetarea procedurilor penale referitoare la infracțiunea suferită de victimă și, la cererea victimei, motivarea sau un rezumat succint al motivării respectivei hotărâri, cu excepția cazului unei hotărâri aparținând unui juriu sau al unei hotărâri în care*

fără a se indica în procesul-verbal dacă a fost pronunțat dispozitivul sau sentința redactată și faptul că inculpatului i-a fost explicat în limba rusă conținutul sentinței, modul și termenul de atac. În continuare, în materialele cauzei penale, lipsesc date despre înmânarea inculpatului Z.I. a copiei sentinței redactate din 19.10.2007 în limba rusă. Nu există copia sentinței tradusă în limba rusă, fiind tradusă cererea de apel din limba rusă în limba de stat. Instanța de apel nu s-a pronunțat în privința acestor încălcări procesuale. (Extras din DCP al CSJ nr. 1ra-481/2008 din 8 aprilie 2008. În: Jurisprudența Curții Supreme de Justiție în materie penală (2008-2010). Culegere. Ch., 2012, p.533, 534.

motivarea este confidențială, caz în care motivarea nu este furnizată în temeiul dreptului intern.

Astfel, Parlamentul European și Consiliul, adoptând aceste două Directive, obligă asigurarea interpretului în toate cazurile în care o persoană (victimă, bănuit, învinuit, inculpat) este audiată în fața autorităților (poliție, organ de urmărire penală, procuror, instanță de judecată), indiferent de fazele și etapele procesului penal.

În legislația procesual - penală națională sunt reglementate în mare măsură garanții cu privire la asigurarea interpretului. În așa mod, persoanele care nu posedă sau nu vorbesc limba de stat au dreptul să participe la activitățile procesuale, să ia cunoștință de toate actele și materialele dosarului, să vorbească în instanță prin interpret. Aceste reglementări sunt concretizate și asigurate prin instituirea în art. 85 CPP al statutului procesual de interpret și traducător.

De menționat că, potrivit art. 6 pct. 19) și pct. 48) interpretul este *persoana, invitată în procesul penal de organele competente, care traduce oral dintr-o limbă în alta sau care traduce semnele celor muți ori surzi, mijlocind astfel înțelegerea dintre două sau mai multe persoane, pe când traducătorul este persoana care traduce în scris un text dintr-o limbă în alta.*

Procesul penal se poate, de asemenea, desfășura în limba acceptată de majoritatea persoanelor care participă la proces. În acest caz, hotărârile procesuale se întocmesc în mod obligatoriu și în limba de stat.

În desfășurarea procesului penal se utilizează limba de stat. *Persoana care nu posedă sau nu vorbește limba de stat are dreptul să ia cunoștință de toate actele și materialele dosarului, să vorbească în fața organului de urmărire penală și în instanța de judecată prin interpret* (art. 16 alin. (1) și (2) CPP). Este laudabil pentru legislatorul național pentru utilizarea în textul normei vizate a cuvântului „persoana”, deoarece reglementarea respectivă garantează acest drept oricărui dintre participanți, implicit martorilor, victimelor, reprezentanților legali și chiar apărătorului.

Actele procedurale ale organului de urmărire penală și cele ale instanței de judecată se înmânează bănuitului, învinuitului, inculpatului, fiind traduse în limba lui maternă sau în limba pe care acesta o cunoaște (art. 16 alin. (4) CPP). Această prevedere atinge standardul minim de garanții pentru respectarea dreptului la interpret, ba chiar mai mult, obligând autoritățile să asigure traducerea tuturor actelor procedurale. Or, prin utilizarea sintagmei „acte procedurale” legislatorul nu limitează și nu indică lista actelor ce necesită a fi traduse și, respectiv, nu face o deosebire între acte obligatorii (principale)

și acte neobligatorii (secundare). Analizând reglementările normei anunțate observăm că, se traduc doar actele procedurale ale organului de urmărire penală și cele ale instanței de judecată, de aceea propunem a modifica și completa art. 16 alin. (4) CPP, întrucât legea să prevadă și actele procurorului.¹⁰

Codul de procedură penală prevede că persoanele care nu posedă sau nu vorbesc limba de stat au dreptul de a lua cunoștința de toate actele și lucrările dosarului, de a vorbi în instanță prin interpret. Totodată, procedura judiciară se poate efectua și într-o limbă acceptabilă pentru majoritatea persoanelor care participă la proces. În acest caz, hotărârile procesuale se întocmesc în mod obligatoriu și în limba de stat. Actele procedurale ale organului de urmărire penală și cele ale instanței de judecată se înmânează bănuितului, învinuitului, inculpatului, fiind traduse în limba lui maternă sau în limba pe care acesta o cunoaște¹¹. De asemenea, participarea apărătorului la procesul penal este obligatorie în cazul în care bănuitul, nu posedă sau posedă în măsură insuficientă limba în care se desfășoară procesul penal¹².

Mai mult ca atât, datele care au fost obținute cu încălcarea dreptului la interpret sau traducător nu pot fi admise ca probe și, prin urmare, se exclud din dosar, nu pot fi prezentate în instanța de judecată și nu pot fi puse la baza sentinței sau a altor hotărâri judecătorești.¹³

Legislația națională prevede obligația interpretului/traducătorului să păstreze confidențialitatea informațiilor obținute. Astfel, nu pot fi divulgate circumstanțele și datele care au devenit cunoscute în urma efectuării acțiunii procesuale, inclusiv circumstanțele ce se referă la inviolabilitatea vieții private, de familie, precum și cele care constituie secret de stat, secret comercial sau alte informații oficiale cu accesibilitate limitată.¹⁴

Ținând cont de prevederile art. 7 alin. (3) al Directivei 2012/29/UE de stabilire a unor norme minime privind drepturile, sprijinirea și protecția victimelor criminalității, considerăm oportun a modifica și completa art. 16 CPP cu un

¹⁰ n.a.: a se vedea argumentele privind diferența între organul de urmărire penală și procuror expuse de autor la explicarea principiului legalității.

¹¹ A se vedea prevederile art. 118 alin. (2) pct. (3) din Constituția RM și art. 16 CPP.

¹² A se vedea prevederile art. 69 alin. (1) pct. (3) CPP.

¹³ A se vedea prevederile art. 94 alin. (1) pct. (3) CPP.

¹⁴ A se vedea prevederile art. 85 alin. (4) pct. 9) CPP, art. 3 lit. (e), art. 7 alin. (10) lit. c) din Legea cu privire la autorizarea și plata interpreților și traducătorilor antrenați de Consiliul Superior al Magistraturii, de Ministerul Justiției, de organele procuraturii, organele de urmărire penală, instanțele judecătorești, de notari, avocați și de executorii judecătorești, Nr. 264 din 11.12.2008, publicată în Monitorul Oficial, Nr. 57-58 din 20.03.2009.

nou aliniat care să reglementeze că victima sau partea vătămată pot beneficia de traducerea informațiilor esențiale exercitării drepturilor lor în cadrul procedurilor penale într-o limbă pe care o înțeleg. Totuși, nu este obligatoriu de a fi traduse toate actele procedurale, ci cel puțin cele ale deciziilor finale, constatări tehnico-științifice sau medico-legale, actele de dispunere, ținându-se cont și de confidențialitatea informațiilor. Ori, s-ar putea, în acest ultim caz, ca organele judiciare să-și motiveze decizia sa printr-un act atunci când limitează dreptul de aducere la cunoștință a materialelor cauzei penale sau a unor decizii ce se referă la confidențialitatea unor documente.

În aceeași ordine de idei, în situația când este necesar a se păstra confidențialitatea persoana care efectuează urmărirea penală avertizează părțile, implicit interpretul și traducătorul despre faptul că nu au voie să divulge informația privind urmărirea penală. Aceste persoane vor da o declarație în scris că au fost prevenite despre răspunderea pe care o vor purta conform art. 315 din Codul penal (art. 212 alin. (2) CPP).

„Principiul limbii de procedură și dreptul la interpret a existat și în perioada sovietică,”¹⁵ însă deseori era eronat. „Practic în Republica Moldova până în 1989 limba procedurii judiciare era limba rusă, 99,99 la sută din cauzele examinate, deși populația băștinașă a Moldovei constituie 64–65 la sută.”¹⁶

Nerespectarea limbii de procedură în cauzele penale servește drept temei de admitere a apelului sau recursului (art. 415 alin. (1) pct. 3), art. 427 alin. (1) pct. 4), art. 444 alin. (1) pct. 4) ale CPP), precum și temei de dispunere a casării sentinței și rejudecării cauzei (art. 415 alin. (1) pct. 3) CPP) și, totodată, servește drept temei pentru instanțele ierarhic superioare de a casa din oficiu hotărârile judecătorești supuse căilor ordinare și extraordinare de atac, indiferent de existența altor temeiuri.

În Hot. Plotnicova c. Moldovei din 15 mai 2012, CtEDO a constatat că, *Reclamanta s-a plâns de încălcarea articolului 6 § 3 al Convenției pe motiv că instanțele de judecată nu au audiat martorii săi și nu a dispus traducerea documentelor-cheie.* (par. 39) ... În consecință, reiese că omisiunea acuzării de

¹⁵ Казанир А. С., Санталов А. И. Комментарии к уголовного-процессуальному кодексу МССР. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1966, p. 20, art. 11; Цупренко П. Г. Уголовно-процессуальный Кодекс УССР. Научно-практический комментарий. Киев: Политической лит.-ры Украины, 1984, p. 36, 37, art. 19; precum și art. 110 al Constituției URSS, art. 84 al Constituției R.S.S.M. și art. 157 al Constituției R.S.S.M.

¹⁶ Popovici Tudor, *citat* de Tudor Osoianu și alții, *Drept procesual penal, Partea generală*, Chișinău, 2009, p. 96.

a pune la dispoziția apărării și a instanțelor de judecată materialele traduse obținute din Franța – în absența unei hotărâri judecătorești motivate de a îngădi accesul apărării la acestea – este ca atare incompatibilă cu obligația echității prevăzute de articolul 6 al Convenției. (par. 39).¹⁷

Cu toate acestea, art. 6 parag. 3 lit. e) CEDO nu conferă acuzatului dreptul la traducerea scrisă a tuturor documentelor, înscrisurilor sau a actelor oficiale ale dosarului. Asistența acordată în materia interpretării trebuie să permită acuzatului să cunoască învinuirea și să se apere, în special prin posibilitatea prezentării în fața instanței a propriei versiuni a situației de fapt din cauză (CtEDO, Luedicke, Belkacem și Koc c. Germaniei, hotărârea din 28 noiembrie 1978, parag. 48).

„Absența traducerii scrise a unei hotărâri nu implică în sine încălcarea art. 6 § 3 lit. e) (Kamasinski împotriva Austriei, pct. 85). Textul acestei dispoziții face referire la un „interpret” și nu la un „traducător”. Acest lucru sugerează că o asistență lingvistică orală poate să îndeplinească cerințele Convenției [Husain împotriva Italiei (dec.); Hermi împotriva Italiei (MC), pct. 70]. Pe scurt, asistența unui interpret oferită astfel poate permite inculpatului să ia la cunoștință acuzațiile care i se aduc și să se apere, în special, prezentând instanței versiunea sa a faptelor [Kamasinski împotriva Austriei, pct. 74; Hermi împotriva Italiei (MC), pct. 70; Gungör împotriva Germaniei (dec.); Protopopa împotriva Turciei, pct. 80].”¹⁸

În consecință, asistența furnizată de interpretare ar trebui să fie de așa natură, încât să permită pârâtului să aibă cunoștință de cauza împotriva lui și să se apere, în special, prin posibilitatea de a pune în fața instanței versiunea sa a evenimentelor (cauza Kamasinski c. Austriei, Hot. din 19.12.1989, par. 74; cauza Gungör c. Germaniei (dec.) din 17.05.2001; cauza Protopopa c. Turciei, Hot. din 24.02.2009, par. 80; Lagerblom c. Suediei, Hot. din 14.04.2003 par. 61).

Așadar, dreptul la traducere și interpretare se aplică atât în faza de urmărire penală, cât și în faza de judecată, prin conferirea posibilității persoanei care nu vorbește sau nu înțelege limba română, în care se desfășoară procedura, să fie asistată gratuit de un interpret, fără a putea fi supusă ulterior la plata acestor sume de bani ce rezultă din respectiva asistență, indiferent de situația patrimo-

¹⁷ CtEDO, cauza Plotnicova c. Republica Moldova, Hotărârea din 15.05.2012, (§ 39). Disponibilă: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-124578> [accesată: 19.07.2022].

¹⁸ A se vedea pct. 341, 342 din Ghidul privind art. 6 din Convenție, Dreptul la un proces echitabil (Latura penală). Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_ROM.pdf [accesată: 17.07.2022].

nială a acesteia (CtEDO, Kamasinski c. Austriei, hotărârea din 19 decembrie 1989, parag. 74; CtEDO, Luedicke, Belkacem și Koc c. Germaniei, hotărârea din 28 noiembrie 1978, parag. 42-48; CtEDO, Oztiirkc. Germaniei, hotărârea din 21 februarie 1984, parag. 58).

Totuși, există cazuri când persoana poate fi obligată să achite serviciile pentru interpret. De exemplu, în cauza CtEDO Fedele c. Germaniei¹⁹ (Decizie de inadmisibilitate), reclamantul a fost obligat să plătească cheltuielile de interpretare după ce nu s-a prezentat în instanța de judecată, deși a fost citat legal pentru ziua ședinței. Curtea a reținut că, *un interpret poate fi doar „asistență” unei persoane care este prezentă la ședință și care „nu poate înțelege sau vorbi limba folosită în instanță”*.

Dreptul la interpret este un drept absolut numai în ceea ce privește caracterul gratuit al acestuia, întrucât este posibil refuzul de a fi traduse anumite părți ale dosarului sau de a fi numit un interpret în cazul în care reclamantul înțelege și vorbește limba utilizată, sub acest aspect dreptul nu are un caracter absolut. CtEDO a reținut în cauza Priplata c. României²⁰ (decizia de inadmisibilitate din 13 mai 2014) că nu este necesar să fie traduse toate probele scrise sau documentele oficiale, însă interpretarea furnizată trebuie să fie astfel realizată, încât să permită acuzatului să aibă cunoștință de procedura derulată împotriva sa și să se apere, în special prin posibilitatea de a-și susține în fața instanței propria versiune asupra evenimentelor.

Acuzatul care înțelege limba folosită la audiere „nu poate solicita serviciile unui interpret pentru a-i permite să se apere într-o altă limbă, fie și cea a minorității etnice de care aparține [K. împotriva Franței (dec.); Bideault împotriva Franței (dec.); a se vedea și Lagerblom împotriva Suediei, pct. 62]. Atunci când inculpatul este reprezentat de un avocat, nu este suficient, în principiu, ca acesta din urmă, și nu clientul acestuia, să cunoască limba utilizată la audiere. Interpretarea în cursul procesului este necesară ținând seama de faptul că dreptul la un proces echitabil, care include dreptul de a participa la audiere, impune ca inculpatul să poată înțelege dezbaterile și să își poată informa avocatul cu privire la orice element care ar trebui invocat în apărarea sa (Kamasinski împotriva Austriei, pct. 74; Cuscani împotriva Regatului Unit, pct. 38).

¹⁹ CtEDO, cauza Fedele c. Germaniei, cererea nr. nr. 11311/84, Decizia de inadmisibilitate din 1987. Disponibilă: <https://www.eulita.eu/en/case-law/> [accesată: 19.07.2022].

²⁰ CtEDO, cauza Priplata c. România, cererea nr. 42941/05 din 16.11.2005, Decizia de inadmisibilitate din 13.05.2014. Disponibilă: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111726> [accesată: 19.07.2022].

Art. 6 § 3 lit. e) nu vizează relațiile dintre inculpat și apărătorul său, ci numai relațiile dintre inculpat și judecător [X. împotriva Austriei (dec.), p. 68]. Se poate renunța la dreptul la un interpret, dar aceasta trebuie să fie o decizie a inculpatului și nu a avocatului său (Kamasinski împotriva Austriei, pct. 80).²¹

Potrivit legislației procesuale penale naționale garanțiile legate de limba desfășurării procesului penal și dreptul la interpret se regăsesc în mai multe norme, cum ar fi de exemplu: bănuitul are dreptul să fie informat în limba pe care o înțelege (art. 64 alin. (2) CPP); martorul are dreptul să facă declarații în limba maternă sau în altă limbă pe care o posedă (art. 90 alin. (12) CPP); în cazul în care comunicarea a avut loc într-o altă limbă decât cea de stat, comunicarea se traduce în limba în care se desfășoară procesul penal de către un traducător autorizat (art. 132⁹ alin. (10) CPP); persoanei i se comunică în limba pe care o înțelege motivele aplicării față de ea a măsurii preventive și, totodată, i se explică modul și termenul de atac al acesteia (art. 177 alin. (3) CPP); instanța decide limba în care va avea loc judecarea cauzei (art. 351 alin. (2) CPP); președintele ședinței de judecată stabilește dacă inculpatul posedă limba în care se desfășoară procesul (art. 358 alin. (1) pct. 9) CPP); martorul minor are dreptul să facă declarații în limba lui maternă sau într-o limbă pe care o vorbește și să fie asistat gratuit de un interpret (art. 481¹ alin. (1) pct. 4), 5) CPP); condamnatului i se comunică hotărârea instanței străine împreună cu documentele care o însoțesc, cu traducere în limba de stat și în limba pe care o cunoaște condamnatul (art. 559 alin. (3) CPP); martorul surdomut este audiat cu participarea interpretului (art. 105 alin. (4) CPP) etc.

Interpretul nu doar are obligația generală să traducă oral dintr-o limbă în alta sau să traducă semnele celor muți, ci rolul acestuia este destul de important, deoarece are dreptul, de exemplu, a face obiecții și declarații privind acțiunea procesuală (ca pildă, în cazul prevăzut de art. 127 alin. (4) CPP). Acest lucru înseamnă că legislatorul asigură o garanție mult mai mare atât interpretului, cât și persoanelor în privința cărora se efectuează o acțiune procesuală sau alta, precum și asigură obiectivitatea efectuării acelei acțiuni de către organul de urmărire penală sau procuror.

Analizând normele procesuale enunțate în concurs cu principiul limbii desfășurării procesului penal și dreptul la interpret ajungem la concluzia că legislația procesuală penală autohtonă reglementează, asigură și garantează

²¹ A se vedea pct. 335-338 din Ghidul privind art. 6 din Convenție, Dreptul la un proces echitabil (Latura penală). Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_ROM.pdf [accesată: 17.07.2022].

părților în proces suficiente garanții în această privință, ceea ce corespunde normelor internaționale, ba chiar, în unele cazuri, procesul penal național este mai umanist, deoarece garantează acest drept tuturor participanților la proces.

Totodată, ajungem la concluzia că, organul de constatare, organul de urmărire penală, procurorul, instanța de judecată sunt obligate să verifice dacă părțile la proces cunosc suficient limba de stat sau au nevoie de interpret. În plus, aceste organe trebuie să se asigure că lipsa unui interpret nu ar aduce atingere deplinei participări a părților la acțiunile procesuale efectuate.

Din analiza principiului menționat la art. 16 CPP, desprindem următoarele:

a) Procesul penal se desfășoară în limba de stat;

b) Persoanele care nu posedă sau nu vorbesc limba de stat au dreptul de a depune plângeri, a face declarații, a înainta demersuri, a face cunoștință cu toate actele și materialele cauzei penale, să vorbească în fața organului de urmărire penală, procurorului și instanței de judecată prin interpret;

c) Participanților la procesul penal care nu posedă sau nu vorbesc limba de stat li se explică drepturile și obligațiile prin intermediul interpretului;

d) Actele procedurale ale organului de urmărire penală, procurorului și instanței de judecată se înmânează bănuیتului, învinuitului, inculpatului, precum și altor participanți la proces (de exemplu, victimei și părții vătămate), fiind traduse în limba lor maternă sau în limba pe care aceștia o cunosc.

Din cele expuse observăm că, acest principiu consolidează de fapt o întreagă gamă de drepturi care asigură egalitatea lingvistică în procedurile penale. Limbajul fiecărei persoane este cel mai important element din cultura ei națională, apartenența sa la un anumit popor, teritoriu, manifestarea propriei conștiințe de sine. Garanția menținerii capacității de a folosi limba maternă într-un domeniu atât de specific precum procesul penal este de mare importanță pentru menținerea autorității justiției, precum și a autorităților statului și a funcționarilor implicați în acest domeniu.

Un alt aspect pe care dorim să-l menționăm este reglementarea procesuală penală în raport cu plățile pentru interpret și traducător. Aceste plăți sunt incluse în cheltuielile judiciare (art. 227 alin. (2) CPP), pe care instanța de judecată poate obliga condamnatul să le recupereze, cu excepția sumelor plătite interpretelor și traducătorilor în cazul când o cere interesele justiției și condamnatul nu dispune de mijloacele necesare. Achitarea cheltuielilor judiciare poate fi suportată și de condamnatul care a fost eliberat de pedeapsă sau căruia i-a fost aplicată pedeapsă, precum și de persoana în privința căreia urmărirea penală a fost încetată pe temeuri de nereabilitare (art. 229 alin. (2) CPP).

Prin urmare, prevederile anunțate nu stabilesc obligațiuni, ci dreptul instanței de a decide. După noi, legea trebuie să prevadă în concret aceste dezi- derate, fără a lăsa decizia pe umerii instanței de judecată. Or, situația respec- tivă poate pune uneori părțile în poziții discriminatorii, atunci când pentru unele părți instanța va decide obligarea achitării, iar pentru altele – scutiri. Raportând situația la prevederile art. 7 alin. (1) a Directivei 2012/29/UE, la obligațiile pozitive a statelor în contextul Directivei 2010/64/UE, la stipulările art. 6 par. 3 lit. e) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului și la practica CtEDO (Decizie de inadmisibilitate în cauza Fedele c. Germaniei²²), consi- derăm oportună modificarea și completarea art. 229 alin. (2) CPP, astfel încât plata pentru activitatea interpretului și a traducătorului trebuie să fie asigurată de stat, cu excepția neprezentării bănuțului, învinutului sau inculpatului la acțiunea de urmărire penală sau în ședința de judecată, fiind citat legal în acest sens. În această ordine de idei, se impune modificarea și completarea art. 250 și art. 401 alin. (1) pct. 5) ale CPP.

În același timp, legea nu poate îngrađi dreptul oricărei persoane să benefi- cizeze de interpret sau traducător din surse proprii.

O altă problemă în viziunea noastră este verificarea de către organul de ur- mărare penală, procuror și instanța de judecată a cunoașterii limbii de stat de că- tre bănuț, învinut sau inculpat. În unele cazuri instanța de judecată neîntemeiat respinge argumentele apărării referitor la încălcarea dreptului la interpret.

De exemplu, potrivit Sentinței Judecătorei Chișinău, sediul Ciocana din 17.05.2019, instanța a adus următoarele argumente: *Cu referire la aspectul de nulitate a actelor de procedură, ca urmare a încălcării dreptului inculpatei de a fi asistată de un interpret pe tot parcursul derulării procesului în cauză, instanța de judecată notează că, deși partea apărării a pretins că inculpata nu ar poseda limba de stat, că este vorbitoare de limbă rusă și i s-a încălcat dreptul la un proces echitabil prin lipsa interpretului, instanța de judecată apreciază critic argumentele în cauză, ca fiind declarative și iluzorii, care urmăresc doar evitarea răspunderii penale. În susținerea concluziei date, in- stanța de judecată remarcă faptul că, inculpata, la etapa ședinței preliminare, a recunoscut faptul că a studiat la școală limba de stat și că are diplomă de Bacalaureat, că a susținut inclusiv examenul la limba română. În ședința de judecată a fost cercetată informație prezentată de Centrul Tehnologiei Infor- maționale și Comunicaționale în Educație de pe lângă Ministerul Educației,*

²² CtEDO, cauza Fedele c. Germaniei, cererea nr. nr. 11311/84, Decizia de inadmisibilitate din 1987. Disponibilă: <https://www.eulita.eu/en/case-law/> [accesată: 19.07.2022].

Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, care confirmă că P.E. a absolvit în anul 2014 Liceul Teoretic „Vasile Alecsandri” din or. Bălți și că aceasta a susținut examenul la disciplina „limba și literatura româna alolingvi” cu nota 8 ... Respectiv, instanța de judecată este ferm convinsă că inculpata P.E. posedă limba de stat, iar faptul că cet. RM, care posedă limba de stat, refuză să comunice cu colaboratorii organelor de drept în limba de stat, în nici un mod nu poate fi interpretat în sensul nașterii obligației pozitive a autorităților statului de a-i asigura prezența unui interpret în vederea comunicării subiectului în limba aleasă de acesta.”²³

Considerăm că argumentele instanței de judecată precum că inculpata a susținut examenul la limba română alolingvi nu este plauzibil. În primul rând, din materialele cauzei penale s-a constatat pe înregistrările video că inculpata vorbea cu agenții de patrulare în limba rusă și cerea explicații atunci când i se vorbea în română. În al doilea rând, legea prevede că persoana să posede și să înțeleagă limba în care se desfășoară procesul. În al treilea rând, inculpata a studiat în școală rusă. Un alt argument este că examenul respectiv inculpata l-a susținut cu patru ani până la comiterea faptei. Toate actele procesuale au fost întocmite în română, dar atunci când i s-au adus la cunoștință, persoana a scris obiecțiile în limba rusă. În cadrul urmăririi penale și în cadrul ședinței de judecată declarațiile le-a dat în limba rusă. Toate acestea indică temeiul direct de a oferi un interpret, ceea ce a fost ignorat de instanțele de judecată.

Din punctul acesta de vedere recomandăm autorităților judiciare ca atunci când există semne vizibile că persoana este vorbitoare de o altă limbă, acestea trebuie să-i ofere un interpret sau cel puțin să-i aducă la cunoștință dreptul la interpret.

Un alt aspect ține de calificarea traducătorului în cadrul procesului penal. Deseori, practica denotă că, ofițerii de urmărire penală și procurorii efectuează acțiuni procesuale folosind în calitate de interpreți sau traducători profesori, reprezentanți ai diferitor organizații nonguvernamentale, consulat etc. Potrivit art. 85 alin. (4) pct. 2 CPP, *Interpretul, traducătorul este obligat să*

²³ Sentința Judecătorei Chișinău, sediul Ciocana (pronunțată în sediul Rîșcani) din 17.05.2019, emisă în Dosarul nr. 1-275/2018. Disponibilă: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integrati-on/pdf/451394e2-917c-e911-80d7-0050568b021b [accesată: 19.07.2022].

Decizia Curții de Apel Chișinău din 02.10.2019, emisă în Dosarul nr. 1r-178/19 (pct. 4). Disponibilă: https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/f610dcb6-d193-4671-992b-4683f080573b [accesată: 19.07.2022].

prezinte, de regulă, organului de urmărire penală sau instanței documentul ce confirmă calificarea de interpret, traducător, să-și aprecieze obiectiv capacitatea sa de a traduce complet și exact. În art. 132⁹ alin. (10) CPP se stipulează că, Comunicările interceptate și înregistrate se redau în limba în care a avut loc comunicarea. În cazul în care comunicarea a avut loc într-o altă limbă decât cea de stat, comunicarea se traduce în limba în care se desfășoară procesul penal de către un traducător autorizat.

Analizând cadrul legal menționăm că, aceste deziderate pot fi interpretate deoarece atunci când vorbim despre calificarea unui interpret sau traducător sunt suficiente documentele de studii, de exemplu profesor de limbă străină. Însă atunci când ne referim la un interpret sau traducător autorizat se are în vedere că acesta are actele corespunzătoare privind calitatea sa, precum și dreptul de a efectua traduceri necesare.

Autorizația de interpret sau traducător este eliberată de Ministerul Justiției, dacă persoana întrunește următoarele condiții²⁴:

- a) deține diploma de licență ori echivalentă din care rezultă specializarea în limba sau limbile străine pentru care se solicită autorizarea, cu anexa la diplomă;
- b) nu este obligatorie diploma în cazul interpreților și traducătorilor din sau în una din limbile orientale ori rar folosite (japoneză, chineză, turcă, arabă etc.), precum și al interpreților semnelor celor surzi, muți ori surdomuți. În aceste cazuri, solicitantii trebuie să dețină certificate care atestă nivelul cunoașterii limbii sau, după caz, a semnelor celor surzi, muți ori surdomuți);
- c) lipsa antecedentelor penale;
- d) are o vechime în muncă în specialitatea dată de cel puțin 2 ani.

Punctul nostru de vedere este că legislatorul are în vedere anume persoane autorizate în acest sens, de aceea, pentru a nu permite interpretări ambigue în această privință, propunem modificarea și completarea art. 85 alin. (4) pct. 2 CPP, astfel încât să oblige interpretul și traducătorul să prezinte organului de urmărire penală, procurorului și instanței de judecată documentul ce confirmă autorizarea sa. Doar în baza acestei autorizări, organele judiciare vor admite participarea acestor subiecți în procesul penal.

De reținut că, în urma încălcării principiului prevăzut la art. 16 CPP urmează sancțiuni procesuale, și anume: inadmisibilitatea în ordinea art. 94 alin. (1) pct. 3) CPP, precum și nulitatea în ordinea art. 251 alin. (2) CPP.

²⁴ Informația a fost luată de pe Portalul Serviciilor Publice a Guvernului Republicii Moldova. Disponibil: <https://servicii.gov.md/ro/service/MJ03> [accesat: 19.07.2022].

Deși legislația națională nu face referință direct la calitatea traducerii, atât Codul de Procedură Penală cât și Legea privind autorizarea și plata interpreților/traducătorilor prevăd că traducerea trebuie să fie completă, exactă, veridică și la momentul oportun, iar pentru traducere/interpretare intenționat incorectă traducătorul poartă răspundere penală. Mai mult ca atât, înainte de a începe efectuarea unei acțiuni procesuale, organul de urmărire penală trebuie să stabilească competența interpretului/traducătorului.

În același timp, legislația națională nu conține un mecanism cu privire la verificarea dacă persoanele suspectate sau acuzate vorbesc și înțeleg limba în care se desfășoară procedurile penale și dacă au nevoie să fie asistate de un interpret, deși prevede faptul că interpretul/traducătorul este desemnat în această calitate de organul de urmărire penală.

Concluzii:

În urma analizei actelor juridice internaționale, constituționale și cele de procedură penală, în raport cu practica judiciară constatăm, propunem și recomandăm următoarele:

- legislația procesuală penală autohtonă reglementează, asigură și garantează părților în proces suficiente garanții privind dreptul la interpret, ceea ce corespunde normelor internaționale, ba chiar, în unele cazuri, procesul penal național este mai umanist, deoarece garantează acest drept tuturor participanților la proces;

- dreptul la interpret este un drept absolut numai în ceea ce privește caracterul gratuit al acestuia, întrucât este posibil refuzul de a fi traduse anumite părți ale dosarului sau de a fi numit un interpret în cazul în care reclamantul înțelege și vorbește limba utilizată, sub acest aspect dreptul nu are un caracter absolut;

- legislația națională nu conține un mecanism cu privire la verificarea dacă persoanele suspectate sau acuzate vorbesc și înțeleg limba în care se desfășoară procedurile penale și dacă au nevoie să fie asistate de un interpret, deși prevede faptul că interpretul/traducătorul este desemnat în această calitate de organul de urmărire penală;

- recomandăm autorităților judiciare ca atunci când există semne vizibile că persoana este vorbitoare de o altă limbă, acestea trebuie să-i ofere un interpret sau cel puțin să-i aducă la cunoștință dreptul la interpret;

- modificarea și completarea art. 16 alin. (4) CPP, astfel încât această normă să reglementeze și traducerea actelor procurorului;

- modificarea și completarea art. 16 CPP cu un nou alineat care să reglementeze că victima sau partea vătămată pot beneficia de traducerea informațiilor esențiale exercitării drepturilor lor în cadrul procedurilor penale într-o limbă pe care o înțeleg;
- modificarea și completarea art. 229 alin. (2) CPP, astfel încât plata pentru activitatea interpretului și a traducătorului trebuie să fie asigurată de stat, cu excepția neprezentării bănuितului, învinuitului sau inculpatului la acțiunea de urmărire penală sau în ședința de judecată, fiind citat legal în acest sens. În această ordine de idei, se impune modificarea și completarea art. 250 și art. 401 alin. (1) pct. 5) ale CPP;
- modificarea și completarea art. 85 alin. (4) pct. 2 CPP, astfel încât să oblige interpretul și traducătorul să prezinte organului de urmărire penală, procurorului și instanței de judecată documentul ce confirmă autorizarea sa. Doar în baza acestei autorizări, organele judiciare vor admite participarea acestor subiecți în procesul penal.

Referințe bibliografice:

1. Declarația Universală nr. 12 din 10.12.1948 a Drepturilor Omului, adoptată și proclamată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite prin Rezoluția 217 a (III) din 10 decembrie 1948. Disponibilă: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115540&lang=ro [accesată: 18.07.2022].
2. Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, semnată la Roma, 04.11.1950, amendată de Protocoalele nr. 11, 14 și 15, completată de Protocolul adițional și de Protocoalele nr. 4, 6, 7, 12, 13 și 16. Disponibilă: https://www.echr.coe.int/documents/convention_roun.pdf [accesat: 18.07.2022].
3. Pactul Internațional nr. 31 din 16.12.1966 cu privire la drepturile civile și politice, adoptat și deschis spre semnare de Adunarea Generală a Națiunilor Unite la 16 decembrie 1966. În vigoare la 23 martie 1967, cf. art. 49, pentru dispozițiile cu excepția celor de la art.41; la 28 martie pentru dispozițiile de la art.41. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115567&lang=ro [accesată: 18.07.2022].
4. Directiva 2010/64/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 20 octombrie 2010 privind dreptul la interpretare și traducere în cadrul procedurilor penale. Disponibilă: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010L0064&from=NL> [accesată: 18.07.2022].
5. Constituția Republicii Moldova, aprobată prin Legea nr. 1 din 29.07.1994.
6. Codul de procedură penală al Republicii Moldova.

7. Legea nr. 234 din 16.12.2020 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova. Publicat: 22.12.2020 în Monitorul Oficial Nr. 353-357 art. 274, abrogată prin Legea nr. 95 din 14.04.22, Monitorul Oficial Nr. 151-157/20.05.22 art.269; în vigoare 20.06.22.
8. Legea cu privire la autorizarea și plata interpreților și traducătorilor antrenați de Consiliul Superior al Magistraturii, de Ministerul Justiției, de organele procuraturii, organele de urmărire penală, instanțele judecătorești, de notari, avocați și de executorii judecătorești, Nr. 264 din 11.12.2008, publicată în Monitorul Oficial, Nr. 57-58 din 20.03.2009.
9. Situl oficial al Birorului Național de Statistică a Republicii Moldova, actualizată la 01.01.2022. Disponibilă: <https://statistica.gov.md/category.php?l=ro&idc=103&> [accesată: 18.07.2022].
10. Portalul Serviciilor Publice a Guvernului Republicii Moldova. Disponibil: <https://servicii.gov.md/ro/service/MJ03> [accesat: 19.07.2022].
11. DCP al CSJ nr. 1ra-481/2008 din 8 aprilie 2008. În: Jurisprudența Curții Supreme de Justiție în materie penală (2008-2010). Culegere. Ch., 2012, p. 533, 534.
12. Sentința Judecătorei Chișinău, sediul Ciocana (pronunțată în sediul Rîșcani) din 17.05.2019, emisă în Dosarul nr. 1-275/2018. Disponibilă: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/451394e2-917c-e911-80d7-0050568b021b [accesată: 19.07.2022].
13. Decizia Curții de Apel Chișinău din 02.10.2019, emisă în Dosarul nr. 1r-178/19 (pct. 4). Disponibilă: https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/f610dcb6-d193-4671-992b-4683f080573b [accesată: 19.07.2022].
14. Ghidul privind art. 6 din Convenție, Dreptul la un proces echitabil (Latura penală). Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_ROM.pdf [accesată: 17.07.2022].
15. CtEDO, cauza Plotnicova c. Republica Moldova, Hotărârea din 15.05.2012, (§ 39). Disponibilă: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-124578> [accesată: 19.07.2022].
16. CtEDO, cauza Fedele c. Germaniei, cererea nr. nr. 11311/84, Decizia de inadmisibilitate din 1987. Disponibilă: <https://www.eulita.eu/en/case-law/> [accesată: 19.07.2022].
17. CtEDO, cauza Priplata c. România, cererea nr. 42941/05 din 16.11.2005, Decizia de inadmisibilitate din 13.05.2014. Disponibilă: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111726> [accesată: 19.07.2022].
18. Tudor Osoianu și alții, Drept procesual penal, Partea generală, Chișinău, 2009, p. 96.
19. Казанир А. С., Санталов А. И. Комментарии к уголовно-процессуальному кодексу МССР. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1966, p. 20, art. 11.
20. Цупренко П. Г. Уголовно-процессуальный Кодекс УССР. Научно-практический комментарий. Киев: Политической лит.-ры Украины, 1984, p. 36, 37, art. 19.

**DECLARAȚIILE -
OBIECT AL PROTECȚIEI JURIDICO-PENALE
STATEMENTS -
PURPOSE OF LEGAL-CRIMINAL PROTECTION**

Andrei NASTAS,
*conferențiar universitar, doctor în drept,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Sergiu CERNOMOREȚ,
*conferențiar universitar, doctor în drept,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Symmary

One of the basic components of the justice system is the evidence, the relevant place in which the statements occupy it. The veracity and correctness of the latter is one of the priority objectives of judicial reform. The activity of the entire public system, as well as that of the judiciary, is influenced by an impressive number of statements, which produce legal effects. The effectiveness of the activity of public authorities can also be assessed in terms of reducing the number of appeals in court, which have as object - challenging the acts of public authorities.

An effective mechanism for disciplining the addressees and beneficiaries of declarations, which has legal consequences, could be criminal law. Or the criminal law, is meant to ensure the protection of the most important values and social relations, among which the statements are completely included.

Keywords: *statements, evidence, testimonies, truthful, false, truth.*

Cuvinte-cheie: *declarații, probe, marturii, veridic, fals, adevăr.*

Asigurarea unei justiții accesibile și funcționale constituie unul dintre obiectivele prioritare ale reformei judiciare. Rolul primordial în soluționarea conflictelor sociale este deținut de stat. Pe de altă parte un pericol iminent pentru justiția actuală, dar și pentru drepturile politice, de muncă, alte drepturi constituționale ale cetățenilor, încrederea publică, alte domenii îl prezintă declarațiile cu rea voință, care produc variate consecințe juridice, necesare în vederea soluționării anumitor raporturi sociale. În acest context, ocrotirea juridico-penală a declarațiilor producătoare de consecințe juridice implică o actualitate nuanțată. Faptele infracționale privind declarațiile enunțate submi-

nează activitatea normală a sistemului judiciar și a organelor de drept, aduc atingere actului de justiție. În vederea satisfacerii imperativelor politicii penale reacția statului la săvârșirea oricăror infracțiuni trebuie să se materializeze în restabilirea a ordinii de drept și tragerea la răspundere și sancționarea făptuitorilor. Înfăptuirea justiției, în sens larg, reprezintă activitatea instanțelor judecătorești de a căuta și de a stabili ceea ce este just și corect în spețele pe care aceasta le soluționează. Justiția este arta binelui și a echității (*Jus est ars boni et aequi*).

O pârghie efectivă în asigurarea legalității în cadrul probatoriului o constituie legea penală, cu anumite norme de incriminare. Drepturile de autor, încrederea publică, alte sfere sociale la fel suscită protecție penală contra declarațiilor cu rea-voință, producătoare de consecințe juridice, deziderat asigurat prin normele de incriminare reprevăzute de Codul Penal al Republicii Moldova. Aici se adăpostește o parte a instrumentarului de ocrotire juridico-penală a declarațiilor producătoare de consecințe juridice. Menirea funcțională a acestui instrumentar constă în garantarea stabilirii obiective, prin intermediul interdicțiilor și măsurilor de drept penal, a împrejurărilor cauzei, precum și în respectarea drepturilor și libertăților persoanei. Totodată, argumentele expuse sesizează faptul că aceste norme de drept, în marea majoritate a cazurilor, sunt nefuncționale. În afară de caracterul latent relativ înalt al acestor categorii de infracțiuni, anumite clauze vizează lipsa de claritate și elaborarea insuficientă sau aproximarea uneori a normelor de drept penal, neconcordanța lor deplină cu normele de procedură penală. Toate aceste realități creează dificultăți în interpretarea univocă și în aplicarea uniformă a normelor de drept privind răspunderea pentru declarațiile cu rea voință în dreptul penal. De asemenea, în situația depunerii anumitor declarații cu aspect criminalistic, în fiecare caz separat, sunt luate în calcul în deplină măsură urmările prejudiciabile ale acestora. Mai este necesară și o atitudine prudentă privind determinarea anumitor criterii care diferențiază răspunderea penală în situația reglementării componentelor de infracțiune legate de ocrotirea juridico-penală a declarațiilor producătoare de consecințe juridice.

De fapt, scopul primordial al analizei date, îl constituie evidențierea necesității ocrotirii veridicității informațiilor prin prisma normelor de drept penal. Problema apare în momentul în care declarațiile făcute de martori contra unei persoane, conțin informații și/sau date care nu corespund realității, deci nu sunt adevărate.

Prin declarațiile martorului se înțeleg relatările făcute în fața organelor de drept de către persoanele care au cunoștințe de natura să servească la aflarea adevărului într-un proces penal cu *bună știință, termenul care ar echivala cu conștient, având cunoștința deplină a faptelor*. Ținând cont de prevederile art. 312 Cod Penal al Republicii Moldova *declarației mincinoase, concluziei false sau traducerii incorecte* putem spune că persoana care dă declarații o face cu bună știință sau cu bună credință

Convingere intimă a unei persoane că ceea ce face este bine, conform legii; obligație de comportare conform cu regulile de conviețuire, care revine părților la încheierea și executarea unei convenții. Buna credință are un rol important în activitatea organelor de drept, existența ei se manifestă în adoptarea unor soluții temeinice și legale. Conceptul juridic de bună credință a fost fundamentat de juristul roman Cicero și este întâlnit sub definiții diferite în doctrinele moderne de drept.

De asemenea, buna credință face obiectul mai multor articole din Codul Civil. Ea are importanță și pentru a se face deosebire între martorul de buna credință și cel de rea-credință (martorul mincinos)¹.

Dacă să ne referim la mărturia mincinoasă *falsitas in iudicio* este fapta martorului care, într-o cauză penală, civilă, disciplinară sau orice altă cauză în care se ascultă martori, face afirmații mincinoase ori nu spune tot ce știe privitor la împrejurări esențiale asupra cărora a fost întrebat și este incriminată prin dispozițiile cuprinse în art. 312 din Codul Penal al Republicii Moldova. Totodată, în articolul menționat mai sunt incriminate alte două infracțiuni: concluzia falsă și traducerea sau interpretarea incorectă.

Prin prezentarea concluziei false se înțelege acțiunea de a prezenta rapoarte cu concluzii ce nu corespund adevărului cu prilejul efectuării de către specialist sau expert a constatării tehnico-științifice sau medico-legale și, respectiv, a expertizei.

A prezenta o traducere incorectă înseamnă a efectua în scris o traducere mincinoasă fie prin afirmații mincinoase făcute de traducător în operațiunile de traducere sau prin omisiune, adică de trecere sub tăcere a unor idei care urmau a fi traduse.

Declarațiile acelor martori care fac afirmații mincinoase ori nu spun tot ce știu privitor la împrejurările esențiale asupra cărora au fost întrebați, prezintă pericol social, prin aceea că îngreunează, derutează și compromit activitatea organelor judiciare, putând implicit determina pronunțarea unor soluții care nu corespund adevărului.

¹ Scriparu Gheorghe, Vasile Astărăstoae. Criminologie Clinică. Iași: Polirom, 2003, p. 201 – 202

Mărturia mincinoasă are ca urmare imediată crearea unei stări de pericol pentru desfășurarea normală a activității de înlăptuire a justiției. Aceasta stare de pericol este aptă să conducă la o soluționare injustă a cauzei. În acest sens, doctrina și în practica națională acceptă poziție în care se consideră că infracțiunea de la art. 312 Cod Penal al Republicii Moldova se consumă în momentul în care audierea martorului, care a făcut afirmații mincinoase, a luat sfârșit și acesta și-a semnat declarația, astfel pentru consumarea infracțiunii de mărturie mincinoasă nu este necesar să se fi pronunțat o soluție nedreaptă, ci este suficient ca datorită afirmațiilor mincinoase pe care martorul le-a făcut să existe pericolul de a se pronunța o asemenea soluție. Dacă acest pericol se materializează, atunci acest lucru va fi avut în vedere la individualizarea pedepsei².

Cu referire la răspunderea penală pentru declarația cu rea-voință producătoare de consecințe juridice, prezintă interes și conceptele autorilor Sergiu Brînză și Vitalie Stati, care afirmă, că pentru calificarea faptei în baza art. 309 Cod penal, nu are importanță dacă persoana este constrânsă să facă declarații false sau veridice. La fel, nu contează dacă expertul este constrâns să facă o concluzie falsă sau veridică. Sub acest aspect, infracțiunea specificată la art. 309 Cod penal se deosebește de infracțiunea prevăzută la art. 314 Cod penal.

În ultimul caz, răspunderea se aplică pentru constrângerea martorului sau a părții vătămate de a face declarații numai mincinoase, ori a expertului de a face doar concluzii false. Cât privește traducătorul sau interpretul, acesta este constrâns să facă o traducere sau interpretare incorectă atât în cazul infracțiunii prevăzute de art. 309 Cod penal, cât și în situația infracțiunii specificate la art. 314 Cod penal. Tot ei indică faptul, că este necesar ca făptuitorul să manifeste bună-știință la săvârșirea infracțiunii specificate la art. 312 Cod penal. Erorile de percepere sunt un fenomen normal în viața noastră, astfel, că aceste aprecieri greșite ale realității, percepute în raport cu ceea ce s-a întâmplat în mod real, sunt posibile³.

În continuare, evidențiem opinia aceluiași autori conform căreia declarațiile cu însușirea de a produce, potrivit legii, consecințe juridice sunt specificate în diferite acte normative care se referă la declarații având această însușire. Împrejurările care conferă unei declarații aptitudinea de a produce consecințe juridice sunt împrejurările excepționale care nu îngăduie întâzieri pentru lu-

² Ulianoschi Gh. Infracțiuni care împiedică înlăptuirea justiției. Chișinău: Ed. Garuda-Art, 1999, p. 42 - 45

³ Brînză Sergiu, Stati Vitalie. Drept penal. Partea specială. Volumul II. Tipografia Centrală. Chișinău, 2011, p. 709

area în considerare a unei declarații (forța majoră, starea de necesitate etc.) În opinia autorilor Sergiu Brînză și Vitalie Stati, se va aplica nu alin. 3, art. 330¹ Cod penal al Republicii Moldova, dar alin. 2, art. 315 Cod penal al Republicii Moldova, dacă informațiile din declarațiile cu privire la venituri și proprietate, în calitate de date ale urmăririi penale, în contextul urmăririi penale sau în legătură cu aceasta, vor fi divulgate de către persoana care efectuează urmărirea penală sau de către persoana abilitată cu controlul asupra desfășurării urmăririi penale, dacă această acțiune a cauzat daune morale sau materiale martorului, părții vătămate sau reprezentanților acestora, ori dacă l-a făcut pe vinovat să se eschiveze de la răspundere⁴. În viziunea autorilor Sergiu Brînză și Vitalie Stati, se va aplica răspunderea în conformitate cu anumite norme penale, nu potrivit art. 352¹ Cod penal al Republicii Moldova, dacă declarația necorespunzătoare adevărului are o calitate specială: datele neautentice despre avariile cu poluare excesivă a mediului, cu poluare radioactivă, chimică, bacteriologică sau cu alte urmări periculoase pentru viața sau sănătatea populației, ori despre starea sănătății populației afectate de poluarea mediului (art. 255 Cod penal al Republicii Moldova); datele denaturate privind veniturile sau cheltuielile, ori cheltuielile care nu au la bază operațiuni reale, ori care au la bază operațiuni ce nu au existat (art. 244 Cod penal al Republicii Moldova); informațiile neautentice sau care pot induce în eroare, care urmează a fi incluse în prospectul emisiei sau în alte documente în temeiul cărora se înregistrează emisia titlurilor de valoare, ori rezultatele emisiei vădit neautentice (art. 245 Cod penal al Republicii Moldova); informația cu bună-știință mincinoasă despre actul de terorism (art. 281 Cod penal al Republicii Moldova); informația cu bună-știință falsă, constituind denunțul adresat în scopul de a-l învinui pe cineva de săvârșirea unei infracțiuni, prezentat unui organ sau persoanei cu funcție de răspundere, care sunt în drept de a porni urmărirea penală. În cazuri similare, în locul art. 352¹ Cod penal al Republicii Moldova pot fi aplicate norme din Codul contravențional⁵.

Este de menționat, că aceiași autori menționează faptul, că în anumite cazuri, falsul în declarații poate să reprezinte partea unui întreg. Astfel, în acord cu regula fixată la art. 118 Cod penal al Republicii Moldova, răspunderea se va aplica nu pentru infracțiunea prevăzută la art. 352¹ Cod penal al Republicii Moldova,

⁴ Brînză Sergiu, Stati Vitalie. Tratat de drept penal. Partea specială. Volumul II. Tipografia Centrală. Chișinău, 2015, p. 922

⁵ Brînză Sergiu, Stati Vitalie. Tratat de drept penal. Partea specială. Volumul II. Tipografia Centrală. Chișinău, 2015, p. 1083

ci pentru una din infracțiunile specificate la art. 190, 196, 353, 355 (atunci când presupune prezentarea unor documente false) sau altele, din Codul penal⁶.

Latura obiectivă a infracțiunii prevăzute la alin. 3, art. 330¹ Cod penal al Republicii Moldova constă în fapta prejudiciabilă exprimată în acțiune. Această acțiune este comisă în privința informațiilor din declarațiile cu privire la venituri și proprietate, informații devenite cunoscute în procesul îndeplinirii atribuțiilor de serviciu sau al exercitării controlului. Modalitățile alternative ale acțiunii prejudiciabile specificate la alin. 3, art. 330¹ Cod penal al Republicii Moldova sunt: 1) divulgarea; 2) publicarea.

Prin „divulgare” trebuie de înțeles darea în vileag a informațiilor corespunzătoare în privința anumitor persoane care nu trebuiau să le cunoască. Divulgarea poate fi făcută în formă verbală sau scrisă. La calificare nu are importanță dacă informațiile, care constituie obiectul imaterial al infracțiunii analizate, au fost transmise unei singure persoane, câtorva persoane sau unui cerc larg de persoane. Prin „publicare” trebuie de înțeles editarea sau punerea în circulație a informațiilor corespunzătoare ori deschiderea accesului la aceasta prin sistemele electronice de informare. În cazul publicării, informațiile care reprezintă obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la alin. 3, art. 330¹ Cod penal al Republicii Moldova sunt transmise unui cerc larg de persoane. Sub acest aspect, publicarea comportă, de cele mai multe ori, un grad prejudiciabil comparativ mai mare decât cel al divulgării. Mijloacele de săvârșire a infracțiunii în cazul publicării pot fi următoarele: mass-media scrisă sau electronică; foile volante; afișele, inclusiv afișele electronice, etc.⁷

Importanță a prezentat și lucrarea autorilor Sergiu Baieș și Nicolae Roșca, unde se afirmă, că de cele mai dese ori, legea nu descrie acțiunile care pot fi considerate ca săvârșite cu bună-credință sau cu rea-credință. În principiu, acest lucru este imposibil, fiindcă, în realitate, este dificil să se prevadă toată gama de acțiuni care pot fi considerate exercitare cu rea-credință a drepturilor civile. Cu toate acestea, pentru unele cazuri, legiuitorul a stabilit care acțiuni se includ în categoria a ceea ce se numește exercitare a drepturilor cu rea-credință asemenea acțiuni sunt considerate ilicite. Celui care săvârșește astfel de acțiuni i se aplică sancțiunile prevăzute de legislație⁸.

⁶ Brînză Sergiu, Stati Vitalie. Tratat de drept penal. Partea specială. Volumul II. Tipografia Centrală. Chișinău, 2015, p. 1085

⁷ Brînză Sergiu, Stati Vitalie. Tratat de drept penal. Partea specială. Volumul II. Tipografia Centrală. Chișinău, 2015, p. 920

⁸ Baieș Sergiu, Roșca Nicolae. Drept civil. Partea generală. Persoana fizică. Persoana juridică. Volumul I. Ed. Cartier Juridic. Chișinău, 2004, p.134-135

La subiectul temei face referire și cercetătorul Canțer Oleg, care ne specifică următoarele: un proces judiciar poate avea sorți de izbândă doar atunci când are la bază un minim material probator. Deși probele pe care se întemeiază un proces sunt extrem de variate, declarațiile martorului sunt, de foarte multe ori, decisive pentru tranșarea unui proces judiciar. Din acest motiv, martorilor le este acordat un loc aparte nu doar în cadrul dreptului procesual, dar și în cadrul altor științe socio-juridice. Altfel spus, martorul nu este o categorie strict juridică. Dacă informațiile deținute de martor nu obțin o valoare juridică, dacă acestea rămân, din careva motive, doar în mintea martorului, ele sunt pur și simplu inutile, deoarece, din punct de vedere juridic, aceste informații, pur și simplu, nu există⁹.

Următoarea lucrare luată în vizor este cea a autorilor Stanislav Copețchi și Igor Hadîrcă, care examinând subiectul erorii și a influenței ei asupra calificării infracțiunii afirmă, că în procesul de aplicare a normelor juridico-penale întâlnim situații când trebuie dată o apreciere juridico-penală unor fapte prejudiciabile comise în baza unor reprezentări eronate despre realitatea obiectivă. Este cazul infracțiunilor comise sub influența erorii. Regula e că, în acord cu principiul vinovăției, consfințit la art. 6 Cod penal al Republicii Moldova, făptuitorul urmează a fi supus răspunderii penale numai pentru fapta prejudiciabilă comisă cu vinovăție. Făptuitorului trebuie să i se impute doar acele circumstanțe obiective care au fost cuprinse de conștiința sa. La săvârșirea infracțiunilor intenționate persoana poate greși în privința unor sau altor împrejurări, iar greșeala admisă poate influența semnificativ conținutul vinovăției, deci – și asupra răspunderii penale. În particular, prezența erorii poate influența decisiv asupra calificării fapte comise¹⁰.

Remarcabilă pentru studiul nostru este și lucrarea unui grup de autori în frunte cu autorii Alexei Barbăneagră, Gheorghe Alecu, Viorel Berliba ș.a. unde se constată faptul, că formă de materializare a vinovăției în determinarea comportamentului fraudulos pe segmentul declarațiilor producătoare de consecințe juridice urmează a fi luată în calcul doar intenția. Intenția în norma penală este caracterizată sub aspectul manifestării ei în două modalități: a) intenția directă se manifestă în situația în care persoana își dă seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, prevede urmările prejudiciabile ale acesteia și dorește survenirea acestor urmări; b) intenția indirectă

⁹ Canțer Oleg. Audierea martorului. Îndrumar pentru avocați. Chișinău, 2013, p.5-6

¹⁰ Copețchi Stanislav, Hadîrcă Igor. Calificarea infracțiunilor. Note de curs. Chișinău, 2015, p.176-177

se manifestă în situația în care persoana își dă seama de gradul prejudiciului faptei, prevede urmările ei prejudiciabile, nu dorește, însă admite în mod conștient survenirea acestor urmări. Înțelegerea caracterului prejudiciabil al faptei și prevederea urmării ei constituie elementul intelectual al intenției, iar dorința sau admiterea în mod conștient a survenirii urmării prejudiciabile reprezintă elementul ei volitiv. Înțelegerea caracterului prejudiciabil al faptei săvârșite atât prin intenție directă, cât și prin intenție indirectă înglobează reprezentarea în conștiința persoanei a obiectului infracțiunii, acțiunii sau inacțiunii prin care se realizează activitatea infracțională.

Elementul volitiv al intenției se caracterizează printr-o anumită atitudine volitivă față de urmarea prejudiciabilă. Persoana care activează cu intenție directă dorește survenirea urmării prejudiciabile și își depune voit eforturile pentru atingerea rezultatului dorit. Spre deosebire de intenția directă, la săvârșirea infracțiunii prin intenție indirectă, persoana, prevăzând posibilitatea survenirii reale a urmării prejudiciabile, nu o dorește, însă o admite în mod conștient. Are, deci, o atitudine de indiferență, de nepăsare față de producerea urmării prejudiciabile¹¹. În opinia autorului Alexei Barbăneagră, infracțiunea (art. 185³) constă în declararea intenționat mincinoasă făcută în fața AGEPI în vederea producerii unei consecințe juridice în favoarea celui care depune declarația sau în favoarea altei persoane și în detrimentul, și spre subminarea autorității persoanei care are titlul de protecție asupra obiectului respectiv al proprietății industriale sau a efectuat depozitul național reglementar¹².

Tot în cadrul acestei lucrări, cercetătorul Gheorghe Ulianovschi, caracterizând latura obiectivă a componentei de infracțiune prevăzută de art. 309 Cod penal, menționează, că ea este incriminată în două variante. Latura obiectivă în ambele variante se caracterizează prin acțiunea de constrângere care diferă de la o variantă la alta prin metodele de înfăptuire a ei. În alin. 1 art. 309 Cod penal, acțiunea de constrângere se realizează prin amenințări sau alte acte ilegale, iar în alin. 2 art. 309 – prin violențe sau însoțită de încheierea acordului de recunoaștere a vinovăției. A constrânge în sensul alin. 1 și 2 art. 309 Cod penal înseamnă a sili, a forța persoana supusă interogatoriului (audiată) să facă declarații, a obliga expertul să concluzioneze, sau traducătorul, interpretul să efectueze o traducere sau interpretare incorectă. Întrebuințarea de amenințări

¹¹ Barbăneagră Alexei, Alecu Gheorghe, Berliba Viorel ș.a. Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu. Centrul de drept al avocaților. Chișinău, 2009, p. 48-49

¹² Barbăneagră Alexei, Alecu Gheorghe, Berliba Viorel ș.a. Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu. Centrul de drept al avocaților. Chișinău, 2009, p. 377

înseamnă folosirea de mijloace de constrângere psihică de natură a provoca o stare de temere, sub stăpânirea căreia e atinsă libertatea psihică a persoanei amenințate. În cazul constrângerii prin amenințare cu omor sau cu vătămarea intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății, acțiunile făptuitorului se încadrează numai în baza alin. 1 art. 309 Cod penal. Prin întrebuintare de violențe se înțelege folosirea mijloacelor de constrângere fizică, utilizarea forței proprii sau a altei constrângeri. Din analiza comparativă a dispozițiilor art. 309 și 309¹ Cod penal, rezultă, că infracțiunea analizată include violențele care prin natura lor nu pot fi considerate ca tortură. Alte acte ilegale de constrângere pot fi considerate audierea bănuțului sau învinuitului în stare de oboseală sau în timpul nopții, insultarea și umilirea martorului cu scopul determinării lui la depunerea declarațiilor, precum și alte tratamente inumane sau degradante care nu constituie acte de tortură. Prin constrângere însoțită de încheierea acordului de recunoaștere a vinovăției se înțelege silirea învinuitului, prin metodele menționate, la încheierea unui astfel de acord. Constrângerea de a face declarații este infracțiunea cu componentă formală (infracțiune de pericol). Pentru existența ei este indiferent faptul dacă declarațiile, concluziile, interpretările sau traducerile au fost sau nu obținute, au fost obținute declarații, concluzii sau interpretări și traduceri dorite sau nedorite, adevărate sau mincinoase. Această situație se datorează faptului, că prin dispozițiile art. 309 Cod penal sunt incriminate însăși metodele de obținere a declarațiilor, concluziilor, interpretărilor sau traducerilor. Prin urmare, consecința infracțională imediată a constrângerilor constă în crearea unei stări de pericol pentru desfășurarea normală a urmăririi penale¹³.

După cum afirmă autorul Gheorghe Ulianovschi, sintagma prezentarea concluziei false se descifrează ca o acțiune de a prezenta rapoarte cu concluzii ce nu corespund adevărului cu prilejul efectuării de către specialist sau expert a constatării tehnico-științifice sau medico-legale și respectiv – a expertizei. Constituie element material al concluziei false și afirmațiile mincinoase făcute de expert la audiere în condițiile art. 153 Cod de procedură penală. Totodată, menționăm și faptul că, în opinia autorului Gheorghe Ulianovschi, constrângerea fizică se manifestă prin exercitare de violențe generatoare de suferințe fizice. Legiuitorul, la incriminarea faptei prevăzute de acest articol, prin constrângere fizică are în vedere maltratarea sau alte acte de violență altele decât cele prevăzute în art. 151-152 Cod penal. Dacă prin constrângerea fizică

¹³ Barbăneagră Alexei, Alecu Gheorghe, Berliba Viorel ș.a. Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu. Centrul de drept al avocaților. Chișinău, 2009, p.676

martorului, părții vătămate, expertului, traducătorului sau interpretului i se cauzează una dintre urmările faptelor prevăzute de art. 151-152 Cod penal, constrângerea de a face declarații mincinoase, a trage concluzii false sau a efectua traduceri sau interpretări incorecte se află în concurs ideal cu una dintre aceste infracțiuni. Constrângerea psihică se realizează prin diferite acte ilegale de violență psihică, cum ar fi amenințarea cu omorul sau vătămarea integrității corporale sau sănătății, cu deteriorarea bunurilor ori cu răpirea martorului, interpretului, traducătorului, a rudelor sau a apropiaților acestora etc.

Luăm în calcul și afirmațiile cercetătoarei Gîrlea Anastasia, care consideră, că declarația mincinoasă a martorului sau a părții vătămate are capacitatea de a afecta activitatea normală a organelor de justiție. Pericolul socială a acestor fapte este determinat de faptul, că ele sunt capabile să ducă organele de drept și judiciare pe o cale incorectă. Anume în rezultatul declarațiilor false sunt posibile situațiile de eliberare de răspundere penală a persoanelor vinovate, aplicarea nefundamentată a unei pedepse mai blânde și condamnarea persoanelor care nu au nici o vină. Declarația mincinoasă a martorului sau a părții vătămate atentează nemijlocit la activitatea normală și corectă a instanței de judecată și a organelor de urmărire penală, orientată spre realizarea sarcinilor justiției. Din acest considerent, obiectul generic al componentelor de infracțiune examinate îl constituie activitatea corectă a organelor de justiție. Obiectul nemijlocit al componentelor examinate este determinat în funcție de relațiile sociale concrete, care sunt afectate în rezultatul declarațiilor mincinoase¹⁴.

După cum menționează autoarea Gîrlea Anastasia într-o altă lucrare a sa, spre deosebire de denunțarea falsă, conținutul declarației mincinoase înglobează un cerc mai mare de informații. Declarația mincinoasă poate fi legată de denaturarea circumstanțelor și faptelor care urmează a fi stabilite într-o cauză concretă, inclusiv a datelor despre persoana învinuitului, a părții vătămate și caracterul relațiilor martorului cu aceste persoane, despre vinovăție, consecințe etc. Unele deosebiri persistă în formele materializării, reflectării externe a acestor infracțiuni. Denunțarea falsă presupune, întotdeauna, săvârșirea de acțiuni active, în timp ce declarația mincinoasă poate fi realizată și prin inacțiune (de exemplu, necomunicarea circumstanțelor care au o importanță esențială pentru determinarea vinovăției persoanei). Această delimitare se fundamentează pe caracterul diferit al infracțiunilor cu pricina. Declarația mincinoasă este oferită, întotdeauna, în cadrul unei cauze penale deja intentate, iar denun-

¹⁴ Gîrlea Anastasia. Justiția în calitate de obiect al denunțării false și al declarației mincinoase. *Legea și Viața*, octombrie, 2012, p. 56-58.

țarea falsă referitoare la comiterea unei infracțiuni servește însăși drept temei și bază pentru pornirea urmăririi penale¹⁵.

La categoria materialelor utilizate în procesul cercetării noastre atribuim și lucrările autorului Vitalie Stati. Autorul vizat consemnează faptul, că declarația cu privire la venituri și proprietate (în sensul Legii privind declararea și controlul veniturilor și al proprietății demnitarilor de stat, judecătorilor, procurorilor, funcționarilor publici și a unor persoane cu funcție de conducere, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 19.07.2002) nu poate să reprezinte obiectul material al infracțiunii prevăzute la art. 244¹ Cod penal al Republicii Moldova. Potrivit alin. 2 și 3 al Legii privind declararea și controlul veniturilor și al proprietății demnitarilor de stat, judecătorilor, procurorilor, funcționarilor publici și a unor persoane cu funcție de conducere, nedeținerea declarației de către subiectul declarării în termenele stabilite la art. 8 din numita lege constituie contravenție și se sancționează conform art. 330² din Codul contravențional; indicarea intenționată în declarație a datelor inexacte sau incomplete constituie infracțiune și se pedepsește conform art. 352¹ Cod penal al Republicii Moldova¹⁶.

Prezentarea tardivă a dării de seamă fiscale (inclusiv a declarației cu privire la impozitul pe venit) nu atrage răspunderea pentru una dintre infracțiunile prevăzute la art. 244¹ Cod penal al Republicii Moldova. La fel, se poate susține, că eschivarea de la prezentarea declarației cu privire la impozitul pe venit nu atrage răspunderea conform alin. 2 art. 260 din Codul fiscal. În concluzie, numai sustragerea categorică și definitivă de la prezentarea declarației cu privire la impozitul pe venit intră sub incidența art. 244¹ Cod penal al Republicii Moldova. În cazul în care o astfel de sustragere are un caracter limitat în timp, răspunderea se va aplica în baza alin. 2 art. 260 din Codul fiscal¹⁷.

Sub incidența alin. 1 art. 244¹ Cod penal al Republicii Moldova intră numai includerea în declarația cu privire la impozitul pe venit a unor date denaturate de către declarant. Nu se aplică această normă în ipoteza falsificării documentului respectiv pe calea fie a contrafacerii (adică a confecționării declarației cu privire la impozitul pe venit false), fie a modificării conținutului declarației autentice cu privire la impozitul pe venit. În astfel de cazuri, în funcție de calitatea subiectului, se va aplica prevederea corespunzătoare din art. 332 sau 361 Cod penal al Republicii Moldova.

¹⁵ Gîrlea Anastasia. Delimitarea denunțării false, a declarației mincinoase, concluziei false sau traducerii incorecte de alte infracțiuni conexe. *Legea și Viața*, iunie, 2014, p. 10-15.

¹⁶ Stati Vitalie. *Infracțiuni economice*. Note de curs. CEP USM. Chișinău, 2014, p. 275

¹⁷ Stati Vitalie. *Infracțiuni economice*. Note de curs. CEP USM. Chișinău, 2014, p. 280

Aplicarea alin. 1 art. 244¹ Cod penal al Republicii Moldova (în ipoteza de includere în declarația cu privire la impozitul pe venit a unor date denaturate) exclude aplicarea art. 352¹ Cod penal al Republicii Moldova. Or, în ipoteza analizată, alin. 1 art. 244¹ Cod penal al Republicii Moldova trebuie privit ca o normă specială în raport cu art. 352¹ Cod penal al Republicii Moldova. Din motive similare, nu va fi necesară nici aplicarea suplimentară a uneia dintre prevederile art. 361 Cod penal al Republicii Moldova (avându-se în vedere ipoteza de folosire a documentelor oficiale false, care acordă drepturi sau eliberează de obligații)¹⁸.

Caracterul de pericol al infracțiunii este recunoscut și de practica unor instanțe judecătorești din alte state, cum ar fi spre exemplu Franța, care inserează între elementele specifice ale faptei posibilitatea producerii unui prejudiciu. Această practică a reprimat mărturia mincinoasă, chiar dacă nu a avut o influență efectivă asupra soluției procesului dar, fără îndoială, o asemenea intenție din partea făptuitorului a existat.

Se poate afirma deci, că, în activitatea de înfăptuire a justiției, declarațiile martorilor, ca și rapoartele de expertiză sunt considerate mijloace de probă, ele contribuind la aflarea adevărului și prin aceasta la soluționarea cauzei în care sunt administrate. De exactitatea probelor și de probabilitatea celor care concură la aflarea adevărului, depinde temeinica înfăptuire a justiției.

În sfârșit, este necesar ca declarația făcută să fie una dintre acele declarații care, potrivit legii sau împrejurărilor, servește la producerea unei consecințe juridice. Prin alte cuvinte, se cere ca declarația să aibă, potrivit legii sau împrejurărilor, valoare probatorie și eficiență juridică, să fie aptă a servi, prin însuși faptul că a fost făcută, la producerea consecinței juridice avută în vedere de făptuitor.

Declarația necorespunzătoare a adevărului făcută unui organ competent și producătoare de consecințe juridice are, în unele cazuri, o încredințare distinctă. În asemenea cazuri, fapta constituie o altă infracțiune¹⁹.

După cum ne demonstrează practica, infracțiunile privind declarațiile cu rea-voință, producătoare de consecințe juridice au, în mare parte, un caracter latent. Această convingere se impune ca urmare a analizei materialelor din cadrul cauzelor penale. La moment, nu este manifestată o reacție corespunzătoare asupra cazurilor de declarație mincinoasă, de depunere a declarațiilor false, ca varietăți ale falsificării de probe.

¹⁸ Stati Vitalie. Infracțiuni economice. Note de curs. CEP USM. Chișinău, 2014, p. 282

¹⁹ Nastas Andrei, Cernomoreț Sergiu, Cebotari Olga. Răspunderea penală pentru declarațiile cu rea-voință în statele aparținând sistemului de drept anglo-saxon. În: Revista științifico-practică „Relații Internaționale Plus”, nr.1 (17), Chișinău, 2020, p.103

Considerăm, că una dintre cauzele obsesive ale stării de fapt a lucrurilor o constituie dificultățile apărute la încadrarea juridică a unor astfel de fapte și argumentarea elementelor componenței de infracțiune. Ele sunt determinate, în mare parte, de absența unei percepții corecte a semnelor componențelor de infracțiune, ce atentează la declarațiile producătoare de consecințe juridice. O cauză a acestei stări a lucrurilor se datorează și erorilor în formularea dispozițiilor legate de normele de drept penal referitoare la răspunderea penală pentru declarația cu rea-voință, producătoare de consecințe juridice, ce are drept efect interpretarea necorespunzătoare a legii.

Privite în toată complexitatea lor, activitățile de înfăptuire a justiției desfășurate în cadrul procesului penal au drept scop aflarea adevărului pentru ca nici o persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală și condamnată pe nedrept.

Referințe bibliografice:

1. BAIEȘ Sergiu, ROȘCA Nicolae. Drept civil. Partea generală. Persoana fizică. Persoana juridică. Volumul I. Ed. Cartier Juridic. Chișinău, 2004.
2. BARBĂNEAGRĂ Alexei, ALECU Gheorghe, BERLIBA Viorel ș.a. Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu. Centrul de drept al avocaților. Chișinău, 2009.
3. BRÎNZĂ Sergiu, STATI Vitalie. Drept Penal. Vol. II partea specială. Editura USM, Chișinău 2011.
4. BRÎNZĂ Sergiu, STATI Vitalie. Tratat de drept penal. Partea specială. Volumul II. Tipografia Centrală. Chișinău, 2015.
5. CANȚER Oleg. Audierea martorului. Îndrumar pentru avocați. Chișinău, 2013.
6. COPEȚCHI Stanislav, Hadîrcă Igor. Calificarea infracțiunilor. Note de curs. Chișinău, 2015.
7. GÎRLEA Anastasia. Delimitarea denunțării false, a declarației mincinoase, concluziei false sau traducerii incorecte de alte infracțiuni conexe. Legea și Viața, iunie, 2014.
8. GÎRLEA Anastasia. Justiția în calitate de obiect al denunțării false și al declarației mincinoase. Legea și Viața, octombrie, 2012.
9. NASTAS Andrei., CERNOMOREȚ Sergiu., CEBOTARI Olga. Răspunderea penală pentru declarațiile cu rea-voință în statele aparținând sistemului de drept anglo-saxon. În: Revista științifico-practică „Relații Internaționale Plus”, nr.1 (17), Chișinău, 2020.
10. SCRIPARU Gheorghe, ASTĂRĂSTOAE Vasile. Criminologie Clinică. Iași: Polirom, 2003.
11. ULIANOVSCI Gheorghe. Infracțiuni care împiedică înfăptuirea justiției. Chișinău: Editura Garuda-Art, 1999.
12. STATI Vitalie. Infracțiuni economice. Note de curs. CEP USM. Chișinău, 2014.

CAPITOLUL VI. DREPT PRIVAT

ЗАЩИТА ПРАВА НА ИСПОЛНЕНИЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВА В СВЕТЕ МОДЕРНИЗИРОВАННОГО ГРАЖДАНСКОГО КОДЕКСА РМ

PROTECȚIA DREPTULUI LA EXECUTAREA OBLIGAȚIEI ÎN LUMINA CODULUI CIVIL MODERNIZAT AL REPUBLICII MOLDOVA

Юрий ФРУНЗЭ,
*конференциар университетар, доктор права,
Института Юридических, Политических
и Социологических Исследований*

Аннотация

Реформа юстиции, в том числе повышения качества отправления правосудия являются приоритетами задачами Республики Молдова на период 2020-2023 годов. Институт защиты права кредитора на исполнение обязательства со стороны должника с своими специфическими способами является одним из наиболее «нескрываемым» в научном и практическом аспектах в Республике Молдова. В настоящей статье автор анализирует последние изменения гражданского законодательства в части правил о защите права кредитора на исполнение обязательства со стороны должника. Отмечается, что в целом в данной области молдавское законодательство следует по пути восприятия как общих подходов, так и отдельных законодательных решений зарубежной, главным образом европейской, юриспруденции.

Adnotare

Reforma justiției, inclusiv calitatea actului de justiție sunt prioritățile Republicii Moldova pentru perioada 2020-2023. Instituția protecției dreptului la executarea obligației este una din cele mai „nevalorificate” în Republica Moldova instituții în plan doctrinar și practic. În articolul de față autorul supune analizei instituția în cauză în lumina ultimelor modificări a legislației civile.

Summary

Justice reform, including the quality of justice are Moldova's priorities for the period 2020-2023. The institution of protection of the right to the execution of the obligation is one of the most “unvalued” institutions in the Republic of

Moldova in doctrinal and practical terms. In this article the author submits the analysis of the institution in question in the light of the latest changes in civil legislation.

Ключевые слова: права общего залога, равенство кредиторов, хирографические - необеспеченные кредиторы, косвенный иск, иск об отмене, иск об обращении взыскания на долговые обязательства должника находящиеся в процессе несостоятельности.

Cuvinte-cheie: garanția comună a creditorilor egalitatea creditorilor, creditori chirografari - negarantați, acțiune oblică, acțiune revocatorie, acțiune revocatorie de dreptul insolvabilității.

Keywords: rights of common pledge, equality of creditors, chirographic - unsecured creditors, indirect claim, claim for cancellation, claim for foreclosure on debt obligations of the debtor in the process of insolvency.

Основные положения о защите права на исполнение обязательства.

Должник отвечает по своим обязательствам перед кредитором всем своим имуществом. При этом, имущество должника служит общим обеспечением для кредитора, то есть общим залогом. Защита права кредитора на исполнение обязательства со стороны должника предполагает разные способы. Например, в договорных обязательствах (основанных на договоре) надлежащими способами защиты в случае неосновательно-го отказа должника от исполнения обязательства может быть: присуждение к исполнению обязанности в натуре (вместо уплаты денег), возмещение убытков, взыскание неустойки, потеря задатка, начало процедуры реализации залога, удержание имущества должника, резервирование право собственности при купле-продаже, прекращение или изменение правоотношения, а также самозащита (когда это соответствует существу обязательства и не превышает ее пределы). А для внедоговорных обязательств: присуждение к исполнению обязанности в натуре, самозащита. Но бывают случаи, когда такие способы лишены смысла, ибо, например, в заключенных договорах не были установлены данные способы защиты. Или, оказывается, у должника уже нет имущества, на которое может быть возложено взыскание, ввиду того, что он ее продал, подарил или даже если и есть какое-то имущество в виде прав требования у своих должников, он не проявляет должного интереса к взысканию с тем, чтобы рассчитаться со своим кредитором/кредиторами. Для последних двух случаев, Гражданский кодекс РМ предусматривает для необеспеченного кредитора два возможных специфических инструмента: иск об отмене – (Паулианов иск) и

Косвенный иск. А ст. 900 со ссылкой на ст. 126 Закона о несостоятельности¹ предусматривает иск об обращении взыскания на долговые обязательства должника находящиеся в процессе несостоятельности.

Права общего залога (общего обеспечения) и залог.

Все имущественные права, принадлежащие лицу, и все лежащие на нем обязанности - физические и моральные - составляют единство, которое называется его имуществом или, пользуясь менее юридическим языком, его достоянием. Как правило, каждый человек имеет одно имущество (по меньшей мере, нескрываемое), и только одно. Единство имущества выражает очень важное положение: весь его актив отвечает по всем обязательствам. Следовательно, любой кредитор, которому собственник имущества должен деньги, может обратиться взыскание на любую вещь из имущества своего должника, потребовать ее продажи и погашения своего требования за счет вырученной суммы.

Чистое имущество физического или юридического лица представляет собой, таким образом, выраженную в деньгах разницу между активом и пассивом, то есть между принадлежащими ему правами и обязанностями. Кроме тех случаев, когда необходимо учесть, что отдельные вещи из состава имущества являются предметом залога, обеспечивающего права отдельных кредиторов, именно чистое имущество определяет кредитоспособность лица, то есть ту меру доверия, которое ему могут оказать кредиторы. Слово «кредит» выражает доверие. Заключая договор (сделку) с должником, кредитор доверяет ему. Пользоваться таким доверием является преимуществом, доступным лишь исправным должникам. Это преимущество в свою очередь означает кредитоспособность лица. Оно имеет большое значение для тех, кто намеревается одалживать деньги, добиваться отсрочки платежа, избегать слишком высокого процента по совершаемым займам, что обычно определяется страхом перед неплатежеспособностью.

Кредитоспособность должника имеет большое экономическое значение. Она открывает для него все возможности и позволяет ему вести широкую предпринимательскую деятельность. Но кредит, как правило, предоставляется только хорошим плательщикам, так как каждая кредитная операция предполагает платежеспособность должника. На чем такое предположение основывается?

¹ Закон РМ о несостоятельности №. 149 от 29.06.2012. Опубликовано: 14.09.2012 в Monitorul Oficial Nr. 193-197 статья №: 663. Дата вступления в силу: 13.03.2013.

Прежде всего, на размерах и ликвидности имущества должника. Принимая на себя обязательство, должник предоставляет кредитору право общего залога на все свое имущество. Однако кредитоспособность должника уменьшается по мере того, как такое право залога на его имущество предоставляется все большему и большему числу кредиторов. Кредитоспособность основывается, таким образом, не на его активе брутто, а на активе нетто.

Вообще, если заем предоставляется на длительный срок, то неопределенность будущего обычно побуждает кредитора, особенно если это банкир, предоставлять кредит только при наличии соответствующего обеспечения. Его экономический вес зависит, таким образом, в большей мере от превышения актива над пассивом, чем от состава его актива. Состав актива имеет известное значение для кредитоспособности собственника тем, что определяет относительную легкость реализации отдельных имущественных благ, входящих в его состав.

На юридическом языке возможность кредитора обеспечивать свое требование всем имуществом должника носит название права общего залога. Этот термин, впрочем, является образным выражением. Право общего залога не следует путать с залогом/ипотекой.

Право общего залога не является залогом в точном смысле данного слова, поскольку залог - это вещное обеспечение (см.ст.667 и последующие из книги 2-й (Вещное право) ГК РМ)), предметом которого может быть определенная имущественная ценность, при реализации которой, в случае ее продажи, кредитор-залогодержатель, как обеспеченный залогом кредитор, имеет преимущественное право удовлетворения по отношению ко всем другим кредиторам². Больше того, залог предполагает изъятие заложенной вещи из владения должника. В обязательстве обеспеченное залогом/ипотекой гарантия требования кредитора (залогодержателя) является абсолютной. Поэтому обращение кредитором (залогодержателем) взыскания на предмет залога (который пока что является собственностью должника-залогодателя) является самостоятельным способом защиты нарушенного права, реализация которого должна осуществляться, как правило, в порядке искового производства. Но по правилам,

² В силу залога кредитор по обеспеченному залогом обязательству (залогодержатель) имеет право в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения должником этого обязательства получить удовлетворение из стоимости заложенного имущества (предмета залога) преимущественно перед другими кредиторами (необеспеченными-хирографическими) лица, которому принадлежит заложенное имущество (залогодателя).

предусмотренным частью 8 - Осуществление залогового права, главы V - Залог, раздела IV - Другие вещные права, книги 2 - ГК РМ. А именно и конкретно: ст. 752 (*уведомление об исполнении*), ст. 754 (передачи заложенного имущества во владение залогодержателю, либо добровольно, либо принудительно с обращением в судебную инстанцию за вынесением соответствующего судебного приказа или судебного решения), ст. 759 (*передачи заложенного имущества основанной на договоре об ипотеке на основании нотариального акта, имеющего исполнительную надпись во владение залогодержателю, без соответствующего обращения в судебную инстанцию*), и ст. 764 (*продажа имущества залогодержателем*).

Кредитор, который может воспользоваться только правом общего залога, не является залогодержателем, он только *хирографический* (т.е. *необеспеченный залогом*) кредитор³. Соответственно, его гарантия требования весьма относительна. Кредитор, требования которого не защищены, то есть не гарантированы каким-либо обеспечением (*залогом, задатком, удержанием имущества должника, сохранением (резервированием) права собственности при купле-продаже* и др.), может быть жертвой неплатежеспособности должника.

Итак, согласно ст. 888 ГК РМ - Должник отвечает по своим обязательствам всем своим имуществом. При этом, имущество должника служит *общим обеспечением* (т.е. как правило, не обеспеченным, а не обеспеченным, например, залогом) его кредиторов. Это означает, что кредитор может обращать взыскание как на часть, так, по обстоятельствам, и на все имущество должника по его долгам. И это в целях обеспечения возврата долга.

Предметом обеспечения обязательства, не может служить имущество, на которое не может быть обращено взыскание. *Например*, согласно ст. 89 Исполнительного кодекса РМ не обращается взыскание на: 1) *имущество, необходимое должнику - физическому лицу и членам его семьи сугубо для личного пользования или использования в быту* (одежду, обувь, белье, постельные принадлежности – на каждое лицо, кроме предметов,

³ Хирографические (необеспеченные) кредиторы — кредиторы, требования которых не гарантируются каким-либо специальным способом обеспечения обязательств (залогом, ипотекой, поручительством и т. д.). Им принадлежит только право общего залога и связанные с ним средства защиты. - Прим. авт. Необеспеченными кредиторами являются кредиторы, не имеющие гарантий (залог, например), которые на момент возбуждения процесса несостоятельности обладают имущественным требованием к должнику (см. ст.42. Закона РМ о несостоятельности №. 149 от 29.06.2012)

сделанных из драгоценных материалов, а также предметов, имеющих художественную ценность; мебель – по одной кровати и одному стулу на каждое лицо, и один стол, один шкаф на семью; все детские принадлежности; семейные иконы и портреты, обручальные кольца; ордена, медали, другие отличительные знаки, которыми награждены должник или члены его семьи; пособия и книги, необходимые должнику для дальнейшего осуществления профессиональной деятельности); специальные транспортные средства для лиц с ограниченными возможностями и вещи, необходимые лицам с ограниченными возможностями и больным и предназначенные для ухода за ними; продукты питания в количестве, необходимом для должника и членов его семьи в течение трех месяцев; топливо, необходимое для приготовления пищи и отопления жилища семьи в холодное время года); 2) *семена сельскохозяйственных культур*, необходимые для проведения посева и посадки, в количестве, необходимом должнику и его семье для личного пользования, если они принадлежат должнику–физическому лицу, деятельность которого не связана с их производством или продажей; 3) *корм для скота*, на который не обращалось взыскание, необходимый до сбора новых кормов или, в зависимости от обстоятельств, до выгона на пастбища; 4) *имущество, относящееся к публичной сфере государства или административно-территориальных единиц*; 5) *иное имущество, на которое согласно закону не может быть обращено взыскание*.

Равенство, привилегии и основания предпочтения кредиторов.

Кредиторы, чьи требования возникли в связи с определенным разделом имущества, разрешенным законом, должны обратить взыскание в первую очередь на имущество, составляющее предмет имущественной массы. Если этого имущества окажется недостаточно для удовлетворения требований, взыскание может быть обращено на иное имущество должника, за исключением случая, когда должник отвечает согласно закону или договору только данной имущественной массой.

При этом кредиторы, при обращении взыскания на имущество должника являются равными между собой. Но, это зависит от их ранга, т.е. очередности. Так, ст. 889 ГК РМ гласит, что «Суммы, полученные в результате обращения взыскания на вещи из имущества должника, делятся между кредиторами *пропорционально стоимости требования* каждого из них, за исключением случаев, когда между ними имеются основания

для предпочтения или договоры в отношении порядка их удовлетворения. Кредиторы *равного ранга имеют равное право* на удовлетворение требования пропорционально стоимости требования каждого из них. Основаниями для предпочтения являются *привилегии и вещные обеспечения*.

Таким образом, среди равных все равно имеются привилегированные кредиторы.

Привилегией признается предпочтение, отдаваемое законом кредитору при рассмотрении его требования. Привилегия неделима. Привилегии противопоставимы третьим лицам без необходимости их регистрации в публичных реестрах, если законом не предусмотрено иное. Требования, обеспеченные вещным обеспечением, подлежат удовлетворению за счет обремененного имущества с приоритетом перед привилегированными требованиями. Привилегированные требования подлежат преимущественному удовлетворению перед непривилегированными требованиями, даже если последние возникли раньше. Ранг привилегий устанавливается законом, а конкретно ст. 43 Закона РМ о несостоятельности. В прямо предусмотренных законом случаях привилегия распространяется лишь на определенные вещи из имущества должника (особые привилегии) – ст. 890 ГК РМ.

Но, при всем этом, в соответствии со ст. 891 ГК РМ, *кредитор всегда сохраняет свое право требования перед должником и даже третьим лицам*. В связи с этим, «Кредитор может принимать все необходимые или полезные меры для сохранения своих прав, такие как предоставление доказательств, выполнение формальностей по оглашению и информированию за счет должника, возбуждение косвенного иска или принятие мер по обеспечению».

Таким образом, и в этом логическом контексте, возвращаясь к праву общего залога, отметим, что при всей своей хрупкости право общего залога ГК РМ подкрепляется двумя правовыми институтами: Косвенным иском, который иногда называют *непрямым*, а также Паулиановым иском⁴. Кроме этого, законом РМ о несостоятельности, предусмотрен еще один специфический институт - Иск об обращении взыскания на долговые обязательства должника находящиеся в процессе несостоятельности (ст. 900 ГК РМ и 126 Закона о несостоятельности).

⁴ Паулианов иск назван так по имени претора Павла (Paulus), с которым связывают возникновение в римском праве способа защиты требований кредитора при недобросовестности должника. Этот термин прочно вошел в юридическую литературу и практику. - Прим. перевод.

Косвенный иск (*acțiunea oblică*).

Косвенный иск, предусмотренный ст. 892 ГК РМ (или, к примеру, ст. 1166 Гражданского кодекса Франции), как указывает само слово «иск», представляет собой право процессуального характера, предназначенное для того, чтобы кредитор мог законным путем сам сохранить имущество своего должника как гарантию своего требования. Из смысла статьи 892 ГК РМ предусматривается, что *при наличии серьезного и законного интереса кредитор вправе принимать все меры, необходимые для сохранения им своих прав.*

Так, кредитор, требование которого является:

- 1) безусловным,
- 2) ликвидным и,
- 3) подлежащим взысканию,

может от имени своего должника и независимо от его желания осуществлять его права и иски в случае, когда должник отказывается осуществить их либо не осуществляет их в ущерб кредитору.

Где, *безусловные* требования - не ограниченными и независимыми от каких бы то ни было условий (отлагательных либо отменительных - см. ст. 352-353 ГК РМ). Права требования на тот момент должны быть безоговорочными и абсолютными, бесспорными и несомненными, т.е. не вызывающие никаких сомнений. Обязанное лицо должно совершить обязательство в полной мере. *Например*, о сроке, о месте, о способах исполнения. *Ликвидные* требования и обязательства - должны быть в наличии сейчас (на этот момент наступил срок исполнения). *Подлежащим взысканию* - в данном моменте на требование кредитора уже имеется исполнительный лист на руках или исполнительная надпись у нотариуса, которая заменяет исполнительный лист.

Например, кредитор гражданин А. два года назад одолжил (дал в займ) на срок в три месяца должнику гражданину Б. 50 000 лей. По истечении указанного срока гражданин Б. деньги не вернул, сославшись на их отсутствие (потерял работу, бизнес и т.п.). Гражданин А. подал против гражданина Б. иск в судебную инстанцию о возврате долга, применив при этом и ст. 942 ГК РМ, т.е. с одновременным взысканием и процентов за просрочку за весь период просрочки которые составили еще 3000 лей. Итого, гражданин Б., согласно решению судебной инстанции, **безусловно** должен гражданину А. 53 000 леев. Требование о взыскании сумма в

53 000 леев является ликвидным, ибо деньги априори являются ликвидными вещами (всегда и в любой момент на них можно что-то приобрести, обменять и т.д.; не ликвидные вещи это те, которые не имеют спроса на рынке, т.н. «необоротный товар» - консервы с истекшим сроком, фрукты и овощи в начальной стадии загнивания). Во исполнение решения судебной инстанции кредитор, гражданин **А.**, получил от суда титульный лист на исполнение и передал его для принудительного исполнения (взыскания) судебному исполнителю по месту проживания должника. То есть, в данном случае требование кредитора является подлежащим взысканию ибо, уже имеется исполнительный лист на руках. Однако, на практике судебный исполнитель не особенно старается исполнить данный исполнительный документ (лист), сославшись на то, что должник **Б.**, все время пьянствует и особенно не на чем наложить арест, в целях обеспечения исполнения, т.к. у него нет на праве собственности ни дома, ни автомобиля, ни счет в банке. Недавно кредитор гражданин **А.** узнал, что гражданин **В.** (который является зажиточным бизнесменом), в свою очередь уже как 2,5 года должен гражданину **Б.**, сумму денег в размере 70000 леев. У гражданина **Б.** на этот счет есть долговая расписка (о займе) подписанная и собственноручно написанная гражданином **В.** То есть гражданин **Б.** является кредитором перед гражданином **В.** на сумму в 7000 леев но, ничего не предпринимает для их возврата, а срок исковой давности в 3 года на подходе. Тем самым ставится под угрозой исполнения его право требования на сумму 53000 леев в отношении должника гражданина **Б.** Учитывая эти обстоятельства, кредитор - гражданин **А.** **не спрашивая мнения** должника гражданина **Б.** изымает у него долговую расписку выданной гражданином **В.**, и **от имени** гражданина **Б.** (своего должника) обращается в судебную инстанцию с косвенным иском к гражданину **В.** о взыскании в его пользу 53 000 леев, а остаток в сумме 17000 (70000 – 53000 = 17000) – в пользу гражданина **Б.**

Косвенный иск, который он предъявляет в суде, предназначен для того, чтобы в случае упущения, зачастую связанного с небрежностью со стороны должника, не осуществляющего своевременно принадлежащих ему прав (*например*, пропуск общего срока исковой давности в три года – ст.391 ГК РМ), осуществить их самому за должника.

Кредитор может, таким образом, проявить инициативу в осуществлении прав должника. Однако он *действует только как представитель* должника. Охраняя свое *право общего залога* на имущество должника,

он охраняет тем самым всех кредиторов. Косвенный иск в отличие от Паулианова иска является в какой-то мере альтруистичным. Один кредитор защищает интересы всех кредиторов. Это означает впоследствии, что «Все вещи, полученные на основании косвенного иска, становятся имуществом должника к выгоде всех его кредиторов» - ст.894 ГК РМ. Тем не менее, кредитор, предъявивший косвенный иск, *пользуется привилегией в отношении этих вещей в целях возмещения расходов, понесенных в связи с предъявлением иска* косвенным путем.

Однако кредитор может осуществлять права должника лишь в том случае, когда кредитор имеет непосредственную личную заинтересованность, что предполагает наличие угрозы неплатежеспособности должника, которую кредитор пытается предотвратить.

Как правило, он может посредством косвенного иска осуществлять все имущественные права, принадлежащие должнику. Из этого правила, однако, установлено *исключение* для тех прав, которые ч. (2) ст.894 ГК рассматривает как всецело *связанные с личностью должника*. «Кредитор не может осуществлять права и иски, являющиеся исключительно личными правами и исками должника».

Так, если супруг по режиму семейного имущества мог бы получить известную выгоду, потребовав судебного раздела имущества, предъявление иска о таком разделе не может быть осуществлено кредиторами. Точно так же, если должник застраховал свою жизнь в пользу третьего лица и мог бы до выражения согласия третьего лица отменить договор страхования, это право отмены договора не может быть осуществлено кредиторами (*к примеру*, если выгодоприобретатель – третье лицо, по договору страхования жизни не выразил еще своего согласия, застрахованный может выкупить у страховой компании страховую сумму, если он выплатил ее уже полностью или частично, либо может назначить выгодоприобретателем другое лицо).

Следует также особо подчеркивать, что требование по Косвенному иску должно быть *безусловным, ликвидным и подлежащим взысканию* не позднее чем в момент рассмотрения иска. А также, что лицо, против которого возбужден косвенный иск, может выдвигать против кредитора, возбудившего косвенный иск, все возражения, которые он мог бы представить собственному кредитору (ст.893 ГК РМ). К отношениям между кредитором, предъявившим иск косвенным путем, и его должником применяются соответствующим образом положения о законном представительстве.

Иск об отмене - Паулианов иск (*acțiunea revocatorie - pauliană*).

Согласно ст. 895 ГК РМ, кредитор может потребовать признания не-противопоставимыми ему сделок, *заклученных должником в ущерб кредитору*, заключающийся в препятствовании полному удовлетворению прав кредитора в отношении должника, если должник знал или должен был знать, что сделка причинит ущерб кредитору, либо – в случае совершения сделки до возникновения права кредитора – она совершена должником с намерением причинить ущерб кредиторам в целом (ст. 895 ГК РМ).

В отличие от косвенного иска Паулианов иск (ст. 1167 ГК Франции) *охраняет кредитора не от упущения должника, а от юридического действия (в виде сделок), которое уменьшает имущество должника.*

Например, возьмем за основу ту же фавулу из предыдущего примера по косвенному иску видоизменив ее с тем условием, что должник гражданин **Б.** имеет имущество на праве собственности (и дом, и автомобиль и др. ценности). Так, после подачи исполнительного листа к исполнению кредитор гражданин **А.** узнает, что его должник гражданин **Б.** еще до занятия у него денег продал старый дом за бесценок (всего за 30 000 лей), а автомобиль после занятия денег вообще подарил гражданину **В.** Кроме этого, он узнал, что гражданин **Б.** собирается уехать на ПМЖ на свою историческую родину в Россию. Учитывая эти обстоятельства, а именно, что данные сделки были заключены в его как кредитору ущербе, он, кредитор гражданин **А.** обращается в суд с иском об отмене данных сделок (договор купли-продажи дома и договор дарения автомобиля). решением судебной инстанции данные сделки были признаны недействительными и отменены а стороны приведены в первоначальное положение. Таким образом, кредитор гражданин **А.** получил возможность обеспечить исполнение обязательства со сторона своего должника гражданина **Б.**

Молдавское гражданское законодательство следуя по пути восприятия как общих подходов, так и отдельных законодательных решений зарубежной, главным образом европейской, юриспруденции, также предусматривает прямо такого рода иска-меру в защиту прав на исполнение обязательства. Так, если должник совершает это действие в ущерб своим кредиторам, то есть зная, что возможно наступление неплатежеспособности, любой кредитор может, как правило, оспаривать такое действие и требовать признания его ничтожным, с тем чтобы восстановить в имуществе, являющемся предметом общего залога, ту часть, которая была изъята недобросовестным юридическим действием должника.

В отличие от косвенного иска Паулианов иск представляет собой *эгоистическую меру*, результатами которой пользуются не все кредиторы, а лишь кредитор-истец, добившийся признания юридического действия ничтожным. Только этот кредитор может включить в состав имущества, являющегося предметом общего залога, ту часть, которая была восстановлена в результате удовлетворения его иска.

Признание недействительным юридического действия, оспариваемого путем предъявления Паулианова иска, зависит (кроме тех случаев, когда речь идет о безвозмездных сделках) от недобросовестности лица, заключившего договор с должником. Если это лицо было добросовестным, то имущество, переданное по договору и вышедшее из состава имущества должника, не может быть изъято у приобретателя. Недобросовестность заключается в том, что это лицо знало, что в результате договора его контрагент может стать неплатежеспособным.

Возможен и такой случай, что приобретатель, бывший соучастником недобросовестных действий должника, в свою очередь отчуждает имущество новому добросовестному приобретателю возмездно. Этот последний также защищен против Паулианова иска. Однако выгода от предъявления иска не исчезает, ибо она превращается только в требование о возмещении, поскольку недобросовестный приобретатель, в результате действий которого был причинен вред кредитору, обязан передать ему сумму, полученную от добросовестного приобретателя.

Так же как и косвенный иск, Паулианов иск может быть предъявлен кредитором лишь для защиты его законных интересов, связанных с угрозой неплатежеспособности должника. Целью Паулианова иска является предотвращение неплатежеспособности.

Поскольку речь идет о попытках *избежать возможной несостоятельности*, косвенный иск и Паулианов иск приобретают особый характер в тех случаях, когда должником является коммерсант, так как прекращение им платежей ставит его в положение банкротства или несостоятельности.

В этом случае у него изымается все его имущество, управление которым переходит к органам, объявляющим банкротство или несостоятельность.

Кроме того, все его хирографические (необеспеченные) кредиторы становятся в равное положение. Они не могут более каждый в отдельности добиваться причитающегося платежа. Лица, объявившие несостоятельность или банкротство, сами реализуют все имущество должника для, всех кредиторов. Эти лица и осуществляют права, принадлежащие всем кредиторам. Именно рассматриваемые лица-органы предъявляют от имени должника все

иски, которые он в свое время не предъявил. Именно они добиваются признания недействительными юридических действий, которые должник совершил в ущерб своим кредиторам. Для того чтобы облегчить предъявление всех этих исков, связанных с несостоятельностью коммерсанта, законодательство о *несостоятельности*/банкротстве упрощает процедуру предъявления и презюмирует недобросовестными определенные договоры, заключаемые ввиду приближающегося банкротства (период подозрения).

Иск об обращение взыскания на долговые обязательства должника находящиеся в процессе несостоятельности (ст. 126 Закона о несостоятельности) - (*cerere de validare a popririi*).

Кроме традиционных - косвенного иска и иска об отмене (Паулианов иск) право общего залога подкрепляется еще одним специфическим иском, а именно иском об обращении взыскания на долговые обязательства должника.

Данный вид иска также можно считать непрямым, ибо он подается *управляющим процессом несостоятельности*⁵ от имени уже несостоятельного должника в рамках процесса несостоятельности на основе ст. 900 ГК РМ и, ст. 126 Закона РМ о несостоятельности №. 149 от 29.06.2012.

Так, в соответствии с данной статьей, «подлежат принудительному взысканию путем *обращения взыскания на долговые обязательства должника* наличные и безналичные денежные средства в национальной и иностранной валюте, ценные бумаги и другое нематериальное движимое имущество, которое составляет задолженность по отношению к должнику или которым обладает от его имени третье лицо либо которое третье лицо будет должно ему в будущем, на основании существующих правоотношений. Кроме того, обращение взыскания на долговые обязательства должника может производиться в отношении материального движимого имущества должника, которым обладает третье лицо от его имени, а также в отношении срочного или условного требования. В этом случае обращение взыскания на долговые обязательства должника может производиться только при наступлении срока исполнения или со дня выполнения условия».

Таким образом, если *управляющий процессом несостоятельности* после начала процесса *несостоятельности* (или даже позже) видит и уста-

⁵ *Управляющий процессом несостоятельности* – лицо, назначенное согласно закону о несостоятельности для осуществления надзора за должником и/или управления им в период наблюдения, в рамках процесса несостоятельности и/или на срок реструктуризации в соответствии с полномочиями, установленными данным законом.

навливает по бухгалтерским материалам, что какое-то третье лицо должно определенные суммы денег или другое имущество (материалы и т.д.) *несостоятельному должнику, которым он управляет в данный момент, обращается к данному лицу с требованием об уплате. В случае если* третье лицо, в отношении которого обращается взыскание по долговым обязательствам должника, не выполняет обязанности, возложенные на него обращением взыскания на долговые обязательства должника, управляющий процессом несостоятельности/ликвидатор не позднее чем в месячный срок со дня, когда третье лицо должно было передать в депозит или выплатить денежную сумму, составляющую задолженность, может обратиться в судебную инстанцию, рассматривающую дело о несостоятельности, в целях утверждения обращения взыскания на долговые обязательства должника, то есть для взыскания задолженной суммы у данного третьего лица-должника.

Если из собранных доказательств вытекает, что третье лицо, в отношении которого обращается взыскание по долговым обязательствам должника, *задолжало денежные суммы несостоятельному должнику*, судебная инстанция, рассматривающая дело о несостоятельности, принимает решение о признании действительным обращения взыскания, на основании которого с третьего лица взыскивается сумма, которую это лицо задолжало несостоятельному должнику; в противном случае судебная инстанция принимает решение об отмене обращения взыскания. Обращение взыскания, установленное в отношении срочного или обусловленного требования, может быть признано действительным, а решение может быть исполнено только после наступления срока исполнения требования или, по обстоятельствам, со дня выполнения условия. Если задолженность составляют периодические платежи, обращение взыскания признается действительным как в отношении сумм, срок исполнения которых наступил, так и в отношении тех, срок исполнения которых наступит в будущем; в последнем случае признание действительным обращения взыскания наступает только со дня наступления срока исполнения сумм.

Если обращение взыскания на долговые обязательства несостоятельного должника установлено в отношении *нематериального движимого имущества*, которое на дату установления находилось во владении третьего лица, в отношении которого обращено взыскание по долговым обязательствам несостоятельного должника, судебная инстанция, рассматривающая дело о несостоятельности, принимает решение о передаче его в собственность несостоятельного должника. Если же нематериальное движимое имущество, составляющее задолженность по

отношению к должнику, на день признания действительным обращения взыскания на долговые обязательства несостоятельного должника более не находилось во владении третьего лица или если оно не может быть передано в натуре, тогда третье лицо на основании решения о признании действительным обращения взыскания на долговые обязательства несостоятельного должника обязано выплатить эквивалент стоимости данного имущества; в этом случае судебный исполнитель прямо налагает на него взыскание.

Из выше анализируемого материала следует заключить, что в области защиты права кредитора на исполнение обязательства со стороны должника с своими специфическими способами данный институт молдавского модернизированного гражданского законодательства вполне соответствует зарубежной, главным образом европейской практики.

Referințe bibliografice:

1. Закон РМ о несостоятельности №. 149 от 29.06.2012. Опубликовано: 14.09.2012 в Monitorul Oficial Nr. 193-197 статья №: 663. Дата вступления в силу: 13.03.2013.
2. В силу залога кредитор по обеспеченному залогом обязательству (залогодержатель) имеет право в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения должником этого обязательства получить удовлетворение из стоимости заложенного имущества (предмета залога) преимущественно перед другими кредиторами (необеспеченными-хирографическими) лица, которому принадлежит заложенное имущество (залогодателя).
3. Хирографические (необеспеченные) кредиторы — кредиторы, требования которых не гарантируются каким-либо специальным способом обеспечения обязательств (залогом, ипотекой, поручительством и т. д.). Им принадлежит только право общего залога и связанные с ним средства защиты. - Прим. авт. Необеспеченными кредиторами являются кредиторы, не имеющие гарантий (залог, например), которые на момент возбуждения процесса несостоятельности обладают имущественным требованием к должнику (см. ст.42. Закона РМ о несостоятельности №. 149 от 29.06.2012)
4. Паулианов иск назван так по имени претора Павла (Paulus), с которым связывают возникновение в римском праве способа защиты требований кредитора при недобросовестности должника. Этот термин прочно вошел в юридическую литературу и практику. - Прим. перевод.
5. *Управляющий процессом несостоятельности* – лицо, назначенное согласно закону о несостоятельности для осуществления надзора за должником и/или управления им в период наблюдения, в рамках процесса несостоятельности и/или на срок реструктуризации в соответствии с полномочиями, установленными данным законом.

=

**REPARAREA PREJUDICIULUI CAUZAT
PENTRU PROTECȚIA NECESARĂ A VALORILOR
FUNDAMENTALE ÎNTR-O SOCIETATE DEMOCRATICĂ
REPAIRING THE DAMAGE CAUSED TO THE NECESSARY
PROTECTION OF FUNDAMENTAL VALUES
IN A DEMOCRATIC SOCIETY**

Leonid CHIRTOACĂ,
*conferențiar universitar, doctor în drept,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Natalia CHIRTOACĂ,
*profesor universitar, doctor în drept,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice*

Summary:

Civil liability is one of the most important manifestations of legal liability. It has a very important role in ensuring the civil circuit. However, its foundations based exclusively on guilt are surpassed by the realities of life. The law enforcement of the objective liability has substantially changed the institution of tortious civil liability, in particular, by reinterpreting its traditional functions (educational-preventive and reparative). In the modernized novels of the civil legislation of the Republic of Moldova, there are also the stipulations of art.2003 Civil Code, that refer to the exclusion of the obligation of repairing the damage caused to the person. The exclusion of obligation ensues if the damage was caused to protect the fundamental values in a democratic society by disclosing information through media channels.

Pursuing the purpose of protecting fundamental values in a democratic society, if the perpetrator acts in good faith and does not abuse subjective rights, he is acquitted of the obligation to repair the damage caused. The rule falls within the range of cases that remove the illicit character of the civil act causing damages with the exemption from payment of the caused damage.

Key-words: *civil liability; modernization of private law; repairing the damage caused; protection of fundamental values; democratic society.*

Cuvinte cheie: *răspunderea civilă; modernizarea dreptului privat; repararea prejudiciului cauzat; protecția valorilor fundamentale; societate democratică.*

Reformele dreptului privat și necesitatea ajustării legislației civile la ansamblul legislativ european realizată după declararea independenței Republicii Moldova, au fost generate de importante schimbări socio-economice în soci-

etate, de trecerea de la relațiile economiei planificate la o economie de piață veritabilă cu consolidarea proprietății private, precum și de reorientarea pieței de desfacere a produselor moldovenești spre piețe netradiționale, fapt ce a determinat balanța schimburilor economice să încline în defavoarea statelor partenere (ex- sovietice).

Continuarea dezvoltării și modernizării dreptului privat în Republica Moldova este un proces firesc ce asigură securitatea statică și dinamica circuitului civil, dictată de orientarea europeană și internațională în materie, de a crea o legislație civilă mai exactă și mai previzibilă, de a reglementa mai reușit drepturile personalității și limitele acestora, de a proteja mai bine valabilitatea contractelor, de a responsabiliza administratorii persoanelor juridice de drept privat, etc.¹ Însă, deși necesitatea modificărilor în vederea modernizării legislației civile este justificată, urmează să se țină cont că în rezultatul transformărilor profunde și rapide, legile adoptate trebuie să rămână suficient de clare, încât persoana cu o pregătire medie să le înțeleagă, în același timp să fie și previzibile, în sensul să nu fie modificate intempestiv.

Dreptul civil având la bază un set de norme dispozitive (permissive și suplative) ce lasă la latitudinea părților stabilirea regulilor de conduită și comportament, conține și un set impunător de norme imperative (onerative și prohibitive) ce prescriu o conduită obligatorie participanților la raportul juridic civil.

Răspunderea civilă este una din cele mai importante manifestări a răspunderii juridice, o categorie fundamentală și, în același timp, o instituție deosebit de largă și complexă a dreptului civil.² Datorită rolului acesteia, din cele mai vechi timpuri doctrinarii au fost preocupați să o definească astfel încât nu doar să-i determine însușirile proprii, dar să formuleze o definiție cuprinzătoare și de maximă generalitate.

Fiind o formă a răspunderii juridice, răspunderea civilă reprezintă un raport de obligații în temeiul căruia o persoană este obligată să repare prejudiciul cauzat altuia prin fapta sa, iar în cazurile prevăzute de lege, prejudiciul pentru care este răspunzătoare.³

¹ Codul civil al Republicii Moldova, modificat prin Legea privind modernizarea Codului civil și modificarea unor acte legislative, nr. 133 din 15.11.2018, în vigoare din 01 martie 2019 (Nota informativă la Legea nr.133).

² Albu I., Ursa I., Răspunderea civilă pentru daune morale, p.23 Editura Dacia, Cluj-Napoca 1979; Eugenia-Carmen Verdeș, Răspunderea juridică, Editura Universul Juridic, București 2011, p.73, ISBN 978-973-127-470-6

³ L.Pop, Răspunderea civilă. Drept civil. Teoria generală a obligațiilor, Editura Dacia, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj Napoca 1984, p.152.

Tradițional, formele răspunderii juridice civile s-au cristalizat în răspunderea civilă contractuală și răspunderea civilă delictuală, completate de a treia formă - răspunderea legală, ce derivă, în lipsa oricărui raport contractual sau delictual, direct din dispozițiile legii.⁴

Printre novelele⁵ legislației civile, regăsim și prevederile din art.2003 Cod civil, care se referă la excluderea obligației de reparare a prejudiciului cauzat persoanei, *dacă acest prejudiciu a fost cauzat pentru protecția necesară a valorilor fundamentale într-o societate democratică, prin dezvăluirea informației prin intermediul mass-mediei.*

Astfel, urmărind scopul protecției interesului public, legiuitorul a statuat expres în norma precitată că repararea prejudiciului se exclude dacă cel care l-a cauzat a săvârșit o faptă de protecție a valorilor fundamentale într-o societate democratică și a dezvăluit o informație prin intermediul mass-mediei.

Referitor la valorilor fundamentale într-o societate democratică, în literatura de specialitate s-a scris suficient, însă în privința prejudiciului cauzat prin fapte săvârșite cu scopul de protecție necesară a valorilor fundamentale într-o societate democratică, prin dezvăluirea informației prin intermediul mass-mediei, în doctrina juridică autohtonă nu regăsim careva cercetări, nici practica judiciară nu oferă spețe soluționate definitiv la moment, nemaivorbind de o practică judiciară constantă în această materie.

Prin interpretarea normei precitate, trebuie să înțelegem că doar persoana, care a dezvăluit o informație prin intermediul mass-media urmărind scopul să protejeze valorile fundamentale într-o societate democratică, iar în rezultatul dezvăluirii informației a cauzat unei sau mai multor persoane prejudicii, este absolvită de obligația reparării acestuia.

Prin valoare fundamentală, trebuie înțeles ceva scump și important pentru om, care se află la baza tuturor lucrurilor și pe care persoana dorește ca cei din jur să le respecte, altfel spus, valorile fundamentale într-o societate democratică, reprezintă un sistem de referință, un mod de viață, un set de reguli de convețuire socială și de comportament, de a acționa când considerăm că ceva este foarte important pentru a trăi în armonie cu semenii noștri. Potrivit alin.(3) art.1

⁴ Ion Dogaru, Nicolae Popa, Dan Claudiu Dănișor, Sevastian Cercel, Bazele dreptului civil. Teoria generală, Editura C.H.Beck, București 2008, p.958, ISBN 978-973-115-233-2

⁵ Novella (novellae leges) a fost numită pentru prima dată în jurisprudența romană, noile constituții ale împăraților apărute după publicarea codului lui Teodosie al II-lea din 438. Mai târziu, în Corpus Juris Civilis, publicat sub Iustinian, a patra parte a acestuia a fost numită Novellae, unde au fost introduse legi noi, publicate după anul 534, adică de la publicarea Corpus repetitae praelectionis.

din Constituție, Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic, reprezintă valori supreme și sunt garantate, de unde deducem că valorile supreme, cele mai înalte, ceea ce este mai scump omului și se situează de asupra tuturor sunt: *demnitatea omului, drepturile și libertățile omului, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic.*

În privința clarității acestei norme, care se remarcă prin conținutul său cu mai multe noțiuni vagi și polisemantice – “valori fundamentale”, „societate democratică”, „mass-media”, „protecție necesară”, fără o definiție și o lămurire preliminară a acestor noțiuni, crează confuzie și lipsă de orientare în mintea unui observator independent.

Scopul imediat al acestei norme de a proteja interesul public este unul nobil, însă aplicarea acesteia este foarte îngustă și se referă la exercitarea dreptului la libera exprimare prin intermediul mass-media, altfel ar suprima funcțiile educativ-preventivă și reparatorie a răspunderii juridice civile și ar crea o inechitate socială.

De-a lungul timpului răspunderea civilă delictuală reprezintă un raport juridic de obligații, ce izvorăște dintr-o faptă ilegală și prejudiciabilă, iar responsabilitatea autorului se bazează pe greșeala comisă de făptuitor, ceea ce confirmă că răspunderea civilă prin ipoteză este una subiectivă. Însă, caracterul subiectiv al răspunderii civile fiind foarte des contestat, a determinat doctrinarii să dezvolte două teorii fundamentale precum, teoria răspunderii civile subiective inițiată de jurisconsultul francez Pothier și autorii Codului civil francez din 1804 și teoria răspunderii civile obiective, inspirată de jurisconsultii germani, generată de numărul crescător al victimelor accidentelor create de mașini și utilaje.

Teoria răspunderii obiective, a urmărit scopul să suplinească noțiunea tradițională a vinovăției, care nu făcea față soluționării echitabile a litigiilor dintre lucrători și proprietarii de fabrici, mașini complexe și utilaje și de a se găsi un fundament unic al răspunderii civile, care ar fundamenta existența răspunderii civile delictuale atât pe baza culpei cât și a riscului.

Important de menționat că crearea ideii de solidaritate colectivă în legătură cu intrarea în declin a răspunderii civile individuală (subiectivă), răspunderea civilă delictuală se transformă într-o răspundere obiectivă, moment ce a dat naștere sistemului asigurărilor de răspundere civilă, iar la sfârșitul sec.XIX,

începutul sec.XX, apar primele legi în domeniul asigurărilor⁶, se instituie sisteme obligatorii de asigurare pentru un șir de activități cu risc sporit, acordând persoanelor prejudiciate alternativa recuperării prejudiciului cauzat, fie de la persoana culpabilă, fie de la asiguratorul acesteia. Consecința directă a extinderii sistemului de asigurări rezidă în restrângerea răspunderii individuale fundamentate pe culpă și extinderea răspunderii obiective independent de orice culpă, în care rolul de persoană responsabilă revine și altor persoane decât cele care au fost direct implicate în producerea prejudiciului.⁷

Principiile și regulile răspunderii civile delictuale sunt aplicabile în toate situațiile în care unei persoane i s-a cauzat un prejudiciu printr-o faptă ilicită extra-contractuală, adică s-a încălcat obligația generală prevăzută de lege, de a nu aduce atingere drepturilor și intereselor legitime ale altor persoane, altfel spus, răspunderea civilă survine doar dacă s-a produs rezultatul ilicit – prejudiciul.

În norma analizată, s-a statuat că obligația de reparare a prejudiciului este exclusă dacă acesta a fost cauzat pentru protecția necesară a valorilor fundamentale într-o societate democratică, în special dacă prejudiciul a fost cauzat prin dezvăluirea informației prin intermediul mass-mediei.

În acest sens, deși potrivit teoriei obiective făptuitorul se prezumă că trebuie să despăgubească persoana vătămată, norma precitată prevede că, autorul faptei de dezvăluire a informației prin intermediul mass-media, se consideră îndreptățit să cauzeze prejudiciul comis, ori fapta comisă a urmărit scopul protejării valorilor fundamentale într-o societate democratică.

Prezintă interes în acest sens, dacă această normă se conformează normelor dreptului pozitiv, nu stimulează instituția abuzului de drept și nu crează un dezechilibru în asigurarea armoniei și ordinii sociale.

Pornind de la abordarea clasică a reglementării juridice în domeniul răspunderii civile delictuale, în alin.(2) art.1998 Cod civil, este prevăzut expres că,

⁶ În România, primul act normativ în domeniul asigurărilor a fost Înaltul Decret Domnesc nr. 699 din 13 martie 1871 de înființare a Societății de Asigurări Dacia, <https://edutime.ro/asigurari-3/>, vizitat la 12.05.2022, iar în Rusia în 1889 a fost înaintat în Consiliul de Stat proiectul de Lege privind răspunderea proprietarilor întreprinderilor industriale pentru rănirea și decesul lucrătorilor, acest proiect a fost materializat după 14 ani prin adoptarea la 2 iunie 1903 a Legii cu privire la remunerarea victimelor accidentelor muncitorilor și angajaților, precum și a membrilor familiilor acestora, în întreprinderile din fabrică, minerit și industria minieră, <https://fss.gov.ru/ru/fund/about/history/index.shtml>, vizitat la 12.05.2022

⁷ Eugenia-Carmen Verdeș, Răspunderea juridică: relația dintre răspunderea civilă delictuală și răspunderea penală, Editura Universul Juridic, București 2011, p. 184, ISBN 978-973-127-470-6

prejudiciul cauzat prin fapte licite sau fără vinovăție se repară numai în cazurile expres prevăzute de lege, astfel legiuitorul a prevăzut expres că prejudiciul cauzat prin fapte licite se repară numai în cazurile expres prevăzute de lege.

Raționamentul de a evidenția faptele de dezvăluire a informației de interes public prin intermediul mass-media și de a absolvi de răspundere informatorul, confirmă odată în plus legalitatea acestor fapte și stimulează membrii societății de fi vigilenți și activi în exercitarea dreptului subiectiv la informare.

În literatura de specialitate,^{8,9,10}sunt analizate cauzele care înlătură caracterul ilicit al faptei cauzatoare de prejudicii, printre care: *starea de legitimită apărare, starea de necesitate, îndeplinirea unei obligații de serviciu (activități impuse ori permise de lege ori a ordinului superiorului), exercitarea unui drept subiectiv, consimțământul sau contribuția victimei, eveniment în afara controlului, prescripția extinctivă, etc.* Alți autori,¹¹ referindu-se la aceste cauze le numesc *cazuri care exclud răspunderea civilă*, deci cazuri (situații) care absolvă de răspundere civilă persoana care le-a săvârșit.

În legislația Federației Ruse art.37-42 Cod civil,¹² aceste cauze sunt reglementate ca circumstanțe care exclud caracterul ilegal al faptei.

Noul Cod Civil Român¹³ în cuprinsul articolelor 1351 -1356, reglementează cauzele exoneratoare de răspundere civilă.

Scopul cauzelor exoneratoare de răspundere civilă constă în a înlătura răspunderea persoanei vinovate de cauzarea prejudiciului material sau moral în rezultatul săvârșirii unor fapte cauzatoare de prejudicii.¹⁴

Din prevederile alin.(1) art.1998 Cod civil¹⁵, rezultă în mod neîndoielnic că orice persoană este obligată să respecte regulile de conduită prevăzute de lege, adică prin acțiunile sau inacțiunile sale, să nu aducă atingere drepturilor sau intereselor legitime ale altor persoane, totodată, prin prisma alin. (1) art.10

⁸ C .Stătescu, C.Bîrsan, Teoria generală a obligațiilor, Editura ALL, București 1996, p.161.

⁹ Mihail Eliescu, Răspunderea civilă delictuală, Editura Academiei RSS România, București 1972, p.152.

¹⁰ Leonid Chirtoacă, Drept civil. Teoria generală a obligațiilor, Editura Print-Caro, Chișinău 2015, p.141, ISBN 978-9975-3043-1-3

¹¹ Sergiu Baieș, Aurel Băieșu, Valentina Cebotari,Ion Crețu, Victor Volcinschi, Drept civil. Drepturile reale.Teoria generală a obligațiilor, Editura Cartier, Chișinău 2005, p.432.

¹² Гражданский кодекс Российской Федерации, часть первая от 30 ноября 1994 г. N 51-ФЗ.

¹³ <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/175630>, vizitat la 12.05.2022.

¹⁴ Leonid Chirtoacă, Drept civil. Teoria generală a obligațiilor, Editura Print-Caro, Chișinău 2015, p.141, ISBN 978-9975-3043-1-3

¹⁵ Codul civil al Republicii Moldova, în conformitate cu ultimele modificări și completări, republicat în Monitorul Oficial nr.66-75 din 01.03.2019.

Cod civil, persoanele fizice și juridice participante la raporturile juridice civile, trebuie să își exercite drepturile și să își execute obligațiile cu bună-credință, în acord cu legea, cu contractul, cu ordinea publică și cu bunele moravuri.

Potrivit legislației civile, buna-credință se prezumă până la proba contrară, iar prin coroborarea acestor prevederi legale, putem conchide că o faptă săvârșită cu ocazia exercitării unui drept subiectiv se consideră faptă ilicită dacă a produs un prejudiciu prin exercitarea dreptului subiectiv cu rea-credință, cu depășirea substanțială a limitei juridice și cu abaterea de la scopul economic și social recunoscut legal.

Evident că astăzi dreptul este nevoit să se adapteze transformărilor sociale și problemelor ce apar referitor la repararea prejudiciului, iar fundamentele răspunderii trebuie reinterpretate. După cum răspunderea juridică bazată pe culpă sau greșală care nu a putut face față situațiilor complexe ce au intervenit în viața umană datorită dezvoltării vertiginoase a mașinismului și automatizării proceselor de producție a generat trecerea treptată la răspunderea fără vinovăție (obiectivă), forme de răspundere recunoscute și aplicabile în majoritatea statelor lumii, este în puterea fiecărui stat să legifereze orice formă de răspundere, pe care o consideră utilă și necesară pentru cetățenii săi.

Răspunderea civilă obiectivă fiind inventată din rațiuni echitabile și pentru a ajuta vicitima să probeze culpa făptuitorului, a urmărit scopul balansării intereselor sociale în situații cu risc sporit și situații expres definite prin lege, astfel că în majoritatea cazurilor răspunderea civilă delictuală obiectivă operează de drept, iar autorul faptei presupus ilicite, pe lângă faptul că este pus în situația de a dovedi că nu a acționat cu vinovăție, răspunderea poate surveni asupra altor persoane, expres prevăzute în lege.

În privița noțiunii, protecția interesului public, careva definiții în codul civil nu există, însă referitor la această sintagmă, Constituția RM în alin. (1) art.34¹⁶, stipulează că, persoanei îi este garantat dreptul de a avea acces la orice informație de interes public. Conceptul de interes public, potrivit doctrinei,¹⁷ fiind redat foarte general, permite diverse interpretări extensive, uneori defavorabile în raport cu ceea ce legiuitorul a avut în vedere prin norma constituțională, sau chiar în unele cazuri unii pot face și diferite abuzuri. Potrivit

¹⁶ Constituția RM publicată pe <https://www.parlament.md/CadrulLegal/Constitution/tabid/151/language/ro-RO/Default.aspx>, vizitat la 12.05.2022.

¹⁷ <https://juridicemoldova.md/10328/analiza-conceptului-de-interes-public-prin-prisma-legislatiei-din-republica-moldova.html>, vizitat la 12.05.2022.

Codului administrativ¹⁸, interesul public vizează ordinea de drept, democrația, garantarea drepturilor și a libertăților persoanelor, precum și obligațiile acestora, satisfacerea necesităților sociale, realizarea competențelor autorităților publice, funcționarea lor legală și în bune condiții. Astfel, observăm că noțiunea de interes public, este reglementată de norme de drept public care se referă la interesul general al societății, or, legislația civilă se întemeiază pe recunoașterea egalității participanților la raporturile juridice, inclusiv pe protecția vieții intime, private și de familie, protecția bunei-credințe, recunoașterea inadmisibilității imixtiunii în afacerile private, necesității de realizare liberă a drepturilor civile, precum și de garantare a restabilirii persoanei în drepturile în care a fost lezată și de apărare a lor de către organele de jurisdicție competente, iar drepturile civile pot fi limitate prin lege organică doar în temeiurile prevăzute de Constituția Republicii Moldova¹⁹.

În acest sens, garanția legală de restabilire a persoanei în drepturile în care a fost lezată și apărarea lor, reprezintă un principiu general, o idee diriguitoare de la care nu se poate deroga, iar principiul de drept civil, *restitutio in integrum* (repunerea integrală în situația anterioară) aplicabil în materia reparației pagubei trebuie aplicat cu prioritate.

În literatura juridică²⁰, regăsim și o altă definiție a informației de interes public, care înseamnă „Orice date sursa cărora sunt instituțiile publice. La ele se referă: instituții ale administrației de stat, naționale, locale, instituții cu vocație națională, autoritățile naționale ș.a. sau chiar instituții de drept privat, dacă acestea folosesc în activitatea lor resurse publice (bugete, proiecte, personal, resurse materiale ș.a.). Caracterul public al informațiilor de interes public evidențiază faptul că aceste informații trebuie să fie accesibile opiniei publice.”

Pe de altă parte, legislația specială în vigoare²¹ prevede că apărarea onoarei, demnității sau reputației profesionale nu poate prevala asupra libertății publicului de a primi informații de interes public, ceea ce consolidează rațiunea apărării persoanelor care își exercită dreptul subiectiv la informarea societății cu informații de interes public.

¹⁸ Art.18 din Codul administrativ al Republicii Moldova Nr. 116 din 19.07.2018, publicat în Monitorul Oficial Nr. 309-320 art. 466 din 17.08.2018.

¹⁹ Alin.(2) art.1 Cod civil.

²⁰ Olesca Moiseev. Valoarea informației publice în contextul dezvoltării existenței și competenței sociale. Revista Studia Universitatis Moldaviae, 2018, nr.8 (118). Seria științe sociale, p.171-175.

²¹ Art.6 din Legea privind accesul la informație nr. 982-XIV din 11.05.2000.

În legislația din România,²² printre cauzele exoneratoare de răspundere se regăsește și exercițiul drepturilor, astfel, potrivit legii, cel care cauzează un prejudiciu prin chiar exercițiul drepturilor sale nu este obligat să îl repare, cu excepția cazului în care dreptul este exercitat abuziv. Astfel, dacă să admitem o speță potrivit căreia P., s-ar adresa instanței de judecată în vederea recuperării prejudiciului cauzat de către F., întrucât consideră că F., a abuzat de dreptul la libera exprimare, a depășit limitele bunului simț și și-a exercitat tendențios și disproporționat acest drept, prin ce a publicat în ziarul A., investigația proprie și a susținut eronat că P., deține bunuri nedeclarate, astfel a încălcat prevederile Legii nr.133 din 17.06.2016 privind declararea averii și a intereselor personale, a dosit informația de interes public pentru a ascunde îmbogățirea nejustificată în perioada când deținea o funcție de demnitate publică. În susținerea cererii de chemare în judecată P., prezintă rezultatele cercetării penale pe acest caz, de unde rezultă că faptele invocate de F., nu s-au confirmat. Astfel, în baza principiului “actor incumbit probatio”, P., are obligația să probeze că F., a abuzat de dreptul la libera exprimare, a publicat și răspândit informații false și defaimatoare ce i-au afectat onoarea și demnitatea, iar F., este obligat la rândul său probeze că și-a exercitat un drept, a acționat în limitele legale, cu bună - credință, iar informația publicată nu poate fi defăimătoare întrucât a urmărit protecția interesului public. Mai mult decât atât, potrivit Legii cu privire la libertatea de exprimare nr.64 din 23.04.2010, scopul acesteia este de garanta exercitarea dreptului la libera exprimare, precum și a echilibrului între asigurarea dreptului la libera exprimare și apărarea onoarei, demnității, reputației profesionale și vieții private și de familie ale persoanei, iar în art.2 din Legea menționată se definește interesul public – interes al societății (și nu simpla curiozitate a indivizilor) față de evenimentele ce țin de exercitarea puterii publice într-un stat democratic sau față de alte probleme care, în mod normal, trezesc interesul societății sau a unei părți ale ei.

Important este de menționat că la soluționarea speței instanța de judecată trebuie să țină cont că recunoașterea abuzului de drept este o ipoteză distinctă de răspunderea civilă delictuală, care se referă la un comportament anormal cu scopul de a cauza inconveniente, disconfort și/sau prejudicii prin exercitarea unui drept subiectiv.

Potrivit art.13 Cod civil, niciun drept subiectiv nu poate fi exercitat predominant în scopul de a cauza altei persoane un prejudiciu sau a-i dăuna în alt mod (abuzul de drept). În cazul abuzului de drept, instanța de judecată, ținând

²² Art.1353 Cod civil.

cont de natura și consecințele acestuia, refuză titularului în apărarea dreptului subiectiv exercitat abuziv sau, după caz, îl obligă la încetarea exercitării abuzive, iar dacă abuzul de drept a dus la încălcarea dreptului subiectiv al unei alte persoane, aceasta poate cere repararea prejudiciului cauzat.

Abuzul de drept poate fi inclus în categoria faptelor ilicite, de rând cu alte fapte similare de natură să atragă obligația de despăgubire, însă este necesar să fie împrunite următoarele condiții: *existența prejudiciului, dovedirea ilegalității faptei generatoare de răspundere și legătura causală dintre faptă și prejudiciu, precum și vinovăția făptuitorului.*

Abuzul de drept are ca reper comportamentul titularului în exercitarea dreptului subiectiv, acțiuni ilicite care generează răspunderea civilă. Comportamentul titularului trebuie să pornească de la dreptul său subiectiv și de la prerogativa subiectului activ recunoscută de lege de a avea un anumit comportament precum și de a pretinde altei persoane (subiect pasiv) o conduită corespunzătoare în sensul de a da, a face sau a nu face ceva, iar în caz contrar sa cere concursul forței coercitive a statului.

În privința temeiurilor apariției drepturilor și obligațiilor civile,²³ codul civil prevede că drepturile și obligațiile civile apar în temeiul legii, precum și în baza actelor persoanelor fizice și juridice care, deși nu sunt prevăzute de lege, dau naștere la drepturi și obligații civile.

Prin urmare, pornind de la principiile legislației civile, iar în materia răspunderii civile delictuale, de la regula generală privind temeiul și condițiile generale ale răspunderii, cel care acționează față de altul în mod ilicit, cu vinovăție este obligat să repare prejudiciul cauzat prin acțiune sau omisiune,²⁴ iar persoana lezată într-un drept al ei sau într-un interes recunoscut de lege, poate cere repararea integrală a prejudiciului patrimonial și nepatrimonial cauzat astfel.²⁵

Excepțiile de la regula generală sus-indicată se regăsesc în alin. (2-4) art.1998 Cod civil:

- Prejudiciul cauzat prin fapte licite sau fără vinovăție se repară numai în cazurile expres prevăzute de lege.
- O altă persoană decât autorul prejudiciului este obligată să repare prejudiciul numai în cazurile expres prevăzute de lege.
- Prejudiciul nu se repară dacă a fost cauzat la rugămintea sau cu consimțământul persoanei vătămate, cu condiția că persoana cunoștea sau trebuia

²³ Art.9 Cod civil.

²⁴ Alin. (1) art.1998 Cod civil.

²⁵ Alin. (1) art.19 Cod civil.

să cunoască consecințele rugăminții sau ale consimțământului, și dacă fapta autorului nu contravine bunelor moravuri.

Faptele ilicite reprezintă acțiuni sau inacțiuni contrare legii și bunelor moravuri, iar de regulă acestea se materializează într-o acțiune. Însă, în pofida acestei evidențe, faptele pot fi și omisive, ceea ce înseamnă pasivitate, inacțiune, care de regulă sunt lipsite de caracter ilicit, teorie legată de libertatea persoanei de a rămâne pasiv în raporturile sale cu alte persoane, cu excepția cazurilor când conduita de a acționa îi este impusă de normele juridice în vigoare.

În consecință, faptele săvârșite cu scopul de a proteja în mod necesar valorile fundamentale într-o societate democratică, sunt prezumate legal, iar prejudiciul cauzat în rezultatul acestora se repară numai în cazurile expres prevăzute de lege. Rezultă că, doar dacă se constată abuzul de drept și/sau reaua-credință a făptuitorului instanța poate dispune încetarea exercitării abuzive cu încasarea din contul acestuia a prejudiciului cauzat.

Fundamentarea abuzului de drept se raportează la comportamentul anormal al făptuitorului, care exercitându-și dreptul subiectiv la libera exprimare, de fapt a urmărit cauzarea unor inconveniente și prejudicii persoanei vătămate. Răspunderea civilă pe care o atrage săvârșirea abuzului de drept are trăsături caracteristice, iar instanța de judecată trebuie să stabilească foarte clar toate condițiile în care făptuitorul poate fi obligat să pună capăt acțiunilor abuzive.

Răspunderea civilă în astfel de situații se fundamentează obiectiv pe ideea asumării riscului exercitării drepturilor subiective, completată cu rațiuni de echitate socială, în sensul de a se restabili echilibrul social distrus prin exercitarea abuzivă a dreptului de a informa membrii societății.

În încheiere putem să menționăm că succesul sau insuccesul reglementării normei analizate depinde de iscusința legiuitorului în găsirea unui echilibru optim între drepturile și interesele făptuitorului și ale persoanei păgubite. Având în vedere tendințele din ultimii ani a legislațiilor avansate privind transferul riscului producerii prejudiciului către alte persoane, fie în temeiul legii, contractelor obligatorii de asigurare, fondurilor de asigurare, etc., adică pe alte temeuri decât cel al răspunderii, aceste tendințe urmăresc scopul realizării unei protecții mai înalte victimei, iar această normă vine în contradicție cu aceste tendințe.

Societatea noastră încă nu este suficient de pregătită pentru implementarea acestor novele, această normă extrem de vagă și polisemantică diminuează și funcția educativ-preventivă a răspunderii civile delictuale, iar statul înlesnește o conduita etico-morală dezechilibrată și care se abate de la principiul *restitutio in integrum*, în materia răspunderii civile.

Pe de o parte, prin norma instituită statul urmărește protecția interesului public cu implicarea membrilor activi și vigilenți ai societății, iar ca răsplată pentru activismul acestora în monitorizarea, analiza și publicarea presupuselor ilegalități ce atentează la valorile fundamentale într-o societate democratică, statul susține că îi absolvă de obligația de a repara prejudiciul cauzat prin faptele comise, fără a explica că decizia finală aparține instanței de judecată, care are suficientă latitudine de a rebalansa interesele.

Considerăm că redacția formulată în codul civil trebuie să fie interpretată în sensul că în raporturile juridice civile, statul precum și alte entități juridice se află pe picior de egalitate juridică, iar această normă ține de dreptul public și atentează la construcția instituției răspunderii civile delictuale. Astfel, chiar dacă sunt întrunite condițiile răspunderii civile delictuale, persoana vinovată este scutită de obligația reparării prejudiciului, fără a se ține cont că odată ce sunt întrunite condițiile răspunderii civile, cineva trebuie să recupereze prejudiciul cauzat.

Rezultă că o altă persoană urmează să execute obligația de a face, în locul persoanei responsabile, iar statul prin prisma principiului compensării intereselor urmează să creeze un mecanism de recuperare a prejudiciului cauzat în asemenea cazuri din contul altor persoane, a unor fonduri special create, sau din contul fondurilor organului care a publicat informația, în caz contrar se cristalizează un dezechilibru și o inechitate, ori norma va fi utilizată în alte scopuri decât cele stipulate de legiuitor.

În sensul adoptat, protecția interesului public prin exercitarea dreptului subiectiv la informare stimulează instituția abuzului de drept și crează un dezechilibru în asigurarea armoniei și ordinii sociale.

Până la cristalizarea practicii judiciare în acest domeniu, care precum hârta de turnesol va indica utilitatea acesteia, putem să conchidem doar că printre cauzele care înlătură caracterul ilicit al faptei cauzatoare de prejudicii și implicit exonerarea de plată a prejudiciului, legiuitorul a inclus și faptele de dezvăluire a informației de interes public prin intermediul mass-media, care urmăresc scopul protecției necesare a valorilor fundamentale într-o societate democratică.

Referințe bibliografice:

1. Eugenia-Carmen Verdeș, Răspunderea juridică: relația dintre răspunderea civilă delictuală și răspunderea penală, Editura Universul Juridic, București 2011, ISBN 978-973-127-470-6
2. Eugenia-Carmen Verdeș, Răspunderea juridică, Editura Universul Juridic, București 2011, ISBN 978-973-127-470-6

3. Ion Dogaru, Nicolae Popa, Dan Claudiu Dănișor, Sevastian Cercel, Bazele dreptului civil. Teoria generală, Editura C.H.Beck, București 2008, ISBN 978-973-115-233-2
4. Albu I., Ursa I., Răspunderea civilă pentru daune morale, Editura Dacia, Cluj-Napoca 1979.
5. Mihail Eliescu. Răspunderea civilă delictuală, Editura Academiei Române, București: 1972.
6. L.Pop, Răspunderea civilă. Drept civil. Teoria generală a obligațiilor, Editura Dacia, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj Napoca 1984.
7. Lacrima Rodica Boilă. Răspunderea civilă obiectivă. Editura C.H. Beck, București 2014.
8. Ion Dogaru, P. Drăghici, Drept civil. Teoria generală a obligațiilor, Editura C.H. Beck, București 2014.
9. Doina Anghel, Răspunderea juridică privitoare la protecția mediului, Editura Universul Juridic, București 2010.
10. Sergiu Baieș, Aurel Băieșu, Valentina Cebotari, Ion Crețu, Victor Volcinschi, Drept civil. Drepturile reale. Teoria generală a obligațiilor, Editura Cartier, Chișinău 2005, 528 p.
11. Valeriu Cușnir și alții. Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurare a parcursului european, Editura Tipografia Centrală, Chișinău 2018.
12. Andrei Bloșenco, Răspunderea civilă delictuală, Editura Arc, Chișinău 2002.
13. Remus Baci, Răspunderea civilă delictuală pentru prejudiciile cauzate de fapta lucrului, Editura Lumina Lex, București 2000.
14. Monika Joso, Răspunderea pentru produse defectuoase în Uniunea Europeană. Editura C.H.Beck, București 2007.
15. Adam Ioan, Drept civil. Teoria generală a obligațiilor, Editura C.N.Beck, București 2014.
16. Ceterchi Ioan, Craiovan I. Introducere în teoria generală a dreptului, Editura All Beck, București 1993.
17. Chirtoacă Leonid. Drept civil. Teoria generală a obligațiilor, Editura Print-Caro, Chișinău 2015, ISBN 978-9975-3043-1-3.
18. Dogaru Ion. Drept civil. Idei producătoare de efecte juridice, Editura ALL BECK, București 2012.
19. Romosan Ioan Dorel. Vinovăția în dreptul civil român, Editura C.H.Beck, București 1999.
20. Stătescu Constantin, Bîrsan C. Teoria generală a obligațiilor, Editura ALL, București 2000.
21. Constituția Republicii Moldova, <https://www.parlament.md/CadrulLegal/Constitution/tabid/151/language/ro-RO/Default.aspx>

22. Codul civil al Republicii Moldova nr.1107 din 06.06.2002, republicat în Monitorul Oficial nr.66-75 din 01.03.2019.
23. Codul civil al României, Legea nr. 287/2009 publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 511 din 24 iulie 2009, modificată prin Legea nr. 71/2011 și rectificată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 427 din 17 iunie 2011 și în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 489 din 8 iulie 2011. , Monitorul Oficial, Partea I nr. 505 din 15 iulie 2011.
24. Codul civil român din 1864 abrogat la 1 octombrie 2011.
25. Dicționarul Explicativ al Limbii Române. Ediția a II-a. București: 1998. Editura Univers enciclopedic.
26. Гражданский кодекс Российской Федерации, часть первая от 30 ноября 1994 г. N 51-ФЗ.
27. Суботин А. Субъекты ответственности за вред, причинённый источником повышенной опасности. Москва: 1982. Советская юстиция №12.
28. Флейшиц Е.А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения. Москва 1951: Юридическая литература.

ПОВЫШЕНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ РАБОТНИКОВ ПОСРЕДСТВОМ МЕДИЦИНСКОЙ ПРОФИЛАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

INCREASING SOCIAL PROTECTION OF WORKERS THROUGH MEDICAL PREVENTIVE ACTIVITIES

Борис СОСНА,
*профессор университета, доктор права,
Института Юридических, Политических
и Социологических Исследований*

Александр СОСНА,
*конференциар университета, доктор права,
Института Юридических, Политических
и Социологических Исследований*

Adnotare

În materialul prezentat, autorii cercetează probleme actuale ale protecției sociale a lucrătorilor prin prisma activităților medicale preventive.

Controlul medical preliminar și permanent și examenul medical sunt principalii factori care sporesc protecția socială a lucrătorilor.

De o importanță deosebită sunt concluziile și propunerile prezentate de autori.

Cuvinte cheie: *protecție socială, prevenire, control medical prealabil, control medical permanent, examen medical, sănătatea angajatului.*

Summary

In the presented material, the authors explore topical issues of social protection of workers through the prism of preventive medical activities.

Preliminary and permanent medical control and medical examination are the main factors that increase the social protection of workers.

Of particular importance are the conclusions and proposals presented by the authors.

Key words: *social protection, prevention, preliminary medical control, permanent medical control, medical examination, employee's health.*

Трудовая деятельность человека является основой его существования и именно в процессе этой деятельности человек подвергается наибольшей опасности. Несмотря на активно развивающийся технический прогресс, по сей день ключевым элементом на производстве остается

человек, призванный обслуживать, управлять, контролировать данные технические системы и технологические прогрессы.¹ Современный этап развития экономических отношений характеризуется использованием на производстве разнообразных энергоемких технических средств в работе, с которыми работник подвергается множеству рисков, воздействию вредных веществ и иных факторов, так или иначе оказывающих отрицательное влияние на работоспособность и здоровье работника.

Возможность негативного влияния на здоровье работников чрезмерной физической нагрузки, а также вредных или опасных производственных факторов и обусловила необходимость закрепления в законодательстве мер предупреждения заболеваемости работников, предоставления им средств защиты, льгот и компенсаций за выполнение тяжелых работ и работ с вредными и опасными условиями труда и других мер, включая проведение медицинских осмотров.

В настоящее время, в числе организационно-правовых форм охраны труда работников медицинские осмотры занимают особое место, и служат важнейшей составляющей в системе профилактических мер, направленных на определение пригодности работника к выполнению работы по данной профессии или должности, выявления и предупреждения профессиональных заболеваний в течение трудовой деятельности, а также осуществления, необходимых лечебно-оздоровительных мероприятий.

Проведение медицинских осмотров в отношении некоторых категорий работников, как одна из мер направленных на защиту их жизни и здоровья получило свое закрепление ещё в Советском законодательстве. Часть из нормативных правовых актов той эпохи сохранили свое действие и сегодня. ТК АР, соответственно Закон РМ № 186 от 10.07.2008 как и ранее действовавший КЗоТ Аз.ССР и МССР содержат отдельные статьи, посвященную медицинским осмотрам. Однако, не смотря на то, что статья 226 ТК АР более подробно урегулировала порядок прохождения медицинских осмотров, азербайджанский законодатель по-прежнему, не даёт легального определения понятия медицинский осмотр, что является на взгляд авторов серьёзным недостатком действующего законодательства. Ведь правильное определение понятия способствует точному уяснению смысла закона и сферы его действия, что в свою очередь позволяет обеспечить его большую эффективность.

¹ Девисилов В.А. «Охрана труда» М. ФОРУМ, 2013 г., стр. 7.

Большой медицинский словарь определяет медицинский осмотр, как медицинское обследование населения, различных его групп, производственных и учебных коллективов или отдельных лиц, проводимое с целью определения состояния здоровья и выявления ранних форм заболеваний.²

Российская энциклопедия по охране труда³ даёт такое определение: медицинский осмотр - контрольное медицинское обследование состояния здоровья работников, одно из важнейших компонентов первичной профилактики профессиональных и профессионально обусловленных заболеваний.

В научной литературе определение медицинских осмотров сформулировано следующим образом: медицинские осмотры работников - это лечебно-профилактические мероприятия, проводимые в целях выявления нарушений состояния здоровья населения, предупреждения возникновения и распространения заболеваний.⁴

Автор также придерживается данного определения. При этом некоторые ученые обращают внимание, на то, что ни в коем случае нельзя путать термины «медицинский осмотр» и «медицинское освидетельствование». Уяснение этимологического смысла данных понятий позволяет сделать вывод о том, что термин «медицинский осмотр» означает исследование показателей здоровья человека профессиональным медицинским работником. Термин «освидетельствование» предполагает профессиональное, экспертное подтверждение выводов о состоянии здоровья осматриваемого; определенное закрепление результата осмотра, т.е. выдачу соответствующего «свидетельства».⁵

Итак, для работников, занятых на тяжелых производствах и на работах с вредными и (или) опасными условиями труда, законодатель в ст. 226 ТК АР и ст. 21 Закона РМ № 186 от 10.07.2008 устанавливает право и одновременно обязанность проходить за счет средств работодателя обязательные предварительные при трудоустройстве (при поступлении на работу, то есть при заключении с работниками трудового договора) и периодические (для лиц не достигшие возраста восемнадцати лет - еже-

² Большой толковый медицинский словарь. М.. Издательство Вече, 2005 г.

³ Российская энциклопедия по охране труда: В 3 т. — 2-е изд., перераб. и доп. М., 2007.

⁴ Щур-Труханович Л. В., Щур Д. Л. Медицинские осмотры работников: Практик. Пособие, 2005 г., стр. 27.

⁵ Гаврилова Ю.Г. Медосмотр работников: правовые аспекты. Налоговый вестник. 2009, №12. стр. 14-26.

годные) медицинские осмотры для определения пригодности этих работников для выполнения поручаемой работы и предупреждения профессиональных заболеваний.

В соответствии с медицинскими рекомендациями указанные работники проходят внеочередные медицинские осмотры (обследования). В указанных нормах перечислены лишь основные правомочия работников, входящие в субъективное право на охрану труда, независимо от отрасли, где он занят, пола, вредности работ.

В Республике Молдова, например, меры, обеспечивающие работникам медицинский осмотр, соответствующий профессиональным рискам, с которыми они сталкиваются на рабочем месте, устанавливаются согласно нормативным актам, изданным Министерством здравоохранения после консультаций с патронатами и профсоюзами. Таким актом является Санитарный регламент по надзору за здоровьем лиц, подверженных воздействию факторов профессионального риска (в дальнейшем – Регламент), утвержденный Постановлением Правительства № 1025 от 7 сентября 2016 г.⁶ Данный Регламент, утвержден во исполнение положений статей 6 и 10 Закона №10-XVI от 3 февраля 2009 года о государственном надзоре за общественным здоровьем.⁷ (Официальный монитор Республики Молдова, 2009 г., № 67, ст.183) и статьи 6 Закона № 186-XVI от 10 июля 2008 года об охране здоровья и безопасности труда. Он, в принципе, перелагает положения статьи 14 Директивы 89/391/ЕЕС от 12 июня 1989 года о введении мер, содействующих улучшению безопасности и гигиены труда работников на рабочем месте, опубликованной в Официальном журнале Европейского Союза L183 от 29 июня 1989 года и устанавливает требования к надзору за здоровьем лиц в зависимости от факторов риска на рабочем месте. В нем утверждены перечни-список вредных и (или) опасных производственных факторов и работ, при выполнении которых проводятся обязательные предварительные и периодические медицинские осмотры (обследования), а также порядок проведения таких осмотров.

⁶ Постановление Правительства Nr. 1025 от 07.09.2016 «Об утверждении Санитарного регламента по надзору за здоровьем лиц, подверженных воздействию факторов профессионального риска». Опубликован: 16.09.2016 в Monitorul Oficial Nr. 306-313, статья №: 1118. Дата вступления в силу: 16.12.2016.

⁷ Закон №10-XVI от 3 февраля 2009 года о государственном надзоре за общественным здоровьем. Официальный монитор Республики Молдова, 2009 г., № 67, ст. 183.

Для обеспечения его большую эффективность и точному уяснению смысла закона вообще, и сферы его действия, Регламент даёт легальные определения таких понятий как «наблюдение за состоянием здоровья лиц», «обязательные медицинские осмотры», «профессиональные факторы риска», «трудоспособность и нетрудоспособность, в т.ч. условная, временная и постоянная» и другие. Так, например, под наблюдением за состоянием здоровья лиц регламент определяет – широкий спектр медико-санитарных услуг, которые обеспечивают профилактику профессиональных заболеваний, выявление их на ранних стадиях, а также выявление общих заболеваний с временной нетрудоспособностью, мониторинг здоровья лиц и профессиональных факторов риска. А обязательные медицинские осмотры лиц, подверженных воздействию профессиональных факторов риска – это составная часть надзора за состоянием здоровья лиц, которая представляет собой общеклинические обследования, выполняемые врачом-профпатологом, с участием профильных специалистов и применением лабораторных исследований в зависимости от конкретного воздействия. Медицинский осмотр определяет пригодность или условную пригодность/непригодность к труду для запрашиваемой профессии/функции и рабочему месту, совместимость/несовместимость с возможными заболеваниями у лица на момент осмотра. Согласно регламента, профилактические медицинские услуги включают: медицинский осмотр при приеме на работу, адаптационный, периодический осмотры, осмотр при возобновлении деятельности, которые проводятся в соответствии со списком, предусмотренным в приложении № 1 к нему. Под трудоспособностью понимается – способность работника, с медицинской точки зрения, выполнять деятельность на рабочем месте в профессии/должности, для которой запрашивается медицинский осмотр. В свою очередь, под профессиональными факторами риска определяется – факторы производственной среды, присущие рабочему месту и конкретной профессии, которые могут влиять на здоровье, в частности, могут вызвать профессиональные заболевания с временной или постоянной утратой трудоспособности.

Установленный перечень вредных и производственных факторов, при выполнении которых проводятся предварительные и периодические медицинские осмотры объединяет шесть групп факторов химические, физические, физико-химические, биологические и другие факторы трудового процесса, то есть специальные условия работы, провоцируемые

трудовым процессом. В свою очередь, Список факторов риска производственной среды и обязательных профилактических медицинских услуг, предоставляемых лицам в зависимости от профессионального воздействия, входящих в указанные группы содержит 137 таких конкретных факторов риска (94+11+12+5+11+6). В списке факторов риска производственной среды входят всякого рода работы с химическими веществами (от фенола до цинка), с физическим воздействием (повышенное давление окружающей среды, повышенная или пониженная температура и различные излучения), работа с биологическими агентами, а также специальные условия работы, как то: высотные работы на высоте минимум 1,3 м (строители); работа с электрическими сетями находящимися под высоким, средним и низким напряжением (электрики); работники которые в процессе деятельности (более 50% рабочей смены) используют оптические приборы, вводят и считывают информацию с экранов видеодисплейных терминалов компьютерной техники (лаборанты и рабочие ИТ); физические перегрузки при поднятии и перемещении груза вручную (строители и грузчики); повышенная нагрузка на голосовой аппарат (преподаватели); персонал, работающий в условиях изоляции и все виды подземных работ (шахтеры); Лица, обслуживающие установки под давлением (операторы); работы, связанные с использованием взрывоопасных и воспламеняющихся материалов (газовщики, операторы АЗС, взрывники); водители, перевозящие пассажиров (более 8 человек) или товары (дальные рейсы); персонал медицинских учреждений и лабораторий, которые проводят исследования на туберкулез (фтизиопульмонологи); лица, работающие в ночную смену (с 22⁰⁰ до 6⁰⁰) не менее 120 часов, в течение 6 месяцев.

Все эти работники в зависимости от конкретного фактора риска должны проходить медицинский осмотр ежегодно или один раз в 2 года. Но, в большинстве своем ежегодно.

Обращает на себя внимание тот факт, что список (перечень) расширяется и сельскохозяйственными работниками с профессиональными факторами риска как: - механизаторы, работники животноводства (дойрки, работники свиноводческих и животноводческих комплексов, убойных пунктов и т.д.), Работники птицеводства (операторы, работники по сортировке и упаковке яиц, птицебоен и т.д.), Табаководы (выращивание рассады, уход за плантациями табака, уборка и сушка листьев, сортировка и упаковка табака), Работники, имеющие контакт с препаратами для защиты растений и фертилизантами, Работники в садоводстве,

овощеводстве, виноградарстве, которые должны проходить медицинский осмотр ежегодно.

В санитарном регламенте детализирован порядок прохождения предварительных и периодических осмотров, утверждены структуры форм документов, необходимых для прохождения осмотров, таких, как направления на медицинский осмотр, медицинское заключение о результатах прохождения осмотра, заключительный акт и т.д.

В соответствии с Регламентом надзор за здоровьем лиц, подверженных воздействию профессиональных факторов риска на административной территории, является обязанностью центров общественного здоровья (поликлиники), представленных врачами-гигиенистами профессионального здоровья. Обязательные профилактические медицинские осмотры лиц, подверженных воздействию профессиональных факторов риска (в дальнейшем – *медицинские осмотры*), проводятся медицинскими комиссиями публичных/частных медико-санитарных учреждений (в дальнейшем – *медицинские комиссии*) по согласованию с профильным министерством. Председатель и члены медицинских комиссий несут административную ответственность в случае представления неверных данных и ошибочных заключений. А контроль за соблюдением требований, установленных в Регламенте, осуществляется специалистами Национального агентства общественного здоровья в соответствии с Законом о государственном надзоре за общественным здоровьем.

Таким образом, медицинские осмотры разрешено проводить медицинским организациям любых форм собственности, имеющим право на их проведение, а также право на экспертизу профессиональной пригодности в соответствии с действующими нормативными правовыми актами. Организовать проведение таких осмотров обязан работодатель.

Особенно важно, что согласно новым правилам в состав медицинских комиссий утверждаемые приказами публичных/частных медико-санитарных учреждений, включается врач-профпатолог, который и возглавляет данные комиссии. Тем самым заметно повышаются квалификационные требования к составу комиссии и качеству, проводимых ими осмотров.

Как уже было отмечено, медицинские осмотры согласно закону подразделяются на медицинский осмотр при приеме на работу, адаптационный, периодический осмотры, осмотр при возобновлении деятельности.

Медицинский осмотр при приеме на работу. Как следует из названия, данный вид осмотра является предварительным, поскольку предшествует

ет началу выполнения трудовых функций, и имеет своей целью определение соответствия состояния здоровья лица, поступающего на работу, поручаемой ему работе, а также раннее выявление и профилактику заболеваний. Другими словами, данный вид осмотра определяет пригодность или условную пригодность/непригодность к труду для запрашиваемой профессии/функции и рабочему месту, совместимость/несовместимость с возможными заболеваниями у лица на момент осмотра и с будущим местом работы. Медицинский осмотр при приеме на работу проводится для лиц, которые:

- 1) устраиваются на работу по индивидуальному трудовому договору на определенный/неопределенный срок или начинают деятельность на основе патента;
- 2) меняют место работы или вид деятельности в пределах той же экономической единицы.

Такой медицинский осмотр осуществляется по запросу работодателя, территориального агентства занятости (при профессиональном обучении лиц с официальным статусом безработного, чья деятельность включает некоторые факторы профессионального риска) или патентообладателя, которые представляют карту направления на медицинский осмотр и карту идентификации.

Он состоит из:

- 1) изучения медицинского дела;
- 2) сбора профессионального анамнеза с регистрацией в медицинском деле;
- 3) проведение общего клинического обследования с привлечением профильных специалистов и лабораторных обследований согласно приложению № 1 к Регламенту.

Согласно п. 32-37 Регламента предварительный осмотр является завершенным в случае осмотра лица, поступающего на работу, всеми врачами-специалистами, а также выполнения полного объема лабораторных и функциональных исследований, предусмотренных Списком факторов и работ.

По окончании прохождения лицом, поступающим на работу, предварительного осмотра, на основании результатов медицинского осмотра, председателем медицинской комиссии оформляется карта пригодности к работе с заключением: «пригоден», «условно пригоден» или «непригоден» для соответствующего рабочего места. Заключение подписывается

председателем медицинской комиссии с указанием фамилии и инициалов и заверяется печатью медицинской организации, проводившей медицинский осмотр.

В случае установления заключения «условно пригоден» председатель медицинской комиссии рекомендует работодателю, в карте пригодности к работе, временное трудоустройство лица на другое рабочее место, до адаптации запрашиваемого рабочего места к состоянию здоровья обследуемого.

Карта пригодности к работе.

На основании данных медицинского дела составляются:

- 1) карта пригодности к работе – в двух экземплярах, по одному экземпляру для работодателя и обследуемого лица;
- 2) персональный список и заключительный акт (в случае периодического медицинского осмотра) – один экземпляр работодателя и другой – для территориального центра общественного здоровья.

Медицинская комиссия при выдаче заключения «нетрудоспособен» или на «временно нетрудоспособен» представляет работодателю в течение 3-х календарных дней после окончания периодического медицинского осмотра карту пригодности к работе согласно приложению № 6 Регламента. В случае подозрения на профессиональное заболевание или в затруднительных случаях определения пригодности к работе обследуемое лицо направляется в Республиканский центр профессиональных заболеваний для установления диагноза или пригодности к работе.

В особо сложных случаях для определения пригодности к работе создается Республиканский совет по профессиональным заболеваниям, который принимает окончательное решение.

Если у претендента на работу выявлены противопоказания к выполнению такой работы, работодатель вправе отказать в заключении трудового договора. Отказ в приеме на работу по причине имеющихся у претендента на работу медицинских противопоказаний к такой работе является обоснованным и обжалованию не подлежит.⁸

К сожалению, на практике не редки случаи, когда претендент отказывается пройти медицинский осмотр до заключения трудового договора. В таком случае соискателю следует также отказать в приеме на работу.

⁸ Гудов А.Б. Организационно-правовые формы охраны труда (трудоправовой аспект). Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2012 г., стр. 94.

Принятие на работу без прохождения обязательного предварительного медицинского осмотра является нарушением трудового законодательства и влечет административную ответственность, как для организации, так и для её должностных лиц, в том числе руководителя (ст. 55 и 55/3 КоП РМ).⁹

Медицинский осмотр при приеме на работу (предварительный медицинский осмотр) имеет очень большое значение, поскольку требования установленные ст. 76 ТК РФ предписывают, что без прохождения потенциальным работником данного вида осмотра и представления соответствующих документов по его результатам работодатель не вправе допускать его к выполнению трудовых обязанностей. Следовательно, проведение предварительного медицинского осмотра в определенных законом случаях является важнейшей предпосылкой к осуществлению работником его трудовой функции и необходимо в интересах:

- a) работника, т.к. он заинтересован в работе, которая не противопоказана ему по состоянию здоровья и не является слишком тяжелой для него;
- b) работодателя, т.к. он заинтересован в привлечении здоровых работников, что позволяет соблюдать и увеличивать нормы выработки;
- c) третьих лиц, чье состояние здоровья может зависеть от состояния здоровья работников обслуживающей их организации (например, клиенты организаций общественного питания, лечебно-профилактических и детских учреждений и т.д.).¹⁰

На период прохождения осмотра за работником сохраняется его средняя заработная плата, а при его уклонении от прохождения обязательного медицинского осмотра или невыполнении им рекомендаций, выдаваемых врачебными комиссиями по результатам проведенных обследований, работодатель может отстранить этих работников от работы, а также привлечь к соответствующей дисциплинарной ответственности.

Медицинский осмотр при адаптации к работе. Медицинский осмотр при адаптации к работе проводится в течение третьего месяца после устройства на работу медицинскими комиссиями и/или врачами предприятий с обязательным участием врача-профпатолога, проведением ла-

⁹ Сосна А., Табэрэ П. Административная ответственность за нарушение законодательства о труде. Закон и жизнь. № 7, 2010 г., стр. 23.

¹⁰ Гаврилова Ю. Г. Медосмотр работников: правовые аспекты. Налоговый вестник. 2009 г., № 12, стр. 24.

бораторных и функциональных исследований согласно приложению № 1 к Регламенту. Медицинский осмотр при адаптации к работе имеет следующие цели:

- 1) определение произошедших изменений в состоянии здоровья лица после периода адаптации к новым условиям труда;
- 2) выявление медицинских причин неадаптации к новому рабочему месту и предложение мер по их устранению.

Временные работники не подлежат медицинскому осмотру при адаптации к работе.

Периодический медицинский осмотр. Значение данного вида осмотров состоит в том, что они позволяют выявить динамические изменения в состоянии здоровья работников, возникшие вследствие воздействия факторов, обусловленных спецификой определенной работы, а также вне зависимости от выполняемой работы. Своевременное обнаружение признаков ухудшения здоровья работника во многих случаях снижает риск развития профессионального заболевания, так как, позволяет вовремя принять надлежащие меры по восстановлению здоровья работника. Обнаружение не связанного с работой ухудшения здоровья работника также является положительной практикой, поскольку влечет за собой своевременное проведение лечебных мероприятий, что позволяет сохранить здоровье и трудоспособность граждан в течение наиболее длительного срока.

В соответствии с п. 41 Регламента, целями периодического медицинского осмотра являются:

- 1) наблюдение в динамике за состоянием здоровья работников, подтверждение после определенных периодов времени пригодности к работе по профессии/функции и занимаемому рабочему месту;
- 2) раннее выявление заболеваний, представляющих противопоказания для деятельности и рабочих мест с воздействием факторов профессионального риска;
- 3) диагностика профессиональных заболеваний на ранних стадиях;
- 4) рекомендации профилактических и реабилитационных мер для восстановления работоспособности работников.

Периодический медицинский осмотр включает:

- 1) регистрацию изменений в состоянии здоровья работников, которые произошли после медицинского осмотра при трудоустройстве/адаптации или после предыдущего периодического медицинского осмотра;

- 2) общий медицинский осмотр согласно медицинскому делу, предусмотренному к приложению № 5 к Регламенту;
- 3) организацию параклинических исследований согласно приложению № 1 к Регламенту;
- 4) регистрацию результатов в медицинском деле согласно приложению № 5 к Регламенту;
- 5) составление заключения о пригодности к работе обследуемого лица с заполнением карты пригодности к работе врачом-профпатологом.

Частота периодических медицинских осмотров установлена в списке факторов риска в производственной среде и обязательных профилактических медицинских услуг, предоставляемых лицам в зависимости от профессионального воздействия, (интервал между двумя обследованиями не должен превышать указанные сроки), и может быть изменена только по предложению врача-гигиениста профессионального здоровья или врача-профпатолога с письменным уведомлением работодателя.

При этом обязательные профилактические медицинские осмотры для некоторых категорий профессиональных работ (монтаж, ремонт, наладка техники и оборудования) и для персонала бактериологических, физико-химических лабораторий проводятся один раз в 2 года.

Однако, периодический медицинский осмотр может проводиться в более короткие промежутки времени, чем указанные в приложении № 1 к Регламенту, если это предусмотрено в коллективном трудовом договоре экономической единицы.

Примечательно, что будучи важнейшим мероприятием, направленным на предотвращение производственного травматизма и профессиональных заболеваний нормы о проведении медицинских осмотров могут закрепляться в соответствующих коллективных договорах и социально-партнерских соглашениях.

Председатель медицинской комиссии в течение 20 дней после окончания периодического медицинского осмотра составляет и представляет работодателю заключительный акт по результатам медицинского осмотра согласно приложению № 7 к Регламенту.

Медицинский осмотр при возобновлении работы. Медицинский осмотр при возобновлении работы имеет следующие цели:

- 1) подтверждение пригодности к работе работника для осуществления ранее занимаемой профессии/должности или другой профессии /должности на новом месте работы;

- 2) необходимость установления мер по адаптации к рабочему месту;
- 3) необходимость перевода на другую работу, которая обеспечит работнику сохранение здоровья и трудоспособности.

Медицинский осмотр при возобновлении работы проводится в течение 7 дней с момента возобновления работы, с соблюдением требований пункта 42 Регламента, после прекращения работы на 3-месячный срок и более по состоянию здоровья или на 6-месячный срок и более по другим причинам.

На период прохождения осмотра за работником сохраняется его средняя заработная плата, а при его уклонении от прохождения обязательного медицинского осмотра или невыполнении им рекомендаций, выдаваемых врачебными комиссиями по результатам проведенных обследований, работодатель может отстранить этих работников от работы, а также привлечь к соответствующей дисциплинарной ответственности.

Таковы основные этапы прохождения данного вида осмотра.

В конце отметим, что все данные о прохождении медицинских осмотров подлежат внесению в личные медицинские книжки и учету лечебно-профилактическими организациями государственной и муниципальной систем здравоохранения, а также органами, осуществляющими государственный санитарно-эпидемиологический надзор. И они являются конфиденциальными. Ибо, лицо, подлежащее профилактическому медицинскому осмотру в связи со специфическими профессиональными рисками, имеет право на полную компенсацию за ущерб, причиненный в результате обработки персональных данных, осуществленной незаконно или в нарушение прав и интересов, гарантированных Главой III Закона № 133 от 8 июля 2011 года о защите персональных данных.

В Азербайджане вопросы медицинских осмотров и охраны здоровья на рабочих местах сегодня осуществляется на основе нижеследующих законодательных и других нормативно-правовых актов:

1. Трудовой кодекс;
2. Закон «О медицинском благополучии»;
3. Закон «О санитарно-эпидемиологическом благополучии»;
4. Постановление Кабинета Министров Азербайджанской Республики от 3 января 2000 года за № 1 «Об утверждении Списка профессий (должностей), рабочих мест с тяжелыми, вредными и опасными условиями труда, оказывающими отрицательное влияние на самочувствие, здоровье работника, а также в пищевой промышленности, общепите, здравоохранении,

торговле и в других рабочих местах такого рода, где с целью охраны здоровья населения, при заключении трудового договора требуется предоставление медицинской справки»;

5. Постановление Кабинета Министров Азербайджанской Республики от 14 января 2002 года за № 7 «Об утверждении Списка рабочих мест с высоким риском получения работником профессионального заболевания» (в настоящее время Минздравом АР подготавливается новая инструкция о порядке применения указанного списка);

6. Приказ Министерства здравоохранения Азербайджанской Республики от 23 января 1990 года № 13 «О совершенствовании профилактических медицинских осмотров».¹¹

Министерством здравоохранения Азербайджанской Республики утверждены нижеследующие основные нормативно-правовые акты, охватывающие аспекты, связанные с охраной труда: - приказ об усовершенствовании медико-профилактических обследований (1998 год); - порядок судебно-медицинского определения степени тяжести телесных повреждений (1999 год). Отметим, что ряд документов, утвержденных бывшим Министерством здравоохранения СССР продолжают действовать в Азербайджане, в части, не противоречащей национальному законодательству. Например, - Гигиеническая классификация труда, документы в области регистрации, расследования, учета и анализа профессиональных заболеваний.

В соответствии с законодательством Азербайджана мониторингом производственной среды, проведением медико-профилактических мероприятий, направленных на сокращение профессиональных заболеваний занимается Государственная санитарноэпидемиологическая служба при Министерстве здравоохранения Азербайджанской Республики. В составе этой службы функционирует «Центр гигиены и эпидемиологии». В его структуру входят следующие: 1. Отдел санитарной гигиены: - отделение гигиены питания; - отделение гигиены труда; - отделение коммунальной гигиены; - отделение детей и подростков. 2. Эпидемиологический отдел: - паразитологическое отделение; - вирусное отделение; - бактериологическое отделение. 3. Лаборатории: - бактериологическая; - вирусная; - радиологическая; - паразитологическая; - химическая. В подчинении Минздрава находится национальный научно-исследовательский институт медицинской

¹¹ Лекции по основам БЖД на производстве в Азербайджанской Республики. Лекция 1. [интернет ресурс] http://unec.edu.az/application/uploads/2015/02/mulki_umumi_rus.pdf [просмотр: 20.04.22]

профилактики им. В. Ахундова, в составе которого находится клиника по профзаболеваниям.¹²

Таким образом, приведенный выше анализ позволяет сделать вывод о том, что в соответствии с нормами молдавского и азербайджанского законодательств медицинские осмотры (обследования) работников в полной мере соответствуют всем признакам организационно-правовых форм охраны здоровья и безопасности труда, а именно:

1. Они устанавливаются в нормативных правовых актах.

2. Имеют собственный объект - работники, занятые на тяжелых работах и работах с вредными и (или) опасными условиями труда, а также иные работники, указанные в законах.

3. Осуществляются особыми учреждениями - медицинскими организациями любой формы собственности, имеющими право на проведение осмотров, а также на экспертизу профессиональной пригодности в соответствии с действующими нормативными правовыми актами.

4. Имеют законодательно закрепленный порядок реализации.

Вместе с тем, разработанность правовой базы о медицинских осмотрах не означает, что проблемы с применением на практике данной организационно-правовой формы отсутствуют.

Во-первых, как показывает практика уклонения от прохождения медицинских осмотров и халатное отношение работодателя к этой обязанности продолжают оставаться в числе наиболее распространенных нарушений в области охраны здоровья и безопасности труда. Во вторых, в большинстве организаций (особенно частных и малых предприятиях) работа по проведению обязательных медицинских осмотров организована слабо, либо вовсе не проводится. В третьих, зачастую в направлениях, выдаваемых работнику организацией при прохождении им медосмотра, не указывается в полном объеме перечень вредных и опасных производственных факторов, оказывающих воздействие на работника.

Разумеется, что при таких условиях медицинские осмотры зачастую не выполняют своей основной функции: выявление на ранней стадии признаков профессиональной патологии, вследствие чего имеют место несвоевременная диагностика начальных признаков профессиональных заболеваний, позднее выявление запущенных форм профпатологии, развитие профессиональной инвалидности.

¹² Национальный обзор по охране труда в Азербайджанской Республике. [Интернет ресурс] <http://base.safework.ru/safework?doc&nd=444400035&nh=0&ssect=1> [просмотр: 20.04.22]

Библиография:

1. Постановление Правительства № 1025 от 07.09.2016 «Об утверждении Санитарного регламента по надзору за здоровьем лиц, подверженных воздействию факторов профессионального риска». Опубликован: 16.09.2016 в Monitorul Oficial № 306-313, статья №: 1118. Дата вступления в силу: 16.12.2016.
2. Закон №10-XVI от 3 февраля 2009 года о государственном надзоре за общественным здоровьем. Официальный монитор Республики Молдова, 2009 г., № 67.
3. Девисилов В.А. «Охрана труда» Москва, 2013 г.
4. Большой толковый медицинский словарь. Москва, 2005 г.
5. Российская энциклопедия по охране труда: В 3 т. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Изд-во НЦ ЭНАС, 2007.
6. Щур-Труханович Л.В., Щур Д.Л. Медицинские осмотры работников: Практическое пособие, 2005 г.
7. Гаврилова Ю.Г. Медосмотр работников: правовые аспекты. Налоговый вестник. 2009, № 12.
8. Гудов А.Б. Организационно-правовые формы охраны труда (трудоправовой аспект). Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва-2012 г.
9. Сосна А., Табэрэ П. Административная ответственность за нарушение законодательства о труде. Закон и жизнь. №7, 2010 г.
10. Лекции по основам БЖД на производстве в Азербайджанской Республики. Лекция 1. [интернет ресурс] http://unec.edu.az/application/uploads/2015/02/mulki_umumi_rus.pdf (просмотр: 20.04.22).
11. Национальный обзор по охране труда в Азербайджанской Республике. [интернет ресурс] <http://base.safework.ru/safework?doc&nd=444400035&nh=0§=1> (просмотр: 20.04.22).

РЕШЕНИЯ СУДА ПО ГРАЖДАНСКИМ ДЕЛАМ В СИСТЕМЕ ОПТИМИЗАЦИИ ГРАЖДАНСКОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА

CIVIL COURT DECISIONS IN THE CIVIL LEGAL PROCEEDINGS OPTIMIZATION SYSTEM

Игорь АРСЕНИ,
конференциар университетар, доктор права,
Института Юридических, Политических и Социологических
Исследований

Summary:

In this article, the author conducts a scientific study of the distinctive features and highlights certain types of court decisions in civil cases. In particular, the author draws a distinction between other decisions made in the framework of civil proceedings, and also highlights certain types of court decisions inherent exclusively in civil proceedings. The author provides specific features of the court decision that distinguish it from other acts of the court, namely, the court decision is a procedural document that resolves the case and restores the violated rights, rendered by the court in the procedural form established by law on the basis of consideration of the case on the merits.

Key words: court decision, act of justice, civil procedure, court orders, ruling, court order.

Rezumat:

În acest articol, autorul efectuează un studiu științific al trăsăturilor distinctive și evidențiază anumite tipuri de hotărâri judecătorești în cauze civile. În special, autorul face o distincție între alte decizii luate în cadrul procedurilor civile și evidențiază, de asemenea, anumite tipuri de hotărâri judecătorești inerente exclusiv procedurilor civile. Autorul oferă trăsături specifice hotărârii judecătorești care o diferențiază de alte acte ale instanței, și anume, hotărârea judecătorească este un act de procedură care soluționează cauza și restabilește drepturile încălcate, redată de instanță în forma procesuală stabilită de lege baza examinării cauzei pe fond.

Cuvinte cheie: hotărâre judecătorească, act de justiție, procedură civilă, ordin judecătorești, hotărâre, hotărâre judecătorească.

Введение: Судебное решение, как верно отмечал А.Ф. Клейнман, - это, прежде всего, акт защиты права¹[18, с.83]. Поэтому вынесение судом решения - акта защиты права - реализует не только сугубо отраслевые целевые установки гражданского судопроизводства, но также направлено и на реализацию конституционных положений, в первую очередь предписания об абсолютности судебной защиты прав и свобод. Стороны обращаются в суд за разрешением спора и, как следствие, вынесением законного и обоснованного судебного решения. Безусловно, в процессе рассмотрения дела стороны, реализуя предоставленные им законом распорядительные права, могут заключить мировое соглашение, истец может отказаться от иска, а ответчик - признать иск. Однако вынесение соответствующего определения свидетельствует лишь об устранении из процесса спорного начала и выполнении судебной властью одной из своих функций - быть посредницей в спорах между субъектами права². [28, с.43] В тех же случаях, когда стороны продолжают считать свое право нарушенным, или право стороны оспаривается другой стороной, вынесение судебного решения фактически остается единственным законным способом разрешить возникший спор по существу.

Постепенно данная дискуссия сошла на нет, поскольку большинство авторов сошлись на том, что «наличие в судебном решении двух моментов - декларативного и императивного - необходимое следствие особенностей судебного решения как акта правосудия»³[3, с.16-17]. В той или иной форме с данным тезисом в настоящее время соглашается большинство ученых. Некоторые авторы увязывают наличие и декларативного, и императивного моментов в судебном решении с тем, что последнее является актом защиты права. По их мнению, само понятие „защита прав” складывается из двух моментов - установления (признания) наличия тех прав, за защитой которых истец обратился в суд, и содействия осуществлению установленных прав⁴ [16, с.20]. Изложенные позиции, по сути, идентичны, ведь правосудие и защита прав - во многом пересекающиеся понятия. Н.Т. Арапов верно заметил, что термин „защита” можно

¹ Клейнман А.Ф. Новейшие течения в советской науке гражданского процессуального права. М., 1967. с. 83

² Цихоцкий А.В. Теоретические проблемы эффективности правосудия по гражданским делам. Новосибирск, 1997. с.43

³ Авдюков М.Г. Судебное решение. М., 1959. с.16-17

⁴ Зейдер Н.Б. Судебное решение по гражданскому делу. М., 1966. с.20

употреблять и для обозначения процессуальной деятельности суда. В таком процессуальном понимании термин „защита” находится в одной плоскости с правосудием.⁵ [5, с.31]

С приведенными точками зрения можно согласиться с некоторыми оговорками. Действительно, любое решение суда содержит императивную констатацию определенных обстоятельств, юридических фактов, правоотношений. Императивность данной констатации - основа для применения государственного принуждения, выражающегося в приказе лицам, участвующим в деле, совершить определенные действия или воздержаться от определенных действий. Однако наличие декларативного и императивного моментов, на наш взгляд, вытекает из особенностей судебного решения не просто как акта правосудия, а как особого правоприменительного акта, поскольку правосудие - это особый случай правоприменения. Правоприменительная деятельность - это всегда решение юридических дел и вопросов, т.е., в какой бы форме ни осуществлялась, она всегда характеризуется установлением определенных обстоятельств и созданием индивидуальных предписаний⁶ [4, с.182]. Правосудие же, будучи особой разновидностью правоприменения, выводит указанные императивные и декларативные моменты на качественно новый уровень, позволяющий самому правосудию посредством разрешения индивидуальных дел стать регулятором гражданского оборота.

Таким образом, экстраполирование характеристик правоприменительной деятельности на правоприменительные акты, коими являются судебные решения, безусловно, оправданно. Однако сущность судебного решения не может, на наш взгляд, сводиться только лишь к наличию в нем декларативного и императивного моментов. Связано это с особым положением судебного решения в ряду остальных правоприменительных актов.

Изложение основного материала: Судебное решение - финальный судебный акт, которым дело разрешается по существу. Однако защита прав, свобод и законных интересов, будучи целью вынесения судебного решения, все же не может рассматриваться в качестве сущности судебного решения вне связи с некоторыми другими его характеристиками. При анализе сущности решения суда, безусловно, необходимо учитывать целевые установки гражданского судопроизводства, но также нельзя за-

⁵ Арапов Н.Т. О соотношении понятий «правосудие» и «защита» гражданских прав// Проблемы применения и совершенствования Гражданского процессуального кодекса РСФСР: Сб. науч. трудов/Отв. ред. Р.Е. Гукасян. Калинин, 1984. с.31

⁶ Алексеев С.С. Теория права. М., 1994. с.182

бывать и о характере деятельности, осуществляемой судами, в рамках которой выносится судебное решение, т.е. собственно правосудия.

Любая человеческая деятельность, и правосудие в этом плане не исключение, динамична. Это значит, что любая деятельность имеет начало и конец, а также характеризуется некоторой протяженностью во времени. Достижение целей правосудия - это конечная точка деятельности суда, однако для ее достижения необходимо эту деятельность инициировать и провести через ряд последовательных этапов. Поэтому, на наш взгляд, в сущность судебного решения должны быть включены не только защита прав, свобод и законных интересов, но и предшествующие ей моменты, характеризующие деятельность суда.

Что касается инициирования правосудной деятельности суда, то здесь необходимо отметить «пассивность» суда, заключающуюся в невозможности возбуждения гражданских дел и дел из административных и иных публичных правоотношений по собственной инициативе. Без обращения в соответствующем порядке в суд истца либо заявителя невозможно не только рассмотреть гражданское дело, но даже возбудить его: суд не должен действовать по обязанности (*ne procedat iudex ex officio*). Данное обстоятельство отражает принцип диспозитивности в гражданском и арбитражном процессе.⁷ [2, с.83-84; ⁸25, с.236; 27⁹, с.244]

Следующий момент, характеризующий сущность судебного решения, - это то, что правосудие осуществляется по определенным правилам в определенной последовательности. В данном случае речь идет о процессуальной форме. О необходимости учитывать то обстоятельство, что решение суда - это процессуальный акт, выносимый в строгом соответствии с процессуальной формой, в литературе говорилось достаточно много. Общеизвестной является точка зрения, согласно которой соблюдение процессуальной формы - необходимое условие вынесения законного и обоснованного судебного решения.¹⁰ [26, с.7-14]

⁷ Абова Т.Е. Арбитражный процесс в СССР: понятие, основные принципы. М., 1985. с.83-84

⁸ Семенов В.М. Понятие и система принципов советского гражданского процессуального права//Сборник ученых трудов Свердловского юридического института. Вып. 2. Свердловск, 1964. с.236

⁹ Федоров Я.П. Система принципов деятельности советского арбитража//Сборник аспирантских работ Свердловского юридического института. Вып. 7. Свердловск, 1967. с.244

¹⁰ Семенов В.М. К вопросу о ценности гражданского процессуального права и гражданской процессуальной формы//Проблемы совершенствования гражданского процессуального кодекса РСФСР: Научные труды. Вып. 40. Свердловск, 1975. с.7-14

Однако не только применение норм процессуального права характеризует деятельность суда. Суд, рассматривая и разрешая юридические дела, применяет также и нормы материального права, что является следствием правоприменительной природы его деятельности.

Итак, сущность судебного решения заключается в том, что данный процессуальный акт выносится в результате рассмотрения и разрешения судом конкретного юридического дела, инициируемого сторонами, которые стремятся тем самым защитить свои оспоренные либо нарушенные права, свободы или охраняемые законом интересы. При этом деятельность суда, являющаяся по своей сути правоприменительной, должна быть облечена в процессуальную форму.

Все указанные моменты характерны для судебного решения, однако даже в совокупности не отражают всецело его сущности.

Стороны обращаются в суд не за тем, чтобы получить на руки документ, отражающий мнение суда о существовании или отсутствии определенных правоотношений, юридических фактов. Сторонам необходима реальная защита своих прав, свобод и охраняемых законом интересов. И с этой точки зрения даже содержащийся в данном документе императивный момент нереализуем без наличия определенных обстоятельств. Таким юридически значимым обстоятельством является законная сила судебного решения.

Таким образом, сущность судебного решения в гражданском судопроизводстве состоит в том, что оно является волевым актом органа правосудия, которому соответствующие полномочия делегированы государством. Разрешая от имени государства гражданское дело по существу, суд подтверждает определенное правоотношение (или его отсутствие), наличие субъективных материальных прав и обязанностей либо определенных юридических фактов.

Однако в некоторых случаях одного лишь подтверждения правоотношения права или факта бывает недостаточно для того, чтобы решение оказало реальную судебную защиту, поэтому необходим властный характер судебного решения, проявляющийся в приказе о совершении определенных действий (или воздержании от действий) в соответствии с законом.

Судебное решение в гражданском процессе является правоприменительным актом, поскольку разрешение гражданского дела основано на применении судом к установленным обстоятельствам норм материального права. Следовательно, каждое судебное решение представляет собой определенную норму права, которая, будучи конкретизированной судом,

становится несомненной в своем содержании и в состоявшемся решении получает предельную определенность.

В гражданском процессуальном законодательстве данные особенности судебного решения выражены и отражены в следующем определении: судебное решение есть акт волеизъявления органа государственной власти, которое выражается в квалификации и во властном разрешении спорного правоотношения между лицами, участвующими в деле.

Поэтому решению суда присущи следующие особенности актов применения права:

- 1) в целом оно имеет разовое значение.
- 2) это официальный акт — документ, выражающий волю государства и принимаемый компетентным органом.
- 3) оно вызывает определенные юридические последствия индивидуального характера, являясь конечным звеном в определенном юридическом составе.
- 4) является предписанием суда на основе общих норм индивидуально определять меру возможного и должного поведения для конкретных лиц.
- 5) является внешним формальным закреплением результата правоприменения по каждому гражданскому делу.
- 6) это способ реального проведения в жизнь государственного принуждения.
- 7) оно должно отвечать закрепленным в гражданском процессуальном законодательстве требованиям.

Поскольку судебное решение завершает рассмотрение дела и ликвидирует существующий спор между сторонами, то значение судебного решения связано с теми задачами, которые закон ставит перед судом. Важнейшей задачей судопроизводства является юрисдикционная, т.е. правильное и своевременное рассмотрение и разрешение гражданских дел.

Следовательно, значение судебного решения, прежде всего, в том, что им разрешается рассмотренное гражданское дело. Судебное решение в этом плане восстанавливает нарушенные права, конкретизирует права и обязанности сторон. В то же самое время судебное решение является юридическим фактом, с которым связывается возникновение, изменение, прекращение правоотношений. После вступления решения в законную силу оно может быть исполнено, в том числе принудительно.

Следующей задачей судопроизводства является укрепление законности и правопорядка, предупреждение правонарушений и формирование уважительного отношения к закону и суду. Судебное решение, восстанавливая нарушенные права, восстанавливает, а значит, и укрепляет законность в государстве, способствует предупреждению правонарушений, воспитывает граждан в духе уважения к закону.

Для того чтобы решение действительно способствовало выполнению задач, поставленных государством перед правосудием, оно должно отвечать всем требованиям, которые предъявляются к нему.

Что касается значения судебного решения, то в теории гражданского процесса различают общественно-политическое и юридическое значение данного решения.

Общественно-политическое значение решения проявляется в том, что оно обеспечивает охрану личных, общественных и государственных интересов, является средством воспитания физических и юридических лиц, оказывает профилактическое воздействие на реальных и потенциальных правонарушителей.

Юридическое значение судебного решения заключается в том, что этим актом разрешается спорное правоотношение, а вступившее в законную силу решение обязательно для исполнения всеми учреждениями, организациями, должностными лицами и гражданами на всей территории Республики Молдова¹¹. [9, с.87]

Подводя итог вышеизложенному можно сделать вывод, что сущность решения заключается в том, что оно является волевым актом органа государства разрешая от имени государства гражданское дело по существу, суд подтверждает определенное правоотношение или его отсутствие, субъективные материальные права и обязанности либо определенные факты.

Таким образом, посредством вынесения решения осуществляется правильное и своевременное рассмотрение и разрешение гражданских дел в целях защиты нарушенных или оспариваемых прав, свобод и законных интересов физических и юридических лиц, а также прав и интересов государства, административно-территориальных единиц, других лиц, являющихся субъектами гражданских, трудовых или иных правоотношений, и более того, разрешаются задачи укрепления законности и правопорядка, предупреждения правонарушений, формирования уважительного отношения к закону и суду.

¹¹ Власов А.А. Гражданский процесс. Учебник для бакалавров. М.: Юрайт, 2012. с.87

В целях защиты субъективных прав, свобод и законных интересов граждан и организаций суд в процессе осуществления правосудия разрешение того или иного вопроса осуществляет посредством письменных актов, именуемых судебными постановлениями.¹²[11, с.415]

В зависимости от содержания разрешаемого вопроса суд первой инстанции принимает постановления в форме судебных приказов, решений суда, определений.

Так, постановление суда первой инстанции, которым дело разрешается по существу, выносится в форме решения. Наряду с решениями суд первой инстанции выносит также иные постановления, именуемые определениями.

В соответствии с Главой XXXV ГПК РМ предусмотрен особый вид судебного акта - судебный приказ, который выдается судьей при наличии определенных условий до возбуждения гражданского судопроизводства.¹³ [1, р.91]

Судебный приказ имеет сходство с судебным решением. Оба этих акта выносятся судом, они ликвидируют спор и подлежат исполнению (в том числе принудительному)¹⁴ [6, с.7]

Но одновременно с чертами сходства судебный приказ содержит и ряд принципиальных отличий от судебного решения. На эти отличия в научной литературе обратил внимание В.И. Решетняк:

– решение может быть постановлено судом по любому гражданскому делу, в нём может быть изложено властное суждение суда по любому заявленному истцом или ответчиком требованию. В порядке приказного производства, судом разрешается строго определенный круг требований.¹⁵[7, с.28]

– решение постановляется судом как результат состязания сторон в рамках гласного рассмотрения дела, в ходе которого стороны приводят доводы, призванные подтвердить их правоту, опровергнуть аргументы противной стороны. Судебный приказ выдётся без судебного разбирательства, без вызова должника и взыскателя в судебное заседание, без заслушивания их объяснений.

¹² Гражданский процесс : учеб. для вузов. / Под ред. М. К. Треушникова д.ю.н., проф., засл. деятеля науки РФ. -2-е изд., перераб. и доп. – М.: Городец, 2007. с.415

¹³ Elena Belei, Felicia Chfa, Alexandru Cojuhari [et.al.];red. şt. Alexandru Cojuhari. Drept procesual civil:Pertea specială. Curs univ.Chişinău.2009. с.91

¹⁴ Арсени И., Сосна Б. Судебный приказ как разновидность судебного постановления: его правовая природа и сущность. Кишинев. В: Закон и жизнь. 2014 , № 12 с.7

¹⁵ Арсени И., Сосна А. Требования, по которым выносится судебный приказ в гражданском процессе РМ. Кишинев. În: Legea și viața, 2015, № 8. с.28

– решение основывается на объяснениях сторон, доказательствах, представленных сторонами, исследованных в ходе судебного разбирательства. Приказ суда основывается на представленных заявителем документах, на сообщенных им доводах, призванных убедить суд в том, что основания иска не могут быть опровергнуты ответчиком и исковые требования ответчиком оспорены быть не могут, а также на имеющем процессуальное значение факте отсутствия возражений со стороны ответчика, либо его неявки в суд по вызову.

– решение суда мотивируется. Суд обязан указать в своем решении обстоятельства, которые он установил, и которые повлияли на принятое им решение, объяснить по каким причинам не были приняты им во внимание иные обстоятельства (в случае признания иска ответчиком в мотивировочной части может быть указано лишь на признание иска и принятие его судом). Судебный приказ никак не мотивируется, помимо предписания суда обязанному лицу исполнить определенные действия, он не содержит в себе никаких пояснений.

– порядок внесения решений и подробно регламентируется законом. Решение постановляется судом в совещательной комнате, тайно, в отношении вынесения судебного приказа закон не столь категоричен.

– у данных институтов различен субъектный состав. В приказном производстве участвуют не истец и ответчик, а кредитор (взыскатель) – лицо, обратившееся в суд, и должник – лицо, с которого кредитор просит произвести взыскание. В то же время приказ основывается всегда на требованиях, изложенных суду только материально заинтересованным лицом.

– судебное решение и судебный приказ различаются порядком их обжалования. Решение может быть обжаловано по основаниям в порядке, предусмотренном законом. Приказ же может быть только оспорен, после чего он подлежит обязательной отмене. Что не препятствует дальнейшему движению дела, поэтому законодатель не предусмотрел возможности его обжалования. Возникший спор рассматривается по общим правилам искового судопроизводства¹⁶. [14, с.15]

– судебное решение и судебный приказ отличаются процедурой исполнения. Решение подлежит исполнению лишь после вступления его в законную силу, за исключением случаев обращения его к немедленному исполнению. Основанием для исполнения служит исполнительный лист,

¹⁶ Диордиева О.Н. Судебный приказ как форма защиты в гражданском процессе // Арбитражный и гражданский процесс. 2003. № 6. с.15

выдаваемый на основе решения. Судебный приказ сам по себе является исполнительным документом, никаких иных документов для его исполнения не требуется.¹⁷ [23, с.51]

В соответствии со ст. 269 ГПК РМ постановления первой инстанции или судьи, которыми дело не разрешается по существу, выносятся в форме определений в совещательной комнате в соответствии с правилами, предусмотренными статьей 48 ГПК РМ.¹⁸ [10]

Судебное *решение* отличается от судебного *определения* тем, что решением осуществляется акт правосудия, т. е. защищаются нарушенные или оспариваемые субъективные права или законный интерес. Поэтому, удовлетворяя иск или отказывая в его удовлетворении, судья (суд) защищает права и законные интересы истца либо ответчика и с принятием судебного решения спорное право (интерес) становится бесспорным.

Определение как судебный акт не разрешает существо дела (предмет спора). Судебным решением всегда заканчивается производство по делу. Однако из этого общего правила гражданским процессуальным законодательством предусмотрены два исключения. Например, производство в суде первой инстанции завершается определением о прекращении производства по делу и определением об оставлении заявления без рассмотрения.¹⁹ [13, с.73]

Определения может выносить не только суд в полном составе, но и судья, например, в процессе подготовки дела к слушанию.

Суд может выносить определения, как в совещательной комнате, так и в ходе судебного заседания, посоветовавшись на месте. Это зависит от степени сложности вопроса и необходимости развернутой или краткой аргументации.

По аналогии с судебным решением в нем различаются вводная, описательная, мотивировочная и резолютивная части.

Определения суда оглашаются немедленно после их вынесения.

Определением не завершается судебное разбирательство, за исключением вынесения определения о прекращении производства по делу и определения об оставлении заявления без рассмотрения. Эти два случая

¹⁷ Решетняк В.И., Черных И.И. Заочное производство и судебный приказ в гражданском процессе. – М.: Юридическое бюро «Городец». 1997. с.51

¹⁸ Гражданский процессуальный кодекс Республики Молдова. № 225-XV от 30.05.2003// *Monitorul oficial al Republicii Moldova №111-115/451 от 12.06.2003 года.*

¹⁹ Гражданский процесс: Учебник / под редакцией Коваленко А. Г, Мохова А.А., Филиппова М. П.. «высшее образование». М., 2008. с.73

вынесения определения имеют место при окончании судебного разбирательства, но без принятия судебного решения, так как в этих случаях процесс заканчивается без разрешения дела по существу, следовательно, нет и оснований для вынесения судебного решения. Таким образом, определение как постановление суда первой инстанции не затрагивает существа рассматриваемого дела²⁰. [12, с.205]

Решение суда придает выводу суда по делу властный, бесспорный и обязательный характер не только для лиц, участвующих в деле, но и для всех субъектов права. Нарушение предписания суда может повлечь за собой определенные юридические последствия - принудительное исполнение, административное или уголовное наказание. Властный и обязательный характер судебного решения - весьма существенная его черта, но не она в конечном итоге определяет сущность этого акта. Главное, основное, определяющее сводится к тому, что решение является важнейшим актом правосудия.

Отдельные виды решений суда по гражданским делам.

Согласно юридическим последствиям, существуют три категории судебных решений, признанных законодателем: 1) неокончательные судебные решения; 2) окончательные судебные; 3) вступившие в законную силу судебные решения.²¹ [17, с.46-50]

Неокончательные судебные решения имеют следующие последствия:

- освобождают судебную инстанцию, которая рассмотрела и разрешила гражданское дело, от повторного рассмотрения дела, таким образом, судьи, вынесшие решение по спору, не могут вернуться к данному решению;
- открывают участникам процесса предусмотренный законом путь обжалования;
- указывают момент начала исполнения решения, если закон или судебная инстанция установили немедленное исполнение.

Окончательные судебные решения имеют следующие последствия:

- обязательность-свойство, которое распространяется, в первую очередь, на участников процесса, во-вторых, на все публичные власти, общественные ассоциации, на официальные лица, на организации и физические лица;

²⁰ Гражданский процесс: Учебник для студентов юридических вузов и факультетов / под редакцией М.К. Треушникова. М., 2007. с.205

²¹ Илларионов А.В. К вопросу о видах нормативных судебных решений // Вестник Челябинского государственного университета. 2008, № 8. с.46-50

- исполнимость – исполняется строго на всей территории Республики Молдова.

Вступившие в законную силу судебные решения имеют следующие последствия:

- преюдициальность, то есть обязательность для всех судов, рассматривающих дело, принять без проверки и доказательств факты, ранее установленные вступившим в законную силу согласно ч.(2) ст.123 и ч.(3) ст.254 ГПК РМ судебным решением по другому делу;
- исключительность определяет невозможность повторного обращения в суд тех же сторон по тому же предмету и по тем же основаниям в соответствии с п. б) ч.(1) ст.169 и п. б) ст.265 ГПК РМ;
- бесспорность, то есть невозможность их обжалования в кассационном порядке²². [22, с.28]

В науке гражданского процессуального права обычно различают шесть видов решений: 1) обычное (основное); 2) заочное; 3) промежуточное; 4) дополнительное; 5) частичное; 6) условное.

Обычное (основное) решение представляет собой судебный акт, которым дело разрешается по существу в суде первой инстанции и которое полностью отвечает предъявляемым законодательством требованиям к такого рода судебным постановлениям.²³[19, с.201-208]

Заочное решение представляет собой акт, принимаемый в отсутствие хотя бы одной из сторон. Кроме того, под заочным понимают решение, вынесенное судом в отсутствие ответчика, извещенного надлежащим образом о времени и месте судебного рассмотрения дела, но не явившегося и не заявившего письменной просьбы о рассмотрении дела в его отсутствие (заочное решение в узком смысле). Заочное решение представляет собой акт, принимаемый в отсутствие хотя бы одной из сторон. Суд выносит заочное решение на основании исследованных судом доказательств, которые были представлены сторонами до начала судебного разбирательства (истец по действующему гражданскому процессуальному законодательству лишен возможности представлять новые доказательства, если будет

²² Постановление Высшей Судебной палаты Республики Молдова «О применении гражданского процессуального законодательства при постановлении решения и определения» № 2 от 07.07.2008 г. *Бюллетень Высшей Судебной Палаты Республики Молдова, 2010, №1, с.28*

²³ Марченко А.А., Тараканова Л.А. Понятие и виды судебных постановлений // В сборнике: Материалы II Международной научно-практической конференции «В мире научных исследований» Петрова Т.А. Краснодар, 2013. с.201-208

принято решение о рассмотрении дела в порядке заочного производства, а также не может изменить основание или предмет иска, увеличить сумму исковых требований). Данное решение выносится при наличии следующих условий:

- 1) истец дал согласие на рассмотрение дела в порядке заочного производства;
- 2) неявка в судебное заседание только ответчика;

Заочное решение вступает в законную силу по истечении срока на отмену и кассационное или апелляционное обжалование²⁴. [15, с.35]

Промежуточным считается решение, которое разрешает иск в принципе (т.е. разрешает вопрос о праве), но вопрос о размере присужденной суммы, об имуществе, подлежащем передаче, и проч. оставляется открытым и устанавливается отдельным (дополнительным) решением.²⁵ [20, с.46-47]

Дополнительным именуется решение, выносимое судом для восполнения пробелов основного решения. Неполнота судебного акта означает наличие в его содержании пробела о такой информации, которая в силу требований процессуального закона подлежит обязательному включению в судебный акт. Дополнительное решение направлено исключительно на разрешение тех вопросов, которые по каким-либо причинам не были решены в заседании, при обязательном оставлении без изменений тех положений судебного акта, по которым решение было принято и объявлено. Вопрос о принятии дополнительного решения может быть поставлен до вступления основного решения в законную силу²⁶. [24, с.34]

Частичное решение постановляется по части исковых требований, считающихся достаточно полно и всесторонне исследованными. Вопрос об остальных требованиях откладывается до выяснения необходимых обстоятельств, представления, исследования и оценки соответствующих доказательств по делу. Например, такие решения могли выноситься относительно той части требований истца, которая признается ответчиком. По оспариваемым требованиям процесс продолжался²⁷. [21, с.112]

²⁴ Загайнова С. Правовая характеристика заочного решения // Арбитражный и гражданский процесс. 2007. № 12. с.35

²⁵ Нурлыгаянова А.Н. Понятие и виды судебных постановлений // Новый университет. Серия: Экономика и право. 2013. №3.

²⁶ Семенихина И.А. Дополнительное решение как способ исправления неполноты судебного решения // Актуальные вопросы теории государства и права: Сборник научных статей / Отв. ред. Л.В. Кочетков. Тамбов: Изд-во Р.В. Першина, 2008.

²⁷ Петров И.В. Гражданское процессуальное право России. – М., 2009., С112

Условным решение называется тогда, когда оно выносится относительно права истца, которое зависит (не зависит) от наступления (ненаступления) определенного обстоятельства либо от совершения (несовершения) одной из сторон каких-либо действий. Процессуальный закон по общему правилу возможности вынесения судом условного решения не допускает. Вопрос о месте такого постановления не разрешен. Оно обладает чертами и условного решения, и судебного приказа - в части формы, но отличается от него наличием спора о праве.²⁸ [8, с.103-108]

Следует так же отметить, что действующий ГПК РМ предусматривает так же и другие виды судебных решений, такие как: 1) Решение о взыскании денежной суммы; 2) Решение о признании недействительным исполнительного документа; 3) Решение о заключении или изменении договора; 4) Решение о присуждении имущества или его стоимости; 5) Решение, обязывающее ответчика совершить определенные действия; 6) Решение в пользу нескольких истцов или против нескольких ответчиков.

Выводы: Исследование сущности и содержания решения суда по гражданским делам позволило сформулировать следующие выводы:

Во-первых, судебное решение - это особый акт органа, осуществляющего правосудие. Данное положение характерно для всех постановлений суда первой инстанции, но применительно к судебному решению следует особо отметить, что судебное решение не просто акт суда, это процессуальный акт, которым завершается рассмотрение дела по существу.

Во-вторых, судебное решение как правоприменительный акт завершает судебное разбирательство, восстанавливая нарушенные права. Как и любой правоприменительный акт, судебное решение выносится на основе законодательства, не создает новые нормы права. Важно то, что судебным решением завершается процесс судебного разбирательства, в связи с этим решение суда содержит конкретизацию прав и обязанностей конкретных лиц (лиц, участвующих в деле). Судебное решение ликвидирует существующий спор между сторонами, восстанавливает нарушенные права и законность.

В-третьих, решение суда выносится в результате рассмотрения дела по существу и в процессуальной форме. Суд сам, непосредственно устанавливает обстоятельства дела в судебном разбирательстве, в итоге разрешает спор. Гражданское процессуальное законодательство определяет процедуру вынесения судебного решения и его содержание. Законом определено

²⁸ Власенко В.А. К вопросу о понятии судебного решения // Вестник Саратовской государственной академии права. Саратов: Изд-во СГАП, 2009, № 1 с.103-108

содержание судебного решения, установлен порядок внесения изменений в судебное решение, определен срок вынесения судебного решения и вступления его в законную силу и т. д.

В - четвертых, судебное решение - это процессуальный документ, разрешающий дело и восстанавливающий нарушенные права, вынесенный судом в установленной законом процессуальной форме на основе рассмотрения дела по существу.

В - пятых, решение выносится судом при завершении судебного разбирательства по всем трем видам судопроизводства: исковому, особому производству и производству, возникающему из публичных правоотношений. При вынесении решений в любом виде судопроизводства суд руководствуется общими правилами, установленными ГПК для принятия решения. Вместе с тем законодательство, регулирующее производство по отдельным видам судопроизводства, может устанавливать некоторые исключения или дополнительные положения.

Библиография:

1. BELEI Elena, CHFA Felicia, Alexandru Cojuhari [et.al.]; red. șt. Alexandru Cojuhari. Drept procesual civil: Partea specială. Curs univ. Chișinău. 2009.
2. АБОВА Т.Е. Арбитражный процесс в СССР: понятие, основные принципы. М., 1985.
3. АВДЮКОВ М.Г. Судебное решение. М., 1959.
4. АЛЕКСЕЕВ С.С. Теория права. М., 1994.
5. АРАПОВ Н.Т. О соотношении понятий «правосудие» и «защита» гражданских прав//Проблемы применения и совершенствования Гражданского процессуального кодекса РСФСР: Сб. науч. трудов/Отв. ред. Р.Е. Гукасян. Калинин, 1984.
6. АРСЕНИ И., СОСНА Б. Судебный приказ как разновидность судебного постановления: его правовая природа и сущность. Кишинев. В: Закон и жизнь. 2014, № 12.
7. АРСЕНИ И., СОСНА А. Требования, по которым выносится судебный приказ в гражданском процессе РМ. Кишинев. În: *Legea și viața*, 2015, № 8.
8. ВЛАСЕНКО В.А. К вопросу о понятии судебного решения // Вестник Саратовской государственной академии права. Саратов: Изд-во СГАП, 2009, № 1.
9. ВЛАСОВ А.А. Гражданский процесс. Учебник для бакалавров. М.: Юрайт, 2012.
10. Гражданский процессуальный кодекс Республики Молдова. № 225-XV от 30.05.2003// *Monitorul oficial al Republicii Moldova №111-115/451* от 12.06.2003 года.

11. Гражданский процесс : учеб. для вузов. / Под ред. М. К. Треушникова д.ю.н., проф., засл. деятеля науки РФ. -2-е изд., перераб. и доп. – М.: Городец, 2007.
12. Гражданский процесс: Учебник для студентов юридических вузов и факультетов / под редакцией М.К. Треушникова. М., 2007.
13. Гражданский процесс: Учебник / под редакцией Коваленко А. Г, Мохова А.А., Филиппова М. П.. “высшее образование”. М., 2008.
14. ДИОРДИЕВА О.Н. Судебный приказ как форма защиты в гражданском процессе // Арбитражный и гражданский процесс. 2003. № 6.
15. ЗАГАЙНОВА С. Правовая характеристика заочного решения // Арбитражный и гражданский процесс. 2007. № 12.
16. ЗЕЙДЕР Н.Б. Судебное решение по гражданскому делу. М., 1966.
17. ИЛЛАРИОНОВ А.В. К вопросу о видах нормативных судебных решений // Вестник Челябинского государственного университета. 2008, № 8.
18. КЛЕЙНМАН А.Ф. Новейшие течения в советской науке гражданского процессуального права. М., 1967.
19. МАРЧЕНКО А.А., ТАРАКАНОВА Л.А. Понятие и виды судебных постановлений // В сборнике: Материалы II Международной научно-практической конференции «В мире научных исследований» Петрова Т.А. Краснодар, 2013.
20. НУРЛЫГАЯНОВА А.Н. Понятие и виды судебных постановлений // Новый университет. Серия: Экономика и право. 2013. №3.
21. ПЕТРОВ И.В. Гражданское процессуальное право России. – М., 2009.
22. Постановление Высшей Судебной палаты Республики Молдова «О применении гражданского процессуального законодательства при постановлении решения и определения» № 2 от 07.07.2008 г. *Бюллетень Высшей Судебной Палаты Республики Молдова*, 2010 , №1.
23. РЕШЕТНЯК В.И., ЧЕРНЫХ И.И. Заочное производство и судебный приказ в гражданском процессе. – М.: Юридическое бюро «Городец». 1997.
24. СЕМЕНИХИНА И.А. Дополнительное решение как способ исправления неполноты судебного решения // Актуальные вопросы теории государства и права: Сборник научных статей / Отв. ред. Л.В. Кочетков. Тамбов: Изд-во Р.В. Першина, 2008.
25. СЕМЕНОВ В.М. Понятие и система принципов советского гражданского процессуального права//Сборник ученых трудов Свердловского юридического института. Вып. 2. Свердловск, 1964.
26. СЕМЕНОВ В.М. К вопросу о ценности гражданского процессуального права и гражданской процессуальной формы//Проблемы совершенствования гражданского процессуального кодекса РСФСР: Научные труды. Вып. 40. Свердловск, 1975.
27. ФЕДОРОВ Я.П. Система принципов деятельности советского арбитража// Сборник аспирантских работ Свердловского юридического института. Вып. 7. Свердловск, 1967.
28. ЦИХОЦКИЙ А.В. Теоретические проблемы эффективности правосудия по гражданским делам. Новосибирск, 1997.

CAPITOLUL VII. SECURITATEA ȘI DREPTURILE PERSOANEI

INFLUENȚA FACTORILOR EXTERNI ȘI PERSPECTIVA COMUNICĂRII STRATEGICE ÎN ASIGURAREA SECURITĂȚII NAȚIONALE

THE INFLUENCE OF EXTERNAL FACTORS AND THE PERSPECTIVE OF THE STRATEGIC COMMUNICATION IN ENSURING NATIONAL SECURITY

Elena MÂRZAC,
doctorandă,
Universitatea de Stat din Moldova

Natalia ALBU,
Conferențiar universitar, doctor în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Summary

This article analyzes the external factors that influence national security from the perspective of propaganda and disinformation. At the same time, the implications of internal factors on national security, which accentuate the impact of challenges from outside the country, are not neglected. This allows the authors to highlight the need to develop a strategic communication process at national level. Thus, the authors emphasize that strategic communication is an integral part of the government's efforts to achieve national political, economic, societal, security and defense objectives. Respectively, strategic communication, as a process, can contribute to a more efficient orchestration of government activities, integrating various activities within the instruments of power, in order to strategically influence and form the national resilience.

Key words: *disinformation, external influence, good governance, security and defense sector strategic communication.*

Fiecare stat sau actor nestatal se confruntă cu amenințări. Aceste amenințări pot fi sociale, militare, cum ar fi agresiunea unei țări vecine, infiltrarea din partea unui grup terorist, sau sub forma unor tendințe economice globale care compromit bunăstarea națiunii. Mai mult, statele se confruntă cu factori naturali care amenință securitatea acestora, cum ar fi incendiile sau ploile torențiale, plus nu este de neglijat pandemia de tip COVID-19.

Pe de o parte, orice amenințare este o provocare la adresa stabilității interne și bunăstării statului care diminuează sentimentul de securitate pentru cetățeni. Pe de altă parte, anumite amenințări sunt orientate pentru a submina securitatea statelor în promovarea intereselor de putere în regiune. În acest context, din perspectiva Republicii Moldova, amenințările hibride, lipsa culturii de securitate în sensul explorării mediului informațional și utilizarea rețelelor de socializare, dezinformarea și știrile false, intensificarea atacurilor anumitor entități statale la adresa valorilor democratice și interesului național, continuă să preocupe experții din domeniu, precum și mediul academic. Vulnerabilitatea țării noastre rezidă, pe de o parte, în sistemul instituțional și social al țării scăzut și slab consolidat, iar pe de altă parte, în capacitatea înaltă de amestec al unor factori externi (A se vedea anexa 1). Deși subiectul de cercetare în cadrul articolului dat se referă la amenințările cu caracter hibrid, totuși nu putem neglija efectele războiului de pe teritoriul statului vecin – Ucraina. Potrivit sondajului efectuat în martie 2022, respondenții au răspuns în ce măsură cred că acest conflict este un pericol pentru securitatea Republicii Moldova. 45% dintre aceștia consideră că Moldova ar fi într-un pericol foarte mare din cauza acestui conflict, alți 21% cred că e un pericol mai degrabă mare, iar 30% sunt de părere că acesta nu va afecta securitatea țării (A se vedea anexa 2)¹ [14].

Respectiv, instituirea unui proces de comunicare strategică la nivel național este ca o măsură eficientă pe termen lung în contracararea acestor amenințări, precum și în sporirea rezilienței și consolidarea coeziunii societale. Cu atât mai mult, în contextul politic actual se impune necesitatea dinamizării politicii externe și a celei de securitate care ar trebui să fie însoțite de o comunicare coordonată, bazată pe strategii actualizate ale mediului internațional de securitate, dar totodată și pe susținerea la nivel societal.

Referindu-ne la amenințările hibride, în ultimii ani, acestea și-au extins sfera de acțiune de la domeniul militar la cel politic, economic și social: (-) *dimensiunea politică*: alegeri, interferența cibernetică în alegeri, factorii-cheie

¹ Opinia moldovenilor față de războiul din Ucraina și pe cine susțin. Sondaj. <https://cotidianul.md/2022/03/09/sondaj-opinia-moldovenilor-fata-de-razboiul-din-ucraina-si-pe-cine-sustin/>

de decizie, legislații și reglementări, imaginea statului, rolul statului la nivel internațional, climatul investițiilor străine; (-) *dimensiunea socială*: diseminarea știrilor false, stabilitatea statului, încrederea față de guvern, potențialul de mobilizare a protestatarilor, radicalizarea, aprofundarea conflictelor sociale / etnice); (-) *dimensiunea economică*: limitarea alegerii investitorilor, influența asupra conducerii și deciziilor, reputația, cooperarea externă etc)² ³[17, 15]. În cazul Republicii Moldova, sunt utilizate mai multe instrumente de putere (politice, militare, economice, informaționale) ce determină vulnerabilitățile statului și ale societății.

Astfel, diferitele tipuri de presiune externă și agresiune indirectă, în combinație cu factori / vulnerabilități interne (conflict nereglementat, indice scăzut de bună guvernare⁴ [12], nivel scăzut de încredere în instituțiile naționale ale Republicii Moldova⁵ [2], inclusiv cele aparținând sistemului de securitate și apărare, funcționarea necorespunzătoare a legislației, implementarea aleatorie a strategiilor deja existente ale instituțiilor și insuficienta coordonare) fac viziunea instituțiilor să nu se schimbe sau să nu fie auzite de decidenții politici și de către publicul larg.

Dincolo de acestea, din perspectiva evoluțiilor din cadrul mediului de securitate extern, începutul secolului XXI a marcat redefinirea puterii, de la cea convențională, militară și dură la forme mult mai nonviolente, selective și neconvenționale, și într-un mod în care mass-media, social media, propaganda și informațiile s-au transformat în arme. Toate acestea au limitat capacitățile de implementare a politicilor adecvate pentru asigurarea vectorului de dezvoltare a statului, agravând starea securității naționale a Republicii Moldova. Plus, instituțiile se confruntă cu provocări de nivel strategic în domeniul gestionării eforturilor de comunicare și de coordonare a activităților sale.

Ultimii trei ani au fost marcați de epidemia și criza COVID-19, care are repercusiuni grave asupra securității naționale și securității umane, și care,

² ukomeda R. Russia's Hybrid War Against Ukraine: The Latest Developments and Trends .<https://cids.no/2018/09/28/russias-hybrid-war-against-ukraine-the-latest-developments-and-trends/>.

³ Pawlak P. Understanding hybrid threats. <https://epthinktank.eu/2015/06/24/understanding-hybrid-threats/>

⁴ Indicatorii buneii guvernării. https://idea.usaid.gov/cd/moldova/democracy-human-rights-and-governance?fbclid=IwAR3RbS2fbU7ykD0mEqB7nPt_TaG5SI5h4No-u3iGN-6VkoNALn166hbBGaic#tab-good-governance

⁵ Barometrul opiniei publice. Republica Moldova. Februarie 2021. https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/02/BOP_02.2021.pdf

totodată, afectează grav securitatea economică a țării. Pandemia a scos la lumină problemele existente, legate de propaganda internă și externă din țara noastră. Lipsa informațiilor din prima sursă, oficială și credibilă, îi determină pe cetățeni să utilizeze surse alternative. Principalii promotori ai narațiunilor, puternic influențate de geopolitică și care circulau în spațiul internațional, regional și național, erau, în special, China și Rusia.

Un raport publicat de Centrul Român pentru Politici Europene⁶ [6] arată că Republica Moldova este una dintre țările europene cele mai afectate de campaniile de dezinformare care vin din Rusia. Conținutul acestora este preluat și promovat de politicieni vizibili, reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe din Moldova, precum și de către mass-media pro-rusă. În acest sens, Republica Moldova este un loc de testare pentru proiecția influenței rusești în Europa de Est și una dintre țările cele mai expuse și vulnerabile la războiul informațional organizat de Kremlin. Mai mult, propaganda rusă este sistemică și omniprezentă în spațiul public, privat și în sectorul asociativ din Republica Moldova, promovând narrative construite pe modelul *alb-negru* (bine-rău) fiind simple, accesibile, captivante și concentrate.

Elementele enumerate sunt amplificate de lipsa unității naționale și a coeziunii sociale, iar populația este confuză și dezinformată ca urmare a propagandei active, inclusiv și pe fondul corupției, nepăsării sau complicității autorităților publice.

Propaganda externă și dezinformarea au devenit un instrument de subminare și slăbire a securității și stabilității naționale și regionale prin utilizarea instrumentelor tradiționale (presă, radio, TV, filme) și mai recente (Internet, social media). Tehnologiile creează un mediu calitativ nou de operații: influențe, credințe și manipulare în masă. Inteligența artificială (AI) este utilizată de opoziție pentru a genera și disemina știri și videoclipuri false, care sunt extrem de dificil de identificat ca fiind fișiere manipulate. Falsurile profunde pot fi deosebit de eficiente în compromiterea reputației politice a candidaților, astfel încât să influențeze campaniile electorale fără a fi nevoie să pirateze sistemele electorale⁷ [20]. Însă remarcam că în cadrul escaladării războiului din

⁶ Damian A., Șubernițchi V. *Campaniile lectorale toxice: Dezinformare și propagandă la Chișinău*

⁷ Veaceslav Platon ar fi angajat zeci de persoane pentru a comenta pe rețelele sociale denigrator la adresa Maiei Sandu. <https://www.jurnaltv.md/news/c1d3572c694f1921/veaceslav-platon-ar-fi-angajat-zeci-de-persoane-pentru-a-comenta-pe-retelele-sociale-denigrator-la-adresa-maiei-sandu.html>

Ucraina a fost creată o nouă sursă de informare pe Telegram *Prima Sursă*, care este un canal oficial de verificare a informațiilor. Acesta este administrat de către responsabili din cadrul Președinției, Parlamentului și Guvernului. Aici sunt plasate informații rapide despre cele mai importante decizii ale autorităților din Republica Moldova și se dezminț falsurile și manipulările apărute în spațiul media⁸ [16].

Elementele războiului hibrid, prezent în Republica Moldova, pun presiune pe securitatea și apărarea națională, pe autogovernare și reprezintă impedimente în realizarea intereselor naționale. Instituțiile naționale ale Republicii Moldova, inclusiv cele aparținând sistemului de securitate și apărare, se confruntă cu provocări de nivel strategic în domeniul gestionării eforturilor de comunicare, cum ar fi:

- Lipsa viziunii strategice privind asigurarea securității naționale (de exemplu, viziunile diferite asupra unor obiective de securitate națională sau mesajele divergente ale autorităților centrale) și existența anumitor limite în cooperarea interinstituțională în domeniul securității și apărării naționale;

- Lipsa unor planuri/programe/strategii de comunicare la nivel național sau interdepartamental în domenii, cum ar fi politica externă, de apărare și de securitate (comunicarea se desfășoară *ad-hoc*, fără o sinergie între instituțiile de resort privind informarea publicului, ca urmare se neglijează principiul ”vocii unice”);

- Colaborarea limitată cu societatea civilă, mediul academic, pe subiecte de securitate și apărare, precum și lipsa interesului de elaborare și promovare a unui mesaj comun al instituțiilor de resort și ONG-urilor de profil;

- Lipsa unei monitorizări și evaluări a rezultatelor reformei de securitate și apărare, percepțiilor cetățenilor și impactul mesajului transmis;

- Lipsa interesului și scepticismul în rândul populației și reprezentanților mass-media pe subiectele ce țin de securitate și apărare;

- Mediul informațional este unul propice prezenței propagandei externe și interne.

Propaganda externă/internă și dezinformarea au devenit instrumente de subminare și slăbire a securității și stabilității naționale și regionale. O politică de comunicare deschisă pentru a *câștiga inimile și mințile oamenilor* îndreptată contra știrilor este esențială în contracararea politicii de război hibrid.

În acest sens, *Comunicarea strategică* (StratCom) este procesul conceput *inter alia* pentru a contracara efectele perturbatoare ale dezinformării, vizând

⁸ Prima sursă. https://t.me/prima_sursa_md.

nu numai publicul extern, cu scopul de a promova interesele naționale, ci și publicul intern, pentru a spori rezistența la atacurile naționale. În acest context complex, comunicarea strategică ar putea interconecta valorile democratice, instituțiile publice, mediile de comunicare, diverse categorii naționale și internaționale de public. Procesul comunicării strategice poate constitui oportunitatea de care este nevoie pentru a opri evoluția anumitor curente, pentru a spori reziliența publicului la campaniile de dezinformare și pentru a promova în rândul populației anumite narrative/mesaje de bază în ceea ce privește interesele naționale ale statului.

Totodată, deoarece amenințările hibride ținesc integritatea securității statului, *Comunicarea Strategică* devine un instrument eficient care contribuie la consolidarea credibilității politice și a încrederii față de instituțiile menționate. Instrumentele și metodologiile de comunicare politică pot fi utilizate pentru a influența atitudinile, opiniile și comportamentul principalelor părți interesate și pot asigura voința politică necesară pentru ca reformele să aibă succes pe teren. **Rezultatul unei comunicări strategice eficiente contribuie esențial la reformarea sectorului de securitate și apărare, legitimitatea politicilor și acțiunilor implementate.**

Pentru a fundamenta relevanța integrării conceptului *Comunicarea strategică* în politicile de securitate și apărare este nevoie de evidențiat avantajele implementării acesteia în practică:

- dezvoltarea contramăsurilor și diseminarea narațiunilor *propriului stat* și se poate realiza printr-un efort comun, care necesită implicarea activă a tuturor instituțiilor statului.

- cuprinde diverse activități de comunicare de stat, orientate spre obiective, care acoperă, de obicei, relații publice, comunicarea de marketing și financiară, comunicarea de sănătate, diplomație publică, campanii etc.

- în cadrul securității naționale și al relațiilor internaționale se utilizează pentru a promova interesele naționale și avantajele competitive, construind un mediu avantajos pentru realizarea lor.

- oferă sinergie capacităților de comunicare națională, cum ar fi: diplomația publică, afacerile publice, diplomația militară, operațiunile de informare, operațiunile psihologice etc., în sprijinul obiectivelor naționale stabilite.

Comunicarea strategică este o parte integrantă a eforturilor guvernului de a atinge obiectivele naționale politice, economice, societale, de securitate și de apărare. La nivel guvernamental, comunicarea strategică reprezintă eforturile orientate spre înțelegerea și implicarea publicului-cheie pentru a crea, întări sau păstra condiții favorabile pentru promovarea intereselor, politicilor și obiec-

tivelor de securitate națională prin utilizarea de programe, planuri, teme coordonate, mesaje și produse sincronizate cu acțiunile tuturor instituțiilor statului ⁹[3].

Comunicarea strategică ar trebui să devină o componentă importantă a sectorului securității și apărării. Această noțiune incorect interpretată, deseori confundată cu strategia de comunicare, lupta cu propaganda și știrile false, relații publice și operațiuni informaționale, trebuie transformată într-un mecanism și proces de orchestrare a acțiunilor la nivel național. Comunicarea strategică, ca proces, poate contribui la o orchestrare mai eficientă a activităților guvernului, integrând diverse activități în cadrul instrumentelor de putere, pentru a influența strategic și a forma reziliență națională.

În același timp, comunicarea strategică ar trebui să fie o condiție prealabilă și un instrument de elaborare eficientă a politicilor și de participare publică: de la formularea unei viziuni, negocierea și luarea deciziilor, elaborarea și punerea în aplicare a planurilor, până la monitorizarea impactului.

Un aspect esențial al guvernării este modul în care cetățenii, liderii și instituțiile publice interacționează între ei și gradul de încredere reciprocă. Fără structuri și procese de comunicare, care să permită schimbul de informații între stat și cetățeni, este dificil să ne imaginăm faptul că statele pot fi receptive la nevoile și așteptările publice. În mod crucial, comunicarea permite cetățenilor să monitorizeze activitățile statului, să intre în dialog cu statul cu privire la chestiunile care contează pentru ei și să influențeze rezultatele politice. Mulți politologi cred că acest lucru încurajează dezvoltarea încrederii între stat și societate și este o bază a legitimității statului pe termen lung. Plus, sondajele ne demonstrează că populația are mai multă încredere în armată și președinte, și cel mai puțin în guvern și parlament ^{10 11}[1, 2]. Pe lângă încrederea scăzută în instituțiile guvernamentale, și lipsa de informație în domeniul securității creează un sol fertil pentru manipulare, dezinformare și propaganda.

La nivel practic, comunicarea strategică este considerată esențială pentru dezvoltarea capacității de stat, a responsabilității și a capacității de reacție în următoarele moduri:

⁹ Christopher P. *Strategic Communication: Origins, Concepts, and Current Debates* (Praeger Security International), Santa Barbara CA: Praeger, 2011.

¹⁰ *Atitudini față de relațiile de Securitate bilaterale și multilaterale ale țării*, realizat de magenta Consulting, Februarie, 2018. <https://infocenter.md/wp-content/uploads/2018/02/Rezultate-sondaj-national.pdf>

¹¹ Barometrul opiniei publice. Republica Moldova. Februarie 2021. https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/02/BOP_02.2021.pdf

– **Capacitate:** Consultarea și dialogul dintre stat și cetățeni îmbunătățesc înțelegerea publică, facilitează sprijinul pentru politicile guvernamentale și încurajează asumarea reformei de către cetățeni.

– **Responsabilitate:** Accesul la informații și transparența guvernamentală sunt vitale pentru a permite cetățenilor să monitorizeze și să tragă guvernul la răspundere pentru acțiunile sale. Există dovezi semnificative că transparența poate reduce corupția¹² [8].

– **Receptivitate:** O societate informată și activă din punct de vedere politic consolidează responsabilitatea guvernamentală. Există mai multe exemple în care procesele de comunicare (de exemplu, dezbaterile prin intermediul mass-mediei, campaniile de informare publică, mecanismele de responsabilitate socială) au încurajat capacitatea de reacție a guvernului la cerințele cetățenilor și au dus la servicii publice mai bune¹³ [19].

În cazul Republicii Moldova, atunci când vorbim despre comunicare strategică ne referim la:

– Eforturile durabile ale Guvernului Republicii Moldova *de a sincroniza cuvintele și faptele*, și de a clarifica modul în care acestea vor fi percepute de toate părțile interesate, care acționează în sectorul securității și apărării naționale. Luând în considerare riscurile și amenințările actuale, dar și interesele naționale; StratCom este elementul informațional indispensabil autorităților naționale și reprezintă unul dintre instrumentele pe care statul le are la dispoziție pentru a-și atinge obiectivele. Scopul final al comunicării strategice este de a promova interesul național și a sprijini implementarea politicilor și obiectivelor naționale.

– *Acțiunile de coordonare a instituțiilor naționale* care vizează integrarea eforturilor între toate instrumentele de putere: diplomatică, informațională, militară și economică, bazate pe strategia de securitate națională și evaluarea riscurilor și amenințărilor.

Procesul de comunicare strategică are scopul de a influența, iar influența strategică depinde în totalitate de o coordonare eficientă între guvern și, dincolo de acesta, pentru a atinge obiectivele strategice naționale. Având în vedere influența centrală asupra strategiei naționale, un cadru strategic de comunicare

¹² Freedom House - Moldova: Freedom in the World 2021, Country Report. <https://freedom-house.org/country/moldova/freedom-world/2021>

¹³ The Communication Initiative, 2007, 'Communication and Governance', Ch. 3 in World Congress on Communication for Development: Lessons, Challenges, and the Way Forward, The Communication

trebuie să fie prezent în planificarea strategică și în pregătirea și implementarea politicilor.

Comunicarea strategică, în prezent, s-ar realiza cel mai bine printr-o structură separată la nivel național, de exemplu cum ar fi crearea unui *Birou/structură pentru comunicare strategică*. Pentru aceasta este nevoie de o mentalitate comună de comunicare strategică, integrantă pentru fiecare instituție de stat și la fiecare nivel al politicii și strategiei naționale. Încurajarea unei culturi strategice de comunicare, mai degrabă decât proiectarea unor structuri mai formale, va promova schimbările necesare în practica actuală. Aceasta înseamnă crearea unui sistem iterativ și autosustenabil care să permită un schimb de informații și experiență liderilor, comunicatorilor, agenților și părților interesate. În fiecare situație, centrul activității de comunicare strategică va depinde de natura și focalizarea unei crize sau strategii, de audiență (publicul) și de mijloacele disponibile pentru a influența sau a aduce schimbări¹⁴ [13].

Prin urmare, *proprietatea* politică la nivel înalt este vitală, dar trebuie să aibă resurse adecvate și să fie construită pe o strategie solidă și credibilă, care să ajungă la nivelul întregului guvern și în departamente. Comunicarea strategică ar trebui să fie atât o preocupare a *centrului de guvernare* (adică o parte organică și critică a procesului de elaborare a politicilor și strategiilor la cele mai înalte niveluri), cât și un instrument de unificare a întregului guvern (adică o caracteristică comună a întregii activități la toate nivelurile guvernamentale).

În același timp, nu putem să neglijăm faptul că actualmente se impune necesitatea de a dezvolta de programe și activități care vizează în mod deliberat comunicarea și implicarea cu publicul vizat, inclusiv cu cele implementate de profesioniști în afaceri publice, diplomație publică și operațiuni de informare.

Comunicarea strategică de bază și eficientă este un proces bidirecțional, care transmite reacțiile și punctele de vedere ale diferitelor audiențe implicate. Acest *feedback* al publicului ar trebui să fie orientat spre adaptarea și ajustarea periodică a politicii și strategiei. Mai ambițios, comunicarea strategică ar putea fi înțeleasă ca mergând dincolo de mesaje media pentru a ajuta la dezvoltarea unei campanii de comunicare orientată spre schimbări comportamentale sau sociale ale publicului.

¹⁴ Mârzac E. *Comunicarea Strategică în sectorul de securitate și apărare*. Nota analitică nr. 4, 2019. https://infocenter.md/wp-content/uploads/2019/06/Not%C4%83-analitic%C4%83_StratCom-%C3%AEn-sectorul-de-securitate-%C8%99i-ap%C4%83rare_Elena-M%C3%A2rzac-CID-NATO.pdf

Comunicarea strategică nu este un supliment opțional la strategie, ea trebuie să fie adaptată și modelată pentru a servi obiectivelor politice strategice stabilite la un moment dat. Dacă este utilizată în etapele incipiente de creare a politicilor, se va reduce necesitatea unei acțiuni mai asertive. De asemenea, nu trebuie să se limiteze la rolul de sprijin semi-detașat de comunicare a unei strategii naționale separate, dar să aibă rolul de facilitator al strategiei naționale. Mai mult decât atât, pentru a fi cu adevărat națională, comunicarea strategică trebuie să reflecte nu numai politica guvernamentală, dar să conțină un mesaj executiv și o narațiune națională care este înțeleasă, cunoscută și aprobată în societate ¹⁵ [5].

Referindu-ne la cadrul legislativ actual, Republica Moldova a recunoscut și și-a asumat că în conformitate cu capitolul III, par. 44 din Strategia Națională a Apărării: ”comunicarea strategică va deveni elementul informațional indispensabil al autorităților naționale, reprezentând unul dintre instrumentele pe care statul le are la dispoziție pentru a-și atinge obiectivele în sfera securității și apărării. În această direcție, eforturile vor fi orientate spre elaborarea unei viziuni eficiente de comunicare strategică, spre transformarea structurilor de comunicare instituțională și spre elaborarea unor forme de colaborare și interacțiune între ele. Astfel, se impune o interpretare comună cu privire la comunicarea strategică necesară la nivelul tuturor autorităților publice și la nivelul tuturor politicilor și strategiilor naționale”¹⁶ [9].

La fel, în cadrul Planului individual de acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO pentru anii 2017-2019 ¹⁷[11], în capitolul III, p.3.1, se stipulează: “consolidarea capacităților naționale în domeniul comunicării strategice reprezintă o prioritate pentru Republica Moldova. În acest sens, autoritățile naționale vor urmări să dezvolte în continuare cooperarea cu Centrul de Excelență al NATO privind comunicarea strategică din Letonia (STRAT-COM). Noul IPAP ar trebuie să prevadă acțiuni concrete de instituționalizare a StratCom, preluarea bunelor practici de la țările membre și parteneri ale NATO și identificarea actorilor responsabili.

¹⁵ Cornish P., Lindley-French J., Yorke C. *Strategic Communications and National Strategy*. A Chatham House Report. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/r0911strat-comms.pdf>

¹⁶ Hotărâre Guvernului nr. 134 din 19.07.2018, Pentru aprobarea Strategiei naționale de apărare și a Planului de acțiuni privind implementarea Strategiei naționale de apărare pentru anii 2018–2022. Publicat: 03.08.2018 în Monitorul Oficial Nr. 285-294, art Nr : 441)

¹⁷ Hotărârea Guvernului nr. 736 din 13 septembrie 2017 Privind Planul individual de acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO pentru anii 2017-2019, disponibil la http://lex.justice.md/md/371445/https://www.crpe.ro/wp-content/uploads/2020/11/Campanii-electorale-toxice_a1.pdf

În cadrul Strategiei privind Securitatea Informațională 2019-2024¹⁸ [10], în scopul asigurării securității spațiului informațional mediatic, prin Obiectivul nr. 1 se planifică dezvoltarea mecanismelor de comunicare strategică pentru realizarea intereselor naționale ale Republicii Moldova. Obiectivul dat urmează a fi realizat *inter alia* și prin dezvoltarea politicilor de comunicare strategică pe plan intern și racordarea la platformele de comunicare strategică externă, ale structurilor sistemului de securitate, apărare și ordine publică, pentru asigurarea securității informaționale și promovarea intereselor naționale ale Republicii Moldova. Este un exemplu de aplicare al unui aspect al sectorului de securitate și va fi implementat de Serviciul de Informații și Securitate.

Creșterea rolului și mărirea responsabilităților instituțiilor sectorului de securitate impun o mai bună cooperare între funcționarii civili și militari, precum și un sistem de control și supraveghere eficientă și democratică. Resursele financiare și umane necesită o administrare mai eficientă. Crește necesitatea coordonării dintre instituțiile sectorului securității, pe baza unei strategii explicit formulate, urmată de un set de acțiuni coerente și de o atitudine conștientă din partea administrației publice și a societății în ansamblu¹⁹ [4].

Totodată, societatea civilă ar putea juca rolul de facilitator între populație și guvern în prezentarea interesului național și a percepțiilor cetățenilor, la promovarea unor narrative comune și la fortificarea mesajelor.

Fenomenul de alterare a realității publice nu poate fi combătut doar cu strategii narrative proactive și cu mesaje de influență pe care comunicarea strategică le-ar disemina. Comunicarea strategică nu poate sprijini o astfel de misiune decât pe termen mediu. Pe termen lung, sarcina de a asigura o percepție adecvată a realității publice trebuie să revină proceselor educaționale din societate. Educarea competențelor pentru a reprezenta realitățile publice, generarea de strategii narrative proactive și măsurile tehnologice și organizaționale au șansa de a combate fenomenul de alterare a realității publice, instrumentat de actorii de stat interesați de destabilizarea societăților și guvernelor democratice²⁰ [7, p. 41].

¹⁸ Hotărârea Guvernului nr. 257 din 22 noiembrie 2018, Privind aprobarea proiectului de hotărâre a Parlamentului pentru aprobarea Strategiei securității informaționale a Republicii Moldova pentru anii 2019-2024 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acesteia, Publicat: 18.01.2019 în Monitorul Oficial Nr. 13-21

¹⁹ Cibotaru V., Popescu N. *Revizuirea politicii de apărare și securitate a Republicii Moldova*. Nota analitică, http://ipre.md/wp-content/uploads/2021/06/17.06.2021_NA_SSR_V.Cibotaru_N.Popescu_RO_FINAL.pdf

²⁰ Deac I., Buluc R. *Dezvoltarea conceptuală a comunicării strategice în domeniul securității*. În: Impact Strategic Nr. 1-2 / 2019, p. 40-50

Cu părere de rău, lupta cu fenomenul dezinformării, dar și educarea publică este lăsată mai mult pe seama anumitor organizații din cadrul societății civile, instituții mediatice, considerându-se că problema vehiculării unor conținuturi informative, indiferent de scopul și natura lor, este parte doar a vastului proces al comunicării de masă. Se scapă din vedere faptul că tocmai aceste canale ale comunicării mediatice și canalele *new media* sunt cele utilizate de actorii statali, interesați în propagarea și întreținerea fenomenului alterării realității publice. Mai mult, instituțiile clasice media și cele ale *new media* nu au misiunea de a identifica amenințările externe informaționale și de a adecva realitatea publică cu interesele de securitate. Aceasta trebuie să fie o misiune a instituțiilor responsabile de promovarea culturii de securitate.

Concluzii

Comunicarea strategică trebuie să fie utilizată în promovarea intereselor naționale și să conțină coordonarea informațiilor ce sunt sincronizate cu alte elemente ale puterii naționale. *Comunicarea strategică subsumează diferite scopuri și metode specifice ale diferitelor tipuri de comunicare, reunite într-o abordare unitară oferită de comunicarea strategică. Accentul fiind pus pe strategie, ca element integrator, menit să conducă la modificarea sau influențarea atitudinilor, comportamentelor și valorilor publicului-țintă.*

Un aspect care rămâne fundamental pentru procesul de comunicare strategică este necesitatea de a avea o coordonare strictă și o consecvență clară a mesajelor pentru a putea produce rezultatele dorite. De aceea, **comunicarea strategică trebuie asumată, concepută și coordonată de la nivelul cel mai înalt al guvernării, acolo unde este realizată și strategia de securitate, pentru a fi sincronizată cu aceasta și pentru a-i transpune în strategii narrative proactive, ideile și mesajele.**

Instituțiile guvernamentale din Republica Moldova se confruntă cu provocări de nivel strategic în domeniul gestionării eforturilor de comunicare. A fi inovativ și proactiv, înseamnă a planifica activități urmărind obținerea unor efecte pornind de la obiective strategice. Fără o strategie coordonată, comunicarea de succes în aceste condiții ar fi imposibilă. Comunicarea strategică poate oferi cadrul necesar desfășurării unor campanii de comunicare flexibile, integrate, capabile să combată fenomenul alterării realității publice, susținut agresiv de actori statali interesați în destabilizarea societăților democratice.

Comunicarea strategică ar trebui să devină o componentă vitală a securității naționale a Republicii Moldova. Este o noțiune nouă și aproape necunoscută, adesea confundată cu strategia de comunicare. Ea trebuie transformată

într-un instrument eficient al sistemului de securitate națională care se potrivește angajamentului nostru față de democrația funcțională, apărarea eficientă, aplicarea legii și securitatea umană.

Consensul național și cooperarea dintre cele trei ramuri ale puterii în domeniul securității și apărării naționale sunt esențiale pentru depășirea situației disfuncționale actuale, care reprezintă o amenințare în sine. *Elaborarea și adoptarea de către Guvern, Parlament și Președinție a Strategiei de securitate națională este esențială pentru lansarea unei comunicări strategice durabile și eficiente și pentru atingerea obiectivelor propuse în Strategie. Este necară sincronizarea procesului de comunicare strategică cu o nouă Strategie de Securitate Națională.*

Colaborarea responsabilă și constructivă între guvern și sectorul asociațiv, comunitatea de experți independenți și grupuri de reflecție este imperativă pentru a depăși situația actuală care creează confuzie și incertitudini în promovarea subiectelor de securitate, prin comunicare strategică eficientă.

Eforturile strategice de comunicare trebuie să consolideze temele și mesajele-cheie și să fie măsurate în mod constant în raport cu obiectivele definite în domeniul securității și apărării naționale. Este necesar să fie identificați actorii statali și societali responsabili de comunicarea strategică.

Îmbunătățirea domeniilor de analiză, coordonare și cercetare pentru a răspunde proactiv la cerințele mediului de securitate și pentru a face față provocărilor generate de amenințările hibride.

Referințe bibliografice:

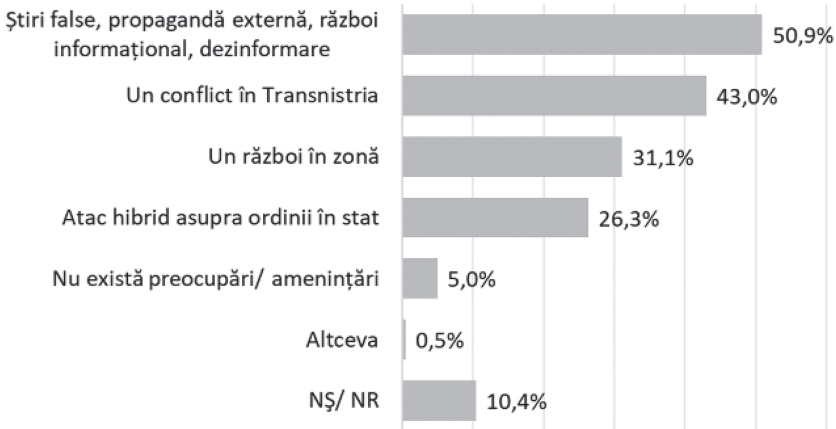
1. *Atitudini față de relațiile de Securitate bilaterale și multilaterale ale țării*, realizat de magenta Consulting, Februarie, 2018. <https://infocenter.md/wp-content/uploads/2018/02/Rezultate-sondaj-national.pdf>
2. Barometrul opiniei publice. Republica Moldova. Februarie 2021. https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/02/BOP_02.2021.pdf
3. Christopher P. *Strategic Communication: Origins, Concepts, and Current Debates* (Praeger Security International), Santa Barbara CA: Praeger, 2011.
4. Cibotaru V., Popescu N. *Revizuirea politicii de aparare si securitate a Republicii Moldova*. Nota analitica, http://ipre.md/wp-content/uploads/2021/06/17.06.2021_NA_SSR_V.Cibotaru_N.Popescu_RO_FINAL.pdf
5. Cornish P., Lindley-French J., Yorke C. *Strategic Communications and National Strategy*. A Chatham House Report. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/r0911stratcomms.pdf>
6. Damian A., Șubernițchi V. *Campaniile lectorale toxice: Dezinformare și propagandă la Chișinău*.

7. Deac I., Buluc R. *Dezvoltarea conceptuală a comunicării strategice în domeniul securității*. În: Impact Strategic Nr. 1-2 / 2019, p. 40-50.
8. Freedom House - Moldova: Freedom in the World 2021, Country Report. <https://freedomhouse.org/country/moldova/freedom-world/2021>
9. Hotărâre Guvernului nr. 134 din 19.07.2018, Pentru aprobarea Strategiei naționale de apărare și a Planului de acțiuni privind implementarea Strategiei naționale de apărare pentru anii 2018–2022. Publicat: 03.08.2018 în Monitorul Oficial Nr. 285-294, art Nr : 441)
10. Hotărârea Guvernului nr. 257 din 22 noiembrie 2018, Privind aprobarea proiectului de hotărâre a Parlamentului pentru aprobarea Strategiei securității informaționale a Republicii Moldova pentru anii 2019-2024 și a Planului de acțiuni pentru implementarea acesteia, Publicat: 18.01.2019 în Monitorul Oficial Nr. 13-21.
11. Hotărârea Guvernului nr. 736 din 13 septembrie 2017 Privind Planul individual de acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO pentru anii 2017-2019, disponibil la <http://lex.justice.md/md/371445/>
https://www.crpe.ro/wp-content/uploads/2020/11/Campanii-electorale-toxice_al.pdf
12. Indicatorii buneii guvernări. https://idea.usaid.gov/cd/moldova/democracy-human-rights-and-governance?fbclid=IwAR3RbS2fbU7ykD0mEqB7nPt_TaG5S15h4No-u3iGN6VkoNALn166hbBGaic#tab-good-governance
13. Mârzac E. *Comunicarea Strategică în sectorul de securitate și apărare*. Nota analitică nr. 4, 2019. https://infocenter.md/wp-content/uploads/2019/06/Not%C4%83-analitic%C4%83_StratCom-%C3%AEn-sectorul-de-securitate-%C8%99i-ap%C4%83rare_Elena-M%C3%A2rzac-CID-NATO.pdf
14. Opinia moldovenilor față de războiul din Ucraina și pe cine susțin. Sondaj. <https://cotidianul.md/2022/03/09/sondaj-opinia-moldovenilor-fata-de-razboiul-din-ucraina-si-pe-cine-sustin/>
15. Pawlak P. Understanding hybrid threats. <https://epthinktank.eu/2015/06/24/understanding-hybrid-threats/>
16. Prima sursă. https://t.me/prima_sursa_md.
17. Rukomeda R. Russia's Hybrid War Against Ukraine: The Latest Developments and Trends .<https://cids.no/2018/09/28/russias-hybrid-war-against-ukraine-the-latest-developments-and-trends/>.
18. Sondaj de opinie, CBS AXA, iulie, 2021. <https://infocenter.md/wp-content/uploads/2021/08/Date-Studiu-Strategia-de-Securitate.pdf>
19. The Communication Initiative, 2007, 'Communication and Governance', Ch. 3 in World Congress on Communication for Development: Lessons, Challenges, and the Way Forward, The Communication
20. *Veaceslav Platon ar fi angajat zeci de personae pentru a comenta pe rețelele sociale denigrator la adresa Maiei Sandu*. <https://www.jurnaltv.md/news/c1d-3572c694f1921/veaceslav-platon-ar-fi-angajat-zeci-de-persoane-pentru-a-comenta-pe-retelele-sociale-denigrator-la-adresa-maiei-sandu.html>

ANEXE

Anexa 1. Percepția populației privind amenințările externe

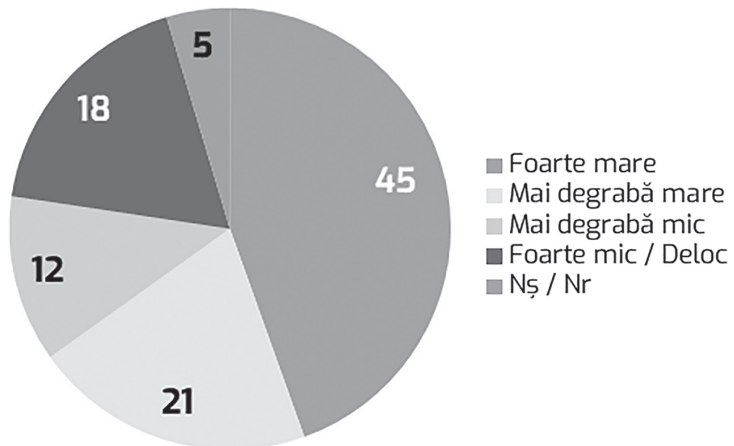
Distribuția răspunsurilor la întrebarea: *În opinia Dvs. care ar fi cele mai mari preocupări sau amenințări externe la adresa Republicii Moldova sau cetățenilor țării noastre?*



Sursa: Sondaj de opinie, CBS AXA, iulie, 2021.

<https://infocenter.md/wp-content/uploads/2021/08/Date-Studiu-Strategia-de-Securitate.pdf>

Anexa 2. Răspunsul respondenților la întrebarea „În ce măsură credeți că conflictul dintre Rusia și Ucraina este un pericol pentru securitatea RM? (un răspuns posibil)”



Sursa: Opinia moldovenilor față de războiul din Ucraina și pe cine susțin. Sondaj.

<https://cotidianul.md/2022/03/09/sondaj-opinia-moldovenilor-fata-de-razboiul-din-ucraina-si-pe-cine-sustin/>

COMBATAREA TERORISMULUI ȘI EXTREMISMULUI CA MODALITATE DE A ASIGURA EFICIENȚA IMPLEMENTĂRII DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR OMULUI ȘI CETĂȚEANULUI

COMBATING TERRORISM AND EXTREMISM AS A WAY TO ENSURE THE EFFICIENCY OF IMPLEMENTING THE RIGHTS AND FREEDOMS OF HUMAN AND CITIZENSHIP

Marcel BENCHECI,
conferențiar universitar, doctor în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Diana HÎRBU,
conferențiar universitar, doctor în științe politice,
Institutul Național de Informații și Securitate
Bogdan Întemeietorul Moldovei

Summary

Identifying the analytical and critical aspects for the format and impact of contemporary terrorism on security in the world, analyzing international organizations as important elements of the international security system in the process of combating terrorism, discussing major objectives and mechanisms of counter-terrorism are the topics addressed in this chapter. No state in the world can address global security issues on its own, especially in the current era when the imperative to fight terrorism targets every continent on the globe.

After the terrorist attacks of September 11, 2001, and, more recently, the emergence of the Islamic State, the refugee crisis in Europe and the separatist insurgencies in Ukraine, the organizers of which use terrorist methods, there is no element of the international security system - state, international organization, alliance or coalition - which has not addressed, in one form or another, the issue of combating terrorism and ensuring security in the world.

Keywords: *national security, safety, security of the person, community security, security policies, national security system*

Cuvinte-cheie: *securitate națională, siguranță, siguranța persoanei, securitate comunitară, politici de securitate, sistem național de securitate*

Identificarea aspectelor analitice și critice pentru formatul și impactul terorismului contemporan asupra securității în lume, analiza organizațiilor internaționale ca elemente importante ale sistemului de securitate internațională în procesul de combatere a fenomenului terorist, punerea în discuție a obiective-

lor majore și a mecanismelor de combatere a terorismului constituie subiectele abordate în acest capitol. Niciun stat în lume nu poate aborda de unul singur problemele globale de securitate, în special în perioada actuală, când imperativul combaterii terorismului vizează fiecare continent de pe globul pământesc.

După atacurile teroriste de la 11 septembrie 2001, și, mai recent, apariția Statului Islamic, criza refugiaților în Europa și insurgențele separatiste din Ucraina, organizatorii cărora recurg la metode teroriste, nu există element al sistemului de securitate internațională - stat, organizație internațională, alianță sau coaliție - care să nu fi abordat, într-o formă sau alta, problema privind combaterea terorismului și asigurarea securității în lume. Comunitatea internațională a subliniat în mod repetat că terorismul nu poate să fie imputat niciunei religii, naționalități sau civilizații, nici justificat în numele acestora¹.

Organizațiile internaționale de securitate promovează un sistem multilateral eficace de combatere a terorismului, bazat pe Carta Națiunilor Unite. Un rol important în sistemul securității internaționale îl au NATO, Organizația Națiunilor Unite, Uniunea Europeană și Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa. Aceste patru mari organizații internaționale de securitate în mare parte construiesc noua arhitectură organizațională de securitate a lumii. Desigur, nu putem neglija și alte organizații regionale de securitate, precum Consiliul Europei, Organizația Europeană pentru Cooperare și Dezvoltare etc., care în ansamblu formează arhitectura sistemului de securitate internațională.

Ordinea internațională bazată pe state democratice bine guvernate constituie garanția cea mai eficientă de securitate internațională. Acțiunile sistemice împotriva riscurilor, amenințărilor și pericolelor atacurilor teroriste, la care sunt expuse statele, vor putea fi realizate doar prin eforturile comune ale tuturor elementelor sistemului de securitate internațională.

Terorismul contemporan constituie unul dintre cele mai grave pericole la care este expus sistemul securității internaționale, gradul de afectare atingând dimensiuni de destabilizare a respectivului sistem, fiind ghidat de interese și scopuri iraționale, emoționale, haotice, care transformă fenomenul în unul imprevizibil și dificil de menținut sub control. Natura specială a amenințărilor la adresa securității justifică aplicarea măsurilor excepționale destinate a le combate².

¹ Chelcea C. Tehnici de cercetare sociologică. București: Polirom, 2001. 234 p.

² Văduvă Gh. Terorismul contemporan – factor de risc la adresa securității și apărării naționale în condițiile statutului României de membru al NATO. București: Editura Universității Naționale de Apărare, 2005. 47 p

Amploarea terorismului contemporan depinde de dimensiunea sa culturală și sociologică, dar și de dezvoltarea economică a țării. Considerăm că unul din principalii factori ce determină terorismul îl constituie nedorința autorităților de stat și lipsa de inițiativă din partea acestora de a soluționa problemele stricte ale societății. Iar actul individual de violență este răspunsul la o situație politică, socială și economică precară.

Forța terorismului internațional, îndeosebi a celui islamic, rezidă în dimensiunea culturală. Dimensiunea sociologică a terorismului constă în necesitatea alternanței. În perioada războiului rece, Occidentul se definea prin opoziție cu lumea comunistă. Practicile operate de SUA și URSS în perioada războiului rece întru susținerea acțiunilor de revoltă ale statelor și comunităților aflate în zona de influență a statului oponent au avut efecte și după dezmembrarea Uniunii Sovietice. Spre exemplu, rebelii ceceni, susținuți de Occident și de statele musulmane, au declanșat un proces ireversibil de dobândire a suveranității în raport cu Federația Rusă. Episodul cecen a scos în evidență capacitatea teroriștilor de a se adapta rapid la situații diferite și de a exploata în favoarea lor relațiile dintre două mari puteri, foste antagoniste în războiul rece, care tindeau să ajungă la o situație mai bună³.

Sistemul terorismului internațional se formează între anii 1960 și 1970⁴. Anume în această perioadă începe procesul de conștientizare a terorismului ca pericol extrem ce amenință stabilitatea internațională. De asemenea, se modifică substanțial atitudinea societății față de acest flagel.

Implicarea unor state în susținerea terorismului afectează și mai grav stabilitatea și securitatea lumii⁵. La nivel conceptual, statele care sponsorizează terorismul acționează spre a influența comunitatea internațională ca aceasta să definească terorismul într-o așa manieră încât grupările teroriste pe care ele le sponsorizează să fie excluse din această definiție. Instituțiile guvernamentale ale Siriei, Libiei și Iranului au o poziție ce diferă de cea a civilizației occidentale privind definirea terorismului. Acestea susțin în mod evident o definiție a terorismului, conform căreia militanților pentru libertate trebuie să li se permită săvârșirea unor atentate ce ar putea fi asimilate terorismului, subliniind că asemenea obiective pot fi atinse prin orice mijloace. În ultimii ani Iranul s-a

³ Băhnăreanu C. Resurse energetice crize conflicte. București: Editura Militară, 2008. 296 p.

⁴ Божко В. Об условиях распространения международного терроризма, экстремизма, преступности и наркобизнеса. În: Материалы международной конференции „Вызовы региональной безопасности в Центральной Азии”, Алматы, 2003, с.114-122

⁵ Duculescu V. Diplomația secretă. București: Casa Europeană, 1992. 344 p.

remarcat drept unul dintre cele mai active state sponsore ale terorismului, oferind sprijin multiplu organizațiilor teroriste HAMAS, „Hezbollah”, „Jihadul Islamic Palestinian” și „Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei – Cartierul General”, dar și altor entități teroriste din Asia Centrală, Africa și Turcia. Pe de altă parte, terorismul este deseori utilizat de diferite state pentru a scoate în afara legii anumiți oponenți politici sau externi și pentru a-și legitima propriile acțiuni prin care induc asupra acestora teroare. Astfel „interesele de securitate” ale acestor state pot fi atinse prin efectuarea unor operațiuni strategice speciale și schimbarea discretă a unor regimuri din zone îndepărtate ale planetei⁶. Astfel unele state sunt angajate într-o luptă simbolică și uneori reală pentru a impune o definiție a terorismului conformă cu interesele lor.

În același context, asocierea terorismului cu mișcările antiglobaliste din întreaga lume (SUA) sau clasificarea mișcărilor de eliberare națională (în Federația Rusă) drept structuri teroriste reprezintă doar două exemple elocvente de aplicare a dublelor standarde în aprecierea efectelor și amenințărilor pe care le reprezintă terorismul pe plan internațional. Identificarea grupului de state ce constituie „axa răului” (Cuba, Iran, Irak, Libia, Coreea de Nord, Sudan și Siria) realizată în anul 1998 de Guvernul SUA concomitent cu aplicarea măsurilor punitive sub forma războaielor preventive de pedepsire a acestora sau prin impunerea blocadelor economice și a altor restricții în baza rezoluțiilor ONU nu au fost în stare să împiedice escaladarea actelor de terorism în noul mileniu⁷.

Atentatele asupra obiectivelor administrative, culturale și a civililor sunt considerate de majoritatea statelor lumii amenințări extrem de grave cu consecințe imprevizibile la adresa păcii și securității internaționale, iar autorii acestora sunt teroriști; totodată o parte din statele sponsori apreciază că atentatorii sunt luptători pentru libertate⁸.

Precizăm că politica dublelor standarde vizavi de aprecierea terorismului ține și de identificarea intențiilor reale ale unor state parte a coaliției antiteroriste. În spatele acțiunilor multor din grupările teroriste nu este dificil să depistăm contribuția serviciilor secrete. Terorismul deseori a fost utilizat de diverse state sau centre de putere, ca pârgie în calea obținerii unor beneficii politice

⁶ Han L. Noi actori și tendințe pe piața securității. În: Perspective ale securității și apărării în Europa. Vol. 1/Moștoflei C. (coord.). București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2009, p.398-414.

⁷ Gorincioi R. Probleme ale securității internaționale în condițiile globalizării. În: Procesul de globalizare: provocări și soluții/V.Teosa (coord). Chișinău: CEP USM, 2004. p.135-148.

⁸ Volkoff VI. Dezinformarea văzută din Est. București: Pro Editură și Tipografie, 2007. 59 p.

sau economice⁹. Spre exemplu, riposta SUA declanșată sub auspiciul „războiului antiterorist” împotriva Afganistanului taliban, stat care îl adăpostea pe Osama bin Laden. Suprimarea regimului taliban constituia pentru americani oportunitate și din alte considerente: gigantul gazoduct petrolier care urma să lege imensele rezerve de petrol și gaze naturale existente în spațiul caspic, prin Turkmenistan și Afganistan spre Pakistan și India (gaze), China și Japonia (petrol). Există și alte state, unde persistă o legătură definită între terorism, petrol și rezervele de gaz de importanță vitală pentru Statele Unite ale Americii și Occident, printre care Arabia Saudită, Libia, Bahrain, Emiratele din Golf, Iran, Irak, Egipt, Sudan și Algeria, Turkmenistan, Kazahstan, Azerbaidjan, Cecenia, Georgia și Turcia de Est. Aceste regiuni dețin mai mult de 65% din petrolul mondial și din producția de gaz natural. Din aceste considerente, potrivit unor opinii, războiul împotriva terorismului trebuie interpretat ca un război în numele companiilor americane Chevron, Exxon Mobil și Arco; al companiei franceze Totalfin Elf, al British Petroleum; al Royal Dutch Shell și al altor giganți multinaționali, care au investit în aceste regiuni sute de miliarde de dolari¹⁰.

Pornind de la premisa că statul caută mereu să-și sporească și să-și consolideze puterea și securitatea în raport cu alte state, în abordarea subiectului privind consolidarea sistemului de securitate internațională ne-am axat pe teoria realismului clasic. Astfel, prin prisma realismului clasic, considerăm că securitatea este principala prioritate a statelor și toți actorii de pe scena internațională caută să-și maximizeze propria putere. Utilizând principiile neorealismului, argumentăm că interesul național determină acțiunile statului, iar necesitatea unor politici externe provine din concurența nereglementată între state. De asemenea, în prezenta teză de doctorat acțiunile de consolidare ale sistemului securității internaționale sunt relevate prin argumentul realismului ofensiv – marile puteri sunt actorii principali în politica internațională, statele dețin dotări militare, ceea ce le dă posibilitatea să atace alte state. Totodată, niciun stat nu poate fi sigur că un alt stat nu-și va folosi mijloacele militare împotriva lui.

Sfârșitul războiului rece a dus la crearea unui nou sistem de securitate internațională cu o nouă ordine internațională, bazată pe reconsiderarea valorilor general umane ce consolidează legăturile dintre state și națiuni. Cel mai im-

⁹ Andreescu A., Radu N. Organizații teroriste: conceptualizarea terorii vs securitatea europeană. București: Editura M.I.R.A., 2008. 196 p.

¹⁰ La Feber W. The Post September 11 Debate Over Empire, Globalization, and Fragmentation. În: Political Science Quarterly, 2002, Vol.117, p.78-86.

portant efect al sfârșitului războiului rece l-a constituit înlăturarea barierelor care au stagnat globalizarea¹¹. Argumentul privind simpla influență nu mai este unul prioritar, accentul fiind plasat în zona acțiunilor de forță exprimate prin mijloace și metode economice, tehnico-științifice și politice. Astfel, embargoul economic al statelor Uniunii Europene impus Federației Ruse, în rezultatul acțiunilor separatiste întreprinse de către aceasta din urmă în Ucraina, reprezintă un exemplu elocvent al actualității realismului post-clasic în relațiile internaționale actuale. Totodată, aspectul militar în relațiile dintre state se păstrează ca element al forței în cadrul sistemului de asigurare a securității naționale¹².

Principala particularitate a sistemului de securitate internațională post-război rece era rolul dominant al SUA, ca fiind „jandarmul mondial” – etichetare din care derivă nu doar calitatea de hegemon mondial, ci și cea de putere permanent contestată, într-un fel sau altul, de ceilalți actori ai sistemului internațional¹³. Încă la începutul anilor 90 ai secolului XX s-a pus problema dacă unipolarismul poate constitui o formulă durabilă în politica internațională¹⁴. Drept rezultat, în mediile academice occidentale s-au remarcat două școli de gândire: așa-numiții decliniști, care susțin că statutul SUA de unică superputere este un moment istoric trecător în sistemul internațional, iar contrabalansarea din partea altor actori majori nu va întârzia să apară [89, p.367]. Pe de altă parte, adepții teoriei „preeminenței SUA” afirmă că un sistem unipolar, cum este SUA, poate fi durabil, deoarece dispune de resursele și instrumentele de putere economică, politică, militară și tehnologică necesare pentru a proiecta ca balansarea împotriva sa să devină improbabilă. În același timp, un sistem unipolar dominat de SUA, în opinia lor, ar fi unul pașnic și stabil¹⁵.

Profesorul Universității din Kornwell, W. La Feber, specialist în problemele conducerii, face conexiunea dintre escaladarea terorismului internațional și triumfalismul SUA ca unul dintre actorii-cheie ai politicii mondiale contemporane. Concentrarea atenției asupra intereselor internaționale, strategiile eronate ale politicii culturale și externe, ce nu țin cont de realitățile pluralismului

¹¹ Frunzeti T. Provocări la adresa securității și strategiei la începutul secolului XXI. În: Materialele sesiunii anuale de comunicări științifice cu participare internațională, 14-15 aprilie 2005. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005, p.23-36.

¹² Rusnac A. Aspecte ale teoriei securității. Chișinău: Fundația Draghiștea, 2005. 216 p.

¹³ Serebrian O. Dicționar de geopolitică. București: Polirom, 2006. 344 p.

¹⁴ Krauthammer Ch. The Unipolar Moment. În: Foreign Affairs, 1990/91, Vol.70, nr.1, p.23-33.

¹⁵ Dușu P. Echilibrul de putere și mediul de securitate, Vol. 1. București: Editura Universității Naționale de Apărare “Carol I”, 2011. 514 p.

democratic și de latura lor tenebră, conexă cu creșterea influenței organizațiilor nonguvernamentale, se remarcă ca trăsături caracteristice triumfalismului SUA ce provoacă activizarea terorismului internațional¹⁶.

Interesele SUA din prima decadă a secolului XXI au fost incluse în așa-numita „Doctrina Bush”, lansată în septembrie 2002, numită și „Războiul împotriva terorismului”, care reprezenta un adevărat suport ideologic pentru războaiele din Afganistan și din Irak. Deși inițial „Doctrina Bush” prevedea metode de pedepsire a statelor care au sponsorizat acțiunile teroriste împotriva SUA, ulterior doctrina a evoluat, incluzând războiul preemtiv și preventiv realizat în mod unilateral împotriva teroriștilor și a regimurilor care planificau atacuri teroriste în adresa SUA, chiar dacă aceste atacuri nu erau iminente. Politologul american H.Kissinger susține că această doctrină revoluționară pentru politica externă va spulbera atât Carta Națiunilor Unite și dreptul internațional, cât și întregul sistem occidental de ordine internațională datând încă din secolul XVII¹⁷. Savantul american consideră că abandonarea abruptă a conceptului de suveranitate națională a marcat nașterea unui nou stil de a promova politica externă sub influența politicii interne și pe baza invocării unor sloganuri moraliste universale.

Președintele american G.Bush reintroduce termenul noua ordine mondială în scopul caracterizării sistemului de relații internaționale, care a urmat colapsului URSS. H. Kissinger realizează o apreciere justă a acestei noi ordini mondiale, susținând că ceea ce este nou în legătură cu noua ordine internațională este faptul că Statele Unite nu pot nici să se retragă din lume, dar nici s-o domine¹⁸. Este evident că viitorul apropiat aparține unei lumi multipolare, iar lumea este deja multipolară din punct de vedere economic și va exista o difuziune a puterii pe măsură ce revoluția informațională va înregistra progrese. Triumfalismul SUA se regăsește și în politica promovată de președintele B.Obama, care denotă rolul ambițios al țării în cadul sistemului de securitate internațională, caracterizat prin Noua Strategie de Apărare a SUA prezentată în ianuarie 2012 (Menținerea SUA ca lider global: Priorități în domeniul apărării pentru sec. XXI), care prevede: reducerea stocului de arme nucleare; trecerea de la capacitatea SUA de a purta concomitent două războaie majore

¹⁶ La Feber W. The Post September 11 Debate Over Empire, Globalization, and Fragmentation. În: Political Science Quarterly, 2002, Vol.117, p.78-86.

¹⁷ Trenin D. The End of EURASIA: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization. Carnegie Moscow Center, 2002. 354 p.

¹⁸ Kissinger H. Diplomația. București: BIC ALL, 2003. 784 p.

la o capacitate de a susține simultan un război major și unul local; păstrarea superiorității militare a SUA cu forțe mai reduse, dar agile și flexibile, capabile să răspundă prompt la toate tipurile de amenințări; proiectarea și construirea avioanelor de bombardament, a rachetelor balistice și submarine care să le înlocuiască pe cele care urmează să fie scoase din uz; reducerea semnificativă a forțelor militare terestre ale SUA; orientarea spre regiunea Asia-Pacific prin sporirea prezenței militare americane în această regiune și reducerea efectivelor militare din Europa¹⁹.

SUA este statul a cărui putere soft (sanctiuni, recompense, plăți, compromisuri rezultate în urma unor medieri, aranjamente avantajoase etc.) a fost cea mai eficientă în secolul XX. Valorile politice, economice, financiare, culturale promovate au avut o mare atractivitate, mai ales în perioada războiului rece. Dar, în momentul în care pentru a le promova și în alte spații SUA au recurs exagerat la sprijinul instrumentelor hard (recursul la violență armată), lucrurile au început să se complice. În acest sens s-a intensificat curentul antiamerican nu doar în mediul musulman, ci și în America de Sud, considerată de peste două secole grădina din spate a SUA, cu toate că Statele Unite, în comparație cu alte state, sunt cel mai puternic implicate militar și financiar în gestionarea problemelor de securitate ale lumii²⁰.

Începutul secolului XXI este caracterizat, însă, de manifestarea tot mai consolidată a mai multor centre de putere internațională. Z.Brzezinski susține că în cadrul polurilor de putere Europa și Japonia mizează clar pe ideea de stabilitate și securitate internațională, în timp ce China și Federația Rusă rămân deschise și interesate în eventuale mutații geopolitice. În același context, S.Huntington susține că în lume s-a format așa-numita „axă a instabilității” sau „axă a crizei” care include Balcanii, Caucazul, Africa de Nord, Orientul Apropiat, Asia Centrală și de Sud, ce separă lumea bogată de cea săracă²¹. Atât China, cât și Federația Rusă critică eforturile de a promova drepturile omului, considerându-le ingerință în politicile interne. La China s-ar putea alătura și alte state, de dimensiuni mai mici, dar cu o economie remarcabilă sau chiar mai puțin dezvoltată (Taiwan, Singapore, Coreea de Sud, Vietnam etc.), care vor dori să beneficieze de protecție și acces la resurse.

¹⁹ Neguț S. Geopolitica – Universul Puterii. București: Meteor Press, 2009. 430 p.

²⁰ Keohane R. After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy. New Jersey: Princeton University Press, 2005. 320 p.

²¹ Kissinger H. Diplomația. București: BIC ALL, 2003. 784 p.

Unii analiști în domeniu, spre exemplu A.Bozeman, consideră că noul sistem de securitate internațională este mult mai instabil decât cel din perioada războiului rece, caracterizat de o stabilitate și siguranță aparent previzibilă și de balanța teroriei nucleare dintre superputeri. Astfel, neorealiștii afirmă că sistemele bipolare sunt mult mai stabile decât cele multipolare²² În opinia lor, sistemul de securitate este caracterizat de prezența riscului unei abundențe tot mai diversificate de centre de putere – statale și nonstatale, care iau naștere fără ca cineva să fie responsabil de a face ordine în afacerile mondiale. În această situație, teroriștii pot să atace o superputere și să provoace un război global împotriva terorismului, fără un final clar și previzibil. Partenerii de altădată apropiați în cadrul NATO se contrazic astăzi în privința politicilor de securitate globală, reacțiile venite din Europa și din America referitor la războiul din Irak din 2003 (Franța și Germania s-au opus acestui război), atestând un decalaj evident. Dezacordurile dintre democrațiile occidentale sunt considerate chiar mai profunde și mai explozive decât cele dintre componentele europeană și americană ale coaliției occidentale. Acest sistem este amenințat de ciocniri între culturile lumii, care par să stea la baza unor conflicte interstatale, etnice, rasiale, naționale²³. În favoarea bipolarismului este și argumentul, potrivit căruia principalele cauze ale războaielor sunt în legătură directă cu numărul marilor puteri, iar numărul principalilor actori ai războiului este mai probabil în cazul multipolar, decât în cazul bipolar.

Actele terorismului internațional constituie o particularitate specifică noii ordini mondiale, despre care J.Dugard susține că sunt orientate spre subminarea sistemului politic internațional²⁴. Prin amploarea și dimensiunile formelor sale, terorismul a dobândit în ultimele decenii o reconfigurare, un caracter global, constituind un factor de risc major pentru pacea și securitatea mondială.

Constituirea coaliției antiteroriste i-a determinat pe unii politologi să opineze despre „cel de-al patrulea război mondial”, care opune două tabere: hiperterorismul și țările din coaliția antiteroristă. Dacă la începutul constituirii coaliției antiteroriste împotriva Afganistanului, doar Franța, Federația Rusă și China au manifestat rezerve în raport cu aceasta, atunci mai târziu această

²² Varzari V. Asigurarea securității naționale a Republicii Moldova în contextul opțiunii de integrare europeană: Teză de doctor în politologie. Chișinău, 2012. 163 p.

²³ Huntington S. The Clash of Civilizations? Remaking of World Order. New York, 1996. 366 p.

²⁴ Ляхов Е. Терроризм и межгосударственные отношения. Москва: Международные отношения, 1991. 213 с.

coaliție a fost contestată de o bună parte din țările participante. În cazul Irakului, cu excepția Marii Britanii și a statelor din Estul Europei, celelalte state nu au făcut parte din coaliție. În același context, operațiunea Enduring Freedom, lansată pe 7 octombrie 2001, formată din peste 90 de țări, va rămâne în istorie drept cea mai de amploare coaliție constituită până în prezent. Până la acest moment, agresiunile terorismului nu au fost tratate pe măsura pericolozității lor și nu au fost analizate ca fragmente dintr-un război sistematic și de amploare. Războiul antiterorist nu presupune acțiuni militare clasice, ci este o nouă și foarte importantă remarcă a legitimității atacurilor asupra terorismului în general²⁵. Această opinie este confirmată de G.Clemenceau, care afirma că războiul este un element prea grav pentru a fi lăsat doar pe seama militarilor²⁶. Cu regret, războiul împotriva terorismului a evoluat spre un război prin intermediul terorismului²⁷, în rezultat suferind popoare întregi. Există analiști militari care apreciază serviciile de informații ca fiind a patra categorie de forțe armate, alături de cele terestre, aeriene și navale²⁸. Considerăm, că războiul antiterorist s-ar soluționa mult mai ușor prin intermediul serviciilor speciale și prin cooperarea dintre organele de drept din diferite state, decât pe cale armată.

Războiul antiterorist este un război de generația a patra, un război hibrid, care corespunde epocii informației, inclusiv noii revoluții în domeniul militar. Acestea sunt războaie extinse, care cuprind, practic, toate domeniile: politic, economic, social, cultural și militar. Războaiele din generația a patra sunt războaie disimetrice și asimetrice. De o parte, se află puterile high tech, de cealaltă parte, entitățile antinomice care vizează accesul la tehnologiile înalte și păstrează atitudini conservatoare. Atacurile din 11 septembrie 2001, ca și răspunsul prompt, înalt tehnologizat și extrem de precis, al americanilor constituie un exemplu de ceea ce înseamnă un război hibrid²⁹.

Multiplele relații în plan internațional se supun greu controlului și se bazează în principiu pe propriile posibilități și interese ale statului, ceea ce a cre-

²⁵ Pintilei N. Cooperarea internațională în combaterea terorismului internațional. În: Administrație publică (Chișinău), 2003, nr.3, p.167-171.

²⁶ Controlul parlamentar al sectorului de securitate: principii, mecanisme și practici. Ghid practic pentru parlamentari. București: Ziua, 2003. 200 p.

²⁷ Новиков А. Антитеррористический комплексный подход. Информационное оружие в террористических акциях и локальных конфликтах. Москва, 2009. 280 с.

²⁸ Străuțiu E. Think tankurile europene de securitate. În: Studia Securitatis (Sibiu), Anul 6, 2012, nr.1, p.25-34.

²⁹ Cobuz C. Noul război între clasic, disimetric, asimetric și nonconvențional. În: Politici și tactici în gestionarea conflictualității. Vol.3. Coord. Moștoflei C. București, 2008, p.146-170

at un vacuum al puterii care tinde a fi acoperit cu tot felul de forțe extremiste și distructive. Acestea s-au manifestat printr-un masiv val de acte teroriste, care au periclitat securitatea multor state, mijloacele și metodele teroriste afectând și destabilizând structura socială existentă construită de actorii sistemului de securitate, care sunt de acord să respecte anumite reguli sau convenții³⁰.

Puterea crescândă a corporațiilor multinaționale, care coordonează tot mai multe resurse umane și materiale și care exercită o influență politică mult mai sporită decât majoritatea statelor lumii, adâncește contradicțiile dintre culturi și amenință drepturile oamenilor de pretutindeni de a dispune de o parte rezonabilă din bogăția materială a pământului. Corporațiile multinaționale aliate cu țări occidentale complice, mai ales cu SUA, sunt identificate drept principali opresori ai celor săraci. Ele conduc prin intermediul unor organizații internaționale precum Fondul Monetar Internațional, Banca Mondială și Organizația Mondială a Comerțului³¹. Caracterul și nivelul amenințărilor determină principalele direcții de activitate privind prevenirea și localizarea lor, formele, procedeele, mijloacele și metodele de soluționare a problemelor, catalizatorul tuturor constituindu-l circumstanțele istorice și modul sau gradul în care acestea sunt exploatate³².

Principalele caracteristici ale sistemului de securitate internațională sunt: sfârșitul bipolarității și reorganizarea centrelor de putere; creșterea numărului de țări; creșterea numărului de organizații internaționale, inclusiv al celor guvernamentale. Terorismul, prin modul său de manifestare, în ultima perioadă s-a transformat într-un actor global. O altă particularitate este răspândirea conflictelor de tip etnico-religios. Ultimele decenii au demonstrat că tendințele spre conflicte ce au la origine pretenții teritoriale s-au diminuat, în schimb s-au amplificat și diversificat modalitățile de soluționare prin forță a divergențelor de natură etnică sau religioasă. Performanțele tehnicii militare în continuă dezvoltare și proliferarea accentuată a acesteia reprezintă o trăsătură distinctă a mediului internațional de securitate. Progresele științei și tehnicii, precum și diversificarea mijloacelor IT&C sofisticate au oferit multor actori statali sau nonstatali posibilitatea de a achiziționa și deține unele tipuri de arme, uneori disproportionale în raport cu necesitățile de apărare, puterea și resursele proprii³³.

³⁰ Dinu M. Influența factorilor etnic și religios asupra dinamicii mediului de securitate. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2008. 47 p.

³¹ Kolodziej A.E. Securitatea și relațiile internaționale. București: Polirom, 2007. 432 p.

³² Buzan B. Popoarele, statele și frica – o agendă pentru studii de securitate internațională în epoca de după Războiul Rece. Chișinău: Cartier, 2014. 404 p.

³³ Moștoflei C., Dolghin N. (coord.). Studii de securitate și apărare. Vol.3. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005. 164 p.

Orientul Mijlociu continuă să constituie o regiune instabilă din punctul de vedere al securității, care înglobează state ce susțin financiar sau acordă asistență în pregătirea teroriștilor, prin crearea centrelor teroriste, înconjurate de state ce constituie puteri nucleare (Federația Rusă, India, China, Israel, Pakistan). În plus, rachetele balistice aflate în gestiunea Iranului ar putea fi aplicate spre realizarea unor atacuri asupra statelor europene³⁴. În ultima perioadă ținta predilectă a terorismului în Orientul Mijlociu au constituit-o cetățenii, bunurile și interesele SUA, dar și cele ale Statului Israel, în acest din urmă caz chiar pe teritoriul național³⁵. Crizele de identitate în această regiune dispun de potențialul de a se transforma în crize de securitate. În prezent, lumea islamică cunoaște o creștere relativă a puterii sale, adițional confrutându-se cu dificultățile identificării unei linii politice unitare în mediul islamului datorită celor două orientări politico – juridice ale acestuia: cea sunnită (tradiționalistă) și cea șiită (revoluționară). Prima tendință moderată și conciliantă își are centrul în Arabia Saudită, cea de a doua, predispusă la violență - în zona iraniană.

La nivel global, o altă formă de manifestare a crizei identitare o constituie fundamentalismul religios. Globalizarea pune sub semnul întrebării valorile și identitățile locale, confruntând societățile cu provocări la care acestea sunt impuse să riposteze prompt³⁶. Comportamentul alienat al musulmanilor, în special al radicalilor islamici, este alimentat de ura acestora față de Occident, față de întreaga civilizație occidentală, cu libertatea ei de gândire și egalitatea sexelor³⁷. Este de prevăzut o schimbare de esență a concepțiilor politicii de securitate a statelor, în sensul că noua ordine mondială care presupune globalizarea economică impune și globalizarea securității³⁸.

Extinderea terorismului este întemeiată în mare parte pe numărul în creștere al organizațiilor teroriste la începutul secolului XXI. Anume datorită metodelor utilizate de acestea, particularităților pe care le reprezintă, terorismul capătă dimensiuni transfrontaliere. Iar nivelul de combatere a acestuia reprezintă veriga slabă a sistemului securității internaționale. Din acest considerent

³⁴ Frunzeti T. Geostrategie. București: Editura Centrului Tehnic Editorial al Armatei, 2009. 211 p.

³⁵ Legea Republicii Moldova privind Serviciul de Informații și Securitate, nr.753 din 23.12.1999. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1999, nr.156.

³⁶ Boacă M. Suportul cultural al securității națiunilor. În: Provocări la adresa securității și strategiei la începutul secolului 21. Sesiunea de comunicări științifice cu participare internațională, 14-15 aprilie 2005. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005, p.178-196.

³⁷ Serebrian O. Dicționar de geopolitică. București: Polirom, 2006. 344 p.

³⁸ Neagu S. Geopolitica – Universul Puterii. București: Meteor Press, 2009. 430 p.

analiza organizațiilor teroriste este importantă nu doar întru asigurarea eficientă a localizării, monitorizării și anihilării lor de către instituțiile abilitate naționale și internaționale, ci și pentru cercetarea impactului acestora asupra sistemului de securitate internațională. Cercetarea complexă, multilaterală a organizațiilor teroriste actuale, a relațiilor dintre acestea permite aprecierea obiectivă a situației în lupta antiteroristă, a rolului pe care îl au actorii sistemului securității internaționale în combaterea acestui flagel.

Manifestarea terorismului prin intermediul organizațiilor teroriste are un impact negativ și distructiv asupra sistemului securității internaționale, deoarece acestea sunt consolidate prin capacitatea de a destabiliza sistemele organizate de pe scena internațională, cum sunt entitățile statale, și de a crea în lume haos. Promovându-se la nivelul de actor internațional, influența organizațiilor teroriste pe arena internațională se bazează pe teroare realizată inclusiv prin acte teroriste. Este necesară diferențierea actelor teroriste de actele organizațiilor teroriste, deoarece nu toate acțiunile unei organizații teroriste pot fi catalogate ca teroriste, după cum nici toate actele teroriste nu sunt obligatoriu săvârșite de organizațiile teroriste³⁹.

La începutul secolului XXI în lume sunt prezente aproximativ 1000 de grupări și organizații din circa 70 de state, care apelează în activitatea lor la metode teroriste⁴⁰. Potrivit altor surse, numărul organizațiilor și grupărilor teroriste de diferite orientări în prezent este de peste 500⁴¹. Unii experți evaluează numărul actelor teroriste produse anual, estimându-le de la 320 până la 660⁴². Aceste cifre denotă că organizațiile teroriste reprezintă o verigă importantă de dezechilibrare a sistemului securității internaționale. Totuși, este foarte dificil de a întocmi un registru al organizațiilor teroriste, deoarece una și aceeași organizație deseori figurează sub diferite denumiri⁴³.

Organizația teroristă oferă membrilor săi o contra cultură cu norme și valori opuse celor acceptate social, rezultatul fiind o izolare de societate, unifor-

³⁹ Arădăvoaice Gh. ș.a. Terorism, antiterorism, contraterorism. Istoric, actualitate, perspective. București: Antet, 1997. 384 p.

⁴⁰ Ejoa C. Terorismul internațional în contextul globalizării (analiză politologică). Teză de dr. în științe politice. Chișinău, 2007. 170 p.

⁴¹ Centrul de studii strategice de securitate. Terorismul - dimensiune geopolitică și geostrategică. Războiul terorist. Războiul împotriva terorismului. București, 2002. 77 p.

⁴² Armașu V. Organizațiile și rețelele terorismului internațional în spațiul Europei de Est. Chișinău: Conferința internațională „Perfecționarea cooperării în domeniul securității naționale și regionale”, 2003, p.25-33.

⁴³ Патрушев Н. Борьба с международным терроризмом: необходимо объединить усилия. <http://www.fsb.ru/smi/liders/patrush2.html> (vizitat la 5.04.2022).

mitate, coeziune, supunere. Una dintre cele mai influente organizații teroriste, constituită în ultima perioadă de timp, este Statul Islamic, care pune în aplicare teroarea în rândul populației, pe al cărei teritoriu se manifestă. Un exemplu elocvent de terorizare a populației de către această organizație teroristă constituie cazul mediatizat intens al unei fetițe de 4 ani din Siria: în momentul în care copilul a fost fotografiat, el a crezut că se află față în față cu o armă de foc și a ridicat mâinile în sus pentru a se suplica⁴⁴. Astfel, creând o alter-realitate pentru individ, organizația teroristă ajunge la o sacralizare a violenței⁴⁵.

Pe parcursul anului 2015 rețeaua teroristă Statul Islamic a recrutat cel puțin 400 de copii în Siria, așa-numiții „pui ai califatului” antrenați în poligoane militare, supuși unor campanii dure de îndoctrinare fără precedent. Pe larg, în scop de recrutare a potențialilor teroristi, liderii organizațiilor teroriste internaționale utilizează rețelele de socializare, acordând și surse financiare substanțiale persoanelor din familiile socialmente vulnerabile⁴⁶.

Important este să determinăm dacă termenul „teroriști” se referă și la membrii pasivi ai organizațiilor teroriste sau doar la cei activi, ale căror obiective sunt planificarea și realizarea atacurilor teroriste. Spre exemplu, membrii pasivi ai organizațiilor teroriste, cum ar fi Statul Islamic, Armata Republicii Irlandeze (IRA) sau Partidul Muncitoresc din Kurdistan (PKK), sunt în mare parte după specialitate bucătari, casieri, specialiști în logistică, medici sau militari, care pot trece cu vederea terorismul ca fenomen. Spre deosebire de liderii principali, executorii care săvârșesc actele teroriste sunt recrutați în organizație din diferite motive. Noii recruți sunt adesea tineri izolați și alienați, care aderă la organizații nu doar pentru că simpatizează cauza și idolatrizează liderul, dar și pentru că vor să aparțină unei organizații, care să aibă încredere în ei⁴⁷.

Abordând subiectul structura organizațiilor teroriste, enunțăm că sunt câteva tipuri, cel mai des utilizate fiind structurarea piramidală și după modelul ierarhiei militare, numită în literatura de specialitate și structurarea de tip

⁴⁴ Este unul dintre cei mai temuți criminali din lume, dar „Jihadi John” i-a transmis acest mesaj familiei lui. <http://www.gandul.info/international/este-unul-dintre-cei-mai-temuti-criminali-din-lume-dar-jihadi-john-i-a-transmis-acest-mesaj-familiei-lui-13952011>. (vizitat la 16.04.2022).

⁴⁵ Toma M. Terorismul și mass-media – manipulare sau simbioză. București, 2006. 106 p. <https://ru.scribd.com/doc/263479486/Violenta-din-Mass-Media-pdf> (vizitat la 23.04.2022).

⁴⁶ Fotografii tulburătoare publicate de statul islamic. 400 de copii pregătiți pentru a fi pui ai califatului. <http://www.antena3.ro/externe/fotografii-tulburatoare-publicate-de-statul-islamic-400-de-copii-pregatiti-pentru-a-fi-pui-ai-288110.html> (vizitat la 16.04.2022).

⁴⁷ Scaletchi F. Securitatea comunitară și terorismul. București: Bren, 2006. 208 p.

umbrelă sau pe celule cu efectiv restrâns. Organizația de tip piramidă recunoaște importanța membrilor pasivi în calitate de elemente ale organizațiilor teroriste, reprezentând avantajul transmiterii rapide a deciziilor și un control de nivel maxim asupra elementelor componente. Organul de conducere suprem revine liderului sau conducătorului organizației, care determină politica entității, elaborează strategiile de activitate curentă și de perspectivă. Cel de al doilea nivel se reduce la cadrele active și la executanți, care participă la antrenarea noilor membri, dar și la săvârșirea atacurilor teroriste. Al treilea nivel îl reprezintă susținătorii activi, care, deși nu sunt membri ai organizației teroriste, acordă susținere financiară, asigură asistența tehnică și logistică. Din acest ultim nivel fac parte și susținătorii pasivi⁴⁸.

În noua logică structurală a rețelei de tip umbrelă teroriștii atribuie funcții specifice unor diferite cercuri ale rețelei⁴⁹. Astfel, cercul I, cel mai restrâns și cel mai activ, are drept sarcină acțiunea; cercul II este preocupat de acordarea susținerii active prin obținerea de fonduri financiare, captarea informațiilor în regim real, procurarea de armament, asigurarea contactelor operative între celule; cercul III este direct axat pe acordarea sprijinului pasiv manifestat prin identificarea locuințelor gazdă, închirierea spațiilor locative și a mijloacelor de transport, colectarea fondurilor financiare. Cu cât mai mult se apropie de cercul operațional cu atât structura este mai descentralizată pe celule, iar ca regulă de bază a activității teroriste, oricare funcție poate fi asumată în cadrul celulei de fiecare membru în parte, respectiv în cadrul rețelei de fiecare celulă, ceea ce permite derularea operațiunilor teroriste chiar în perioada acțiunilor contra-teroriste realizate de structurile statale abilitate în combaterea terorismului⁵⁰. Fluctuațiile sistemului securității internaționale sunt determinate și de tendința organizațiilor teroriste spre autoorganizare, spre a constitui celule proprii sub conducerea unui lider local autoritar, care operează atât independent, cât și, în multe cazuri cu susținerea din partea unor grupări teroriste internaționale. Spre exemplu, ramura egipteană a grupării jihadiste Statul Islamic Ansa Beit al-Maqdess, recent redenumită Provincia Sinai, care a revendicat majoritatea atentatelor sângeroase care au zguduit nordul Sinaiului după ce armata l-a des-

⁴⁸ Moștoflei C., Dolghin N. (coord.), Studii de securitate și apărare. Vol.1. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005. 246 p.

⁴⁹ Naghi G., Toma Gh. Ora care a schimbat lumea. Asimetria începutului de secol. București: Presa Națională, 2004. 131 p.

⁵⁰ Toma M. Terorismul și mass-media – manipulare sau simbioză. București, 2006. 106 p. <https://ru.scribd.com/doc/263479486/Violenta-din-Mass-Media-pdf> (vizitat la 23.04.2022).

tituit pe președintele islamist Mohamed Morsi în iulie 2013⁵¹. O altă grupare a Statului Islamic care activează independent este Tigris River.

În ultimul timp, în scopul constituirii celulelor teroriste prin rețeaua Internet sunt distribuite instrucțiuni privind tacticile și formele de săvârșire a actelor teroriste, este răspândită pe larg literatura islamică fundamentalistă. Important aspect al noului fenomen îl reprezintă răspândirea cultului martirilor, asociat atacurilor sinucigașe. Exemple elocvente de acțiune sub această formă, care accentuează extremismul islamic, sunt atacul terorist de la redacția Charlie Hebdo, Franța (7 ianuarie 2015) și atacurile constante ale „martirilor” palestinieni împotriva Statului Israel.

Structura piramidală este fragilă și rezistă cu dificultate investigațiilor poliției. Structura pe bază de celule este mai ușor de utilizat, în mod special dacă celulele acționează autonom și independent, în vederea unui scop comun. În cazul în care una din celule este descoperită, celelalte vor continua să acționeze. Un sistem mixt poate să îmbine avantajele celor două tipuri de organizare, cu condiția ca nivelurile ierarhice să fie suficient de bine compartimentate⁵².

Specialiștii în domeniu consideră că în următorii 15 ani structura organizatorică a formațiunilor teroriste se va modifica prin implementarea așa-numitei „descentralizare”. Nu vor mai exista organizații teroriste de proporții, concentrate în perimetrul unui teritoriu anumit. Prin urmare, se va constitui o rețea extinsă de răspândire a ideologiei islamice radicale, iar „vârful lancei” va fi îndreptat spre Europa de Est, Asia Centrală și cea de Sud-Est⁵³.

Înșuși terorismul este un fenomen multicauzal și ar fi eronat să se considere că un act terorist are doar o singură cauză⁵⁴, cum ar fi necesitatea psihologică a teroristului de a comite un act de violență. Cu atât mai mult că actul terorist înlocuiește întotdeauna legalitatea cu ilegalitatea. Actele teroriste reprezintă diferite acțiuni de violență, prin care persoane sau grupuri de persoane atențază la viața și la integritatea corporală sau la bunurile unor demnitari, lideri sau personalități politice, ale membrilor de familie ai acestora. De regulă, ase-

⁵¹ Înregistrarea Statului Islamic cu alte doua execuții: au decapitat un ostatic și au împușcat un soldat egiptean. <http://stirileprotv.ro/stiri/international/inregistrare-a-statului-islamic-cu-alte-doua-executii-au-decapitat-un-ostatic-si-au-impuscat-un-soldat-egiptean.html>. (vizitat la 16.04.2022).

⁵² Marret J. Tehnicile terorismului. București: Corint, 2002. 184 p.

⁵³ Drăgan P. Expansiunea terorismului – o amenințare continuă pentru securitatea națională și internațională. În: Perspective ale securității și apărării în Europa. Vol.3/ Moștoflei C. (coord.). București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2009, p.275-283

⁵⁴ Crenshaw M. The causes of terrorism. Comparative politics. The City University of New York, 1981. 399 p.

menea acte se săvârșesc împotriva unor grupuri politice, organizații sociale, instituții, grupuri de persoane reunite în mod organizat sau aflate întâmplător în locuri sau localuri publice sau private. Dacă, asemenea acte sunt îndreptate contra ordinii internaționale, atunci ele pun în pericol relațiile internaționale, constituie o amenințare directă împotriva păcii, pot crea tensiuni și acutiza relațiile dintre state, produc instabilitate într-o anumită zonă geografică or situații de confruntări, în orice caz, ele prejudiciază climatul internațional.

Particularitățile și cauzele formării și activității organizațiilor teroriste ar trebui identificate în dinamica crizelor economice, culturale și sociale, în politica de alienare a tinerilor care trăiesc ca imigranți, în creșterea criminalității și expansiunea rețelelor controlate de lumea interlopă⁵⁵. Manifestările teroriste țin de criza de identitate națională, religioasă, etnică, culturală, de criza sistemului politic destructurat violent și rapid în ultimul timp, de procesul de globalizare economică și regionalizare.

Actualmente, organizațiile teroriste au tendința de a crea noi structuri teroriste. Spre exemplu, se observă orientarea spre unificarea și colaborarea grupărilor teroriste la nivel operațional prin consolidarea relațiilor dintre diverse grupări și rețele teroriste, fiind evidentă tendința de intensificare a cooperării între organizații. Adesea, sunt planificate și aplicate în practică acțiuni teroriste aparent dispersate, desfășurate, însă, simultan sau consecutiv, în care să se recurgă la arme perfecționate. Consolidarea în plan internațional a tuturor mișcărilor teroriste nu poate fi, deoarece prea diferite sunt reperele lor ideologice. Autorul francez G. Levasseur sublinia că o sursă importantă a terorismului internațional cu caracter politic rezidă în mod special în recrudescența mișcărilor iredentiste⁵⁶.

De regulă, cooperarea între organizațiile teroriste se stabilește între cele care dispun de o bază ideologico-politică comună sau similară. Drept formă de colaborare între organizațiile teroriste, specifică terorismului contemporan, constituie formarea unor uniuni teroriste, în special de orientare naționalistă și islamică. Un exemplu în acest sens ar fi crearea cu susținerea activă a lui Osama Bin Laden la sfârșitul anilor '90 a Frontului Internațional Islamist de luptă cu evreii și krestonostamii, care întrunește un șir de organizații extremist-teroriste din Orientul Apropiat și din Asia de Sud.

⁵⁵ Văduvă Gh. Terorismul contemporan – factor de risc la adresa securității și apărării naționale în condițiile statutului României de membru al NATO. București: Editura Universității Naționale de Apărare, 2005. 47 p.

⁵⁶ Centrul de studii strategice de securitate. Terorismul - dimensiune geopolitică și geostrategică. Războiul terorist. Războiul împotriva terorismului. București, 2002. 77 p.

O altă formă de cooperare a teroriștilor ține de domeniul finanțării, vizând schimbul de informații, instruirea, suportul logistic, planificarea și săvârșirea atacurilor. Organizațiile teroriste cu obiective de atins într-o anumită țară sau regiune pot atrage forțe și sprijin din partea unor grupări din alte țări sau regiuni. Confirmă această realitate conexiunile dintre Statul Islamic și grupările teroriste din Asia de Sud-Est.

În ultimul timp se atestă cazuri când și statele finanțează organizațiile teroriste. La nivel oficial, acestea condamnă terorismul, indirect însă îi acordă susținere tacită sau chiar expresă. Motivul derivă din faptul că statele respective promovează aceleași idealuri ca și unele grupări teroriste sau din frica ca acestea din urmă ar putea să se răzbuie în cazul luării unor măsuri drastice în privința lor. Din aceste considerente, unele state au permis unor suspecți sau chiar unor teroriști intrarea pe teritoriul lor sau tranzitarea în schimbul acceptării tacite de către organizațiile teroriste a obligației de a nu organiza pe teritoriul acestor state acte teroriste⁵⁷.

Spre exemplu, în perioada războiului rece cele două supraputeri, URSS și SUA, au susținut financiar și au utilizat în interes propriu acțiunile de tip terorist sub aproape toate formele de manifestare a acestora. În acea perioadă, aceste acțiuni erau controlate și puse sub ideologia a confruntării și a disensiunii reciproce. De aceea, practic toate organizațiile teroriste cunoscute au suporturi ideologice consolidate încă din perioada sus-vizată⁵⁸.

Amenințările din partea organizațiilor teroriste, în special în perioada de după războiul rece, sunt mult mai dificil de identificat și de analizat⁵⁹. Constatăm transformări și în ceea ce înseamnă reorientarea grupărilor teroriste din spre țintele „grele” (guverne, sedii diplomatice etc.) spre ținte „ușoare”, însă importante din punct de vedere simbolistic și care produc psihoze puternice în rândul populației⁶⁰.

În literatura de specialitate diferențierea organizațiilor teroriste se face și prin termenii „noul terorism” apărut în anii 90 ai secolului XX, care este orga-

⁵⁷ Rugină N. Redimensionarea mediului de securitate. În: Impactul evoluției relațiilor internaționale asupra mediului de securitate/Moștoflei C. (coord.). București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2010, p.149-158.

⁵⁸ Centrul de studii strategice de securitate. Terorismul - dimensiune geopolitică și geostrategică. Războiul terorist. Războiul împotriva terorismului. București, 2002. 77 p.

⁵⁹ Keohane R. After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy. New Jersey: Princeton University Press, 2005. 320 p.

⁶⁰ Moștoflei C. (coord.), Politici și strategii în gestionarea conflictualității, Vol.3. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2008. 356 p.

nizat ca o rețea și nu ca o ierarhie și „vechiul terorism”, deosebirea constând în motivațiile, scopurile și metodele de activitate. Teroriștii de școală veche sunt motivați prin ideologie politică și au avut obiective specifice, limitate din punct de vedere geopolitic și teoretic; cu ei se putea negocia. Sub anumite aspecte, teroriștii de stil vechi, cum ar fi membrii IRA și ETA, operau în același univers cultural strategic cu forțele legii și ordinii, comportamentul lor strategic fiind familiar și ușor de sesizat. Trăsăturile noului terorism contrastează puternic cu ale predecesorului său. Așa-numiții teroriști noi au o motivație religioasă (chiar dacă și cu un substrat politic) și nu se concentrează doar asupra câtorva chestiuni specifice dintr-un context geopolitic limitat. Spre exemplu, noul terorism al Al-Qaida generează o problemă strategică extraordinară: este foarte dificil de penetrat din punct de vedere cultural; dispune de experiență și profesionalism în purtarea războiului neregulat; se bucură de prestigiu; își modifică în mod constant organizarea și metodele; urmărește să pedepsească, să producă durere și distrugere, acțiuni autorizate prin voința lui Dumnezeu așa cum este interpretată aceasta; preferă realizarea unor atacuri cu bombe, tactică ce face ca contracararea terorismului să fie destul de dificilă⁶¹.

Colaborarea organizațiilor teroriste cu structurile criminale este o particularitate specifică actualității, care se realizează prin identificarea pozițiilor și intereselor comune. Prin interferența cu lumea interlopă organizațiile teroriste pot obține beneficii financiare, atât din activități ilegale, cât și din activități perfect legale, dar controlate de teroriști. Interferența acestor două fenomene duce la apariția unor noi forme de risc, reprezentate de mijloace financiare obținute de grupările teroriste din activități specifice crimei organizate, ceea ce duce la amplificarea unei stări de îngrijorare privind perspectiva de a instaura și consolida pe teritoriul național structuri specifice criminalității organizate. Un șir de organizații teroriste utilizează măsuri criminale de autofinanțare, folosind în acest scop, spre exemplu, jaful (SUA, Irlanda de Nord), răpirea în schimbul recompensei (Cecenia), comercializarea drogurilor (Peru, Afganistan), infracțiuni cu caracter financiar-bancar, contrabandă cu produse cu pericol tehnogen, traficul de persoane⁶². Comercializarea ilegală a stupefiantelor, armamentului și altor mărfuri ilegale scumpe deseori este una dintre cele mai principale surse de finanțare a organizațiilor teroriste. Potrivit datelor Departa-

⁶¹ Dolghin N., Văduvă Gh. Războiul bazat pe rețea și viitorul strategiei militare. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2004. 237 p.

⁶² Новиков А. Антитеррор: комплексный подход. Москва, 2007. 267 с.

mentului SUA de combatere a traficului de stupefiante, 39% din lista neagră a organizațiilor teroriste sunt legate, într-o măsură sau alta, de narcobusiness⁶³.

O altă sursă importantă de venit pentru organizațiile teroriste o constituie donațiile private și utilizarea neadecvată a „ZAKAT”-ului⁶⁴; respectiv a treia parte din aceste venituri musulmanii o transmit celor săraci sau nevoiași. Sponsorizarea organizațiilor și actelor teroriste se mai efectuează prin structuri financiare ilegale, cum ar fi „hawala”. Toate tentativele serviciilor secrete occidentale de a contracara activitățile bancare de acest gen pe propriile teritorii au eșuat, deoarece toate tranzacțiile în cadrul acestor sisteme bancare se bazează pe încredere și sunt efectuate prin neîntocmirea de acte sau prin utilizarea bazelor de date electronice. Din acest motiv, fluxurile de numerar în aceste sisteme financiare nu pot fi monitorizate. Liderii organizației HAMAS, spre exemplu, solicită fonduri de la palestinienii din diasporă, care, pe de o parte, sunt folosite pentru a susține spitalele din Fîșia Gaza și, pe de altă parte, pentru a procura armament⁶⁵.

Finanțarea terorismului acoperă două domenii distincte: finanțarea atacurilor teroriste și finanțarea rețelelor teroriste. Prevenirea și combaterea acestor fenomene implică identificarea fondurilor, dar și analiza utilizării mijloacelor de transfer financiar. Se observă că într-o lume financiară, în care resursele financiare nu se mai deplasează sub forma lor materială, ci sub forma ordinelor bancare, trebuie identificate cât mai rapid posibil mijloacele legale de acțiune împotriva acestora, cât și „înghețarea fondurilor” ca punct important în blocarea fondurilor destinate activităților teroriste⁶⁶. Terorismul contemporan a diversificat tot mai mult sursele de finanțare, ajungând să depindă tot mai puțin de sponsorizările unor state și formând afilieri internaționale bazate pe afinități religioase sau ideologice și pe ura comună împotriva marilor puteri.

Coraportul dintre acțiunile organizațiilor teroriste și componentele sistemului de securitate internațională este unul asimetric, fiind axat pe avantajele sau

⁶³ Дершовиц А. Почему терроризм действует: осознать угрозу и ответить на вызов. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2005. 256 с.

⁶⁴ Dorronsoro G. The talibans winning strategy in Afganisthan. Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C., 2009. <http://www.nhsmun.org/taliban%E2%80%99s-winning-strategy-afghanistan> (vizitat la 28.04.2022)

⁶⁵ Cragin K., Daly S. The Dynamic Terrorist Threat. An Assessment of Group Motivations and Capabilities in a Changing World, 2004. 55 p.

⁶⁶ Tomescu R. Finanțări teroriste în Uniunea Europeană. În: Securitate și Apărare în Uniunea Europeană/ Moștoflei C. (coord.). București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2008, p.337- 342.

vulnerabilitățile uneia dintre părțile aflate în conflict⁶⁷. Savantul G.Miunkler consideră că activitatea teroriștilor este un răspuns asimetric la provocările globalizării⁶⁸.

În contextul definirii mecanismului terorismului asimetric și, respectiv, a organizațiilor teroriste, vom aplica o analogie cu legea universală a creării forțelor. Pe axa xy ce reprezintă cadrul legal, norma socială și etică. Vom considera obiectul S ca un complex format din statul de drept, societatea democratică, asupra căruia acționează un vector d – democrație, libertate, pluralism, caracterizat printr-o forță egală cu capacitatea de coerciție a statului, cu punctul de aplicație S , direcția xy și orientat ca sens spre un punct $S1$ – securitate națională, ordine socială. De asemenea, vom lua în considerare mulțimea de vectori ti caracterizați de direcții diverse, toate diferite de cea a axei xy , sensuri aleatorii, forțe diverse, dar niciuna mai mare în modul – violență – cu cea a vectorului d și care au ca puncte de aplicație diferite ipostaze ale aceluiași obiect S în evoluția sa către punctul $S1$. În conformitate cu principiile compunerii analitice a vectorilor, este evident că, dacă oricare din vectorii din mulțimea ti s-ar situa pe aceeași direcție cu vectorul d , (adică, pe axa normei sociale și a legii) obiectul S – societatea, statul – ar ajunge în punctul $S1$ – securitate, ordine socială – cu o viteză mai mică (în funcție de diferența raportului de forțe), dar sigur va ajunge, întrucât forța coercitivă exercitată de stat este mult mai puternică decât forța violentă a oricărei organizații teroriste. Dat fiind faptul că singurul scop realizabil al terorismului este de a împiedica sistemul social să ajungă la o stare de securitate deplină, acesta nu are necesitate decât de o forță minimă, dar care să se afle în afara legii. Rezultatul astfel obținut va fi devierea lui S de pe traiectoria care să permită atingerea punctului $S1$. Situația este problematică din perspectiva sistemului social: pentru a se menține pe direcția pe care a plecat, societatea și statul trebuie să fie susținuți de anumiți vectori care să fie capabili să se plaseze pe aceeași axă cu ti (deci, în afara normelor sociale și juridice), dar într-un sens contrar și cu o forță perfect egală. Acești vectori nu pot fi decât serviciile de securitate și asigurare a ordinii publice. Pericolul cel mai grav în această eventualitate este cel al nerespectării principiului proporționalității reacției, întrucât în momentul în care contraforța opusă vectorilor teroriști este

⁶⁷ Chete E. Asimetria și conflictele asimetrice, posibile rezolvări în viziune strategică românească. În: Centrul de studii strategice de securitate. Comunicări științifice la Conferința internațională din 29 noiembrie 2001, p.56-70.

⁶⁸ Мюнклер Г. Асимметричные угрозы. Военно-политическая стратегия терроризма.// Меркур, 2002, №633, с.53-64.

disproporționată, aceasta va contribui la devierea sistemului de pe axa legală (spre exemplu, conflictul israeliano-palestinian)⁶⁹.

Actele teroriste, de regulă, se săvârșesc departe de sediul sau de locul de reședință al organizației teroriste. Această particularitate era specifică și terorismului istoric, când atrocitățile comise vizau obiective de utilitate economică, socială, culturală și religioasă⁷⁰. În activitatea teroristă acestea vizează obiective cu o semnificație deosebită pentru țara țintă, producând pagube materiale de miliarde de dolari și scăderea investițiilor străine în țările afectate.

Aplicarea premeditată a amenințării cu violența constituie una dintre cele mai importante particularități ale organizațiilor teroriste. Dacă în cazul crimei organizate violența este considerată mijlocul prin care se atinge scopul, respectiv obținerea unor profituri, avantaje directe sau indirecte, atunci în cazul terorismului violența ce degajă teroare constituie de facto obiectivul urmărit de organizațiile teroriste pentru a atrage atenția comunității asupra revendicărilor pentru care luptă⁷¹. Organizațiile teroriste exploatează carențele instituționale, democrațiile neconsolidate sau sistemele corupte, scopurile politice putând fi realizate prin îndeplinirea unor revendicări de natură religioasă sau etnică⁷². Organizațiile teroriste manifestă cele mai bizare și unice forme de violență premeditară și bine reflectată⁷³, distinct orientate și bine organizate cu ură împotriva civililor, sensibilizând autoritățile de stat care guvernează să le faciliteze sau să le satisfacă unele revendicări înaintate de ele, în scopul de a se răzbuna, de a obliga „ținta” să adopte o conduită convenabilă autorilor, de a sensibiliza opinia publică în legătură cu o cauză anumită, de a eroda stabilitatea politică⁷⁴. Teroriștii au tendința de a crea o psihoză a terorii nu doar pe timp de război, în situații de criză, dar și pe timp de pace⁷⁵, cu diversificări multiple în situații de criză sau în caz de război.

⁶⁹ Toma M. *Terorismul și mass-media – manipulare sau simbioză*. București, 2006. 106 p. <https://ru.scribd.com/doc/263479486/Violenta-din-Mass-Media-pdf> (vizitat la 23.04.2022)

⁷⁰ Schmidt A., Jongman A. *Political terrorism: a new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories, and literature*. Amsterdam: North-Holland Publishing, 1988. 700 p.

⁷¹ Diaconu D. *Terorismul – repere juridice și istorice*. București: All Beck, 2004. 152 p.

⁷² Stanciu A. *Organizațiile teroriste contemporane, actor nonstatal cu implicații majore asupra securității*. În: *Politici și strategii în gestionarea conflictualității*. Vol. 2/ Moștoflei C. (coord.). București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2008, p.9-16.

⁷³ Crenshaw M. *Terrorism, Legitimacy, and Power: The Consequence of Political Violence*. Middletown: Wesleyan University Press, 1983. 174 p.

⁷⁴ Scaletchi F. *Securitatea comunitară și terorismul*. București: Bren, 2006. 208 p.

⁷⁵ Easton D. *A system analysis of political life*. New York, 1995. 30 p.

Organizațiile teroriste utilizează violența și în scopuri politice, împotriva formei de stat a țării⁷⁶. Teroarea poate fi considerată factorul turbulent, care, inserat în formațiunile statale, provoacă haos⁷⁷. Aplicarea violenței spre a atinge scopuri politice și inducerea fricii în rândul populației este comună atât războiului, cât și luptei de gherilă⁷⁸. Deși acțiunile teroriste sunt diferite, lor le este comun: diminuarea puterii de stat și crearea în rândul cetățenilor a sentimentului de frică, panică și neajutorare.

Specific organizațiilor teroriste este și caracterul publicitar al acțiunilor teroriste. Organizațiile teroriste încearcă să arate în mod convingător comunității că ele sunt impuse să utilizeze metode violente pentru a pune capăt umilirii și in justiției poporului său. Prin mijloacele media revendicările și scopurile organizațiilor teroriste sunt făcute publice la scară globală și pot fi recepționate de oricare dintre grupurile țintă. Spre exemplu, în mesajele organizației HAMAS există un grad de violență destul de înalt, avându-se în vedere că elogiază atentatorii sinucigași numindu-i „eroii primului răspuns” sau „leii raidurilor și operațiunilor speciale”⁷⁹. Spre deosebire de „imaginile de pe câmpul de luptă” difuzate atât de HAMAS, cât și de HESBOLAH, organizația Al-Qaeda și Statul Islamic se axează prioritar pe terorismul direcționat spre Occident.

Autopublicitatea are un rol important în motivația acțiunilor teroriștilor. Realizând acțiuni ce atrag atenția comunității internaționale, reprezentanții organizațiilor teroriste tind spre obținerea recunoașterii pe plan mondial a revendicărilor înaintate. Cu cât mai mare este rezonanța actelor de terorism internațional, cu atât mai puternic aceasta stimulează activitățile criminale ale multor organizații teroriste, demonstrând „importanța” activității lor și servind drept temelie suplimentară al cerințelor înaintate.

În ultimul timp organizațiile teroriste acordă importanță deosebită diseminării mesajelor pe Internet, dar și creării website-urilor personale pe paginile cărora pot fi vizualizate date legate de statutul grupării, CV liderilor, viziunile politice, contactele cu alte grupări similare, materiale video, foto etc. Faptul că multe grupări și organizații teroriste își asumă responsabilitatea pentru actele

⁷⁶ Bache I., Stephen G. Politica în Uniunea Europeană. București: Epigraf, 2009. 664 p.

⁷⁷ Muscan M. Comportamentul haotic și organizațiile teroriste – provocări pentru apărare. În: Perspective ale securității și apărării în Europa. Vol.4/ Moștoflei C. (coord.). București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2009, p.51-59.

⁷⁸ Pânzaru P. Condiția umană în perspectiva vieții cotidiene. București: Albatros, 1987. 135 p.

⁷⁹ Terrorism and Internet: an examination of Hamas’s websites and the hosting providers used by them. Intelligence and Terrorism Information Center at the Center for Special Studies (C.S.S), Israel, iunie 2006. <http://www.terrorism-info.org.il> (vizitat la 02.03.2022)

teroriste săvârșite se datorează și acestui fenomen. În anii '80 mișcările islamiste își înregistrau predicile lui Khomeini pe casete audio. În prezent, însă, există canalul satelit „Ali-Djazira” și rețeaua Internet prin intermediul cărora liderii ascunși ai organizațiilor teroriste au posibilitatea să apeleze la toți cei care le împărtășesc idealurile⁸⁰. Mediatizarea evenimentelor, spațiul dedicat acestora constituie una dintre cele mai ieftine și originale publicități realizate în scopul reprezentării intereselor unui grup. Sub acest aspect, mass-media acordă teroriștilor publicitate gratuită. Organizațiile teroriste întreprind măsuri destinate să frapeze opinia internațională, cum ar fi solicitarea de a-și publica în ziare „comunicatele” și de a le difuza pe posturile de radio și televiziune⁸¹. Căile de transmitere a mesajelor teroriștilor sunt deosebit de variate, demonstrând abilitatea lor de a utiliza tehnologiile performante și imaginația bogată, care ar putea fi utilizată în scopuri pozitive. În acest sens este bine cunoscută propaganda prin rețeaua Internet, dar mai puțin cunoscută este utilizarea mesajelor subliminale în transmisiile televizate și emisiunile stațiilor radio, în special cele muzicale⁸².

De regulă, membrii organizațiilor teroriste, în ansamblu, provin din minorități frustrate, din rândul minorităților naționale, sociale, economice sau de altă factură, care urmăresc atingerea scopurilor prin mijloace violente, clandestine și criminale, acționând independent de orice națiune stat, chiar dacă dispun de un sponsor important din această categorie. Accesul organizațiilor teroriste internaționale la tehnologiile contemporane reprezintă o vulnerabilitate a sistemului securității internaționale, deoarece prin intermediul acestora teroriștii se pot folosi de transferuri bancare și mijloace de comunicare rapide. În condițiile asimetriei covârșitoare în raportul de forțe, tehnologiile moderne au devenit instrumentul favorit al unor grupări care nu dispun de alte mijloace de utilizare a puterii, fiind cel mai utilizat și atractiv mijloc de luptă pentru grupări radicale și fundamentaliste⁸³. Progresul tehnologic nu doar a asigurat grupările teroriste cu noi capacități, dar și a extins considerabil țintele și obiectivele vizate.

Recrutarea teroriștilor reprezintă o importantă particularitate în activitatea organizațiilor teroriste. Acțiunile de atragere a noilor membri se realizează în mod aparte în mediul populației tinere, instruită și chiar domiciliată

⁸⁰ Мороз Р. Международный терроризм: организационная структура и коммуникативная стратегия//Вестник Московского Университета. Серия 12, „Политические науки”, 2004, №5, с.62-67.

⁸¹ Servier J. Terorismul. Iași: Institutul European, 2002. 160 p.

⁸² Helsing J. Organizațiile secrete și puterea lor în secolul XX. Oradea: Alma Tip, 2000. 318 p.

⁸³ Cilluffo F., Rankin D. Fighting terrorism. În: NATO Review, 2001, 49(4). 15 p.

în Occident, care se simte frustrată, înstrăinată, discriminată, nemulțumită și împărtășește preceptele fundamentaliste și extremiste, acceptă martiriatul și spiritul de sacrificiu în numele unor dogme care pentru o parte din lumea lor sunt indiscutabile⁸⁴. Mass-media și rețelele de socializare constituie un mijloc indirect de recrutare a noilor membri ai organizațiilor teroriste. Spre exemplu, noile înregistrări de propagandă apărute online demonstrează că islamiștii plasează camera HD pe arme în cazul execuțiilor pentru ca filmările să arate ca în jocurile video⁸⁵. Unii cercetători consideră că instituțiile de învățământ superior constituie unele din principalele locuri de recrutare a teroriștilor⁸⁶. Recrutarea și utilizarea persoanelor de aceeași etnie sau religie cu membrii organizației teroriste, care locuiesc pe teritoriul statului ales drept țintă pentru săvârșirea atentatelor teroriste sau care au aceeași cetățenie ca și ostacii executați devine o particularitate tot mai des întâlnită în prezent. Astfel, spre exemplu, Mohammed Emwazi supranumit și John Jihadistul, călăul care este responsabil pentru decapitarea mai multor occidentali în Siria, fiind la moment și cea mai căutată persoană, este cetățean al Marii Britanii⁸⁷.

Una dintre metodele preferate de activitate a organizațiilor teroriste este utilizarea teroristului kamikaze. Primul atac sinucigaș major a fost executat în decembrie 1981, asupra Ambasadei Irakului la Beirut, fiind omorâte 27 de persoane și rănite peste 100. Terorismul sinucigaș a obținut un aspect politic major odată cu asasinarea lui Bashir Jumayyil în septembrie 1982. El a devenit un fenomen internațional odată cu bombardarea Ambasadei SUA din Beirut, în aprilie 1983, fiind omorâte 63 de persoane. În anii '80 ai sec. XX terorismul sinucigaș s-a răspândit în Liban, Kuwait și Sri Lanka, iar în anii '90 a apărut în Israel și în teritoriile palestiniene, în India, Argentina, Turcia, Tanzania, Federația Rusă și Kenya⁸⁸.

⁸⁴ Văduvă Gh. Terorismul contemporan – factor de risc la adresa securității și apărării naționale în condițiile statutului României de membru al NATO. București: Editura Universității Naționale de Apărare, 2005. 47 p.

⁸⁵ Cruzime fără limite. Jihadiștii din Statul Islamic își filmează execuțiile cu camere HD montate direct pe arme. <http://stirileprotv.ro/stiri/international/cruzime-fara-limite-jihadistii-din-statul-islamic-isi-filmeaza-executiile-cu-camere-hd-montate-direct-pe-arme.html> (vizitat la 24.03.2022)

⁸⁶ Scaletchi F. Securitatea comunitară și terorismul. București: Bren, 2006. 208 p.

⁸⁷ Este unul dintre cei mai temuți criminali din lume, dar „Jihadi John” i-a transmis acest mesaj familiei lui. <http://www.gandul.info/international/este-unul-dintre-cei-mai-temuti-criminali-din-lume-dar-jihadi-john-i-a-transmis-acest-mesaj-familiei-lui-13952011>. (vizitat la 16.04.2022)

⁸⁸ Stoica I. Terorismul sinucigaș – o amenințare globală. În: Impact strategic, 2006, nr.4 (21). http://impactstrategic.unap.ro/reviste/cup_21.html#inapoi (vizitat la 23.04.2022)

Analiza tipurilor de organizații teroriste scoate în evidență diversitatea acestora, mai radicale și violente fiind cele de sorginte radicalist etnice și religioase. Fundamentalismul religios, care naște terorismul religios, poate fi regăsit atât la creștini, la iudaici, budiști, cât și la islamiști⁸⁹. Arderea Coranului de către 5 militari americani în baza militară Parwan din Afganistan la 20 februarie 2012 reprezintă un episod al fundamentalismului creștin, care vine să confirme că modelul Terry Jones nu este unul singular pentru SUA.

Organizațiile teroriste fundamentalist-islamice se bazează pe ideologia islamică, care propagă supunerea permanentă fără a recurge la constrângerea fizică, dând naștere confuziilor religioase privind lupta dintre bine și rău. Organizațiile teroriste fundamentalist-islamice sunt răspândite în mare parte în statele din Asia de Sud-Est. Exemplu în acest sens este Al-Qaeda care a devenit „simbolul luptei împotriva cotozirii lumii musulmane de Occidentul infidel”⁹⁰. Pentru instruirea teroriștilor această organizație teroristă formează tabere și centre speciale. Dacă în anul 1980 sub conducerea lui Usama Bin Laden pe teritoriul Sudanului au fost instituite trei tabere pentru pregătirea teroriștilor, atunci în 1995 asemenea tabere erau deja aproximativ douăzeci la număr⁹¹.

Unii analiști americani consideră că spre anul 2022 Al-Qaeda va fi înlocuită cu alte grupări de extremiști islamici nu mai puțin fanatici, dar mult mai descentralizați⁹². În prezent, rețeaua Al-Qaeda s-a extins asupra întregii regiuni balcanice, întinzându-se spre Uniunea Europeană. Pe lângă, Al-Qaeda în regiune mai acționează Statul Islamic, „Jemaah Islamiya”, „Gruparea Abu Sayaf”, „Laskar Jihad”, „Frontul Islamic de Eliberare Moro” etc. Drept obiective comune ale acestor organizații sunt înființarea unor state islamice în care Sharia să constituie legea fundamentală a guvernării sau constituirea unui stat pan-islamic; înlăturarea influenței occidentale și în mod special a celei americane din regiune.

Politologul american S.Huntington consideră că problema principală nu ține de însuși fundamentalismul islamic, ci de islam. Problema islamului este Occidentul, o altă civilizație, popoarele căreia sunt convinse în caracterul universal al culturii lor ce consideră că, forța lor superioară, chiar și în descreș-

⁸⁹ Новиков А. Антитеррористический комплексный подход. Информационное оружие в террористических акциях и локальных конфликтах. Москва, 2009. 280 с.

⁹⁰ Andreescu A., Radu N. Organizațiile teroriste. Managementul combaterii terorismului și criminalității transfrontaliere. Timișoara: Timpolis, 2007. 257 p.

⁹¹ Устинов В. Международный опыт борьбы с терроризмом. Москва: Юрлитинформ, 2002. 557 с.

⁹² Новиков А. Антитеррористический комплексный подход. Информационное оружие в террористических акциях и локальных конфликтах. Москва, 2009. 280 с.

tere, le obligă să răspândească această cultură în toată lumea⁹³. Potrivit lui S. Huntington, confruntarea între Occident și țările islamice constituie „ciocnirea civilizațiilor”⁹⁴, care mai bine spus, este o ciocnire a religiilor.

Organizațiile teroriste sunt în fond actori nonstatali cu implicații majore asupra sistemului securității internaționale, care influențează elementele constitutive ale acestuia datorită următoarelor particularități:

- localizarea sediilor sau centrelor de instruire pe teritoriul unui stat, cu săvârșirea actelor teroriste pe teritoriul statelor terțe, prin crearea stării de teroare și panică în mediul civililor;

- prin renunțarea de către autorități la teritoriile ocupate, liderii organizațiilor teroriste își fortifică pozițiile strategice, plasând accentele pe dotarea membrilor cu armament sofisticat, pe recrutarea noilor simpatizanți, pe crearea condițiilor favorabile de obținere a susținerii din partea populației băștinașe, care în mare parte țin de componența materială (donații în bani, echipament și medicamente);

- constituirea unor acoperiri clandestine de activitate a organizațiilor teroriste, cum ar fi entități caritabile, organizații sau asociații neguvernamentale în domeniul educației, culturii, umanitar etc., de pe pozițiile cărora sunt consolidate contactele operaționale cu liderii grupărilor terorist-extremiste din statele terțe, realizarea transferurilor financiare, recrutarea potențialilor teroriști, selectarea potențialelor ținte asupra cărora vor fi săvârșite acte teroriste;

- acțiuni direcționate spre penetrarea rețelelor informaționale aflate în gestiunea structurilor guvernamentale, crearea condițiilor favorabile de spargere a cutiilor poștale, serverelor etc. în eventualitatea realizării unor atacuri cibernetice ce vizează obiectele de importanță strategică și cu pericol tehnogen sporit spre scoaterea din funcțiune a unor componente vitale pentru infrastructurile statelor vizate.

Concluzionăm că terorismul contemporan reprezintă un pericol major pentru stabilitatea sistemului securității internaționale în plan multidimensional. Din elementele sistemului securității internaționale cel mai afectate pot fi statele. În special acele state unde lipsește o statalitate bine consolidată, iar populația este indignată de lipsa mijloacelor necesare pentru existență, unde persistă analfabetismul și bolile, unde sunt prezente divergențe multicultural

⁹³ Ghica L., Zulean M. *Politica de securitate națională. Concepte, instituții, procese*. București: Polirom, 2007. 328 p.

⁹⁴ Huntington S. *The Clash of Civilizations? The Debate*. New York: Foreign Affairs Reader, 1993. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1993-06-01/clash-civilizations>

etnice, iar scopurile politice ale teroriștilor pot fi realizate prin îndeplinirea de către aceste state a unor revendicări de natură religioasă sau etnică înaintate de ei. Spre exemplu Siria, Libia și Afganistan. Pentru anihilarea organizațiilor teroriste trebuie să se evalueze în mod detaliat cauzele care au dus la constituirea acestora, să se înlăture motivele social-psihologice și culturale ale liderilor și membrilor acestora.

Relevăm că și statele dezvoltate sunt preocupate de potențialul pericol pe care îl poate prezenta dezvoltarea în următorii ani a fundamentalismului islamic în interiorul frontierelor acestora datorită politicii multiculturalismului promovate de acestea în ultimele decenii, ceea ce a dus la sporirea în mediul civilizației occidentale a atacurilor teroriste săvârșite de cetățenii acelor state, foști refugiați și imigranți naturalizați pe parcursul a două - trei generații, pe deplin integrați în societățile adoptive și aparent fără nicio legătură cu careva organizații teroriste. Aceștia sunt recrutați la o vârstă fragedă, pentru a putea fi îndoctrinați, posedați de un fanatism extrem, devotați până la sacrificiul suprem cauzei pentru care luptă, foarte bine pregătiți în ce privește mânăuirea armelor, culegerea, analiza și utilizarea informațiilor, criptarea, decriptarea și interceptarea convorbirilor telefonice, realizarea acțiunilor specifice de spionaj și contraspionaj, utilizarea noilor tehnologii de captare a datelor din sistemele informaționale.

Deși teroriștii își justifică acțiunile prin lupta pentru eliberarea de sub influența statelor dezvoltate, care au anumite interese în regiune sau împotriva regimurilor totalitare, mijloacele utilizate, prvocarea victimelor din rândul populației civile în scopul de a influența autoritățile guvernamentale să adopte măsurilor vizate nu justifică atingerea acestor scopuri și nu exclude, indiferent de circumstanțe, caracterul terorist al faptelor.

Organizațiile teroriste actuale își modifică permanent structura, reprezentând un nou gen de fundamentalism islamic care este deterritorializat și deculturat, având necesitate de susținere logistică și financiară din exterior. Acesta este identificat în statele care susțin activitatea teroristă sau în mediul persoanelor fizice care fie simpatizează conducerea organizației teroriste, fie se opun aceleiași autorități guvernamentale.

Considerăm că la baza controlului și suprimării terorismului trebuie să fie dialogul între civilizații, lupta împotriva sărăciei și cooperarea antiteroristă dintre toate statele, indiferent de regimul politic pe care îl dezvoltă, în mod special în condițiile în care organizațiile teroriste nu au bază ideologică distinctă, indiferent care le sunt orientările și tendințele.

Referințe bibliografice:

1. Arădăvoaice Gh. ș.a. Terorism, antiterorism, contraterorism. Istoric, actualitate, perspective. București: Antet, 1997. 384 p.
2. Armașu V. Organizațiile și rețelele terorismului internațional în spațiul Europei de Est. Chișinău: Conferința internațională „Perfecționarea cooperării în domeniul securității naționale și regionale”, 2003, p.25-33.
3. Andreescu A., Radu N. Organizațiile teroriste. Managementul combaterii terorismului și criminalității transfrontaliere. Timișoara: Timpolis, 2007. 257 p.
4. Andreescu A., Radu N. Organizații teroriste Bache I., Stephen G. Politica în Uniunea Europeană. București: Epigraf, 2009. 664 p. conceptualizarea terorii vs securitatea europeană. București: Editura M.I.R.A., 2008. 196 p.
5. Băhnăreanu C. Resurse energetice crize conflicte. București: Editura Militară, 2008. 296 p.
6. Boacă M. Suportul cultural al securității națiunilor. În: Provocări la adresa securității și strategiei la începutul secolului 21. Sesiunea de comunicări științifice cu participare internațională, 14-15 aprilie 2005. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005, p.178-196.
7. Buzan B. Popoarele, statele și frica – o agendă pentru studii de securitate internațională în epoca de după Războiul Rece. Chișinău: Cartier, 2014. 404 p.
8. Chelcea C. Tehnici de cercetare sociologică. București: Polirom, 2001. 234 p.
9. Diaconu D. Terorismul – repere juridice și istorice. București: All Beck, 2004. 152 p.
10. Dinu M. Influența factorilor etnic și religios asupra dinamicii mediului de securitate. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2008. 47 p.
11. Duculescu V. Diplomația secretă. București: Casa Europeană, 1992. 344 p.
12. Ejova C. Terorismul internațional în contextul globalizării (analiză politologică). Teză de dr. în științe politice. Chișinău, 2007. 170 p.
13. Frunzeti T. Provocări la adresa securității și strategiei la începutul secolului XXI. În: Materialele sesiunii anuale de comunicări științifice cu participare internațională, 14-15 aprilie 2005. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005, p.23-36.
14. Frunzeti T. Geostrategie. București: Editura Centrului Tehnic Editorial al Armatei, 2009. 211 p.
15. Han L. Noi actori și tendințe pe piața securității. În: Perspective ale securității și apărării în Europa. Vol. 1/Moștoflei C. (coord.). București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2009, p.398-414.

16. Gorincioi R. Probleme ale securității internaționale în condițiile globalizării. În: *Procesul de globalizare: provocări și soluții*/V.Teosa (coord). Chișinău: CEP USM, 2004. p.135-148.
17. Ghica L., Zulean M. *Politica de securitate națională. Concepte, instituții, procese*. București: Polirom, 2007. 328 p.
18. Kissinger H. *Diplomația*. București: BIC ALL, 2003. 784 p.
19. Neguț S. *Geopolitica – Universul Puterii*. București: Meteor Press, 2009. 430 p.
20. Kolodziej A.E. *Securitatea și relațiile internaționale*. București: Polirom, 2007. 432 p.
21. Moștoflei C., Dolghin N. (coord.). *Studii de securitate și apărare*. Vol.3. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005. 164 p.
22. Neguț S. *Geopolitica – Universul Puterii*. București: Meteor Press, 2009. 430 p.
23. Rusnac A. *Aspecte ale teoriei securității*. Chișinău: Fundația Draghiștea, 2005. 216 p.
24. Serebrean O. *Dicționar de geopolitică*. București: Polirom, 2006. 344 p.
25. Stanciu A. *Organizațiile teroriste contemporane, actor nonstatal cu implicații majore asupra securității*. În: *Politici și strategii în gestionarea conflictualității*. Vol.2/Moștoflei C. (coord.). București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2008, p.9-16.
26. Scaletchi F. *Securitatea comunitară și terorismul*. București: Bren, 2006. 208 p.
27. Varzari V. *Asigurarea securității naționale a Republicii Moldova în contextul opțiunii de integrare europeană: Teză de doctor în politologie*. Chișinău, 2012. 163 p.
28. Văduvă Gh. *Terorismul contemporan – factor de risc la adresa securității și apărării naționale în condițiile statutului României de membru al NATO*. București: Editura Universității Naționale de Apărare, 2005. 47 p.
29. Volkoff Vl. *Dezinformarea văzută din Est*. București: Pro Editură și Tipografie, 2007. 59 p.
30. Crenshaw M. *Terrorism, Legitimacy, and Power: The Consequence of Political Violence*. Middletown: Wesleyan University Press, 1983. 174 p.
31. Easton D. *A system analysis of political life*. New York, 1995. 30 p.
32. Keohane R. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. New Jersey: Princeton University Press, 2005. 320 p.
33. La Feber W. *The Post September 11 Debate Over Empire, Globalization, and Fragmentation*. În: *Political Science Quarterly*, 2002, Vol.117, p.78-86.
34. Schmidt A., Jongman A. *Political terrorism: a new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories, and literature*. Amsterdam: North-Holland Publishing, 1988. 700 p.

35. Божко В. Об условиях распространения международного терроризма, экстремизма, преступности и наркобизнеса. În: Материалы международной конференции „Вызовы региональной безопасности в Центральной Азии”, Алматы, 2003, с.114-122
36. Дершовиц А. Почему терроризм действует: осознать угрозу и ответить на вызов. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2005. 256 с.
37. Патрушев Н. Борьба с международным терроризмом: необходимо объединить усилия. <http://www.fsb.ru/smi/liders/patrush2.html> (vizitat la 5.04.2022)
38. А. Антитеррор: комплексный подход. Москва, 2007. 267 с.
39. Новиков А. Антитеррористический комплексный подход. Информационное оружие в террористических акциях и локальных конфликтах. Москва, 2009. 280 с.
40. Устинов В. Международный опыт борьбы с терроризмом. Москва: Юрлитинформ, 2002. 557 с.

Bun de tipar Formatul 16,5 ×24,0
Hîrtie ofset nr. 1. Coli de tipar 14,5

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1